

(De) pola rizá cia

na Slovensku I

Lukáš Švajlenin
Terézia Rončáková
(eds.)

(DE)POLARIZÁCIA NA SLOVENSKU I

Lukáš Švajlenin
Terezia Rončáková
(eds.)

2025

Verbum – Vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku

Publikácia je konferenčným zborníkom. Konferencia sa konala 14. novembra 2024 na Filozofickej fakulte Katolíckej univerzity v Ružomberku. Zborník je výstupom z grantového projektu VEGA č. 1/0510/24 Kultúrna vojna v médiách a jazyku.

(DE)POLARIZÁCIA NA SLOVENSKU I

© Matúš Ján Capko, Beáta Dorková, Hugo Gloss, Iveta Kloptová, Jarmila Maximová, Jakub Prokeš, Terézia Rončáková, Simona Ruszyaková, Martin Solík, Lukáš Švajlenin, Juraj Šúst, Ján Tomašík, Da-libor Velký

© VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku

Odborné recenzie:

PhDr. Katarína Dudová, PhD.

Mgr. Ivan Koniar, PhD.

doc. Mgr. et Mgr. Marian Kuna, MA, MPhil, PhD.

PhDr. ThDr. Hedviga Tkáčová, PhD.

doc. PhDr. Ján Višňovský, PhD.

VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku
2025

ISBN 978 – 80 – 561 – 1165 – 9

Obsah

<i>Predslov</i>	7
Matúš Ján CAPKO <i>Pozícia pridov v mediálnom prostredí liberálno-konzervatívnej názorovej diferenciácie</i>	9
Beáta DORKOVÁ <i>Reakcie na vatikánsky dokument Fiducia supplicans v súvislosti s požehnaním osôb rovnakého pohlavia</i>	30
Hugo GLOSS <i>Spoločenská súdržnosť, (ne)dôvera a polarizácia na Slovensku</i>	40
Iveta KLOPTOVÁ <i>Polarizácia ako dôsledok používania expresívneho jazyka a nepresnej kategorizácie liberálov a konzervatívcov</i>	59
Jarmila MAXIMOVÁ <i>Vybrané aspekty tolerance v liberalizme a konzervativizme</i>	82
Jakub PROKEŠ <i>(De)polarizácia na Slovensku? Pasca pre médiá</i>	95
Terézia RONČÁKOVÁ <i>Nálepkovanie konzervatívcov v liberálnych médiách a naopak</i>	129
Simona RUSZNYAKOVÁ <i>Cez výchovy k depolarizácii</i>	150
Martin SOLÍK – Dalibor VELKÝ <i>Životaschopnosť klasického konzervativizmu v dnešnej demokratickej spoločnosti a jeho role pri zmierňovaní spoločenského napätia na Slovensku a v Česku</i>	161
Juraj ŠÚST <i>Prečo liberálna demokracia nedokáže zabrániť spoločenskej polarizácii</i>	177

Lukáš ŠVAJLENIN

Expresívne výrazy a emocionálnosť v prejave

slovenských politikov 186

Ján TOMAŠTÍK

Neutralizmus a pluralizmus ako dve odpovede

na hodnotovú polarizáciu 197

Predslov

Zborníku z konferencie *(De)polarizácia na Slovensku* sme dali odvážne číslo I – s ambíciou, že bude nasledovať aj konferencia a zborník č. II, III, IV... Téma spoločenskej polarizácie a depolarizácie na Slovensku i vo svete totiž nepochybne patrí medzi podstatné problémy doby, a teda aj medzi základné objekty na spoločenskovedný a humanitný výskum a medzi príležitosti pre výskumníkov z týchto odborov prispieť k poznaniu a riešeniu a prospieť tak svojim spoluobčanom, ktorí ich z verejných zdrojov financujú.

Konferencia sa konala 14. novembra 2024 na Katolíckej univerzite v Ružomberku a spojila vedcov venujúcich sa téme polarizácie v rámci pestrej škály odborov: filozofie, sociológie, politológie, filológie, teológie a mediálnych štúdií. Príspevky publikované v tomto zborníku teda odrážajú aj filozofické hľadanie východísk z polarizácie (v neutralizme, pluralizme, tolerancii alebo tuhšom príklone ku konzervatívnemu spoločenskému poriadku prinášajúcemu pokoj); aj sociologické náhľady na príčiny polarizácie (v nedostatku spoločenskej súdržnosti a dôvery, ktorú treba posilňovať); aj politologickú analýzu aktuálneho spektra medzi pólmi umiernených a radikálnych „izmov“ (s pohľadom upretým na klasický konzervativizmus či liberalizmus); aj jazykovednú analýzu emocionality a expresivity v polarizovanej dobe; aj mediálny rozbor printových či televíznych materiálov s využitím teórie rámcovania (odhaľujúcej tzv. „nálepkovanie“ prítomné na oboch stranách konfliktu); aj teologické uvažovanie o nových pastoračných prístupoch (napríklad voči rovnakopohlavným párom); aj pedagogické využitie výchovných predmetov na školách na zmierňovanie polarizácie.

Tento interdisciplinarite sa nevyhla ani ťažisková hosťovská prednáška sociológia doc. Michala Vašečku na tému sociálnych médií a prehlbovania predsudkov v spoločnosti. M. Vašečka vysvetlil súčasný jav názorovej radikalizácie ľudí vo filtračných bublinách cez príspevok sociálnych médií k aktuálnym spoločenským zmenám. V biblickej alúzii nazval dobu, keď ľudstvo prvýkrát nemá to, čo samo tvorí, plne pod kontrolou, „novým Genezis“. Algoritmy sociálnych médií sa tým, ako znásobujú vzorce správania, stali významnými aktérmi spoločenskej zmeny. Nemalú úlohu pri tom zohráva psychológia človeka, konkrétne tendencia mozgu hľadať v zložitých dátach zrozumiteľný obraz (pareidólia). Prirodzená potreba jednoduchej

kauzality, odhalenia primárnej príčiny či pomenovania vinníkov a odpor voči zložitým procesom, tobôž voči prvku náhody v nich, nás robí náchylnými na konšpiračné myslenie...

... čo je len jedna z veľkých nových oblastí bohatých na výskumné podnety. Autori predkladaného konferenčného zborníka mnohé z nich uchopili, mnohé problémy pomenovali, rozobrali, prípadne hľadali riešenia. Svoje zistenia ponúkajú odbornej aj laickej verejnosti ako prvý plod spoločného bádania a diskutovania na novovznikajúcej platforme na pôde Katolíckej univerzity v Ružomberku. Ďalšie podobné stretnutia ostanú naďalej otvorené rozličným vedeckým prístupom, ako aj obom svetom vzhľadom na univerzitný priestor: akademickému (za múrmi univerzít smerom dnu) i verejnému (za múrmi univerzít smerom von).

Terézia Rončáková

Pozícia pridov v mediálnom prostredí liberálno-konzervatívnej názorovej diferenciácie

*Pride parades' position in the media environment
of liberal-conservative polarization*

Matúš Ján Capko

Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Abstrakt

V čase hodnotovej polarizácie slovenskej spoločnosti je jednou z hlavných rozdeľujúcich tém (ne)podpora sexuálnych menšín a inakosti v médiách. Ľudia v krajinách naprieč svetom dodnes organizujú formálnu hromadnú podobu podpory queer ľuďom – pridý, ktoré sa na Slovensku organizujú od roku 2010. Pridý predstavujú jednu z najdominantnejších foriem podpory LGBTI+ aj tým, že v podobe časovo ohraničených podujatí kumulujú kľúčové témy o pozícii queer ľudí v spoločnosti na jednom mieste. O slovenských pridoch pravidelne informujú jednotlivé slovenské médiá, a to i pod vplyvom liberálno-konzervatívnej názorovej diferenciácie. Práve mediálne obsahy vplyvných médií môžu rozhodovať o tom, ako spoločnosť vníma problematiku pridov na Slovensku. Mediálne obsahy pritom môžu pôsobiť ako katalyzátory hodnotovej polarizácie spoločnosti v zmysle liberálno-konzervatívneho pnutia. Prostredníctvom metódy rámcovania a obsahovej analýzy približujeme pozíciu dúhových pridov v prostredí liberálnych a konzervatívnych slovenských médií. Náš výskum kombinuje kvantitatívny a kvalitatívny prístup k analýze žurnalistických textov, približuje odlišnosti a podobnosti medzi liberálnym a konzervatívnym mediálnym prúdom a zároveň ponúka odpoveď na to, prečo a akým spôsobom slovenské médiá formujú obraz o inštitucionalizovanej podpore queer ľudí. Cieľom výskumu je zistiť, ako vybrané médiá – *Denník N*, *SME*, *Pravda*, *Postoj*, *Štandard*, *Hlavné správy* a *Hlavný denník* rámcujú dúhové pridý na Slovensku.

Kľúčové slová: *Médiá. Žurnalistika. LGBTI+. Pride. Rámce*

Abstract

In a time of polarization in Slovak society, one of the main divisive topics is the (non)support of sexual minorities and otherness in media. People in countries around the world still organize official collective forms of support for the queer people – prides, which have been organized in Slovakia since 2010. Prides represent one of the most dominant forms of LGBTI+ support, also because they accumulate key topics about the position of queer people in society in one place in the form of time-limited events. Slovak prides are regularly covered by the Slovak media, also under the influence of liberal-conservative opinion differentiation. The media content of influential media outlets that can determine how society perceives the issue of prides in Slovakia. Media content can act as a catalyst – it can affect polarization of society in terms of liberal-conservative tension. Using the method inspired by framing and content analysis, we approach the position of pride in the environment of liberal and conservative Slovak media. The research combines a quantitative and qualitative approach to the analysis of journalistic texts, approaches the differences and similarities between the liberal and conservative media, and at the same time offers an answer to how and in what way the Slovak media shape the image of institutionalized support for queer people. The aim of the research is to find out how selected media – *Denník N*, *SME*, *Pravda*, *Postoj*, *Štandard*, *Hlavné správy* and *Hlavný denník* frame pride in Slovakia.

Keywords: *Media. Journalism. LGBTI+. Pride, Frames.*

Pride americký, svetový, slovenský

Téma *pride* zastáva pozíciu mediálne živej zložky väčšieho celku – queer¹ ľudí a queer aktivizmu. Napriek prítomnosti, aktuálnosti a (každoročnej) pravidelnosti pride témy v médiách neregistrujeme dostatočné množstvo výskumov so zameraním na queer protesty a aktivizmus na Slovensku. Príkladom záujmu o pokrytie postavenia queer osôb na SR je publikácia Kuruca a Jablonickej Zezulovej (2017) v rámci činnosti občianskeho združenia Iniciatíva Inakosť. Publikácia (Ibid., s. 4) deklaruje nedostatok odbornej komunikácie o LGBT ľuďoch na SR. Práve skúmanie pridov môže prispieť k hlb-

¹ Preferujeme používanie termínu queer, keď pomenúvame LGBTQ+ ľudí. Daný termín však mimo tohto textu nemusí označovať iba odklonom od heterosexuality, ale tiež konkrétnu skupinu jednotlivcov v rámci LGBTQ+ komunity (Fafejta 2016, s. 193 – 194).

šiemu porozumeniu napätia medzi liberálnymi a konzervatívnymi prúdmi. Pokiaľ ide o skúmanie tematiky pride a queer aktivizmu, akademické prostredie ponúka náhľad do fungovania zahraničných pridov. Sipos a Bagyura (2024) približujú analýzu budapeštianskeho pridu, Ammaturo (2023) skúma porovnávanie talianskeho a anglického prostredia v kontexte pridov, Slootmaeckers (2017) venuje pozornosť belehradskému pridu v spojení s LGBT pridom ako symbolom európanstva a Európskej únie, Stella (2013) píše o politických stratégiách, queer komunite a pride v Moskve. V českom prostredí možno registrovať dlhodobý záujem o pokrytie témy miestneho aktivizmu alebo pridu, napríklad v prípade staršej štúdie Fojtovej (2011) o českom lesbickom aktivizme či o niečo aktuálnejšej publikácii Slobodu (2021) o českom LGBT hnutí a jeho vývoji. Výskum zameraný výhradne na pridy a queer aktivizmus je na Slovensku v porovnaní so zahraničím zriedkavejší. Možno doň však zaradiť napríklad publikáciu Nešťákovvej (2022) o histórii sexualitý na Slovensku alebo Valkovičovej publikáciu (2023) o LGBTIQ aktivizme a kultúrnych vojnách na Slovensku.

Zheng a Chan (2022, s. 35 – 36) približujú akademikom i laickej verejnosti situáciu mediálneho pokrytia témy manželstiev párov rovnakého pohlavia americkými liberálnymi a konzervatívnymi médiami prostredníctvom určovania rámcov. Skúmanie toho, ako médiá píšú o pridoch, môže pomôcť odhaliť charakter, pozíciu a úlohu slovenských pridov, aktivizmu a polarizácie v spoločnosti. Ammaturo (2023, s. 235) upozorňuje na význam skúmania LGBTIQ+ podujatí použitím konceptov *hyper-lokalizácie* a *hyper-kontextualizácie* s dôrazom na potrebu podporiť práve málo rozvinutú výskumnú oblasť pridov.

Štúdie zamerané na queer aktivizmus a pridy poukazujú i na kľúčovú úlohu médií a dosah mediálneho pokrývania queer a pridov v spoločnosti, ktorá nemusí celkom odsudzovať homosexualitu, no zároveň uprednostňuje heteronormativitu. Bližšie skúmanie mediálneho pokrytia pomáha zistiť, akú pozíciu majú queer ľudia a queer podujatia v spoločnosti. V kontexte pozície queer osôb v slovenskej spoločnosti možno upriamiť pozornosť na historické pozadie prvých amerických protestov za práva queer a súčasné postavenie queer na Slovensku.

Pride predstavuje spoločenský jav, ktorý je primárne prepojený s podporou, ochranou a oslavou ľudských práv a ktorý si ľudia glo-

bálne osvojujú ako jeden z nástrojov zrovnoprávnenia queer (EEAS 2024). Napriek občasnej nejasnosti cieľov prepletených s komercializáciou, normalizáciou či politizáciou, prídajú sa ako súčasť iniciatívy LGBT aktivizmu, ktorý zlepšuje situáciu queer ľudí. Aj keď má pride svoje korene v USA, dnes existuje v udomácnených podobách globálne (Peterson – Wahlström – Wennerhag 2018, s. 2). Udalosti tzv. Stonewallských nepokojov v roku 1969 dodnes zastávajú miesto historickej a symbolickej udalosti v queer komunitách po celom svete. Stonewallský hostinec na New York City's Greenwich Village slúžil v 60-tych rokoch 20. storočia ako útočisko najmä pre gayov či drag queens. Členovia a členky queer komunity boli zraniteľnejší v porovnaní s inými občanmi – sex medzi mužmi bol naprieč USA ilegálny, polícia aktívne ignorovala útoky na queer osoby a simultánne sa na tieto osoby zameriavala (BIG IDEAS 2023, s. 192). V deň Stonewallských nepokojov však návštevníci hostinca odmietli podľahnúť systematickému útlaku a rozhodli sa aktívne brániť proti pravidelným policajným raziam (Armstrong – Cragge 2006, s. 724). Príklad Stonewallu pôsobí ako vhodný odkaz na vplyv pridu. Stonewall nebol prvým alebo jediným výrazným vzdorom proti systematickej diskriminácii queer ľudí v USA. Medzi ďalšie podobné momenty v histórii queer patrí i: stret LGBTQ+ ľudí s orgánmi činnými v trestnom konaní pri nepokojoch Cooper Do-nuts v Los Angeles z 1959; nepokoje Compton's Cafeteria v San Franciscu z 1966; LGBTQ+ protest pri Black Cat Tavern v Los Angeles po policajnej razii z 1967 (BIG IDEAS 2023, s. 192); New Year's Ball razia z 1965; Snake Pit Bar razia z 1970 (Armstrong – Cragge 2006, s. 732). Armstrong a Cragge (Ibid., s. 725) zdôrazňujú, že Stonewall si queer ľudia pripomínajú prednostne najmä preto, lebo je spájaný práve s *medzinárodným spomienkovým rituálom* – každoročným pride pochodom.

Potreba určitej formy slovenského queer aktivizmu, obrany či vzdoru proti diskriminujúcemu politickému systému, mediálnym obsahom či societe môže byť inšpirovaná americkými udalosťami a organizáciami. Neznamená to však, že potreba zviditeľnenia queer nie je pre Slovensko typická. Aj keď bolo Československo jednou z prvých krajín sveta, ktoré dekriminalizovali homosexualitu v 60-tych rokoch 20. storočia, skutočné právne a verejné začiatky zviditeľňovania a vzdoru queer v Československu nastali po roku 1989 (Sloboda 2010, s. 6). Slovensko už v 90-tych rokoch 20. storočia zaznamenalo vznik prvej organizácie na podporu práv *homosexu-*

álnych občanov Slovenska pod názvom Ganymedes, ktorá v druhej polovici 90-tych rokov 20. storočia iniciovala snahy o legislatívneho presadenie zákona o registrovaných partnerstvách. Nasledoval vznik hnutí a organizácií, ako Museion (odčlenením lesbických aktivistiek od hnutia Ganymedes), HaBiO, banskobystrické Združenie Altera, banskobystrické Centrum komunikácie, kooperácie a integrácie sexuálnych menšín, bratislavské HPlus, HAB Východ alebo nitriansky Arcus. V roku 2000 niektoré gej, lesbické a bisexuálne organizácie vytvárajú iniciatívu pod názvom Iniciatíva Inakosť (Jójárt 2002, s. 120 – 121). O rok neskôr sa konali prvé samostatné pochody za práva queer (vtedy LGB) ľudí, pochody proti diskriminácii lesieb a gejev v Bratislave, Banskej Bystrici a Košiciach (Ibid., s. 122). Prvý pride/Dúhový pride na Slovensku sa konal v roku 2010 v Bratislave (Hudec), v roku 2013 aktivisti z Košíc zorganizovali PRIDE Košice (PRIDE Košice). Nasledoval prvý PRIDE Banská Bystrica v roku 2018 (PRIDE Banská Bystrica) a Pride Trnava v roku 2024 (SITA 2024).

Pride, ako ďalšie témy späté s queer ľuďmi, je na Slovensku napokon vnímaný cez médiá a práve médiá môžu zastávať výraznú úlohu vo formovaní jeho pozície v slovenskej spoločnosti. Zheng a Chan (2022, s. 34) vo svojej longitudinálnej štúdii nadväzujú na výskumy so zameraním na to, ako americké médiá informujú o manželstve párov rovnakého pohlavia. Zhen a Chan (Ibid., s. 35) zdôrazňujú, že je dôležité venovať pozornosť tomu, ako médiá pokrývajú tému manželstiev párov rovnakého pohlavia, keďže rámcovanie médiami môže viesť k zmene verejnej mienky. Mediálne rámcovanie manželstiev párov rovnakého pohlavia ako problém rovnosti podľa Johnsona (2012, ako citované v Zheng a Chan, 2022, s. 34) napríklad viedlo k zníženiu odporu verejnosti k danej téme. Johnson (Ibid.) skúmal pokrývanie témy *manželstvá párov rovnakého pohlavia* americkou tlačovou agentúrou Associated Press v rokoch 2004 až 2011. Odvíjajúc sa i od Johnsona (Ibid.), Zheng a Chan (2022, s. 35) analyzovali 326 spravodajských príbehov o manželstvách párov rovnakého pohlavia od roku 2004 až 2016, pričom sa zamerali i na to, ako sa líšili jednotlivé rámce v určenom období a medzi vybranými liberálnymi a konzervatívnymi médiami (liberálny a konzervatívny v kontexte americkej politiky). Zheng a Chan (2022, s. 41) poukazujú na silné prepojenie medzi mediálnym pokrývaním jednej z queer tém a vplyvom politiky v USA – politicky, politici a médiá majú moc rozhodovať o pozícii queer v spoločnosti. Analogicky môžeme uvažovať o tom, ako vybra-

né slovenské médiá pokrývajú a rámčujú tému slovenských pridov, ako pôsobí pnutie medzi danými médiami na samotnú spoločnosť a ako môžu médiá napokon vplývať na pozíciu pridov a queer ľudí v slovenskej societe.

Metodológia

Pri zbere a analýze dát výskumu sme pracovali s kombináciou kvantitatívneho a kvalitatívneho prístupu: obsahovou analýzou a metódou rámcovania. Využili sme obsahovú analýzu vychádzajúcu z opisnej obsahovej analýzy a kvalitatívneho typu obsahovej analýzy. Neuenendorfová (2002, s. 53 – 54) rozlišuje štyri prístupy k obsahovej analýze: opisný (deskriptívny), inferenčný, psychometrický a prediktívny. Opisný prístup ponúka jasné pochopenie skúmaného materiálu opísaním a relatívne archívnym štýlom zberu dát. Opisný prístup v prípade môjho výskumu doplnila kvalitatívne zameraná obsahová analýza. Kvalitatívna obsahová analýza mala pre nás v porovnaní s číro kvantitatívnym prístupom väčší potenciál – bola kľúčová k pochopeniu hlbších významov najmä pri analýze mediálnych obsahov (Macnamara 2011, s. 5). Podľa Krippendorffa (2004, s. 16) je čítanie (žurnalistických) textov dokonca v základe kvalitatívne, aj keď sú niektoré časti textu neskôr premenené na čísla. K prehľadnejšiemu výsledku nášho výskumu o liberálno-konzervatívnom pnutí prispela metóda rámcovania a určenie konkrétnych rámcov vytvorených podľa obsahov analyzovaných žurnalistických textov. Rámec môžeme vnímať ako odkazovanie na základné komponenty určitej situácie, ktoré sme schopní identifikovať. Rámcová analýza je teda skúmaním v zmysle odkazovania na organizáciu skúseností (Goffman 1974, s. 10 – 11). Podľa Entmana (1993, s. 52) rámcovanie zahŕňa *výber* a *význačnosť*. Ak médium alebo autor žurnalistického textu rámcuje, vyberá niektoré aspekty vnímanej reality a v texte ich robí viac význačnými tak, aby propagoval definície jednotlivých problémov či bežnú interpretáciu. Médium/autor zároveň kladie dôraz na morálne závery a/alebo to, ako k istému problému pristupovať. Rámce z Entmanovho (Ibid.) pohľadu definujú problémy, diagnostikujú príčiny, vytvárajú morálne hodnotenia a navrhujú opravné prostriedky. Pri zostavovaní metodologického rámca sme sa inšpirovali výskumom Rončákovej (2021, s. 106 – 107) o argumentácii v médiách s napojením na zatváranie kostolov počas pandémie ochorenia COVID-19.

Výskum Terézie Rončákovej využíva práve metódy rámcovia. Cieľom nášho výskumu je zistiť, ako vybrané mainstreamové médiá rámcujú dýchové pridy na Slovensku.

Naša výskumná vzorka pozostávala z 264 žurnalistických textov troch liberálnych a štyroch konzervatívnych² slovenských mainstreamových médií. Zozbierali sme 136 textov na strane liberálnych médií (Denník N, SME, Pravda) a 121 textov na strane konzervatívnych médií (Konzervatívny denník Postoj, Štandard, Hlavné správy, Hlavný denník) (tab. č. 1).

Tab. č. 1: Počet textov a hodnotové zaradenie príslušného média

médiá		celkový počet textov	
liberálne	<i>Denník N</i>	40	136
	<i>SME</i>	68	
	<i>Pravda</i>	28	
konzervatívne	<i>Postoj</i>	13	121
	<i>Štandard</i>	51	
	<i>Hlavné správy (HS)</i>	36	
	<i>Hlavný denník (HD)</i>	21	
spolu		257	

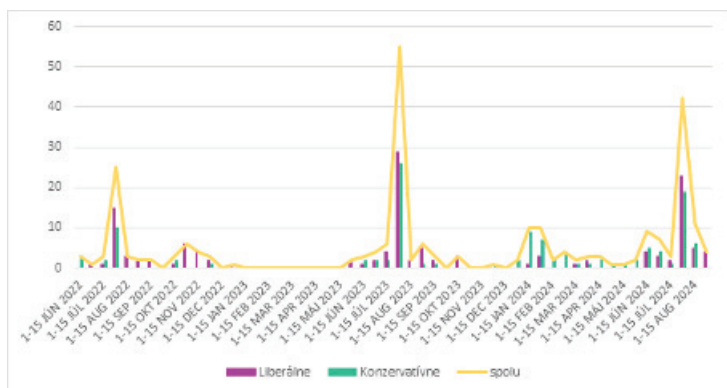
Zdroj: spracovanie autora (2025)

Konkrétne médiá sme do výskumu vybrali na základe čítanosti a sebareprezentácie podľa liberálnej či konzervatívnej identity. Dátumy publikácie jednotlivých textov spadajú do obdobia od 1. júna 2022 do 31. augusta 2024. Časové ohraničenie pre výber textov bolo ovplyvnené kritériom aktuálnosti a výraznými spoločenskými udalosťami v spojení s queer komunitou na Slovensku. Najstarší výskumný materiál pochádza z júna 2022, keďže mesiac jún je queer komunitou z hľadiska histórie a vývoja podujatia vnímaný ako *pride mesiac*. Letné mesiace sú aj v slovenskej spoločnosti už typicky obdobím organizovania rozličných podujatí na podporu queer. Pracovali

² Pri používaní termínov liberálny a konzervatívny zjednodušujeme pomenovanie dvoch názorovo až hodnotovo odlišných skupín na Slovensku. Ide o pomenovania, ktoré sú z nášho pohľadu ľahko pochopiteľné, keď hovoríme o skupinách podporujúcich queer ľudí a o skupinách odmietajúcich queer a zmenu. Termíny liberálny a konzervatívny používame primárne z dôvodu priestorovej úspornosti v texte príspevku.

sme teda s predpokladom, že žurnalistická produkcia so zameraním na pride tematiku bude v mesiaci jún rásť, čo potvrdil aj zistený výskyt textov o pridoch v určenom období (Graf č. 1).

Graf č. 1: Časové rozloženie žurnalistických textov o pridoch

Zdroj: spracovanie autora (2025)

Rok 2022 spĺňal kritérium aktuálnosti a zároveň pamätihodnosti. Dúhové pridy obnovili fyzickú formu dúhových sprievodov po dvoch rokoch ovplyvnených pandémiou COVID-19. Od októbra 2022 si Slovensko taktiež každoročne pripomína homofóbne-motivovanú vraždu Juraja Vankuliča a Matúša Horvátha počas teroristického útoku na Zámockej ulici v Bratislave. Po celý rok bola diskutovaná i téma symbolu queer komunity – dúhové vlajky. Od marca 2023 sa medializovali transrodové práva po predložení novely zákona č.301/1995 Z.z. o rodnom čísle v parlamente. Začiatkom roka 2024 bolo atraktívnou témou financovanie queer organizácií. Dátumovo najnovší výskumný materiál reflektoval pridy v roku 2024. Ďalšou záchytnou udalosťou pre žurnalistické výstupy bol i pokus o teroristický útok na Dúhový PRIDE Bratislava 2024. Východiskové témy pre novinárov od júna 2022 do augusta 2024 sprevádzali pravidelne sa vracajúce námety, ktoré formujú politický a mediálny diskurz. V prípade každoročných tém-navrátilcov ide napríklad o súbežné kontradiktorné pochody – dúhové pridy a Hrdí na rodinu.

Výskumný materiál bol zozbieraný prostredníctvom vyhľadávania publikovaných žurnalistických textov na webových platformách

jednotlivých vybraných médií. Vyhľadávanie vzorky online považujeme za prirodzené najmä v dnešnej digitálnej dobe, kedy väčšina z printových médií automaticky uvádza svoj obsah a dostupný archív článkov v internetovej podobe z dôvodu produkčnej efektivity. Články na weboch médií sme vyhľadávali cez verejne dostupné archívy, a to pomocou kľúčových výrazov, ako *prid-*, *pride*, *dúhov-*, *dúhový*, *dúhový pride*, *lgbt*, *lgbt+* a i. Vzhľadom na zameranie nášho výskumu sme vylúčili články netýkajúce sa slovenských pridov. Napríklad články o výhradne pražskom, viedenskom či berlínskom pride bez explicitne uvedeného prepojenia na slovenské pridy nie sú súčasťou výskumu. Na základe pozorovania je možné zmysluplne odstrániť takéto články z výskumného materiálu najmä preto, lebo pôsobia ako nástroj posilňovania už zavedeného štýlu písania konkrétneho média o slovenských pridoch. Žurnalistické texty o slovenských a zahraničných pridoch by mali byť predmetom väčšieho výskumu s plochou, na ktorej výskumník/čka dokáže identifikovať špecifickú pozíciu zahraničných pridov ako predmetu záujmu novinára v kontexte hlavnej témy – pride. Zaradením článkov o zahraničných pridoch do výskumu by nedošlo k značnej kontaminácii výskumného materiálu, no ich vylúčením sme sa snažili podporiť jasnejšie uchopenie toho, ako slovenské mainstreamové médiá píše o symbole queer ľudí na Slovensku.

V zmysle zvolených metód a ich využitia vo výskume (v spojení so zvolenými postupmi) sme z hľadiska rozsahu výskumu do výskumného materiálu nezaradili texty ďalších slovenských médií, ktoré do určitej miery môžu mať vplyv na výsledky výskumu. Výsledky výskumu sú tiež limitované časovým ohraničením pri výbere výskumného materiálu (od 1. júna 2022 do 31. augusta 2024), čo môže vplývať na schopnosť reprezentovať to, ako jednotlivé médiá rámcujú pridy na Slovensku dlhodobo – napríklad od roku 2010 dodnes. Medzi limity výskumu môžeme zaradiť i neprítomnosť interpretácie kontextu štýlu písania a pôsobenia médií, ktoré súvisia s jednotlivými spôsobmi rámcovania zo strany vybraných médií. Súčasťou výskumu nie je historický kontext slovenských médií či bližší záujem o definíciu slovenského mediálneho systému, s ktorým súvisí aj absencia primeraného množstva nekonšpiračných konzervatívnych médií v porovnaní s liberálnymi médiami vo výskume. Pracujeme teda s dátami, ktoré sú na strane konzervatívnych médií ovplyvnené určitou mierou zvýšeného nerešpektovania žurnalistickej etiky (Štandard, Hlavné správy, Hlav-

ný denník). Rámce, ktoré sú uvedené vo výskume, sú identifikované v spojení s témou pride. Existuje však priestor na rozšírenie výskumu práve o ďalšie témy, ktoré sú v textoch o pridoch prítomné (rovnosť, sloboda, rodina, tradície či náboženstvo). Výber výskumného materiálu môže byť taktiež ovplyvnený výberom špecifických kľúčových výrazov pri vyhľadávaní článkov na weboch médií. Do výskumného materiálu sa nemuseli dostať tie články, ktoré o slovenských pridoch píšú a ktoré zároveň nie je možné vyhľadať pomocou vopred zvolených kľúčových výrazov.

Výsledky

Pri zbere dát a analýze žurnalistických textov sme identifikovali 11 rámcov: radikalizácia (Radi.), bezpečnosť (Bezp.), menšina (Men.), ľudský príbeh (LP), utláčatelia (Utlá.), financie (Fina.), elitnosť (Elit.), dŕhové privilégiá (DP), konflikt (Konf.), atak (Atak), výsmech (Výs.).

Tab. č. 2: Identifikované rámce

	Radi.	Bezp.	Men.	LP	Utlá.	Fina.	Elit.	DP	Konf.	Atak	Výs.
Denník N	6	12	13	27	11	2	7	0	0	0	0
SME	13	18	24	24	11	2	4	0	7	0	0
Pravda	5	7	15	1	7	0	6	0	5	0	0
spolu	24	37	52	52	29	4	17	0	12	0	0
Postoj	1	2	2	1	0	4	4	4	0	8	0
Štandard	3	7	3	3	0	16	9	16	19	28	0
HS	3	7	0	5	0	7	9	8	11	17	11
HD	1	2	0	2	0	5	5	3	6	10	9
spolu	8	18	5	11	0	32	27	31	36	63	20
všetko spolu	32	55	57	63	29	36	44	31	48	63	20

Zdroj: spracovanie autora (2025)

Rámec radikalizácie je spojený s napadnutiami, útokmi, teroristickými útokmi, či plánovaním útokov na pride, jeho účastníkov a podporovateľov. Rámec obsahuje informovanie o zvyšovaní nenávisťi voči queer komunite a pridom. Média v kategórii liberálne zvyčajne pripájajú k informovaniu o rôznych plánovaných alebo vykonaných útokoch váhu a význam daných udalostí, ich vplyv na queer komu-

nitú a spoločnosť. Média v kategórii konzervatívne majú tendenciu rámec radikalizácie naplňať stručnými faktami o konkrétnej udalosti. Príkladom takejto udalosti je plánovaný teroristický útok na pride v Bratislave. Plánovaný útok v júli 2024 odhalila už zrušená Národná kriminálna agentúra (NAKA). Liberálne média zvyknú dodať spoločenský či historický kontext – píšú o tom, ako konkrétna udalosť súvisí s podobnými udalosťami z nedávnej minulosti a ako sa vyvíja situácia radikalizácie ľudí proti queer na Slovensku, a to i v spojení s absenciou regulácií v prípade niektorých sociálnych sietí (Prchal 2024). Konzervatívne média nevenujú pozornosť rozširovaniu témy radikalizácie ani pri správach preberaných z tlačových agentúr, no zároveň majú sklon zdôrazňovať represívne znejúce vyjadrenia polície – napríklad na prísne monitorovanie a postihovanie pokusov o útok na účastníkov pride (TASR 2024).

Pri rámci bezpečnosti ide o texty v rozmeroch: bezpečnostné opatrenia pridov, bezpečnosť účastníctva programu pridu a bezpečie v zmysle miesta, ktoré poskytuje ochranu – pocit bezpečia, ktoré pride vyvoláva alebo umocňuje na úrovni konkrétnej osoby, skupiny či celej komunity. Liberálne i konzervatívne média používajú rámec bezpečnosti, no liberálne média svoj obsah rozširujú spomínaním pocitu bezpečia, ktorý dopĺňa úloha pridu a určité poslanstvo podujatia – ukázať queer ľuďom, že sa môžu cítiť bezpečne aj na Slovensku (Koklesová 2024).

Rámec menšiny zahŕňa texty, ktoré pridu prisudzujú zvýraznenie queer komunity ako spoločensky či legislatívne diskriminovanej časti slovenskej society. Upozorňujú na potrebu zrovnoprávnenia znevýhodnených spoluobčanov. Pride sa stáva synonymom pre boj za ľudské práva a rovnosť medzi ľuďmi na Slovensku. Kým pri liberálnych médiách bol rámec menšiny jedným z najčastejšie vyskytujúcich sa rámcov, pri konzervatívnych médiách je pozorovateľná takmer úplná absencia rámca menšiny. Konzervatívne média nepíšu o znevýhodnených ľuďoch či menšinách, ale jednoducho o skupinách či organizáciách (Lojan 2022).

Ľudský príbeh je ako rámec tvorený zväčša interview alebo reportážami o konkrétnych ľuďoch, ktorí hovoria o svojej skúsenosti s prídcom. Prepájanie pridu s ľudským príbehom bol jeden z najčastejších spôsobov, ako liberálne média rámcovali pride. Markantnými príbehmi sa stali skúsenosti a zážitky Radky Trokšiarovej, ktorá prežila teroristický útok v bare Tepláreň (Kovačič Hanzelová 2023), policajta

Davida Púchovského, ktorý urobil svoj coming-out na bratislavskom Pride 2023 (Chrastová 2023), či organizátora Pride Bardejov Adama Dzamba, bývalého skinheda (Chrastová 2023). Konzervatívne médiá produkujú minimum textov orientovaných na ľudský príbeh. Pokiaľ rámcujú pride ako ľudský príbeh, pre rámec je typická kritika podujatia a spochybňovanie relevancie pridu. Rámec ľudského príbehu na strane konzervatívnych médií zostáva na úrovni pozorovateľa alebo niekoho, kto externe reaguje na pride – neúčastní sa programu, nie je súčasťou queer komunity, nie je súčasťou podporovateľov queer komunity alebo účelovo znevažuje pride. Príkladom je text zameraný na zážitky Lívie Pavlíkovej z bruselského pridu,³ v ktorom Pavlíková tvorí reportáž z pridu s cieľom účelového zberu informácií a motiváciou presvedčiť svojich podporovateľov o *neprirodenosti* queer (Balaskova 2024).

Rámec **utláčateľov** je zjednodušené pomenovanie pre rámec nadväzujúci na pôsobenie slovenských politikov, političiek a zákonov namierených proti cieľom queer komunity a podujatí pride. Rámec utláčateľov je častý pri liberálnych médiách a v konzervatívnych médiách neexistuje. Identifikujeme však podobný rámec na strane konzervatívnych médií, ktorý je možné označiť ako *rámec politických podporovateľov queer komunity a bojovníkov proti tradičným hodnotám*. Neuvedený rámec však spadá i pod rámec konfliktu či ataku, preto ho ako samostatný rámec neuvádzame. Samotná prítomnosť rámca utláčateľov a jeho neprítomnosť na strane konzervatívnych médií vypovedá o tom, ako dané médiá (ne)rámecujú pride. Niektoré texty konzervatívnych médií majú na prvý pohľad charakteristiky rámca utláčateľov, no v skutočnosti ide o pozitívne reagovanie média na nesúhlas či slovné útoky voči queer ľuďom. Ide napríklad o text Hlavného denníka, v ktorom denník napokon chváli *boj* Anny Záhorskej, Borisa Kollára či Igora Matoviča proti queer (Zaťková 2022).

Rámec, cez ktorý niektoré texty definujú pride ako vec spojenú s peniazmi a ich tokom, nazývame rámec **financií**. Rámcom financií sa zväčša pokrývajú texty, ktoré opisujú situáciu financovania organizácií na podporu tzv. dúhových projektov, medzi ktoré patrí i pride. Ide prevažne o články naviazané na vyjadrenia a rozhodnutia ministerky kultúry SR Martiny Šimkovičovej, ktoré queer ľudia vnímajú ako obmedzujúce až diskriminačné. Liberálne médiá používajú rá-

³ Text o bruselskom Pride sme do výskumu zaradili preto, lebo nadväzoval na dianie v spojení so slovenskými Pride podujatiami.

mec financií zriedkavo a častejšie píšu o opatreniach namierených proti queer komunite. Denník N použil rámec financií v súvislosti s poskytnutím mediálneho priestoru organizátorom dúhových projektov, ako Róbert Furiel (OZ Saplinq, PRIDE Košice), Roman Samotný (Queer Slovakia) či Jana Mičková (Dúhová PRIDE Bratislava) (Bella 2024). Rámec financií je jedným z dominantnejších rámcov konzervatívnych médií, a to väčšinou s úmyslom *odhaliť* spôsob financovania a *spochybniť* relevanciu queer organizácií alebo upozorniť na znevýhodnenie ne-queer organizácií, pričom konzervatívne médiá pasívne vylučujú queer ľudí z kategórie znevýhodnených občanov spoločnosti (Lukáč 2024).

Rámec **elitnosti** zaznamenávame na ploche liberálnych i konzervatívnych médií. Pri elitnosti sa zameriavame na to, či médiá pri rámcovaní pridru pokrývali udalosti pomocou známych osobností, odborníkov, akademikov a ďalších osôb, ktoré svojou prítomnosťou môžu textu dodať určitú mieru relevancie.

Rámcovanie pridru **dúhovými privilégiami** je typické pre konzervatívne médiá, ktoré tvrdia, že queer ľudia na Slovensku sú nielen nediskriminovaní, no tiež uprednostňovaní. Konzervatívny denník Postoj napríklad informuje o *vtláčaní inklúzie* zamestnancom zo strany firiem na Slovensku, pričom samotní zamestnanci môžu byť obmedzovaní pri odmietnutí podporiť pride (Lipták 2023).

Rámec **konfliktu** sa nachádza i v liberálnej časti médií, no zástava druhú najsilnejšiu pozíciu medzi rámcami na strane konzervatívnych médií. Konflikt v danom kontexte vnímame ako zvýrazňovanie tematiky polarizácie spoločnosti (na liberálov a konzervatívcoch) alebo snahu o polarizáciu spoločnosti na základe odlišnosti hodnôt či názorov cez tematiku pride. Jedným z príkladov je informovanie o názorovom strete podporovateľov queer komunity a konzervatívcoch na festivale Pohoda v roku 2022 na stránke denníka SME (Jezný 2022).

V prípade rámca **ataku** ide o rámcovanie pridru ako prejavu ideológie nevlastnej slovenskému prostrediu, vtláčania inklúzie do inak prirodzeného a zdravého prostredia, vírusu ničiaceho tzv. tradičné kresťanské hodnoty. Rámec ataku nie je pri liberálnych médiách prítomný a pri konzervatívnych médiách figuruje ako najčastejšie sa vyskytujúci rámec. Konzervatívne médiá prostredníctvom rámca ataku informujú o rozdelení spoločnosti na dve frakcie. Dané frakcie tvoria binárne opozície: liberáli a konzervatívci, neprirodzenosť a prirodzenosť, umelé a prírodné či oni a my. Je možné pozorovať, že aj

v prípade snahy o spájanie zo strany konzervatívnej alebo kresťanskej časti spoločnosti (Dúhová kresťania) sú konzervatívne médiá náchylné rámcovať takúto snahu ako atak zo strany liberálov (Čop 2024). Činnosť spájaná s pridom je rámcovaná ako útočná a nedemokratická hrozba pre Slovensko. Konzervatívne médiá pri rámcovaní pride presmerujú čitateľov i na pochod Hrdí na rodinu ako vhodnú alternatívu pre *ľudí, ktorí podporujú tradičnú rodinu* (Lojan 2022).

Rámec výsmechu je špecifický svojím výskytom vo výhradne konzervatívnych médiách Hlavné správy a Hlavný denník. Ide o rámec, ktorý pride prezentuje ako tému hodnú spochybnenia až zosmiešnenia. Média v danom prípade chcú o pride informovať minimálne a uchopujú ho ako akúsi karikatúru cudzieho. Hlavné správy obsahujú i text, ktorý v rámci výsmechu označuje pride ako *nechutný alebo chorý* a prirovnáva ho ku *karnevalu* (Lehotský 2022).

Pri analyzovaných textoch je možné identifikovať kombináciu rámcov. Niektoré rámce na seba prirodzene nadväzujú, no zároveň zastávajú výnimočnú pozíciu. Často sa prekrýva rámec radikalizácie a bezpečnosti, pretože rámcovanie pridú pri útokoch na queer komunitu môže sprevádzať dôraz na ochranu účastníkov. Výraznú dvojicu tvorí rámec menšiny a ľudského príbehu. Médium môže cez konkrétny osobný príbeh človeka odhaľovať život queer osoby. V niektorých prípadoch sa stretával rámec utláčateľov s rámcom financií, keďže v prípade liberálnych médií boli finančné problémy queer organizácií spájané s konkrétnymi politikmi. Na strane konzervatívnych médií mal rámec financií tendenciu pripájať sa k rámcu dúhových privilégií. Rámec dúhových privilégií bol umocňovaný spomínaním privilegovanej pozície queer organizácií v zmysle financovania zo strany štátu či Európskej únie. Poslednou dvojicou spomedzi rámcov môže tvoriť rámec ataku a rámec výsmechu.

Medzi podstatné zistenia výskumu zaraďujeme poukázanie na unikátne postavenie niektorých médií. Denník N v porovnaní s ostatnými liberálnymi médiami nevykazuje pri rámcovaní pridov snahu o konflikt alebo konfrontáciu s témami, ktoré by si vo väčšej miere vyžadovali pripomínanie liberálno-konzervatívnej názorovej diferenciácie. Ukazuje sa, že prioritou Denníka N je rámcovať pride cez ľudský príbeh. Pravda vedľa Denníka N a SME pôsobí pri rámcovaní neutrálnejšie. Pre kratšie texty je v prípade Pravdy tiež jednoduchšie identifikovať rámce a redukovat kombináciu rámcov. Pravda ponúka menej kontextu alebo hodnotenia situácie v prípade textov rámco-

vaných radikalizáciou alebo konfliktom. Konzervatívne médiá majú spoločný štýl rámcovania pridov a queer ľudí. Médiá s konzervatívnou príslušnosťou odmietajú z vlastnej iniciatívy pomenovať queer ľudí ako spoločensky či právne znevýhodnených. Pri rámcovaní pridou sa konzervatívne médiá odvíjajú od niektorých kresťanských hodnôt, ktoré majú tendenciu pomenovať ako prirodzenosť platnú pre celú spoločnosť. Konzervatívne médiá neutrálne rámcujú pride cez bezpečnosť a radikalizáciu. Konzervatívny denník Postoj či Štandard upriamujú pozornosť na rámec financií, ktorý sa pri liberálnych médiách objavuje len minimálne.

Záver a diskusia

Výskum potvrdzuje predpoklad o polarizácii slovenského mediálneho prostredia na tzv. liberálnu a konzervatívnu časť v kontexte pridov – podujatí na podporu queer ľudí. Kým pri liberálnych médiách prevládajú rámce menšiny, ľudského príbehu a bezpečnosti, konzervatívne mediálne prostredie rámcuje pride cez atak, konflikt a financie. Podľa zistení na základe výskumu je motiváciou liberálnych médií skôr propagovať a podporovať pride, čo dosahujú prevažne rozhovormi s queer ľuďmi, účastníkmi a podporovateľmi pridou a organizátormi dúhových podujatí. Liberálne médiá zároveň neprejavujú snahu o zmiernenie pnutí medzi liberálnymi a konzervatívnymi prúdmi. Motiváciou konzervatívnych médií je často snaha o diskreditáciu pridov, a to spôsobom označovania pridov: pride je stratégia v zmysle zahraničných ideologických vplyvov, útok na tradičné kresťanské hodnoty, súčasť aktivít finančne zvýhodňovaných organizácií či prostriedkov získavania politických bodov pre progresívnych politikov. Konzervatívne médiá vnímajú pride ako jednu z príčin hodnotovej polarizácie Slovenska. Médiá s konzervatívnym zaradením však ponúkajú témy (rámec financií) o pride, o ktorých liberálne médiá ponúkajú menej rozsiahle texty.

Identifikované rámce môžu slúžiť ako inšpirácia pre ďalšie výskumy o slovenských pridoch a liberálno-konzervatívnych pnutiach v slovenskej mediasfére. Nevýhodou uvedených rámcov môže byť ich vzájomné prekrytie, čo však spôsobuje i komplexnosť jednotlivých analyzovaných textov. Určité rámce pôsobia ako podkategórie ďalších alebo ako súčasť väčšieho celku. Jedným z cieľov identifikácie uvedených 11 rámcov bolo však i upozornenie na špecifické rámce,

ktoré majú vlastnú výpovednú hodnotu a potenciál prispieť k pochopeniu (de)polarizácie slovenského mediálneho prostredia na príklade pridu.

Výskum odкрýva, ako vybrané mainstreamové slovenské médiá komunikujú problematiku slovenských pridov. Objasňuje teda pozíciu témy, ktorá môže v zmysle liberálno-konzervatívneho pnutia v médiách predstavovať zdroj spoločenskej polarizácie na Slovensku. Prostredníctvom identifikovaných rámcov vo výskume môžu liberálnejšie aj konzervatívnejšie médiá a novinárska obec lepšie porozumieť tomu, ako o pride na Slovensku médiá píšú a ako sa téma cez názorovú diferenciaciu redakcií a jednotlivcov môže meniť na nástroj rozdeľovania spoločnosti. Výskum môže inšpirovať liberálnejšie redakcie, aby tému pride a ďalšie podobné témy približovali nielen svojej cieľovej skupine čitateľstva, alebo konzervatívnejšie redakcie, aby danú tému približovali svojmu čitateľstvu aj ako súčasť society či determinant rovnosti medzi obyvateľstvom. Slovenská politická sféra (politicky a politici), podobne ako mediálna sféra, môže vďaka výsledkom výskumu o rámcovaní pridov v médiách redukovať polarizáciu v spoločnosti cez vzájomné porozumenie názorových oponentov a snahu osloviť všetkých občanov a občianky Slovenska bez rozdielu. Vzhľadom na limity výskumu, ktoré sme uviedli v metodologickej časti príspevku, odporúčame nadviazať na náš výskum ďalšími štúdiami. Dané štúdie môžu byť zamerané na komplexnejšie spracovanie rámcovania slovenských pridov slovenskými médiami (napríklad rozšírením časového rozloženia pri výbere žurnalistických textov o pridoch), skúmanie pridov ako súčasť väčšieho celku alebo vzťahy a vzájomné ovplyvňovanie medzi skúmanými slovenskými médiami v kontexte pridov. Naš výskumný materiál je možné použiť i pri lingvisticky zameranej štúdii či štúdii so zameraním na diskurzívnu analýzu, ktoré by mohli mať potenciál skúmať problematiku mediálneho pokrývania pridov na Slovensku viac do hĺbky.

Literatúra

AMMATURO, F. R. 2023. Pride Events in the periphery between hyper-localisation and hyper-contextualisation: a comparison between Italy and the UK. In: *JOURNAL OF POLICY RESEARCH IN TOURISM, LEISURE AND EVENTS*, roč. 15, č. 2, s. 224 – 239.

- ARMSTRONG, E. A. – CRAGE, S. M. 2006. Movements and Memory: The Making of the Stonewall Myth. In: *AMERICAN SOCIOLOGICAL REVIEW*, 2006, roč. 71, s. 724 – 751.
- BAGYURA, M. – SIPOS, A. 2024. Fighting for Space Within the Cisand Heteronormative Public Sphere: An Analysis of Budapest Pride. In: *Social Inclusion*, č. 24, s. 1 – 19.
- BALASKOVA, E. 2024. Pavlíková z Bruselu: Ľudské psy a trans deti (VIDEO). In: *Hlavný denník* [online]. [cit. 2024-15-11]. Dostupné z: https://www.hlavnydennik.sk/2024/05/28/pavlikova-z-bruselu-ludske-psy-a-trans-deti-video#google_vignette
- BELLA, V. 2024. My prežijeme, ale „Šimkovičovej norma“ zasiahne všetkých, hovoria LGBTI+ organizácie a iniciatívy (anketa). In: *Denník N* [online]. [cit. 2024-15-11]. Dostupné z: <https://dennikn.sk/3777272/my-prezijeme-ale-simkovicovej-norma-zasiahne-vsetkych-hovoria-lgbti-organizacie-a-iniciativy-anketa/>
- BIG IDEAS. 2023. *The LGBTQ + History Book*. Londýn: Dorling Kindersley.
- ČOP, M. 2024. Dúhovní kresťania chcú porušiť cirkevné pravidlá. Rehoľa a hovorcovia cirkvi problém nevidia. In: *Štandard* [online]. [cit. 2024-15-11]. Dostupné z: <https://standard.sk/658797/duhovi-krestania-chcu-porosit-cirkevne-pravidla-rehola-a-hovorcovia-cirkvi-problem-nevidia>
- ENTMAN, R. M. 1993. Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm. In: *Journal of Communication*, roč. 43, č. 4, s. 51 – 58.
- EUROPEAN UNION EXTERNAL ACTION. 2024. Pride 2024. In: EEAS [online]. [cit. 2024-15-11]. Dostupné z: https://www.eeas.europa.eu/eeas/pride-2024_en
- FAFEJTA, M. 2016. *Sexualita a sexuální identita: sociální povaha přirozenosti*. Praha: Portál.
- FOJTOVÁ, S. 2011. Czech Lesbian Activism: Gay and Lesbian Parental Rights as a Challenge to Patriarchal Marriage. In: *Journal of Lesbian Studies*, roč. 15, č. 3, s. 356 – 383.
- GOFFMAN, E. 1974. *Frame analysis: An essay on the organization of experience*. Cambridge: Harvard University Press.
- HUDEČ, M. Hoci čelil desivým útokom neonacistov, zostala po prvom PRIDE eufória. In: *Dúhový PRIDE Bratislava* [online]. [cit. 2024-15-11]. Dostupné z: <https://duhovypride.sk/prvy-pride/>
- CHRASTOVÁ, D. 2023. Päť rokov bol skinhedom, dnes organizuje Pride v Bardejove: Nie je správne, že v jednom štáte niekto

- nemá rovnaké práva ako ja. In: *Denník N* [online]. [cit. 2024-15-11]. Dostupné z: <https://dennikn.sk/3412629/pat-rokov-bol-skinhedom-dnes-organizuje-pride-v-bardejove-nie-je-spravne-ze-v-jednom-state-nieko-nema-rovnake-prava-ako-ja/>
- CHRASTOVÁ, D. 2023. Policajt David Púchovský: Zlu sa treba postaviť čelom a neustupovať, inak človeka úplne zomelie. In: *Denník N* [online]. [cit. 2024-15-11]. Dostupné z: <https://dennikn.sk/3511183/policajt-david-puchovsky-zlu-sa-treba-postavit-celom-a-neustupovat-inak-cloveka-uplne-zomelie/>
- JEZNÝ, S. 2022. Konzervatívci roky vyhadzujú liberálov, no zas sa považujú za obeť. In: *SME* [online]. [cit. 2024-15-11]. Dostupné z: <https://komentare.sme.sk/c/22961820/konzervativci-roky-vyhadzuju-liberalov-no-zas-sa-povazuju-za-obe.html>
- JOHNSON, T. 2012. Equality, morality, and the impact of media framing: Explaining opposition to same-sex marriage and civil unions. In: *Politics and Policy*, roč. 40, č. 6, s. 1053 – 1080.
- JÓJÁRT, P. 2002. Gejské, lesbické a bisexuálne hnutie. In: Ondrisová, S. (ed.): *Neviditeľná menšina. Čo (ne)vieme o sexuálnej orientácii*. Bratislava: Občan a demokracia, s. 116 – 123. [online]. [cit. 2025-30-1] Dostupné z: <https://odz.sk/wp-content/uploads/335.pdf>
- KOKLESOVÁ, B. 2024. Kvír priestor je bezpečný priestor. In: *Denník N* [online]. [cit. 2024-15-11]. Dostupné z: <https://dennikn.sk/4105168/kvir-priestor-je-bezpecny-priestor/>
- KOVAČIČ HANZELOVÁ, Z. 2023. Radka Trokšiarová z Teplárne: Po útoku už nemusím skrývať svoju orientáciu. In: *SME* [online]. [cit. 2024-15-11]. Dostupné z: <https://domov.sme.sk/c/23196071/radka-troksiarova-z-teplarne-po-utoku-uz-nemusim-skryvat-svoju-orientaciju.html>
- KRIPPENDORFF, K. 2004. *Content analysis : an introduction to its methodology* (2nd ed.). London: Sage Publications.
- KURUC, A. – JABLONICKÁ ZEŽULOVÁ, J. 2017. Celoslovenský LGBT prieskum: Správa o výsledkoch. Bratislava: Inakosť [cit. 2024-15-11]. Dostupné z: <https://inakost.sk/wp-content/uploads/2018/05/Celoslovensky-LGBT-prieskum-2017-sprava.pdf>
- LEHOTSKÝ, I. 2022. Čo má spoločné Dúhový Pride a polievka zo sekery? In: *Hlavné správy* [online]. [cit. 2024-15-11]. Dostupné z: <https://www.hlavnespravy.sk/co-ma-spolocne-duhovy-pride-a-polievka-zo-sekery/2891418>

- LIPTÁK, J. 2023. Svedectvá šiestich zamestnancov / Dúhové šnúrkaj pozvánky na pride. Ako firmy na Slovensku vtlačajú inklúziu. In: *Konzervatívny denník Postoj* [online]. [cit. 2024-15-11]. Dostupné z: <https://www.postoj.sk/142543/duhove-snurky-aj-pozvanky-na-pride-ako-firmy-na-slovensku-vtlacaju-inkluziu>
- LOJAN, A. 2022. Fotoreportáž / Ako to vyzeralo na Dúhovom Pride a pochode Hrdí na rodinu. In: *Konzervatívny denník Postoj* [online]. [cit. 2024-15-11]. Dostupné z: <https://www.postoj.sk/110773/ako-to-vyzeralo-na-duhovom-pride-a-pochode-hrdi-na-rodinu>
- LUKÁČ, M. 2024. Aktivisti v Košiciach / LGBT organizácia Sapling mala minulý rok príjmy vo výške približne 600-tisíc eur. In: *Konzervatívny denník Postoj* [online]. [cit. 2024-15-11]. Dostupné z: <https://www.postoj.sk/144537/lgbt-organizacia-sapling-mala-minuly-rok-prijmy-vo-vyske-priblizne-600-tisic-eur>
- MACNAMARA, J. 2011. Media Content Analysis: Its uses, benefits and best practice methodology. In: *Asia Pacific Public Relations Journal*, roč. 6, č. 1, s. 1 – 34.
- NEŠŤÁKOVÁ, D. 2022. *Moc sexu: Sex a sexualita v moderných dejinách Slovenska*. Bratislava: Paradigma Publishing.
- NEUENDORF, K. 2002. *The Content Analysis Guidebook*. CA: Sage Publications.
- PETERSON, A. – WAHLSTRÖM, M. – WENNERHAG, M. 2018. *Pride Parades and LGBT Movements: Political Participation in an International Comparative Perspective*. New York: Routledge.
- PRCHAL, L. 2024. Zadržali mladistvého Čecha, ktorý chcel útočiť na bratislavský Pride. Radikalizoval sa na Telegram. In: *Denník N* [online]. [cit. 2024-15-11]. Dostupné z: <https://dennikn.sk/4124675/zadrzali-mladistveho-cecha-ktory-chcel-utocit-na-bratislavsky-pride-radikalizoval-sa-na-telegram/>
- PRIDE BANSKÁ BYSTRICA. #ABOUT. In: *PRIDE Banská Bystrica* [online]. [cit. 2024-15-11]. Dostupné z: <https://www.pridebanskabystrica.sk/about>
- PRIDE KOŠICE. O Pride. In: *PRIDE Košice* [online]. [cit. 2024-15-11]. Dostupné z: <https://www.pridekosice.sk/o-pride-kosice/>
- RONČÁKOVÁ, T. 2021. Zatvorené kostoly počas pandémie. Argumentácia v médiách. In: Anna Sámelová –Mária Stanková – Ján Hacek (eds.). *Fenomén 2021: Pandémia covidu-19 a médiá*.

- Zborník z konferencie s medzinárodnou účasťou*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 100 – 126.
- SITA. 2024. Pride Trnava. In: *Trnava* [online]. [cit. 2024-15-11]. Dostupné z: <https://www.trnava.sk/podujatia/13267/pride-trnava>
- SLOBODA, Z. 2021. Development (Re)Organisation of the Czech LGBT Movement (1989–2021). In: *East European Politics*, roč. 37, s. 1 – 22.
- SLOBODA, Z. 2010. Specifics of the Contemporary Czech Homosexual Community: History, Evolution and Ambivalences. In: Gemma Clarke – Fiona McQueen – Michaela Pnacekova – Sabrina Sahli (eds.). *Examining Aspects of Sexualities and Self*. Oxford: Inter-Disciplinary, s. 3 – 20.
- SLOOTMAECKERS, K. 2017. The litmus test of pride: analysing the emergence of the Belgrade “Ghost” pride in the context of EU accession. In: *East European Politics*, roč. 33, č. 4, s. 517 – 535.
- STELLA, F. 2013. Queer Space, Pride, and Shame in Moscow. In: *Slavic Review*, roč. 72, s. 458 – 480.
- TASR. 2024. NAKA zasiahla proti teroristom / Odhalili skupinu, ktorá plánovala útok na bratislavskom Dúhovom Pride. In: *Konzervatívny denník Postoj* [online]. [cit. 2024-15-11]. Dostupné z: <https://www.postoj.sk/159261/odhalili-skupinu-ktora-planovala-utok-na-bratislavskom-duhovom-pride>
- VALKOVIČOVÁ, V. 2023. Corporate, sweet corporate: LGBTIQ activism, businesses, and the Slovak culture wars. In: Eszter Kováts (ed.). *Culture wars in Europe*. Washington (USA): George Washington University. Institute for European, Russian and Eurasian Studies, s. 147 – 154.
- ZAŤKOVÁ, D. 2022. Dnes sa to už NEDÁ vziať späť! Pozrite si TVRDÉ slová Záborskej, Kollára či Matoviča na LGBTI komunitu. In: *Hlavný denník* [online]. [cit. 2024-15-11]. Dostupné z: <https://www.hlavnydennik.sk/2022/10/15/dnes-sa-to-uz-neda-vziat-spat-pozrite-si-tvrde-slova-zaborskej-kollara-ci-matovica-na-lgbti-komunitu>
- ZHENG, Y. – CHAN, L. S. 2022. Framing same-sex marriage in U.S. liberal and conservative newspapers from 2004 to 2016: Changes in issue attributes, organizing themes, and story tones. In: *The Social Science Journal*, roč. 59, č.1, s. 34 – 46.

Mgr. Matúš Ján Capko

Katedra komunikačných a mediálnych štúdií, Inštitút slovakistiky
a mediálnych štúdií

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

17. novembra 6600/1, 080 01 Prešov

matusjan.capko@smail.unipo.sk

Financované EÚ NextGenerationEU prostredníctvom Plánu obnovy a odolnosti SR v rámci projektu č. 09I03-03-V02-00042.

Reakcie na vatikánsky dokument *Fiducia supplicans* v súvislosti s požehnaním osôb rovnakého pohlavia

Reactions to the Vatican document Fiducia supplicans on same-sex blessings

Beáta Dorková

Filozofická fakulta, Katolícka univerzita v Ružomberku

Abstrakt

Dokument *Fiducia supplicans*, ktorý bol zverejnený Dikastériom pre náuku viery 18. decembra 2023, predstavuje určitý nový prvok v pastorálnom prístupe Katolíckej cirkvi voči osobám žijúcim v tzv. „neregulárnych“ zväzkoch vrátane osôb rovnakého pohlavia. Cieľom tohto príspevku je opísať reakcie krajín a biskupských konferencií na dokument, poukazujúc na prepojenie medzi tradíciou a pastoračnou otvorenosťou.

Kľúčové slová: *Fiducia supplicans*. Rovnaké pohlavie. Požehnanie. Katolícka cirkev. Medzinárodné reakcie. Doktrína. Pastorácia. Cirkevná autorita.

Abstract

The document *Fiducia supplicans*, which was published by the Dicastery for the Doctrine of the Faith on 18 December 2023, represents a certain new element in the pastoral approach of the Catholic Church towards persons living in so-called „irregular“ unions, including same-sex unions. The aim of this paper is to describe the reactions of countries and episcopal conferences to the document, pointing out the link between tradition and pastoral openness.

Key words: *Fiducia supplicans*. Same sex. Blessing. Catholic Church. International reactions. Doctrine. Pastoral. Ecclesiastical authority.

Dokument *Fiducia supplicans* priniesol významnú diskusiu do Katolíckej cirkvi, keď pripustil možnosť neformálneho požehnania pre jednotlivcov a páry, ktoré nespĺňajú požiadavky na sviatostný manželský zväzok. Tento krok bol niekde vítaný ako znak milosrdenstva a inklúzie, iní ho označili za kontroverzný a potenciálne nejednoznačný. Cieľom tohto článku je predstaviť hlavné reakcie z rôznych častí sveta, opísať ich teologický, kultúrny i spoločenský kontext a zároveň reflektovať postavenie Cirkvi v súčasnej spoločnosti.

Kontext vyhlásenia *Fiducia supplicans*

V krátkosti na úvod je dôležité objasniť a predstaviť samotný dokument *Fiducia supplicans*¹. Ako už bolo uvedené, ide o deklaráciu, ktorá bola zverejnená Dikastériom pre náuku viery, ktoré vedie do dnešného dňa prefekt kardinál Víctor Manuel Fernández². Tento dokument teda nie je priamym dielom pápeža Františka, ako to napríklad býva pri encyklikách, ale ide o oficiálne stanovisko Cirkvi. Dokument je uverejnený na oficiálnej stránke Vatikánu – www.vatican.va – v ôsmich jazykoch: taliančina, angličtina, nemčina, španielčina, francúzština, chorvátčina, poľština, čínština.³

Je možné tvrdiť, že práve tento dokument bol jedným, ktorý za posledné roky vyvolal veľkú diskusiu v Cirkvi, a v mnohých prípadoch sa dá povedať, že viedol až k istej polarizácii náboženskej komunity, hlavne kvôli tomu, že si ho zasvätení i laici vykladali veľmi rozlične a tak samotné znenie dokumentu vyvolávalo potrebu ďalších vysvetlení. Pre tieto dôvody Dikastérium pre náuku viery považovalo za správne publikovať 4. januára 2024 tzv. *tlačové vyhlásenie*, ktoré malo za úlohu podporiť lepšie pochopenie samotného dokumentu *Fiducia supplicans*, objasniť najmä rozdiel medzi liturgickým a pastoračným

¹ *Fiducia supplicans* s latinskou výslovnosťou [fi'du.t̪si.a 'sup.pli.kans]. Názov vyhlásenia je v latinskom jazyku ako to udáva tradícia vatikánskych dokumentov, keďže oficiálnym jazykom Rímskokatolíckej Cirkvi je latinčina. Tradícia ďalej hovorí, že dokument dostáva názov podľa prvých slov textu (tzv. „incipit“). Názov dokumentu do slovenského jazyka je možné preložiť ako „Prosba s dôverou“.

² Ide o argentínskeho kardinála, ktorý bol vymenovaný za prefekta Dikastéria pre náuku viery 01. júla 2023. https://press.vatican.va/content/salastampa/en/documenta-tion/cardinali_biografie/cardinali_bio_fernandez_vm.html

³ Dokument je samozrejme preložený do viacerých jazykov, ktorých preklady už potom organizovali samostatne Biskupské konferencie jednotlivých krajín.

požehnaním a opätovne potvrdiť, že dokument nemení učenie Cirkvi o sviatosti manželstva (Dikastérium pre náuku viery 2024, bod 1.).

Okrem toho je podstatné poznamenať, že niektoré z aspektov, ktoré *Fiducia supplicans* definuje, boli už predtým predmetom normatívnej reflexie. V minulosti sa totiž Cirkev viackrát vyjadrila k téme požehnania, avšak nikdy v takejto formálnej a zároveň otvorenej pastoračnej rovine. To spôsobilo, že dokument bol vnímaný buď ako logické rozvinutie predchádzajúceho učenia, alebo naopak, ako krok, ktorý prekračuje jeho rámec.

V tomto kontexte je dôležité spomenúť reakciu pápeža Františka z roku 2023 na niektoré „dubia“ alebo tzv. pochybnosti kardinálov, ktorí sa s týmito otázkami priamo obrátili na hlavu Cirkvi. Jedna z nich predstavovala práve problematiku požehňávania zväzkov osôb rovnakého pohlavia (Pápež František 2023, č. 2). Táto téma v Rímskokatolíckej Cirkvi teda nie je novinkou.

Samotný štýl dokumentu *Fiducia supplicans* – bez predchádzajúceho synodálneho prerokovania, či širšej konzultácie s biskupskými konferenciami – bol niektorými kritikmi označený ako príliš centralizovaný. Iní ho však videli ako nevyhnutný krok vzhľadom na naliehavosť potreby jasne a oficiálne upraviť vznikajúce pastoračné prístupy k osobám LGBT.

Obsah dokumentu *Fiducia supplicans*

Dokument rozlišuje medzi liturgickým požehnaním, ktoré je vyhradené pre sviatostný manželský zväzok muža a ženy, a pastoračným požehnaním, ktoré môže byť poskytnuté aj osobám v tzv. „*nereregulárnych*“ vzťahoch (napríklad rozvedení, ktorí sú znovu zosobášení), vrátane párov rovnakého pohlavia. Kľúčovým predpokladom je, že toto požehnanie nemá formu liturgického obradu a nepredstavuje uznanie alebo schválenie takéhoto zväzku ako manželstva. Dokument opakuje, že manželstvo ostáva definované ako nerozlučný zväzok medzi mužom a ženou, ale popritom zdôrazňuje význam individuálnej pastoračnej citlivosti (Dikastérium pre náuku viery 2024, bod 4.).

Fiducia supplicans je zároveň dôkazom snahy o prienik medzi nemenným učením Cirkvi a pastoračnou blízkosťou neustálym kladením dôrazu na Božie milosrdenstvo. V texte sú uvedené viaceré odkazy na učenie Druhého vatikánskeho koncilu, na exhortáciu *Amoris*

*Laetitia*⁴ a tiež na vyjadrenia pápeža Františka o potrebe „Cirkvi ako poľnej nemocnice“⁵ (Tornielli 2013).

Reakcie na dokument

Ohlasy na dokument boli naozaj veľmi rozličné, dá sa povedať, že tu nejde iba o polarizáciu, ale o istý spôsob neprijatia. Jedna zo zaujímavých skutočností v tomto kontexte je, že jeden celý kontinent, a to je Afrika, s výnimkou CELRA (la Conferenza Episcopale per l'Africa del Nord – Konferencia biskupov Severnej Afriky) vatikánsky dokument zamietla a neprijala (Ambongo 2024). Biskupské konferencie v krajinách ako Benin, Malawi, Zambia, Kongo či Togo vyhlásili, že nevidia možnosť aplikovať dokument v ich kontexte. Argumentovali kultúrnymi a spoločenskými špecifikami, ako aj obavou, že by požehnanie homosexuálnych párov mohlo byť v ich kontexte vnímané ako schválenie neakceptovateľného životného štýlu (Atemanke 2024). V niektorých krajinách, kde homosexualita predstavuje trestný čin, biskupi varovali, že akékoľvek interpretácie ako podpora LGBT môžu viesť k ohrozeniu veriacich. Nezhoda medzi vatikánskym dokumentom a lokálnou realitou sa tu ukázala ako veľmi silná (Redazione catholica 2024). Viacerí africkí biskupi pripomenuli, že kultúrna mentalita voči LGBT témam je v Afrike zásadne odlišná od európskej alebo americkej a je potrebné na to v tomto kontexte nezabúdať. Pápež František sa potom dodatočne vyjadril k africkým otázkam, a vo svojom vyhlásení zdôraznil, že každý kontinent má svoje špecifiká a že takéto vyhlásenia Vatikánu môžu na začiatku spôsobiť problémy (Cernuzio 2024).

Reakcie v Európe boli zmiešané. Nemecká biskupská konferencia a niektorí biskupi z Belgicka, Rakúska a Talianska prijali dokument s otvorenosťou a vyjadrili ochotu implementovať jeho odporúčania v praxi. Nemecký tzv. „*Synodálny proces*“ už skôr otvoril diskusiu

⁴ *Amoris Laetitia* je apoštolská exhortácia pápeža Františka, publikovaná 19. marca 2016. Názov pochádza z latinských slov, ktoré sa prekladajú ako „radosť z lásky“. Dokument je výsledkom dvoch synod o rodine (v rokoch 2014 a 2015) a rieši tému manželstva, rodiny a lásky v súčasnom svete.

⁵ Pápež František sa vo viacerých svojich prejavoch vyjadril, že Cirkev by mala byť ako poľná nemocnica. Toto spojenie použil vo svojich príhovoroch, katechézach aj v rozhovoroch. Prvýkrát toto spojenie použil už v prvom roku svojho pontifikátu v rozhovore z roku 2013. <https://www.lastampa.it/vatican-insider/it/2013/09/22/news/intervista-al-papa-la-chiesa-un-ospedale-da-campo-1.35981669/>

o požehnávaní párov rovnakého pohlavia, a preto bol dokument vnímaný ako potvrdenie tejto cesty (Bätzing 2023).

Naopak, biskupi z Poľska, Maďarska a Slovenska boli zdržanliví a vyjadrili potrebu opatrnosti pri jeho interpretácii, aby sa predišlo zmätku medzi veriacimi (Samec 2024). V Poľsku niektoré diecézy vyhlásili, že dokument neplánujú uplatniť a budú sa držať doterajšej pastoračnej praxe. V Taliansku sa objavila verejná diskusia aj medzi laikmi a katolíckymi intelektuálmi. Niektoré spoločenstvá prijali dokument ako výzvu na hlbšiu reflexiu o inklúzii, iné ako dôvod na obavy o doktrínálnu jasnosť (Gonçalves 2024).

V Spojených štátoch boli reakcie rozdielne medzi jednotlivými diecézami. Niektorí biskupi víтали dokument ako nástroj pre pastoračnú starostlivosť, iní varovali pred narušením učenia Cirkvi. Konzervatívne katolícke skupiny vyjadrili sklamanie a obavu z možného posunu smerom k relativizmu. Na druhej strane, kňazi pôsobiaci v pastoračii LGBT osôb vidia dokument ako dôležitý krok k dôstojnému sprevádzaniu veriacich. Konkrétne páter James Martin SJ, významný americký jezuitský kňaz, ktorý sa dlhodobo venuje komunite LGBT, označil tento dokument za „veľký krok vpred v službe cirkvi“ (Pullella 2023). Páter Martin na svojej sociálnej sieti 20. decembra 2023, iba dva dni po oficiálnom vydaní dokumentu, uverejnil príspevok, kde toto požehnanie je už aplikované do praxe⁶, a o ktorom dokonca vyšiel článok v The New York Times (Harmon 2023).

V Latinskej Amerike, odkiaľ pápež František pochádza, boli reakcie zväčša pozitívne, hoci s upozornením na nutnosť jasnej komunikácie veriacim. Napríklad v Argentíne a Brazílii prebehli otvorené fóra o interpretácii dokumentu a jeho praktickom uplatnení v pastoračii. Niektorí sa však vyjadrili proti alebo nezaujali konkrétny postoj.⁷

V mnohých ázijských krajinách, kde je Katolícka cirkev menšinou, sa reakcie pohybovali od neutrálnych po opatrné. Biskupi na Filipínach vyjadrili potrebu pastoraálneho sprevádzania, ale bez zmien v doktrínálnej praxi (David 2023). V Japonsku sa objavila academic-

⁶ Jezuita páter James Martin SJ sa dlhodobo vo svojej pastoračii venuje komunite LGBT a zároveň je veľmi aktívny na sociálnych sieťach. Po tomto konkrétnom príspevku pridal ešte ďalšie s touto tematikou: <https://www.instagram.com/p/C1DhY-Ult8pE/?igsh=eTRueGo1Y2k3MXN4>

⁷ Situácia v Latinskej Amerike bola veľmi špecifická, nakoľko nie všetky biskupské konferencie vydali oficiálne vyhlásenia. Väčšinou sa však vyjadrovali jednotlivo ako na príklad je možné vidieť nasledovne: <https://catholicvote.org/brazilian-bishop-on-vatican-same-sex-blessings/>

ká diskusia na teologických fakultách, v ktorej dominoval koncept „evanjeliovej citlivosti“ (Carvalho 2023).

V Austrálii bola diskusia intenzívna, s dôrazom na zachovanie rovnováhy medzi pravdou a milosrdenstvom⁸. Cirkev sa tu snaží reagovať na sekulárne prostredie, ktoré kladie vysoké nároky na transparentnosť a rešpekt k rôznorodosti.

Ekumenický rozmer a napätie s východnými cirkvami

Jedným z najcitlivejších, no najmenej diskutovaných dôsledkov publikácie dokumentu *Fiducia supplicans* je jej dopad na ekumenický dialóg, najmä s východnými pravoslávnyimi cirkvami. Napriek tomu, že dokument bol primárne zameraný na pastoračné potreby vo vnútri Katolíckej cirkvi, mal výrazné ohlasy aj mimo nej, konkrétne medzi cirkvami, ktoré s Katolíckou cirkvou vedú teologický dialóg.

Mimoriadne výraznú reakciu zaznamenala Koptská pravoslávna cirkev v Egypte, ktorá krátko po zverejnení dokumentu oficiálne oznámila dočasné pozastavenie teologického dialógu s Katolíckou cirkvou. Dôvodom bolo presvedčenie, že deklarácia – aj napriek rozlíšeniu medzi pastoračným požehnaním a morálnym schválením – zavádza prax, ktorú koptská a všeobecne pravoslávna tradícia považuje za neprijateľnú, konkrétne možnosť požehnávať páry v „neregulárnych“ vzťahoch, vrátane homosexuálnych zväzkov (Gagliarducci 2024).

Toto pozastavenie dialógu je o to vážnejšie, že len niekoľko mesiacov predtým, v máji 2023, pápež František zapísal do Rímskeho martyrológia dvadsaťjeden koptských mučeníkov, ktorí boli v roku 2015 zabití Islamským štátom v Líbyi (Cernuzio 2023). Tento čin bol vnímaný ako silné gesto duchovného spoločenstva a výraz pokroku v jednotnom svedectve viery. Práve preto pôsobí následné ochladenie vzťahov ako bolestivá pripomienka krehkosti ekumenickej cesty, najmä keď sa rozdiely týkajú citlivých morálnych a antropologických otázok (Luxmoore 2024).

Reakcia Koptskej cirkvi je však len súčasťou širšieho problému, ktorý upozorňuje na riziko, že takéto dokumenty budú vnímané ako západo-európske, kultúrne jednostranné a nedostatočne konzultované s partnermi z iných kultúrnych a duchovných prostredí. Prípad

⁸ Austrálski biskupi vydali spoločné vyhlásenie ako vo väčšine krajinách. <https://catholicclergy.net/statement-of-the-australian-confraternity-of-catholic-clergy-concerning-fiducia-supplicans/>

Koptskej Cirkvi ukazuje, že je nevyhnutné zohľadňovať aj globálny ekumenický kontext, najmä pri témach, ktoré sa dotýkajú kresťanskej antropológie, morálnej náuky a sviatostnej disciplíny (Scrosati 2024).

V tomto zmysle *Fiducia supplicans* predstavuje výzvu nielen pre vnútornú jednotu Cirkvi, ale aj pre ekumenický dialóg. Deklarácia otvorila nové pole diskusie medzi teológmi, kňazmi a laikmi. Otázky sa týkali toho, či požehnanie v tomto kontexte neznevažuje sviatosť manželstva alebo naopak, či nejde o dôsledné uplatnenie evanjeliového prístupu k človeku. Rôzne interpretácie dokumentu svedčia o napätí medzi univerzálnou doktrínou a miestnou pastoračnou citlivosťou. Niektorí teológovia považujú *Fiducia supplicans* za praktické uplatnenie zásady „rozlišovania“ (*discernimento*), ktorú pápež František opakovane zdôrazňuje. Ide o pastoračnú prax, ktorá si vyžaduje osobitný prístup ku každému veriacemu, bez predsudkov a všeobecných odsúdení (Gonçalves 2024).

Záver

Dokument *Fiducia supplicans* je snahou Katolíckej cirkvi spojiť vernosť učeniu s autentickým pastoračným sprevádzaním. Rozmanité reakcie z celého sveta ukazujú, že táto cesta nie je jednoduchá, ale ukazuje trend, ktorým sa spoločnosť v 21. storočí ubera. Dokument nenavrhne doktrínálnu zmenu, ale pastoračnú citlivosť, ktorá môže byť výzvou aj príležitosťou k novým formám evanjelizácie. V tomto príspevku bol stručne predstavený medzinárodný cirkevný kontext reakcií, avšak téma si žiada systematickejší výskum. V ďalšej fáze tohto skúmania je snaha túto problematiku zahrnúť do dizertačného výskumu na mediálnej vzorke, kde bude možné analyzovať spôsob, akým médiá rámcovali túto udalosť a aká bola argumentačná stratégia rôznych typov médií. Takýto výskum môže priniesť dôležité poznatky o vzťahu medzi cirkevným diskurzom a jeho mediálnym odrazom v kontexte súčasných kultúrnych a ideologických rozdelení.

Literatúra

AMBONGO, F. 2024. Synthèse des réponses des conférences épiscopales africaines a la déclaration fiducia supplicans: Pas de bénédiction aux couples homosexuels dans les Églises d'Afrique.

- [online]. [cit. 2025-25-03]. Dostupné z: <https://cecongo.net/spip.php?article832>.
- ATEMANKE, J. 2024. Fiducia Supplicans: More Reactions from Catholic Bishops in Africa on Same-sex Blessings. [online]. [cit. 2025-19-03]. Dostupné z: <https://www.aciafrica.org/news/9943/fiducia-supplicans-more-reactions-from-catholic-bishops-in-africa-on-same-sex-blessings>.
- BÄTZING, G. 2023. Bischof Bätzing zum römischen Dokument Fiducia supplicans: Pastorale Perspektive bei der Segnung von Paaren. [online]. [cit. 2025-19-03]. Dostupné z: <https://www.dbk.de/presse/aktuelles/meldung/bischof-baetzing-zum-roemischen-dokument-fiducia-supplicans>.
- CARVALHO, N. 2023. Coppie omosessuali: le Chiese dell'Asia e la dichiarazione Fiducia Supplicans. [online]. [cit. 2025-19-03]. Dostupné z: <https://www.asianews.it/notizie-it/Coppie-omosessuali-le-Chiese-dellAsia-e-la-dichiarazione-Fiducia-Supplicans-59847.html>
- CERNUZIO, S. 2023. Francesco a Tawadros: i copti uccisi in Libia martiri anche per la Chiesa cattolica. [online]. [cit. 2025-19-03]. Dostupné z: <https://www.vaticannews.va/it/papa/news/2023-05/papa-francesco-udienza-privata-tawadros-preghiera-comune-martiri.html>.
- CERNUZIO, S. 2024. I vescovi del Sud Africa: applicheremo le indicazioni di Fiducia Supplicans. [online]. [cit. 2025-01-04]. Dostupné z: <https://www.vaticannews.va/it/chiesa/news/2024-02/fiducia-supplicans-vescovi-sud-africa-benedizioni.html>.
- DAVID, P. V. 2023. CBCP advisory on Fiducia Supplicans. [online]. [cit. 2025-19-03]. Dostupné z: <https://cbcpnews.net/cbcpnews/full-text-cbcp-advisory-on-fiducia-supplicans/>.
- DIKASTÉRIUM PRE NÁUKU VIERY. 2023. Fiducia supplicans. [online]. [cit. 2025-04-04]. Dostupné z: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_ddf_doc_20231218_fiducia-supplicans_it.html.
- DIKASTÉRIUM PRE NÁUKU VIERY. 2024. Tlačové vyhlásenie o prijatí Fiducia supplicans. [online]. [cit. 2025-04-04]. Dostupné z: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_ddf_doc_20240104_comunicato-fiducia-supplicans_it.html.

- GAGLIARDUCCI, A. 2024. Fiducia supplicans, i copti ortodossi rompono il dialogo teologico con Roma. [online]. [cit. 2025-04-04]. Dostupné z: <https://www.acistampa.com/story/24602/fiducia-supplicans-i-copti-ortodossi-rompono-il-dialogo-teologico-con-roma>.
- GONÇALVES, N. 2024. Affidarsi al Signore e alla sua misericordia: La Dichiarazione «Fiducia supplicans» sul senso pastorale delle benedizioni. In: *La Civiltà Cattolica* 2024/I, s. 177 – 186.
- HARMON, A. GRAHAM, R. a NIR, S. 2023. Making History on a Tuesday Morning, With the Church's Blessing. [online]. [cit. 2025-22-03]. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/2023/12/19/us/catholic-gay-blessing-pope-francis.html?smid=nytcore-android-share>.
- LUXMOORE, J. Catholic ties with Muslim leaders derailed by same-sex blessing document, Egyptian priests say. [online]. [cit. 2025-25-03]. Dostupné z: <https://www.americamagazine.org/faith/2024/03/13/egypt-clergy-fiducia-supplicans-islam-247503>.
- PÁPEŽ FRANTIŠEK, 2023. Odpovede na „dubiá“ piatich kardinálov. [online]. [cit. 2025-25-03]. Dostupné z: <https://www.vaticannews.va/it/papa/news/2023-10/papa-francesco-risponde-ai-dubia-di-cinque-cardinali.html>.
- PULLELLA, P. 2023. Vatican approves blessings for same-sex couples in landmark ruling. [online]. [cit. 2025-30-03]. Dostupné z: <https://www.reuters.com/world/vatican-approves-blessings-same-sex-couples-under-certain-conditions-2023-12-18/>.
- REDAZIONE CATHOLICA. 2024. Vescovi africani: con Pietro, ma no alla benedizione delle coppie omosessuali. [online]. [cit. 2025-04-04]. <https://www.avvenire.it/chiesa/pagine/chiese-africane-no-a-benedizioni-coppie-omosessuali>.
- SAMEC, P. 2024. Pastorační vyjádření české, slovenské, polské a maďarské biskupské konference k deklaraci „Fiducia supplicans“. [online]. [cit. 2025-19-03]. Dostupné z: <https://www.bcb.cz/pastoracni-vyjadreni-ceske-slovenske-polske-a-madarske-biskupske-konference-k-deklaraci-fiducia-supplicans/>.
- SCROSATI, L. 2024. Cardinal Koch: Fiducia supplicans allontana gli ortodossi. [online]. [cit. 2025-19-03]. Dostupné z: <https://lanuovabq.it/it/cardinal-koch-fiducia-supplicans-allontana-gli-ortodossi>.

TORNIELLI, A. 2013. Intervista al Papa: «La Chiesa, un ospedale da campo». In: La Stampa [online]. [cit. 2025-22-03]. Dostupné z: <https://www.lastampa.it/vatican-insider/it/2013/09/22/news/intervista-al-papa-la-chiesa-un-ospedale-da-campo-1.35981669/>.

Mgr. Beáta Dorková

Katedra žurnalistiky

Filozofická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku

Hrabovská cesta 1B

034 01 Ružomberok

beata.dorkova266@edu.ku.sk

*Príspevok vznikol ako výstup grantového projektu VEGA č. 1/0510/24
„Kultúrna vojna v médiách a v jazyku“.*

Spoločenská súdržnosť, (ne)dôvera a polarizácia na Slovensku

Social cohesion, (dis)trust and polarisation in Slovakia

Hugo Gloss

Filozofická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

Projektový riaditeľ a výskumník, DEKK Inštitút¹

Abstrakt

V ostatnom čase býva slovenská spoločnosť označovaná ako „polarizovaná“ alebo „fragmentovane polarizovaná“, čo úzko súvisí s jej súdržnosťou (Mrva – Džambazovič 2023; Szomolánayi 2023). Príspevok stručne predstavuje koncept spoločenskej súdržnosti (angl. *social cohesion*) (Schiefer – van der Noll 2017; Fonseca 2018) a ponúka základnú analýzu stavu spoločenskej súdržnosti na Slovensku z perspektívy všeobecnej medziludskej dôvery a inštitucionálnej dôvery. Ako východisko autor používa výsledky medzinárodných výskumov (*World Values Survey, European Values Study*) a tiež dáta z nedávnych výskumov verejnej mienky zameraných na stav dôvery a polarizáciu v slovenskej spoločnosti, ktoré realizoval DEKK Inštitút v auguste 2023 a septembri 2024. Príspevok ponúka prehľad vývoja všeobecnej medziludskej dôvery v slovenskej spoločnosti a dôveryhodnosti kľúčových ne/štátnych inštitúcií v rokoch 1990 – 2024. Príspevok zároveň prezentuje výsledky výskumu polarizácie slovenskej spoločnosti a prináša odpoveď na otázku „Prečo si na Slovensku potrebujeme začať viac veriť?“. Príspevok je súčasťou riešenia projektu APVV-22-0242.

Kľúčové slová: *Sociálna kohézia. Spoločenská súdržnosť. Polarizácia. Dôvera. Medziludská dôvera. Inštitucionálna dôvera.*

Abstract

Recently, Slovak society has been described as „polarised“ or „fragmented-ly polarised“, which is closely related to its cohesion (Mrva - Džambazovič

¹ Dlhodobou víziou DEKK Inštitútu je pochopenie problému rozpadu a regenerácie sociálnej kohézie na Slovensku a v Európe. Viac informácií nájdete na www.dekk.institute

2023; Szomolányi, 2023). This paper briefly introduces the concept of social cohesion (Schiefer – van der Noll 2017; Fonseca 2018) and offers a basic analysis of the state of social cohesion in Slovakia from the perspective of general interpersonal trust and institutional trust. As a starting point, the author uses the results of international surveys (World Values Survey, European Values Study) as well as data from recent public opinion surveys on the state of trust and polarization in Slovak society, conducted by the DEKK Institute in August 2023 and September 2024. The paper offers an overview of the development of general interpersonal trust in Slovak society and the trustworthiness of key non-state institutions between 1990 and 2024. The paper also presents the results of the research on the polarization of Slovak society and provides an answer to the question „Why do we need to start trusting each other more in Slovakia?“. The paper is part of the project APVV-22-0242.

Key words: *Social cohesion. Polarization. Trust. Interpersonal trust. Institutional trust.*

Úvod

Slovenská spoločnosť je v ostatnom čase označovaná ako „polarizovaná“ alebo „fragmentovane polarizovaná“ nielen zo strany médií (Krivošík 2024; Vasilko 2024; TASR 2025), ale aj v rámci akademického výskumu zo Slovenska aj zahraničia (Mrva – Džambazovič 2023; Szomolányi 2023; V-dem 2023; Marmei 2024). Istá miera polarizácie spoločnosti je pre pluralitnú demokraciu prirodzená, avšak jej prípadne zvýšená úroveň vplýva negatívne na súdržnosť spoločnosti. V prvej časti text predstavuje základný teoretický rámec konceptu spoločenskej súdržnosti² a vysvetľuje jej komplexnosť a význam – v praktických dopadoch na danú spoločnosť a aj na príklade konkrétneho nástroja na meranie súdržnosti. Druhá časť textu vysvetľuje význam medziľudskej a inštitucionálnej dôvery v spoločnosti a prináša základné údaje reflektujúce stav dôvery na Slovensku. V tretej časti text prináša stručné predstavenie fenoménu polarizácie, jej negatívne dôsledky a prezentuje stav polarizácie v slovenskej spoločnosti na základe výsledkov kvantitatívneho výskumu. V rámci textu si kladiem výskumnú otázku, podľa ktorej by slovenská spoločnosť mala začať systémovo riešiť tému spoločenskej súdržnosti, pretože len súdržná

² Slovné spojenia „sociálna kohézia“, „sociálna súdržnosť“ a „spoločenská súdržnosť“ predstavujú synonymá označujúce identický spoločenský fenomén.

spoločnosť je schopná adekvátne riešiť rôznorodé výzvy, ktorým ako krajina čelíme.

Spoločenská súdržnosť, jej význam a možnosti jej merania

Súdržnosť spoločnosti (angl. *social cohesion*) je rozhodujúcim faktorom jej stability a rozvoja (UNECE 2023). Uľahčuje inkluzívnosť a spravodlivosť tým, že umožňuje jednotlivcom z rôznych prostredí plne sa zapojiť do spoločenského, hospodárskeho a politického života, čím sa znižujú systémové nerovnosti (Chan et al. 2006). Empirické štúdie naznačujú, že súdržné komunity vykazujú vyššiu úroveň medziľudskej dôvery a kolektívnej súčinnosti, čo zvyšuje spoluprácu medzi jej členmi a ich schopnosť riešiť spoločné problémy (Putnam 2000). Okrem toho je spoločenská súdržnosť pozitívne spojená s lepšími výsledkami v oblasti duševného a fyzického zdravia, keďže silné sociálne väzby poskytujú psychologickú podporu a zmiernujú stres (Kawachi et al. 2000). Z hospodárskeho hľadiska súdržné spoločnosti vykazujú väčšiu odolnosť a produktivitu vďaka účinnej integrácii rôznych zručností a perspektív svojich členov (Easterly et al. 2006). Okrem toho spoločenská súdržnosť podporuje občiansku angažovanosť, posilňuje demokratické riadenie v spoločnosti a prispieva k udržateľnému rozvoju komunity (Friedkin 2004).

Fenomén spoločenskej súdržnosti, resp. otázka „Čo drží spoločnosť pohromade?“ je predmetom spoločenskovedného skúmania už od konca 19. storočia v kontexte prechodu z tradičnej spoločnosti na modernú spoločnosť, čo predstavovalo radikálnu zmenu vzťahov a dynamík medzi členmi spoločnosti (Fonseca et al. 2018). E. Durkheim vo svojom diele *De la division du travail social* (angl. *The Division of Labor in Society*) z roku 1893 reflektoval sociálnu kohéziu prostredníctvom konceptu solidarity na základe spoločných hodnôt a noriem v tradičnej spoločnosti (mechanická solidarita), alebo solidarity prostredníctvom vzájomnej závislosti a špecializácie v modernej spoločnosti (organická solidarita) (Durkheim 1933). Počas 20. storočia vznikli početné teoretické prístupy, ktoré sa zaoberali témou sociálnej súdržnosti ako výsledkom sociálnej integrácie, vďaka ktorej jednotlivci a skupiny s rôznymi sociálno-ekonomickými zdrojmi, kultúrami, hodnotami, presvedčeniami, životnými štýlmi majú rovnaký prístup ku všetkým oblastiam spoločenského života a žijú spolu bez konfliktov (Schiefer – van der Noll 2017). A rovnako sa témam

spojeným s fenoménom sociálnej kohézie venuje aj slovenská sociológia (Marušiak 2007; Bunčák et al. 2008; Gerbery – Džambazovič 2011; Kusá 2016; Mrva 2022; Grežo et al. 2023; Mrva – Džambazovič 2023). Súčasné prístupy k sociálnej súdržnosti (koniec 20. storočia a začiatok 21. storočia) sú primárne zamerané skôr na jej multidimenzionalnosť a operacionalizáciu pre tvorcov politík (Fonseca et al. 2018). To znamená, že výskum sociálnej súdržnosti sa od konca 20. storočia sústreďuje viac na možnosti využitia získaných poznatkov pre potreby tvorcov politík (angl. *policy-makers*), ktorých cieľom je dosiahnutie súdržnosti a jej meranie v konkrétnej spoločnosti.

Spoločenská súdržnosť nemá všeobecne uznanú definíciu, avšak zjednodušene ju možno opísať ako súbor sociálnych javov, ktoré držia členov spoločnosti spolu. Jednotlivé faktory vplyvajúce na súdržnosť sú predmetom výskumu a nie je v ambícii tohto textu predstaviť aktuálny výskum v celej jeho komplexnosti. Väčšina moderných teórií sociálnej súdržnosti však reflektuje súdržnosť spoločnosti ako fenomén, ktorý je založený na nasledujúcich dimenziách:

1. **Sociálne väzby** (*Social Relations*): väzby na úrovni jednotlivcov, medzi skupinami jednotlivcov a ich väzby k inštitúciám. Dôležitým faktorom je kvalita a kvantita väzieb a tiež medzilidská aj inštitucionálna dôvera.
2. **Identifikácia/príslušnosť** (*Identification*): spojenie, ktoré jednotlivci pociťujú voči skupine alebo komunite a ktoré podporuje (subjektívny) pocit ich spoločnej identity a spolupatričnosti.
3. **Zameranie na spoločné dobro** (*Orientation Towards the Common Good*): ochota rešpektovať dohodnuté pravidlá. Záväzok jednotlivcov aj skupín v spoločnosti k zodpovednosti o blaho a záujmy celého Spoločenstva – v istej miere aj na úkor individuálnych záujmov a aj napriek tomu, že jednotlivec nepozná všetkých členov Spoločenstva.
4. **Spoločné hodnoty** (*Shared Values*): spoločné zásady a normy, ktoré umožňujú členom komunity stanovovať spoločné ciele a formovať konanie jednotlivcov aj skupín.
5. **(Ne)rovnosť** (*(In)equality*): vzťahuje sa na mieru ne/rovnosti rozdelenia zdrojov, príležitostí a sociálneho postavenia v spoločnosti a vnímanie ich spravodlivosti / legitimacy.

6. **Objektívna a subjektívna kvalita života** (*Objective and Subjective Quality of Life*): reflektuje objektívne merateľné aspekty blahobytu, ale taktiež subjektívne vnímanie a spokojnosť jednotlivcov s ich životnými podmienkami (Schiefer – van der Noll 2017).

Okrem teoretického výskumu spoločenskej súdržnosti existujú aj viaceré aplikované nástroje, ktorých cieľom je meranie súdržnosti v konkrétnej spoločnosti. Za účelom stručného predstavenia komplexity a multidimenzionálnosti konceptu spoločenskej súdržnosti v aplikovanej rovine je podnetné venovať pozornosť nástroju *Social Cohesion Radar* (ďalej aj SCR), ktorý vyvinula nemecká nadácia Bertelsmann Stiftung. SCR je definovaný ako viacrozmerný merač nástroj, ktorý hodnotí kvalitu spolupráce v spoločnosti a mieru spolupatričnosti v definovanej komunite. Jeho hlavným cieľom je poskytnúť empirické údaje o spoločenskej súdržnosti, uľahčiť napr. politickú či odbornú diskusiu a výskum v oblasti spoločenskej súdržnosti. SCR rozdeľuje spoločenskú súdržnosť do troch základných dimenzií:

1. **Sociálne väzby** (*Social Relations*) reflektujú horizontálne vzťahy medzi jednotlivcami a skupinami v spoločnosti, ktoré sa v súdržnej spoločnosti vyznačujú silnými spoločenskými väzbami, vysokou úrovňou dôvery medzi členmi a akceptáciou rozmanitosti. Odráža vzájomnú prepojenosť jednotlivcov a ich schopnosť vytvárať podporné vzťahy, ktoré sú nevyhnutné na rozvoj súdržnej spoločnosti.
2. **Prepojenosť** (*Connectedness*) sa zameriava na vertikálne vzťahy medzi jednotlivcami a inštitúciami a zahŕňa mieru identifikácie s komunitou, dôveru v inštitúcie a vnímanie spravodlivosti v rámci spoločenských štruktúr. Prepojenosť reflektuje, ako sa jednotlivci stotožňujú s väčšími spoločenskými celkami a ich dôveru v inštitucionálne rámce, ktoré regulujú ich životy. Vysoká úroveň prepojenosti sa spája so zvýšenou občianskou angažovanosťou a s pocitom spolupatričnosti, ktoré sú rozhodujúce pre sociálnu stabilitu.
3. **Zameranie na spoločné dobro** (*Focus on the Common Good*) sa zaoberá tým, do akej miery sú jednotlivci solidárni, uznávajú sociálne pravidlá a zapájajú sa do občianskej participácie

v prospech spoločnosti ako celku. Odráža kolektívnu orientáciu na podporu prosperity a riešenie spoločenských problémov prostredníctvom spoločného úsilia. Výrazné zameranie na spoločné dobro podporuje verejnú zodpovednosť a posilňuje spoluprácu medzi členmi, čím prispieva k súdržnejšej spoločnosti (Dragolov et al. 2013).

Tabuľka 1: Kategórie indikátorov Social Cohesion Radar (Dragolov et al. 2013)

1. Spoločenské väzby	2. Prepojenosť	3. Zameranie na spoločné dobro
1.1. Sociálne väzby: sila a rozsah medziľudských vzťahov v rámci komunity.	2.1. Identifikácia: pocit spolupatričnosti, ktorý jednotlivci pociťujú voči svojej komunite.	3.1. Solidarita a ústretovosť: ochota podporovať ostatných členov v rámci komunity.
1.2. Dôvera v ľudí: úroveň vzájomnej všeobecnej medziľudskej dôvery.	2.2. Dôvera v inštitúcie: dôvera ľudí v miestne a národné inštitúcie.	3.2. Rešpektovanie spoločenských pravidiel: Dodržiavanie stanovených noriem a predpisov.
1.3. Prijímanie rozmanitosti: miera, do akej je uznávaná a akceptovaná odlišnosť pôvodu alebo životného štýlu.	2.3. Vnímanie spravodlivého zaobchádzania: ako spravodlivo sa podľa jednotlivcov s nimi v spoločnosti zaobchádza.	3.3. Občianska participácia: Zapojenie sa do komunitných aktivít a rozhodovacích procesov.

Každá z troch základných dimenzií kohézie je podľa SCR ďalej rozdelená na merateľné indikátory, čo umožňuje komplexné hodnotenie rôznych aspektov spoločenskej súdržnosti. Tento viacrozmerný prístup umožňuje diferencované pochopenie toho, ako rôzne faktory prispievajú k spoločenskej súdržnosti v rámci komunít. Nástroj *Social Cohesion Radar* sa opiera o analýzu sekundárnych údajov, pričom využíva rozsiahle kvantitatívne medzinárodné výskumy (napr. *World Values Survey*, *Gallup World Poll*, *European Social Survey*, *International Social Survey Program*, atď.) a informácie od medzinárodných inštitúcií, ako sú napríklad OECD a Svetová banka (celkovo používa 12 zdrojov dát), z ktorých vyberá spolu 58 ukazovateľov (Dragolov et al. 2013). Tieto ukazovatele sú priradené k deviatim kategóriám indikátorov spoločenskej súdržnosti, čo pomáha vytvoriť komplexné hodnotenie súdržnosti skúmanej spoločnosti – pozri *Tabuľka 1: Kategórie indikátorov Social Cohesion Radar*.

Nástroj *Social Cohesion Radar* poskytuje komplexný rámec na posúdenie stavu sociálnej súdržnosti v spoločnosti a umožňuje identifikovať jej silné a slabé miesta. Využívaním viacrozmerného prístupu k dynamike súdržnosti uľahčuje analýzu sociálnych väzieb, prepojenosti a orientácie na spoločné dobro. Nástroj tak vytvára podmienky pre tvorbu politík založených na dôkazoch (angl. *evidence-based policy making*) tým, že poukazuje na oblasti spoločnosti, ktoré si vyžadujú opatrenia a podporuje dialóg medzi zainteresovanými stranami s cieľom riešiť rozpoznané problémy. Okrem toho umožňuje komparatívnu analýzu v rámci rôznych spoločností, čím podporuje výmenu osvedčených postupov a stratégií na posilnenie spoločenskej súdržnosti (Abrams et al. 2023, Dragolov et al. 2013). Limitom nástroja je jeho spoliehanie sa hlavne na sekundárne dáta z medzinárodných kvantitatívnych výskumov, ktoré nemusia byť pre všetky krajiny a časové obdobia dostupné. Po druhé, všeobecný model kohézie podľa *Social Cohesion Radar* v kombinácii s využívaním len sekundárnych dát môže prehliadať špecifiká konkrétnej spoločnosti, čo môže obmedziť jeho schopnosť plne zachytiť nuansy faktorov jej súdržnosti, ktoré by tak následne mohli ovplyvniť jeho účinnosť a použiteľnosť v reálnom svete (Dragolov et al. 2013).

Spoločenská súdržnosť a dôvera

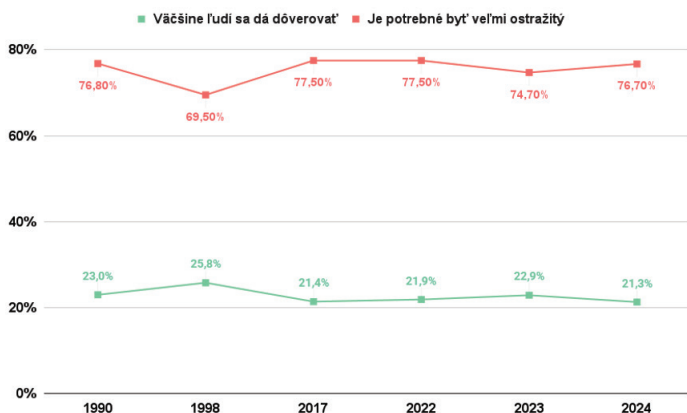
Dôležitou zložkou súdržnej spoločnosti, ktorá je súčasťou jednej z jej spomínaných šiestich dimenzií (Sociálne väzby), je medziludská a inštitucionálna dôvera. Dôvera nie je abstraktná téma. Je významnou podmienkou spoločenskej súdržnosti a ovplyvňuje náš subjektívny pocit šťastia, stav komunít, v ktorých žijeme, a dokonca aj ekonomický rast a spoločenský blahobyt v našej krajine (Kosnáč – Gloss 2023). Miera dôvery medzi členmi spoločnosti – vrátane dôvery k inštitúciám – zároveň vytvára prostredie, ktoré ovplyvňuje mieru polarizácie v spoločnosti (Lee 2022; Justino – Samarin 2024). Dobre fungujúca krajina potrebuje vysokú mieru dôvery, ktorá je podmienkou spoločenskej súdržnosti a to na horizontálnej (medziludskej) aj vertikálnej (inštitucionálnej) úrovni (Justino – Samarin 2024). Fungovať musia obe úrovne. Ak v spoločnosti funguje iba medziludská dôvera, ľudia sa spoja proti štátu a inštitúciám, a buď nerešpektujú dohodnuté pravidlá a vzniká bezvládie, alebo majú svoje vlastné pravidlá a vznikajú paralelné spoločnosti. Ak funguje iba dôvera k inštitúciám, resp.

k štátu, chýba prirodzená kooperácia na lokálnej úrovni a ľudia sa spoliehajú, že všetko vyrieši štát. Lokálne vzťahy sú potom neosobné a to, čo sa všade inde rieši dohodou alebo svojpomocou, sa vybavuje cez stále väčšiu a rozvetvenejšiu byrokráciu a inštitúcie (Kosnáč – Gloss 2023).

Medziludská dôvera má rozličné roviny, napríklad dôvera medzi členmi rodiny, dôvera k susedom, dôvera k priateľom a známym apod., označujúc za partikulárnu medziludskú dôveru. Všeobecná medziludská dôvera predstavuje mieru dôvery k ľuďom, ktorých osobne nepoznáme (Mrva 2022). V prípade všeobecnej medziludskej dôvery v spoločnosti existuje viacero spôsobov jej merania (OECD 2017). Jedna z používaných otázok v rámci kvantitatívneho výskumu znie nasledovne: „*Všeobecne povedané, povedali by ste, že väčšine ľudí sa dá dôverovať, alebo že je potrebné byť v styku s ľuďmi veľmi ostražitý?*“³ Respondent si pri otázke vyberá z dvoch krajných možností: (1) *Väčšine ľudí sa dá dôverovať* alebo (2) *Treba byť veľmi ostražitý*. Prezentovaná otázka má svoje limity (OECD 2017), avšak je štandardne používaná renomovanými medzinárodnými výskumami a vzhľadom na skutočnosť, že bola použitá aj pri kvantitatívnom výskume všeobecnej medziludskej dôvery v slovenskej spoločnosti v rokoch 1990 (*World Values Survey*, 2. vlna), 1998 (*World Values Survey*, 3. vlna), 2017 (*European Values Study*) a 2022 (*World Values Survey*, 7. vlna), DEKK Inštitút pokračuje v jej zbere, aby bolo možné identifikovať trendy vývoja všeobecnej medziludskej dôvery v slovenskej spoločnosti.

³ Hlbší prehľad vývoja spôsobov merania všeobecnej medziludskej dôvery ponúka monografia M. Mrva: *Fenómén spoločenskej dôvery na Slovensku* (2022, s. 33 – 40).

Graf 1: Vývoj všeobecnej medziludskej dôvery v slovenskej spoločnosti v rokoch 1990 – 2024. (Kosnáč – Gloss 2025)⁴

Podľa štúdie *Trendy [ne]dôvery 2025* len 21,3 % respondentov deklarovalo, že *väčšina ľudí sa dá dôverovať* (Kosnáč – Gloss 2025). Nameraná hodnota je veľmi podobná výsledku z augusta 2023, kedy bola všeobecná medziludská dôvera v slovenskej spoločnosti na úrovni 22,9 % (Kosnáč – Gloss 2025). Za zmienku stojí skutočnosť, že počas všetkých sledovaných meraní z rokov 1990, 1998, 2017, 2022, 2023 a 2024 sa úroveň všeobecnej medziludskej dôvery v slovenskej spoločnosti prakticky nezmenila: stále osciluje okolo hodnoty 21 – 23 %. Výsledky prieskumu zo štúdie *Trendy [ne]dôvery 2025* potvrdili, že napriek trom desaťročiam budovania demokratickej spoločnosti a objektívne merateľného materiálneho rozvoja pre veľkú časť populácie sa všeobecná medziludská dôvera obyvateľov Slovenska v porovnaní s údajmi z obdobia tesne po Nežnej revolúcii (1989) v podstate nezmenila.

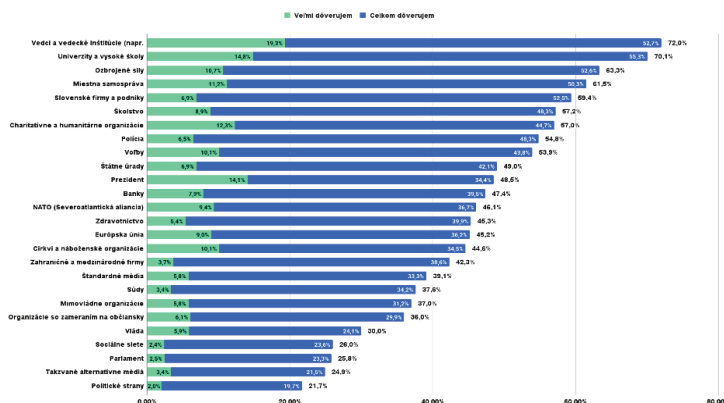
Nízka všeobecná medziludská dôvera negatívne vplýva na rôzne oblasti nášho života a aj na stav spoločnosti (Pew Research Center 2019; Ortiz-Ospina et al. 2024). V kontexte medziludských vzťahov

⁴ Okrem zobrazených výsledkov merania všeobecnej medziludskej dôvery v slovenskej spoločnosti, sú dostupné aj výsledky z výskumu European Values Study (EVS) z rokov 1999 (nameraná hodnota 15,2 % pri odpovedi „Väčšina ľudí sa dá dôverovať“) a z roku 2008 (nameraná hodnota 12,1 %). Vzhľadom k skutočnosti, že išlo o iný typ prieskumu ako sú WVS a DEKK prieskumy, ktoré majú rovnakú metodológiu, ich však neuvádzam v predmetnom grafe.

nízka všeobecná medziľudská dôvera zvyšuje spoločenskú úzkosť, narúša komunikáciu, prispieva k negatívnym emocionálnym prejavom a zhoršuje skupinovú dynamiku (Fetzner et al. 2016). Z pohľadu ekonomiky nízka všeobecná medziľudská dôvera zvyšuje transakčné náklady, znižuje mieru spolupráce, odrádza od (hlavne) dlhodobých investícií, prispieva k sociálnym nepokojom a vedie k dlhodobej hospodárskej nestabilite (Sarracino – Slatter, 2024). Nízka všeobecná medziľudská dôvera zároveň negatívne ovplyvňuje aj ochotu brániť svoju krajinu, znižuje spoločenskú súdržnosť a podkopáva kolektívne záväzky (Persson – Widmalm 2023).

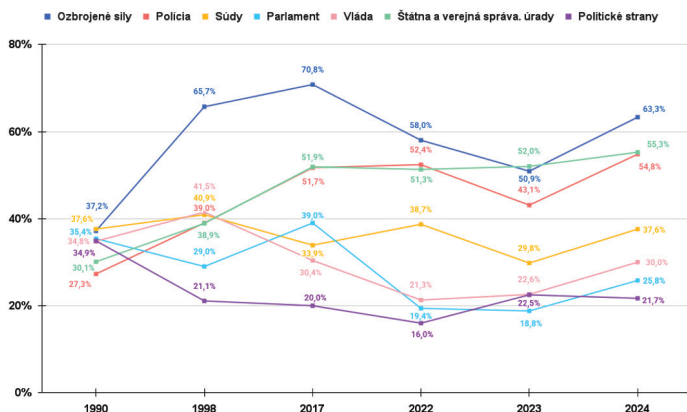
Okrem medziľudskej dôvery je predmetom výskumu aj inštitucionálna dôvera, čiže dôvera voči rôznym štátnym aj neštátnym inštitúciám – aktérom, ktorí majú v našej komplexnej spoločnosti rôzne úlohy a ich (ne)plnením ovplyvňujú jej stav a teda aj našu dôveru k nim. Dôveru k inštitúciám môžeme vo všeobecnosti charakterizovať ako presvedčenie alebo vieru jednotlivcov v to, že inštitúcie, ako aj ich zástupcovia, slúžia verejnému záujmu (Mrva 2022). Miera inštitucionálnej dôvery ovplyvňuje správanie občana, resp. obyvateľa, ktorý s inštitúciou prichádza do kontaktu. Miera dôvery v štátne inštitúcie napríklad ovplyvňuje ochotu platiť dane (Koumpias 2020), ale aj rešpektovať právne normy (Besley – Dray 2024), prípadne protipandemické opatrenia alebo sa aktívne zapájať do občianskeho života demokratickými spôsobmi, čo môže viesť k vzniku paralelných spoločností, ktoré fungujú nezávisle od štátu (Eurofound 2018). Vlády môžu tak mať následne problém osloviť tieto komunity alebo účinne riešiť ich potreby, čo vedie k ďalšiemu odcudzeniu a špirále nedôvery, ktorá prehĺbuje rozdiely medzi formálnymi inštitúciami a občanmi (Ihlebaek et. al. 2024).

Graf 2: Prehľad dôveryhodnosti 25 ne/štátnych inštitúcií v Slovenskej republike v roku 2024 podľa odpovedí na otázku: „Teraz Vám budem postupne menovať rôzne inštitúcie. Pre každú z nich mi, prosím, povedzte, nakoľko jej dôverujete.“ (Kosnáč – Gloss 2025).

DEKK Inštitút vo svojej každoročnej štúdii o dôvere v slovenskej spoločnosti *Trendy [ne]dôvery* skúma dôveryhodnosť 25 ne/štátnych inštitúcií na Slovensku, ktoré rozdeľuje na politické inštitúcie (vláda, parlament, politické strany, prezidentský úrad), verejné inštitúcie (miestna samospráva, štátne úrady, školstvo, zdravotníctvo, Ozbrojené sily SR, Polícia, súdy a voľby), neštátne inštitúcie a občiansky sektor (vedci a vedecké inštitúcie, univerzity a vysoké školy, slovenské firmy a podniky, cirkevné a náboženské organizácie, zahraničné a medzinárodné firmy s pobočkami na Slovensku, médiá, tzv. alternatívne médiá, sociálne siete, mimovládne organizácie). Najdôveryhodnejšia inštitúcia v roku 2024 sú „Vedci a vedecké inštitúcie (napr. SAV)“, ktorým dôveruje 72 % respondentov. Nasledujú „Univerzity a vysoké školy“ s dôveryhodnosťou na úrovni 70,1 %, „Ozbrojené sily SR“ na úrovni 63,3 %, „Miestna samospráva“ s hodnotou 61,5 % a „Slovenské firmy a podniky“, ktorým dôveruje 59,4 % respondentov. Medzi päť najmenej dôveryhodných inštitúcií patrili „vláda SR“ (30 %), „sociálne siete (Facebook, Instagram, TikTok, LinkedIn)“ s hodnotou 26 %, nasledoval „Parlament“ (25,8 %), „Takzvané alternatívne médiá“ s mierou dôveryhodnosti na úrovni 24,9 % a „Politické strany“ s dôverou 21,7 % respondentov (Kosnáč – Gloss 2025).

Graf 3: Prehľad vývoja dôveryhodnosti vybraných štátnych inštitúcií v rokoch 1990 – 2024 (Zdroj: Kosnáč – Gloss 2025)

V kontexte budovania súdržnej spoločnosti aj na vertikálnej úrovni, t. j. dimenzia občan – ne/štátna inštitúcia, stojí za pozornosť pozitívny príklad konštantného rastu dôveryhodnosti štátnych a verejných úradov, ktorá z hodnoty 30,1 % v roku 1990 narástla až na úroveň 55,3 % v roku 2024. Je teda možné konštatovať, že aj v podmienkach našej spoločnosti existujú inštitúcie, ktorých dôveryhodnosť dlhodobo stúpa. Tento fenomén by si zaslúžil samostatný výskum a na základe jeho výsledkov by malo byť možné – pod podmienkou aplikovania zmien, ktoré výskum identifikuje ako relevantné – takýto pozitívny vývoj replikovať aj pri ďalších inštitúciách. Výskumy totiž naznačujú, že inštitucionálna dôvera zvyšuje pocit bezpečia, čo následne môže podporovať medziľudskú dôveru tým, že znižuje vnímané riziká v interakciách s cudzími ľuďmi. Kvalitné inštitúcie, ktoré sú totiž vnímané ako spravodlivé, kompetentné a spoľahlivé, vytvárajú prostredie, v ktorom sa jednotlivci cítia chránení a sú ochotnejší dôverovať iným (Spadaro et al. 2020).

Spoločenská súdržnosť a polarizácia

Klesajúca inštitucionálna dôvera môže viesť k nezapájaniu sa do demokratických politických procesov a posilňovaniu skupinovej identity, čo prehlbuje rozpory a podporuje polarizáciu v spoločnosti (Lee 2022). Po-

dobným spôsobom nízka dôvera v spoločnosti podkopáva spoluprácu a spoločné hodnoty medzi občanmi a podporuje odcudzenie a antagonizmus medzi rôznymi sociálnymi skupinami (Justino – Samarin 2024). Táto erózia dôvery vytvára živnú pôdu pre polarizáciu tým, že bráni dialógu a zintenzívňuje ideologickú alebo sociálnu fragmentáciu (McCoy 2018). To znamená, keď občania strácajú dôveru vo svoje inštitúcie a jeden v druhého, môžu sa viac izolovať a utvrdzovať vo svojich názoroch, čo vedie k väčším rozporom v spoločnosti a k spoločenskej polarizácii.

Sociálna polarizáciu možno opísať ako rozdelenie spoločnosti na protikladné skupiny so stále extrémnejšími a odlišnejšími ideologickými, kultúrnymi alebo politickými postojmi. Je charakterizovaná rastúcimi rozdielmi medzi týmito skupinami z hľadiska ich presvedčení, postojov a hodnôt, ktoré často sprevádza zvýšená nevraživosť a znížená ochota viesť dialóg alebo uzatvárať kompromisy s tými, ktorí sú vnímaní ako „iní“ (McCoy 2018). Pluralitná spoločnosť predpokladá istú mieru polarizácie, ak sa však táto hranica prekročí, rozdielnosť sa mení na rozklad, a skupiny s odlišnými názormi sa menia na „kmene“, ktoré sa navzájom považujú za súperov s nezlučiteľnými cieľmi. Vysoká polarizácia začína vytvárať mentalitu „my verus oni“, ktorá pestuje nepriateľstvo a podkopáva konštruktívny dialóg a spoluprácu. Tento jav tak môže ďalej znižovať spoločenskú súdržnosť a oslabovať kolektívne konanie potrebné na riešenie spoločných spoločenských výziev (Kosnáč et al. 2024).

Štúdia *Polarizácia a atentát* uvádza, že vysoká polarizácia okrem iného narúša sociálnu kohéziu tým, že vytvára prostredie vzájomnej nedôvery a podozrievavosti medzi skupinami, čím bráni kooperácii a hľadaniu kompromisu, a tak sťažuje dohodu o prioritách, čo vedie k neschopnosti spoločnosti plánovať a realizovať dlhodobé kultúrne a hospodárske investície a zvládať krízy. Polarizácia môže viesť k legislatívnej paralýze, ak sa týka politických elít, ktoré sa stavajú neschopnými kompromisu, čo bráni efektívnemu riadeniu a tvorbe verejných politík. Znižuje dôveru v demokratické procesy a inštitúcie, pretože niektoré skupiny obyvateľstva ich považujú za neobjektívne a nelegitímne. To vytvára podmienky pre autoritárske tendencie politických elít. Negatívne dopadá na duševné zdravie populácie a poškodzuje vzťahy. V lepšom prípade vedie k vyhýbaniu sa diskutovať o politike a iných polarizujúcich témach doma alebo s priateľmi alebo v horšom prípade polarizácia vyslovene rozdeľuje rodiny. Polarizácia posilňuje antisystémové tendencie v spoločnosti, motivuje

vytváranie paralelných spoločností a alternatív k existujúcim štátnym službám a inštitúciám (Kosnáč et al. 2024).

Rovnako ako dôvera, ani polarizácia v našej spoločnosti nie je abstraktnou témou, ale má dopad na náš každodenný život – od riadenia krajiny až po osobné vzťahy. Podľa údajov zo štúdie *Polarizácia a Antisystém 2025: Slovensko* v septembri 2024 do istej miery súhlasilo 50,1 % respondentov s nasledovným tvrdením: *“Doma alebo pri stretnutí s rodinou úmyselne neotváram témy ako sú vojna na Ukrajine, práva pre LGBTI, Covid-19, a pod., lebo na niektoré z nich alebo všetky máme tak rozdielne názory, že zhoršujú vzájomné vzťahy.”*. To znamená, že polarizácia ide naprieč našimi rodinami, a hoci je chválhodné, že si vážime naše vzťahy a neotvárame témy, ktoré by nám ich mohli pokaziť, polarizácia je v našej spoločnosti silne prítomná. Zároveň v rovnakom prieskume 28,6 % respondentov deklarovalo, že poznajú minimálne jednu osobu, ktorá schvaľuje použitie násilia proti názorovým oponentom (Kosnáč – Gloss 2025).

Záver

Prezentované údaje o miere všeobecnej medziľudskej dôvery a inštitucionálnej dôvery a polarizácie v našej spoločnosti naznačujú stav súdržnosti našej spoločnosti. Ide však len o základné údaje, ktoré nie sú schopné opísať stav súdržnosti a prípadnej polarizácie v ich komplexnosti z perspektívy sociálneho fenoménu a miery jeho výskytu v jednotlivých regiónoch Slovenska. Ako sme uviedli v texte, súdržnosť spoločnosti ovplyvňuje kvalitu života jej členov - ich vzťahy, bezpečnosť aj blahobyt a zároveň vplýva aj na mieru polarizácie spoločnosti. Spoločenská súdržnosť je komplexný sociálny fenomén, na ktorého meranie v spoločnosti je potrebný funkčný model a relevantné dáta. O slovenskej spoločnosti existuje množstvo socio-ekonomických dát ako napríklad miera nezamestnanosti, očakávaná dĺžka dožitia, priemerná mzda alebo čerpanie „práce neschopnosti“ v jednotlivých okresoch. Už oveľa menej však vieme o hodnotách a názoroch obyvateľov Slovenska, ktoré ovplyvňujú ich správanie a teda aj o stave súdržnosti v našej spoločnosti. To znamená, že nevieme s potrebnou presnosťou opísať, čo si ľudia myslia a prečo si to myslia, a tak rovnako nevieme s istotou opísať, ako to vplýva na súdržnosť na Slovensku. Z tohto dôvodu by malo prípadným aktivitám na posilňovanie súdržnosti v našej spoločnosti najskôr predchádzať jej poznanie. To znamená, že prvým krokom k úspešnému posilňovaniu všeobecnej

medziľudskej dôvery a dôveryhodnosti inštitúcií a následnej depolarizácii našej spoločnosti je dostupnosť a analýza relevantných dátach o stave súdržnosti našej spoločnosti. Pretože najskôr potrebujeme poznať realitu, až potom môžeme hľadať spôsoby, ako ju meniť k lepšiemu.

Literatúra

- ABRAMS, D. ET AL. 2023. Rapid Review: Measuring Social Cohesion. Centre for the Study of Group Processes, University of Kent. [cit. 2025-01-16]. Dostupné z: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/65fd7230f1d3a0001132adc4/Rapid_Review_Measuring_Social_Cohesion.pdf
- BESLEY, T. – DRAY, S. 2024. Trust and State Effectiveness: The Political Economy of Compliance, In: *The Economic Journal*, roč. 134, č. 662, s. 2225 – 2251. [online]. [cit. 2025-01-28]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/ej/ueae030>
- BUNČÁK, J. – DŽAMBAZOVIČ, R. – HRABOVSKÁ, A. – LALUHA, I. – NOVOSÁD, F. – SOPÓCI, J. 2008. Smerovanie Slovenska k súdržnej a dobre spravovanej spoločnosti. In: *Dlhodobá vízia rozvoja slovenskej spoločnosti*, s. 36 – 50. [online]. [cit. 2025-01-28]. Dostupné z: <http://www.akademickyrepozitar.sk/sk/repozitar/dlhodoba-vizia-rozvoja-slovenskej-spolocnosti.pdf>
- CHAN, J. – TO, H. P. – CHAN, E. 2006. Reconsidering social cohesion: Developing a definition and analytical framework for empirical research. In: *Social Indicators Research*, č. 75. s. 273 – 302. [online]. [cit. 2025-01-10]. Dostupné z: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11205-005-2118-1>
- DRAGOLOV, G. – IGNÁČZ, Z. – LORENZ, J. – DELHEY, J. – BOEHNKE, K. 2013. Social cohesion radar: Measuring common ground: An international comparison of social cohesion. Bertelsmann Stiftung. [online]. [cit. 2025-01-16]. Dostupné z: https://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/BSt/Publikationen/GrauePublikationen/GP_Social_Cohesion_Radar.pdf
- DURKHEIM, É. 1933. *The Division of Labor in Society*. New York: The Macmillan Company. [cit. 2025-01-10]. Dostupné z: <http://fs2.american.edu/dfagel/www/Class%20Readings/Durkheim/Division%20of%20Labor%20Final%20Version.pdf>
- EASTERLY, W. – RITZEN, J. – WOOLCOCK, M. 2006. Social cohesion, institutions, and growth. In: *Center for Global*

- Development Working Paper*, č. 94. [online]. [cit. 2025-01-10]. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1468-0343.2006.00165.x>
- EUROFOUND. 2018. Societal change and trust in institutions, Publications Office of the European Union, Luxembourg. [cit. 2025-01-28]. Dostupné z: <https://www.eurofound.europa.eu/system/files/2018-12/ef18036en.pdf>
- FETZNER, M.G. – TEALE SAPACH, M.J.N. ET AL. 2016. “It’s not just about being judged”: Interpersonal distrust uniquely contributes to social anxiety. In: *Journal of Experimental Psychopathology*, roč. 7, č. 1, s. 31 – 40. [online]. [cit. 2025-01-27]. Dostupné z: 10.5127/jep.042414
- FONSECA. X. – LUKOSCH, S. & BRAZIER, F. 2018. Social cohesion revisited: a new definition and how to characterize it, In: *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, roč. 32, č. 2, s. 231 – 253. [online]. [cit. 2025-01-10]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13511610.2018.1497480>
- FRIEDKIN, N.E. 2004. Social cohesion. In: *Annual Review of Sociology*, č. 30, s. 409 – 425. [online]. [cit. 2025-01-12]. Dostupné z: <https://psycnet.apa.org/doi/10.1146/annurev.soc.30.012703.110625>
- GERBERY, D. – DŽAMBAZOVIČ, R. 2011. Inovatívne orientácie v sociálnej politike: Perspektíva sociálnej inklúzie. UK: Bratislava. [online]. [cit. 2025-01-27]. Dostupné z: https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/veda/centra_ex_akad_siete/cesiuk/socialna_dimenzia/Monografie_Gerbery_Dzambazovic.pdf
- GREŽO, M. et al. (2023). Exploring the Factorial Structure and Criterion Validity of Institutional Trust in Slovakia. In: *Czech Sociological Review*, č. 58, s. 671 – 698. [online]. [cit. 2025-01-27]. Dostupné z: <https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2022/06/03.pdf>
- IHLEBAEK, C. ET AL. 2024. The social gradient in institutional trust from 2011 – 2019 in the general population in Norway. In: *European Journal of Public Health*, č. 34. [online]. [cit. 2025-01-28]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/eurpub/ckae144.630>
- JUSTINO, P. – SAMARIN, M. 2024. Social cohesion and the social contract in uncertain times. World Social Report 2025 Thematic Paper 2. United Nations Department of Economic and Social Affairs. [online]. [cit. 2025-01-26]. Dostupné z: <https://social>.

- desa.un.org/sites/default/files/inline-files/World%20Social%20Report_Dec2024.pdf
- KAWACHI, I. ET AL. 2000. Social cohesion, social capital, and health. In: *Social Epidemiology (2 edn)*. Ichiro Kawachi – Lisa F. Berkman (Eds.). [online]. [cit. 2025-01-10]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/med/9780195377903.003.0008>
- KOSNÁČ, P. – GLOSS, H. 2023. Trendy [ne]dôvery 2023. DEKK Inštitút. [online]. [cit. 2025-01-25]. Dostupné z: <https://www.dekk.institute/publikacie/>
- KOSNÁČ et al., 2024. Polarizácia a atentát. [online]. [cit. 2025-01-30]. Dostupné z: <https://www.dekk.institute/publikacie/>
- KOSNÁČ, P. – GLOSS, H. 2025. Polarizácia a Antisystém 2025: Slovensko. [online]. [cit. 2025-01-30]. Dostupné z: <https://www.dekk.institute/publikacie/>
- KOSNÁČ, P. – GLOSS, H. 2025. Trendy [ne]dôvery 2025. DEKK Inštitút. [online]. [cit. 2025-01-28]. Dostupné z: <https://www.dekk.institute/publikacie/>
- KOUMPIAS, A. M. AT EL. 2020. Trust in Government Institutions and Tax Morale. International Center for Public Policy. [online]. [cit. 2025-01-28]. Dostupné z: <https://icepp.gsu.edu/files/2020/02/paper2001.pdf>
- KRIVOŠÍK, L. 2024. Kde sa dvaja (konzervatívci a liberáli) bijú, tam tretí (Smer) víťazí. In: *Postoj* [online]. [cit. 2024-12-20]. Dostupné z: <https://www.postoj.sk/168132/kde-sa-dvaja-konzervativci-a-liberali-biju-tam-treti-smer-vitazi>
- KUSÁ Z. 2016. Škola nie je pre všetkých. Sociologický ústav SAV: Bratislava, s. 13 – 26. [online]. [cit. 2025-01-28]. Dostupné z: https://sociologia.sav.sk/cms/uploaded/2546_attach_Kusa_2016_Skola_nie_je_pre_vsetkych_fulltext.pdf
- LARSEN, C. A. 2014. Social cohesion: Definition, measurement and developments. Institut for Statskundskab, Aalborg Universitet. [online]. [cit. 2025-01-10]. Dostupné z: https://vbn.aau.dk/ws/portalfiles/portal/207548602/85_2014_CAL.pdf
- LEE, A. HY. 2022. Social Trust in Polarized Times: How Perceptions of Political Polarization Affect Americans' Trust in Each Other. In: *Political Behavior*, č. 44, s. 1533 – 1554 [online]. [cit. 2025-01-25]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s11109-022-09787-1>
- MARMEI, E. 2024. Political polarisation in Slovakia: The 2024 presidential election in context (UI Report No. 2). Swedish Institute

- of International Affairs. [online]. [cit. 2025-01-10]. Dostupné z: <https://www.ui.se/globalassets/ui.se-eng/publications/ui-publications/2024/ui-report-no.-2-2024.pdf>
- MARUŠIAK, J. 2007. Európska idea a slovenská politika po roku 2002. In: *Patriotism and Chauvinism - Patriotizmus a šovinizmus*. s. 71 – 100. [online]. [cit. 2025-01-18]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/296197031_Patriotism_and_Chauvinism_-_Patriotizmus_a_sovinizmus_Zbornik_z_medzinarodnej_konferencie_English_and_Slovak
- MCCOY, J. ET AL. 2018. Polarization and the Global Crisis of Democracy: Common Patterns, Dynamics, and Pernicious Consequences for Democratic Polities. In: *American Behavioral Scientist*, roč. 62, č. 1, s. 16 – 42. [online]. [cit. 2025-01-30]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/0002764218759576>
- MRVA, M. 2022. Fenomén spoločenskej dôvery na Slovensku. Bratislava: Sociologický ústav SAV, v. v. i.
- MRVA, M. – DŽAMBAZOVIČ, R. 2023. Dôvera ako základný pilier sociálnej súdržnosti. In: Pavol Kosnáč – Hugo Gloss (eds.). *Súdržnosť na Slovensku: Čo drží krajinu pokope a na čom sa rozpadá?*. Bratislava: DEKK Inštitút
- OECD. 2017. OECD Guidelines on Measuring Trust. OECD Publishing. [cit. 2025-01-27]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1787/9789264278219-en>
- ORTIZ-OSPINA, E. – ROSER, M. – ARRIAGADA, P. 2024. Trust. Our World in Data. [online]. [cit. 2025-01-27]. Dostupné z: <https://ourworldindata.org/trust>
- PERSSON, T. – WIDMALM, S. 2023. Upon entering NATO: explaining defence willingness among Swedes. In: *European Security*, roč. 33, č. 4, s. 690 – 710. [online]. [cit. 2025-01-27]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09662839.2023.2294078>
- PEW RESEARCH CENTER. 2019. Trust and distrust in America. [online]. [cit. 2025-01-27]. Dostupné z: <https://www.pewresearch.org/politics/2019/07/22/the-state-of-personal-trust/>
- PUTNAM, R. D. 2000. Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. Touchstone Books/Simon & Schuster.
- SARRACINO, F. – SLATTER, G. 2024. The Trust Paradox. STATEC Research. [cit. 2025-01-27]. Dostupné Z: https://mpr.a.ub.uni-muenchen.de/120053/1/MPRA_paper_120053.pdf

- SPADARO, G. ET AL. 2020. Enhancing feelings of security: How institutional trust promotes interpersonal trust. In: *PLoS One*. Sep 11; roč. 15, č. 9:e0237934. [online]. [cit. 2025-01-30]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0237934>
- SCHIEFER, D. – VAN DER NOLL, J. 2017. The Essentials of Social Cohesion: A Literature Review. In: *Social Indicators Research*, č. 132, s. 579 – 603. [online]. [cit. 2025-01-10]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s11205-016-1314-5>
- SZOMOLÁNYI, S. 2023. Elity a sociálna kohézia na Slovensku. In: Pavol Kosnáč – Hugo Gloss (eds.). In: *Súdržnosť na Slovensku: Čo drží krajinu pokope a na čom sa rozpadá?* Bratislava: DEKK Inštitút
- TASR. 2025. VIDEO: Prezident absolvoval prvý tradičný obed s bývalými hlavami štátu. [online]. [cit. 2025-20-01]. Dostupné z: <https://www.teraz.sk/spravy/prezident-absolvoval-prvy-tradicny-ob/848947-clanok.html>
- UNECE. 2023. Social cohesion: Concept and measurement. United Nations Economic Commission for Europe. [online]. [cit. 2025-01-10]. Dostupné z: https://unece.org/sites/default/files/2023-12/2317603_E_ECE_CES_STAT_2023_8_WEB.pdf
- VASILKO, T. 2024. Politika na Slovensku je taká polarizovaná ako za Mečiara. Nárast sa začal v roku 2016, ukazuje výskum. In: *Denník N*. [online]. [cit. 2024-12-20]. Dostupné z: <https://dennikn.sk/3997034/slovensko-patri-k-najviac-polarizovanim-statom-v-eu-rychlo-dobehlo-polsko-a-madarsko-ukazuje-vyskum-z-anglicka/>
- V-DEM. 2023. Polarisation of society (Slovakia). [online]. [cit. 2024-12-20]. Dostupné z: https://www.v-dem.net/data_analysis/CountryGraph/

Dott. Hugo Gloss

Katedra sociológie

Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Gondova 2

811 02 Bratislava

gloss1@uniba.sk

Polarizácia ako dôsledok používania expresívneho jazyka a nepresnej kategorizácie liberálov a konzervatívcov¹

Polarization as a consequence of the use of expressive language and inaccurate categorization of liberals and conservatives

Iveta Kloptová

Filozofická fakulta, Katolícka univerzita v Ružomberku

Abstrakt

To, ako hovoríme o liberáloch a konzervatívcoch má zásadný vplyv na vzťahy v spoločnosti, ktorej sme súčasťou. Pomenovania „liberál“ alebo „konzervatívce“ bývajú nahrádzané inými pomenovaniami, ktoré v sebe obsahujú vecne nesprávny a spoločensky škodlivý význam. Nesprávny za tých okolností, kedy je v spoločnosti potrebné dosiahnuť konsenzus a kooperáciu. Používanie negatívnych expresívnych pomenovaní na adresu liberálov a konzervatívcov môže v spoločnosti zvyšovať napätie a nenávisťné prejavy. Ústrednou témou textu je kategorizácia. Jednu z prekážok presnej kategorizácie liberálov a konzervatívcov predstavuje používanie negatívnych expresívnych pomenovaní, a to najmä v politickom diskurze. Ak sa tieto výrazy eliminujú, je možné formovať tolerantnú spoločnosť s bezpečným priestorom pre dialóg. Pojmové inžinierstvo je sľubným riešením pri navrhovaní rozoznávacích vlastností kategórií.

Kľúčové slová: Kategorizácia. Pojmové inžinierstvo. Liberáli. Konzervatívci. Kontext.

¹ Za cenné pripomienky a konzultácie ďakujem Pavlovi Labudovi.

Abstract

How we talk about liberals and conservatives has a profound effect on the relationships in the society of which we are a part. The names ‚liberal‘ or ‚conservative‘ are often replaced by other names that contain a factually incorrect and socially harmful meaning. It is incorrect in those circumstances where consensus and cooperation are needed in society. The use of negative expressive terms to refer to liberals and conservatives can increase tensions and hate speech in society. The central theme of the text will be categorisation. One obstacle to the accurate categorization of liberals and conservatives is the use of negative expressive terms, especially in political discourse. If these terms are eliminated, we can form a tolerant society with a safe space for dialogue. Conceptual engineering may provide a solution in engineering more accurate naming of the diagnostic features of categories.

Keywords: *Categorization. Conceptual engineering. Liberals. Conservatives. Context.*

Úvod

Text rieši problém presnosti kategorizácie a vychádza z *prístupu pomenovateľnosti*² navrhnutým Steffenom Kochom a Garym Lupyonom v článku *What is conceptual engineering good for? The argument from nameability* (2024). Autori navrhujú vnímať jazyk ako dôležitú súčasť kognitívnych výkonov súvisiacich s kategorizáciou. Ak dôjde k zmenám na lingvistickej úrovni, tak to ovplyvní aj našu kognitívnu činnosť.

Veci vo svete ľudia kategorizujú do skupín na základe spoločných vlastností. Rozoznávacie vlastnosti kategórie sú také, pomocou ktorých sa dá odlíšiť jedna kategória od iných a určujú hranice medzi nimi. Keď sa tieto vlastnosti pomenujú, uľahčí sa kategorizácia a zefektívnia kognitívne schopnosti. Rozlišovacie vlastnosti by mohli byť navrhnuté pojmovým inžinierom, a to v prípade kategórií „liberál“ a „konzervatívec“ z pozície neutrálneho a nestranného pozorovateľa. Chybné kategorizácie často súvisia s používaním expresívnych pomenovaní, kedy sa vlastnosti rôznych kategórií prelínajú, dôsledkom čoho môže dochádzať k nesprávnemu hovoreniu o členoch kategórií a aj k nevhodnému správaniu sa voči nim. Cieľom textu je prepojiť expresívne pomenovania liberálov a konzervatívcov s negatívnym

² V orig.: *Nameability account*

vplyvom na kategorizáciu. Ide o pripomenutie toho, že jazykom môžeme ovplyvňovať vzťahy v spoločnosti. Tento text však nemá ambíciu určiť význam výrazov „liberál“ a „konzervatívce“, pretože detailné spracovanie by si vyžadovalo omnoho viac priestoru.

Štruktúra je nasledovná: Najprv bude predstavená kategorizácia a prístup pomenovateľnosti. Zároveň bude vysvetlený prínos pojmového inžinierstva v súvislosti s lepšími spôsobmi, ako o niečom hovoriť a pomenovaním rozoznávacích vlastností pre kategóriu. Ďalšia časť textu bude venovaná expresívnym pomenovaniám a ich negatívne mu vplyvu na kategorizáciu. V rámci expresivity je potrebné rozlišovať medzi expresívmi, ktoré len tlmočia emóciu, náladu, postoj a pod. a medzi expresívnymi pomenovaniami, ktoré majú okrem emocionálneho náboja vplyv na propozíciu, prípadne nesú nejaký referenčný obsah. Dôležitou súčasťou diskusie o expresívnych pomenovaniach je to, že by sme o nich mali uvažovať v kontexte. Význam jazykového výrazu je potrebné sledovať vo vete, vo výpovedi a nie izolovane, pretože dôležité sú práve spôsoby používania jazykových výrazov. Záverečná časť povzbudzuje k riešeniu nepoužívať expresívne pomenovania v rámci korektnej mediálnej a politickej komunikácie.

Text sleduje tézu: Expresívne pomenovania a expresívny spôsob používania jazykových výrazov v zmysle urážok liberálov a konzervatívcov má negatívny dopad na kategorizáciu a v súvislosti s tým ide aj o prehlbovanie polarizácie³ spoločnosti. Negatívne až pejoratívne používanie expresívnych pomenovaní na adresu oponenta (hlavne jednotlivcami, ktorí majú výrazný vplyv na jazykové komunity) ovplyvňuje kategorizačnú prax ľudí v jazykových komunitách a význam výrazov „liberál“ a „konzervatívce“. Prostredníctvom presnejšej kategorizácie liberálov a konzervatívcov a navrhnutím vhodných rozoznávacích vlastností bez urážlivých expresívnych pomenovaní je možné dosiahnuť lepšie spôsoby, ako o členoch týchto kategórií hovoriť, myslieť a zároveň aj lepší spôsob, ako sa k nim správať.

³ Polarizácia nemusí byť vnímaná ako bezprostredne negatívny spoločenský jav. Ide o vyhranenosť názorov, kedy vzniká konflikt, ktorý môže byť zdrojom pozitívnych spoločenských zmien.

V rámci tohto textu je však polarizácia vnímaná ako negatívne rozdelenie na dva tábory, kde jedna skupina častokrát nezmyselne útočí na tú druhú, navzájom sa ponižujú a považujú sa za ohrozenie.

1. Kategorizácia a pomenovateľnosť rozoznávacích vlastností

To, ako ľudia hovoria o veciach, dokáže ovplyvniť medziludské vzťahy, pretože s hovorením je spojené konanie, myslenie a kategorizácia. V tejto časti bude predstavený *prístup pomenovateľnosti*⁴ podľa autorov Koch – Lupyan (2024). Pod výrazom *kategória* sa rozumejú isté súbory vecí⁵ vo svete (Koch – Lupyan 2024, s. 5; Murphy 2002, s. 1), pričom *kategorizácia* je proces zaraďovania týchto vecí do kategórií (Koch – Lupyan 2024, s. 6; Croft – Cruse 2012, s. 74). Proces kategorizácie by mohol byť vyjadrený nasledovne (Koch – Lupyan 2024, s. 6):

- „ (i) e je F .
- (ii) F sú (veľmi pravdepodobne) G .
- (iii) a tak je e (veľmi pravdepodobne) G .
- (alebo opačne: e nie je F ; len F sú G ; a tak e nie je G).“

Kategorizácia prebieha takto: Jazvečík je pes. Psy sú cicavce. Jazvečík je veľmi pravdepodobne cicavec. Alebo komplikovanejší príklad: Ernest je človek, ktorý obhajuje individuálne práva a občianske slobody. Ľudia, ktorí obhajujú individuálne práva a občianske slobody sú liberáli (Lefebvre 2024, s. 11). Ernest je veľmi pravdepodobne liberál. V rámci inferencie je možné odvodiť znaky pre jedného zástupcu na základe všeobecných vlastností kategórie.

Spôľahlivosť zatriedenia veci do istej kategórie je určovaná presnosťou kategorizačných schopností. Čím presnejšie je možné určiť vlastnosti kategórie, tým viac sa znižujú omyly kategorizácie. Pri kategorizácii uvažujeme generalizujúco. To znamená, že vieme zatriediť veci do jednej kategórie na základe spoločných vlastností a nemusíme uvažovať o každej jednej veci individuálne. Platí to aj pre kategórie „liberál“ a „konzervatívce“. Kategorizácia by mala byť presná. To

⁴ V orig.: Nameability account. Pri preklade bolo snahou zachovať jednoslovné pomenovanie, ktoré odráža podstatu prístupu – schopnosť niečo pomenovať.

⁵ Objekty, vlastnosti, udalosti, vzťahy a pod.

„Kategórie treba odlišovať od našich mentálnych reprezentácií (alebo pojmov). To však neznamená, že kategórie nemôžu byť (častočne alebo úplne) konštituované našou sociálnou praxou, normami a reprezentáciami. Jedným zo spôsobov, ako to postrehnúť, je, že v našej kategorizačnej praxi existujú medzikultúrne a časové rozdiely.“ (Koch – Lupyan 2024, s. 5)

znamená, že nejde len o akési označkovanie liberála alebo konzervatívcu na základe predsudkov a nenávistných prejavov. Ak vieme kategorizáciou niekoho správne zaradiť do príslušnej kategórie, znamená to, že voči nemu zaujímate isté postoje. Presnosť kategorizácie je preto veľmi dôležitá aj pre naše medziludské vzťahy.

Ďalším termínom, ktorý sa v článku (Koch – Lupyan 2024, s. 7) uvádza, je prístup pomenovateľnosti. Pomenovateľnosť hovorí o schopnosti používateľov jazyka vytvoriť slovný opis: „Ak sa vlastnosti, ktoré ľudia používajú pri kategorizácii, stanú ľahšie pomenovateľné, budú presnejšími vo svojej kategorizačnej praxi.“ (Koch – Lupyan 2024, s. 4)

Správne používanie jazykových výrazov má pre presnú kategorizačnú prax veľký význam. Pri prístupe pomenovateľnosti sa spájajú zmeny v jazyku s kognitívnymi zmenami. Navrhnutie a pomenovanie nových kategorizačných vlastností sa môže prejaviť v schopnosti rozpoznať niečo a následne o tom myslieť, v súvislosti s tým aj konať. Koch a Lupyan vo svojom článku predpokladajú, že pojmové inžinierstvo má popri pomenovateľnosti a kategorizácii dôležitú úlohu. Prístup pomenovateľnosti stojí na troch pilieroch (Koch – Lupyan 2024, s. 4) ⁶:

„(i) *Kategorizácia*:

Zvyšovanie presnosti c-kategorizácie má pre mnohé jazykové komunity *G* a kategórie *C* prostredníctvom *G* významnú nekomunikatívnu hodnotu.

(ii) *Pomenovateľnosť*:

Presnosť *G* sa pre c-kategorizáciu zvyšuje, ak sa v rámci *G* zvyšuje pomenovateľnosť vlastností, ktoré sú rozoznávacie⁷ pre *C*.

(iii) *Pojmové inžinierstvo*

Pojmové inžinierstvo môže zvýšiť pomenovateľnosť vlastností, ktoré sú pre komunitu *G* rozoznávacie pre *C*.“

Rozoznávacie vlastnosti kategórie sú tie, ktoré sú pre kategóriu charakteristické a pomáhajú určiť, že niečo je kategorizované práve ako člen

⁶ Premenné:

C – kategória entít (udalosti, objekty, vzťahy a pod.)

c-kategorizácia – prax posúdenia, či e patrí pod *C* alebo nie

G – jazykové komunity

⁷ Rozoznávaciú vlastnosť ľudia používajú pri rozhodovaní, či e konkretizuje kategóriu *C* alebo nie. (Koch a Lupyan 2024, 4). V origináli sa uvádza výraz diagnostic feature.

danej kategórie. Napríklad je dôležité pomenovať a rozoznať vlastnosti pre kategóriu „besnota“⁸. Ide o nebezpečnú vírusovú infekciu, ktorá môže mať fatálne dôsledky. Je preto podstatné vedieť pomenovať jej rozoznávacie vlastnosti a rozoznať tieto vlastnosti od vlastností iných ochorení, aby sme sa jej vyhli a ochránili seba alebo zvieratá, prípadne mali vyššie šance na prežitie. Medzi rozoznávacie vlastnosti besnoty u zvierat patria: zmena správania, záchvaty zúrivosti, zvieratá neprijímajú tekutiny ani jedlo, pozorovateľné slinenie, jazyk vypadnutý z papule, ťažkosti s koordináciou.⁹ Sú pomenované jednoducho namiesto obširnejších opisov (napríklad slintanie je jednoducho náhradou za možný obširnejší opis: nadmerné vypúšťanie čirej telesnej tekutiny z papule), čo zefektívňuje kognitívnu činnosť. Na základe komplexného pomenovania rozoznávacích vlastností „besnoty“ vieme toto ochorenie rýchlo rozpoznať od iných ochorení ako napr. chrípka. Ľahšie pomenovanie rozoznávacích vlastností „besnoty“ je dôležité pre správnu diagnostiku a včasné nastavenie liečby. V lekárskej terminológii sa nadmerné slintanie označuje termínom „hypersalivácia“¹⁰, čo opäť umožňuje presnejšiu kategorizáciu v rámci lekárskeho alebo veterinárneho prostredia.

Ak jazyková komunita hovorí o vlastnostiach kategórie ľahšie, má to pozitívny kognitívny a jazykový dopad na členov tejto jazykovej komunity. Nemyslí sa tým len uvedenie nejakého nového výrazu alebo pomenovania. Pojmové inžinierstvo môže významným spôsobom ovplyvniť presnosť kategorizácie tým, že navrhne rozoznávacie vlastnosti. Lingvistické zručnosti sú užitočné aj pre naše kognitívne schopnosti obzvlášť pri napr. sociálnych a abstraktných kategóriách (sloboda, feministka, socialista atď.), ktoré majú vyšší súvis s jazykom.

2. Vylepšenie rozoznávacích vlastností pre kategóriu – pojmové inžinierstvo

Autori (Koch – Lupyan 2024, s. 7) v súvislosti s prístupom pomenovateľnosti uvádzajú spojenie zvyšovanie pomenovateľnosti rozo-

⁸ Tento príklad sa netýka sociálnych kategórií, ale je použitý preto, lebo dokáže myšlienku ohľadne kategorizácie nasmerovať správnym smerom. Sociálne kategórie sú komplikovanejšie, ale predpokladám, že proces kategorizácie u nich funguje rovnakým spôsobom.

⁹ Príznamy besnoty sú dostupné na stránke Štátnej veterinárnej a potravinovej správy SR: <https://svps.sk/zvierata/choroby-zvierat/besnota/>.

¹⁰ Dostupné na: <https://beliana.sav.sk/heslo/hypersalivacia>.

znávacích vlastností v zmysle merania. V rámci jazykovej komunity navrhujú merať *koherenciu pomenovania* a *komplexnosť pomenovania*. Pri koherencii pomenovania sa meria jednotnosť odpovedí a pri komplexnosti sa zaznamenáva to, koľko slov alebo viet je potrebných na pomenovanie vlastnosti alebo kategórie, ako ľahko vie niekto niečo pomenovať. Autori tvrdia, že ak ide o menej slovné alebo jednoslovné pomenovania, zástupcovia jazykových komunít sa stávajú presnejší v svojej kategorizačnej praxi (Koch – Lupyan 2024, s. 7). V podstate ide o zľahčenie pomenovateľnosti ako dôsledku zvýšenia pomenovateľnosti rozoznávacích vlastností. Prax zľahčovania schopnosti niečo pomenovať zefektívňuje kategorizačnú činnosť. Koch a Lupyan (2024, s. 7) to ilustrujú na príklade Bongardovej úlohy, kedy mali riešitelia rozdeliť dvanásť obrázkov do dvoch skupín po šesť. Riešitelia vedeli úlohu vyriešiť vtedy, keď vedeli pomenovať nejakú rozoznávaciu vlastnosť medzi skupinami. Najdôležitejšími pri pomenovaní tejto vlastnosti boli vyššia koherencia a vyššia komplexnosť (napr. nižší počet slov) pomenovania rozoznávacej vlastnosti.

Prístup pomenovateľnosti spája správnu kategorizáciu s *presnosťou*. Nepresná kategorizácia spôsobuje chyby, medzi ktoré Koch a Lupyan (2024, s. 6) zaraďujú 2 hlavné formy: 1. *Nepravdivý poplach* – keď je nejaké *e* zaradené pod *C*, aj keď pod *C* nepatrí. 2. *vynechanie kategorizácie* – *e* sa nekategorizuje ako *C*, aj keď patrí pod *C*. Autori tvrdia, že ak odstránime tieto dve formy chýb, zvýši sa presnosť kategorizácie (Koch – Lupyan 2024, s. 6). V rámci chybnéj kategorizácie pritom nemusí ísť len o nejaké nedorozumenia, kedy sa k členom kategórie nesprávame adekvátnym spôsobom. Chybná kategorizácia môže byť dokonca nebezpečná, ako bolo uvedené v prípade besnoty. Napríklad ak by nebol masový vrah zaradený do kategórie masových vrahov, môže to mať nezvratiteľné dôsledky na niekoho život. K nesprávnej alebo chybnéj kategorizácii dochádza aj z toho dôvodu, že nie je možné určiť rozoznávacie vlastnosti pre kategóriu alebo nie sú ľahko pomenovateľné.

Ak je pojmové inžinierstvo o vylepšovaní, súvisí presnosť kategorizácie nejakým spôsobom s vylepšením? Čoho sa toto vylepšenie týka? Pojmové inžinierstvo je projekt, ktorý môže pomôcť pri presnejšom a spoločensky vhodnejšom kategorizovaní liberálov a konzervatívcov, čím prispeje k zníženiu polarizácie a zlepšeniu vzájomného pochopenia a spolupráce.

Pojmové inžinierstvo, respektíve pojmoví inžinieri (napr. filozofi a rôzni iní, ktorí pracujú s jazykom) sa sústreďia na významy ja-

zykových výrazov a navrhujú, aké by mali byť. Dá sa pritom hovoriť o viacerých stratégiách, ako ho možno realizovať: 1. uvádzanie nových významov, 2. eliminácia nefunkčných alebo škodlivých významov, 3. revízia významov, kde ide len o nejakú čiastkovú úpravu (Isaac 2020, s. 8). V rámci prístupu pomenovateľnosti by sa mohlo týkať všetkých stratégií. Netreba ho vnímať len ako navrhovanie nejakého mena pre vlastnosti kategórie. Dôležité je navrhovanie samotných vlastností pod menom. Toto navrhovanie chápem najmä ako revíziu významu, ktorý je obsiahnutý nejakým výrazom. Výraz sa používa vo vetách v nejakých kontextoch, širších vzťahoch. Význam preto nie je vhodné revidovať tak, že sa len uvedie, čo dané meno konkrétnej vlastnosti predstavuje izolovane. Navrhovanie významu by malo byť vnímané ako navrhovanie spôsobu používania jazykového výrazu v širších súvislostiach.

Inžinieri v rôznych odvetviach sa vo všeobecnosti snažia dosiahnuť vylepšenia niečoho. Pojmoví inžinieri vylepšujú¹¹ niečo, čo nie je funkčné¹². To znamená, že pojmoví inžinieri navrhujú vylepšenia v jazyku alebo presnejšie vo význame, ktorý ovplyvňuje kategorizačnú prax. Vylepšenia v jazyku z pohľadu sociopragmatizmu priamo vplývajú na zlepšenia niečoho konkrétného v spoločnosti (napr.: rovnosť mužov a žien zabezpečí rovnakú výšku mzdy). Ak sa zvýši pomenovateľnosť rozoznávacích vlastností pre kategóriu, zvyšuje sa aj presnosť zaradenia do kategórie. Kategorizácia sa zľahčuje v dôsledku vyššej koherencie a komplexnosti, ako bolo spomenuté pri príklade Bongardovej úlohy.

V súvislosti s pojmovým inžinierstvom a vylepšovaním sociálnych kategórií argumentujem nasledovne:

P1: Pojmoví inžinieri vylepšujú významy jazykových výrazov v zmysle ich používania členmi jazykovej komunity.

P2: Jazyk ovplyvňuje myslenie a konanie členov jazykovej komunity.

¹¹ V súvislosti s pojmovým inžinierstvom sa v literatúre uvádza napr.: vylepšovanie reprezentačných nástrojov (Cappelen 2018), vylepšovanie pojmov (Isaac 2020), melioračné projekty (Haslanger 2000).

¹² Napríklad chybné významy výrazov. Pod chybnými významami sú myslené isté nedostatky vo význame, ktoré môžu mať negatívny dopad na hovorcov. Negatívny dopad môže byť v tomto prípade kognitívny, morálny alebo spoločenský, ale aj iný. Ide o to, že keď chceme pomocou jazykových výrazov niečo vyjadriť, môžu byť použité tak, že spôsobujú rôzne formy diskriminácie, útlaku a pod. Práve to sú negatívne dopady, ktoré odstránime tak, že význam vylepšíme a že sa jazykový výraz bude používať novým spôsobom, v nových kontextoch.

P3: Vylepšený význam (teda jasnejšie, presnejšie alebo eticky vhodnejšie používanie jazykového výrazu) vedie k lepšej komunikácii, lepšiemu pochopeniu závažnosti určitých činov alebo problémov, čím pozitívne ovplyvňuje vzťahy medzi členmi jazykovej komunity. Príkladom je legislatívna revízia významu „znásilnenie“ tak, aby zahŕňal aj znásilnenie v manželstve, čo zvyšuje povedomie o probléme a pomáha predchádzať násiliu na ženách a mužoch, čím zlepšuje spoločenské vzťahy.

Záver: Pojmoví inžinieri vylepšujú vzťahy členov jazykovej komunity.

Znamená však zvýšenie pomenovateľnosti rozoznávacích vlastností a presnosť kategorizácie to isté ako vylepšenie? Ak pojmové inžinierstvo implicitne zahŕňa vylepšenie ako jemnú architektúru v priestore prirodzeného jazyka, tak vo zvýšení pomenovateľnosti a presnosti kategorizácie je opísaný spôsob, ktorým k vylepšovaniu dochádza. Zvýšenie a zľahčenie pomenovateľnosti rozoznávacích vlastností bližšie definuje spôsob vylepšenia. Ak je možné v jazyku vhodnejšie a zároveň presnejšie kategorizovať jednotlivé aspekty sociálnej reality, môžeme voči nim zaujať lepšie postoje v zmysle eticky a spoločensky lepších. Ak by niekto chcel zlepšiť vlastnosti, ktoré sú rozoznávacie pre kategóriu „konzervatívce“ alebo „liberál“, mal by navrhnúť také vlastnosti, ktoré spresnia kategorizáciu pre isté spoločenské výhody, ako je napríklad nekonfliktná kooperácia. Tá sa dosiahne, keď budeme na členov kategórií reagovať tolerantne a bez urážok. Horšie pomenovanie rozoznávacích vlastností znamená, že nie je funkčné, že vlastnosť nejakej spoločenskej kategórie nereflektuje isté potreby, v dôsledku čoho dochádza k nevhodnému správaniu v súvislosti s nesprávnou kategorizáciou.

Milan Hrabovský sa vo svojom článku *Kostlivec v skrini: genealogický význam slova rasa* (2023) zaoberá tým, čo majú ľudia na mysli, keď používajú výraz „rasa“. Hrabovský (2023, s. 51) uvádza, že pochopenie významu „rasy“ určuje jeho (ne)využitie pre nejakú rasovú ideológiu a delí význam dve hlavné skupiny: genealogický (rasa ako pôvod, línia, vetva, rodokmeň, pokolenie) a typologický (typ, triedu, druh)¹³. Z genealogického pochopenia významu vychádzali napr.

¹³ V článku sú uvedené aj ďalšie delenia, avšak pre názornosť a vysvetlenie bude toto rozdelenie pre naše potreby postačujúce.

nacisti a dôsledok takto pochopeného významu vedie k negatívnym sociálnym dôsledkom a k rasizmu (tamže). Hrabovský vysvetľuje, že práve nacisti v rámci takto pochopeného významu spájali rasu so spoločnými génmi a krvou a na základe toho delili „čistú rasu“ a „proti-rasu“ (Hrabovský 2023, s. 57).

Výrazu „rasa“ nie je možné pripísať jednotný význam a vedú sa rôzne spory o tom, aké použitie je najprijateľnejšie. Hovoriť o rase nevhodne môže spôsobiť negatívne spoločenské dopady. Spresniť kategóriu „rasy“ by bolo možné odstránením rozoznávacích vlastností, ktoré vedú k rasizmu a ponechaním len tých, ktoré pomenúvajú typologické vlastnosti pre relevantné vedecké skúmanie. Týmto spôsobom je však výraz „rasa“ relevantný len pre vedu ako istý biologický termín a nijakým spôsobom nevylepšuje vzťahy členov jazykovej komunity. Názorové nezhody sa preto prejavujú pri téme, či o rase vôbec hovoriť. Niektorí autori ako napr. Kwane Anthony Appiah (1992, s. 75) tvrdia, že samotný význam „rasy“ už predpokladá rasizmus a mal by byť úplne eliminovaný. Iní, ako napr. Haslangerová (2009), tvrdia, že sa dá vylepiť, pretože význam, ktorý máme, je nejakým spôsobom chybný (napr. vedie k sociálnym nerovnostiam).¹⁴

Kategorizácia podľa pomenovaných rozoznávacích vlastností ovplyvňuje správanie sa k niekomu podľa toho, ako je kategorizovaný. To, ako hovorcovia niekoho kategorizujú, by nemalo mať nedôstojné a nehumánne dopady na členov jazykových komunít. Na základe vyššie spomenutého argumentu by pojmoví inžinieri mali veľmi koncentrovane uvažovať nad tým, na aké spoločenské ciele by mali vlastnosti kategórií slúžiť.

3. Používanie expresívnych výrazov ako pomenovaní liberálov a konzervatívcov

Ako sa hovorí v politike? Dokument s názvom *Digitálna propaganda – noví manipulátori* (2021) mapuje politickú situáciu naprieč rôznymi štátmi: USA, Taliansko, Brazília a pod. Z uvedených štátov je zná-

¹⁴ Chybný význam môže viesť napríklad k nerovnakému zaobchádzaniu v zamestnaní alebo k vylúčeniu z kolektívu, k šikane na školách len na základe istej rasovej príslušnosti alebo farby pokožky. Ak by sme význam rasy navrhli tak, aby nezahŕňal takéto negatívne spoločenské javy a aby sa používal v kontextoch zmierlivo, s prijatím všetkých bez ohľadu na farbu pokožky, bude to mať na jazykovú komunitu pozitívne spoločenské dopady.

my napríklad prezident Trump z USA, ktorý vyhlásil vojnu médiám a manipuluje s emóciami svojich sledovateľov prostredníctvom zverejňovania krátkych správ bez kontextu na sociálnej sieti X. Donalda Trumpa ako aj iných politických predstaviteľov a ich mediálnych guru označili tvorcovia dokumentu ako *inžinierov chaosu*. Inžinieri chaosu majú jediný cieľ, a to získať vo voľbách čo najviac percent bez ohľadu na to, či zámerne zavádzajú ľudí dezinformáciami a spôsobujú pravdivostný chaos.

Prečo je to dôležité spomenúť? Zmeny v jazyku môžu viesť k chaosu a polarizácii. V politike to môže súvisieť s tým, že napr. mienkotvorní politickí predstavitelia a ich marketingoví špecialisti majú zámer manipulovať. Jazykové výrazy začnú používať v takých kontextoch, ako to je pre nich výhodné a bez ohľadu na to, či to je pre ľudí lepšie (dôsledkom je napr. polarizácia a šírenie nenávisti a nie kultivovaný dialóg). Vyjadrenia o liberáloch a konzervatívcoch sa zvyknú využívať pre populistické ciele.

Dá sa to nejako zmeniť? Politická komunikácia prebieha v jazyku a jej úspešnosť závisí od používania jazykových výrazov. Význam výrazov je dynamický. To znamená, že sa v čase mení. Môže sa rozširovať alebo zužovať a dôsledkom toho je, že jazykové výrazy začneme používať iným spôsobom, v nových kontextoch. Pavol Labuda (2021, s. 14) predpokladá, že jazyk „je živým a otvoreným systémom“ a dodáva, že by sme sa nemali nechať limitovať predstavou o jazyku ako o niečom nemennom.

Protiváhou k inžinierom chaosu môžu byť už spomenutí pojmoví inžinieri, ktorých ambíciou nie je prinášať chaos, ale chybné významy revidovať tak, aby vytvárali pochopiteľnejšiu a lepšiu sociálnu realitu. „Pojmoví inžinieri predpokladajú, že zmenou jazyka môžeme získať rôzne kognitívne a praktické výhody“ (Koch – Lupyan 2024, s. 2).

3.1 Vzájomné používanie expresívnych pomenovaní medzi liberálmi a konzervatívcami

S nástupom sociálnych sietí si politici uvedomili, o aký dostupný a efektívny prostriedok na ovládanie voličov ide. Ich silu si uvedomil aj vodca talianskej pravice, predseda strany Liga Severu a taktiež súčasný vicepremiér Matteo Salvini. Jeho popularita vzrástla vďaka práci špecialistu na médiá Luca Morisiho, ktorý komunikáciu s verejnosťou upriamil na sociálnu sieť Facebook. Tvorcovia dokumentu

Digitálna propaganda – noví manipulátori (2021) uvádzajú, že Luca Morisi neposkytuje rozhovory a verejne vystupuje len ojedinele. V dokumente však odznela nahrávka, kde hovorí: „Tu vidíme veľký rozkol. Na jednej strane sú oni, na druhej my. Logika polarizácie funguje vo všeobecnosti veľmi dobre a pre našu komunikáciu je mimoriadne osočná. Útok na nepriateľa nemôže nikdy nič pokaziť.“ (*Digitálna propaganda – noví manipulátori*, 2021) Ide o zhrnutie úspešnej stratégie, ktorá bez ohľadu na spoločenské dopady prináša stúpajúce percentá. Priniesla ich aj Salviniimu, ktorý sa stal v roku 2018 vicepremiérom Talianska.

Ide o ilustratívny príklad toho, čo sa deje naprieč celým svetom nevynímajúc Slovensko. Sociálne siete sú účinným nástrojom pre útočnú expresívnu komunikáciu, ktorej cieľom nie je presnosť. Politici jazykové výrazy používajú vedomo nepresne s cieľom vyťažiť zo súčasnej spoločenskej situácie čo najviac preferencií bez ohľadu na to, že nenávistné prejavy môžu viesť k nenávistnému správaniu.

Tým, ako v médiách nazývajú jedni tých druhých a opačne, sa podrobne zaoberali Rončáková a Kaščáková v ich článku *Ako sa navzájom častujú konzervatívci a liberáli. Expresívne výrazy v mediálnych textoch* (2023). Autorky rozdeľujú expresívne výrazy takto: „Expresívne slová nadobúdajú kladný alebo záporný významový odtienok a na základe toho rozlišujeme v skupine tých lexikalizovaných napr. pejoratíva, vulgárne slová, ironické, žartovné a posmešné slová (negatívny význam), familiárne slová, hypokoristiká, detské slová, eufemizmy (pozitívny význam)“. (Rončáková, Vandáková 2020, s. 38) Dopĺňajú, že „Úlohou všetkých (aj nelexikalizovaných) je zaujať príjemcu, dlhšie udržať a lepšie zužitkovať jeho pozornosť (zabaviť ho, rozčúliť, pohoršiť, dojať, presvedčiť...)“. (Rončáková a Kaščáková 2023, s. 91 – 92). Mohli by sme povedať, že expresívne výrazy sú spojené s emocionalitou, prípadne že ide o expresívno-emocionálne výrazy, ako ich nazývajú Ondrus a Horecký (1980, s. 156).

Rončáková a Kaščáková v článku spracovali expresívne výrazy, ktoré používajú autori v konzervatívnych médiách na označenie liberálov a autori v liberálnych médiách na označenie konzervatívcov. Expresíva rozdelili podľa typov objektu na javy, skupiny a jednotlivcov, pričom rozlišovali výrazové prostriedky iróniu, hodnotenie s morálnym akcentom, opis s charakterizačným akcentom a obraznosť (Rončáková a Kaščáková 2023, s. 94). Ide o komplexný článok

zachytávajúci rôznorodé expresívne výrazy, z ktorých budú pre naše účely postačujúce nasledovné príklady:

a. Konzervatívci liberálom:

„Medzi opismi skupín mala v konzervatívnych komentároch najsilnejšie zastúpenie revolučná a marxistická tematická línia, v rámci ktorých boli objekty kritiky označované za *revolucionárov a pseudorevolucionárov, neomarxistov, komso-molcov, úderku, súdruhov*, prípadne *euro-súdruhov*. Posledné spojenie naznačuje úzke prepojenie revolučnej tematickej línie s európskou, v rámci ktorej sa vyskytovali aj pomenovania, ako *eurohujeri* či *eurobyrokrati*. Isté významové prepojenie povrchných ľudí pohodlne sa vezúcich na vlne moderného progresivizmu sme zaznamenali aj medzi pomenovaniami *slniečkári, premianti, papaláši, politickí gastarbeitri*. Liberáli vo všeobecnosti boli označovaní za *pokrokárov, radikálov, maniakov* (v ekologickej otázke), *suprematistov*.“ (Rončáková – Kaščáková 2023, s. 103 – 104)

b. Liberáli konzervatívcom:

„V liberálnych médiách boli práve opisy v kategórii skupín najčastejšie využívaným typom expresív. Zaznamenali sme výrazy typu *križiaci, suprematisti, doktrinári, oportunisti, sektári, talibanci, katolibanci, podvodníci* (v oblasti legislatívy), *valali* (v zmysle sedláci), *farizeji a zákonníci, nevzdelanci, kazatelia, zakazovači* (potratov, LGBT nárokov), *klimapopierači, dezoláti, šialenci, trumpisti, pokrytci, spiatočníci, úderka, omladina, kasta, černokňažníci, hrdí potomkovia upaľovačov čarodejníc, občianske filiálky cirkvi, boží hovorcovia, boží bojovníci, chudáci, plačkovia, jazdci apokalypsy, lúzri*. Niekedy sa takéto pomenovanie vyskytlo v modernom progresívnom dvojtvare (*bigoti a bigotky*).“ (Rončáková – Kaščáková 2023, s. 103 – 104)

Tieto príklady sú ukážkami spôsobov, akými sa liberáli a konzervatívci navzájom pomenúvajú v súčasných slovenských médiách. V článku vyskytujú mnohé ďalšie výrazy a nechýbajú medzi nimi rôzne adjektíva, ktoré vyjadrujú negatívne postoje voči svojmu oponentovi. Autori týchto výrazov majú primárny cieľ útočiť, ironizovať

a pod. Je však otázne, či je čitateľ článku tento cieľ schopný subtilne zachytiť, nakoľko autorky neuvádzajú celý kontext, v ktorých sa výrazy vyskytujú.

3.2 Význam expresívnych pomenovaní a kontext

Expresivita sa od človeka a od jazyka nedá úplne oddeliť, pretože súvisí s vyjadrovaním širokej škály emócií, nálad, presvedčení, postojov a pod. Nemusí sa jednať len o expresivitu verbálnu, ale môžeme ju dať najavo napríklad gestami alebo mimikou. Podľa Lycana (2019, s. 184) môže ísť aj o protestné chrčanie, stony alebo pokriky. Lyan (2019, s. 185) nadväzuje na Davida Kaplana¹⁵ a uvádza jeho vysvetlenie expresív:

„V nadväznosti na Davida Kaplana budem takéto jazykové výrazy - teda tie, ktoré sú slovami konkrétnych jazykov a majú syntaktické vlastnosti, ale vyjadrujú len postoje alebo iné mentálne stavy a nezdá sa, že by obsahom prispievali k propozičnému významu - nazývať - „expresíva“.“

Podľa tohto vymedzenia sú expresíva veľmi široká skupina jazykových prostriedkov. Patria sem také, ktorých funkcia je sprostredkovať napr. emócie, ale zväčša nemajú vplyv na propozíciu, teda nemajú vplyv na pravdivostnú hodnotu tvrdenia. Niektorí by mohli povedať: „Pomoc prišla nanešťastie neskoro.“ Expresívum „nanešťastie“ v tomto prípade ale nementí fakt, že pomoc prišla neskoro.

Široko chápaná expresivita je s ľuďmi aktuálne alebo dispozične spojená. Autorky Rončáková, Kaščáková prijali rozdelenie expresív, podľa ktorého „expresívne slová nadobúdajú kladný alebo záporný významový odtienok...“ (Rončáková – Vandáková 2020, s. 38). Ako to však je s pripisovaním významu expresívam? Majú aspoň niektoré expresívne výrazy vplyv na propozíciu?

V texte boli uvedené rôzne príklady, ako sa môžu liberáli a konzervatívci pomenovať. Často sa jedná o pejoratívny jazyk, kedy hovorcovia takýmito pomenovaniami vyjadrujú vzťah alebo postoj k niekomu inému. Súhlasím s Lycanom (2019, s. 190), že v tomto prípade vyjadrujú výrazy istý referenčný obsah a vzťahujú sa na osoby

¹⁵ Táto prednáška nebola publikovaná, ale je dostupná ako video: https://www.youtube.com/watch?v=iaGRLlgPl6w&ab_channel=UniversityofCaliforniaTelevision%28UCTV%29

alebo skupiny osôb. Takéto výrazy budú ďalej v tomto texte označené ako expresívne pomenovania. Ak by niekto povedal: „v telke boli zase sektári“ na označenie konzervatívcov, tak výraz „sektári“ istým spôsobom prispieva k významu výpovede. Vo vyjadrení nahrádza konzervatívcu, ktorému pripisuje rozoznávacie vlastnosti, ktoré patria pod kategóriu „sektári“, čo má vplyv na význam celej výpovede. Expresívne výrazy teda majú vplyv na nepresnú kategorizáciu.

Ako nadobúdajú expresívne výrazy ich význam? Je možné zachytiť význam tak, že jazykové výrazy extrahujeme z celej vety alebo časti textu?

Odpoveďou na obe položené otázky je, že pre pochopenie významu je nutné sledovať výrazy vzhľadom na kontext. Subtílné významové informácie sa môžu líšiť vzhľadom na vyjadrený kontext, na presvedčenie rečníka a pod. Význam tak nie je daný absolútne. Wittgenstein vo *Filozofických skúmaníach* (2019, s. 36, § 43) nasmeroval porozumenie významu dôležitým smerom: „Význam nejakého slova je spôsob jeho použitia v reči.“

Z pragmatického uhla pohľadu je dôležité sledovať spôsob, akým sa výrazy používajú vo vetách, textoch a pod. Takto vnímaný význam sa nedá zachytiť v slovníkovej definícii, ale v kontextoch vyjadrení. Po prečítaní niektorých výrazov uvedených v článku Rončákovej a Kaščákovej môže byť čitateľ na pochybách, ako sú vlastne myslené. Príkladom je výraz, ktorý autorky pripisujú Michalovi Havranovi: „Pätkári“. Autorky zároveň na rovnakom mieste predvídajú, že nemusí ísť o celkom pochopený význam, preto dopĺňajú vysvetlenie: „M. Havran viacnásobne operoval aj výrazom „pätkári“ na zdôraznenie primitívnosti a nedovzdelanosti konzervatívcov.“ (Rončáková – Kaščáková 2023, s. 104).

Ďalšia námietka by mohla súvisieť s tým, že urážlivé expresívne výrazy v niektorých kontextoch vôbec nemusia pôsobiť urážlivo. Ak by sa dve kamarátky navzájom oslovovali napr. „trúba“, vzhľadom na tento kontext by mohlo ísť o nepejoratívny výraz, čo by sa mohlo zmeniť v kontexte s cudzím človekom.¹⁶ Závisí od kontextu, či bude výraz pejoratívny alebo nie. Rovnakým spôsobom sa dajú opísať nepejoratívne výrazy. Za výraz „trúba“ by mohol byť dosadený napr. výraz „ceruzka“, ktorý by v istých kontextoch mohol vyznieť urážlivo.

¹⁶ Obdobný príklad uvádzam nižšie s výrazom „slniečkar“.

Význam expresívnych výrazov sa veľmi rýchlo mení vzhľadom na to, ako ich hovorcovia používajú.

Možno by bolo vhodné opýtať sa autoriek, koho si máme predstaviť napr. pod výrazom „slniečkár“. Výraz „slniečkár“ nie je uvedený v slovníkoch Slovníkového portálu Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Istý opis je možné nájsť na stránke Wikipedia¹⁷, kde sa uvádza, že ide o urážlivý výraz a na Slovensku je používaný najmä od roku 2015 v súvislosti s liberálmi, ktorí boli empatickí voči utečencom v čase migračnej krízy. Spôsob použitia výrazu „slniečkár“ sa v internetovom prehliadači veľmi líši. Na jednej strane ide o urážlivé kontexty ako napr. vyjadrenie A. Danka: „Sú tam ľudia, ktorí udávali premiéra a mňa v Bruseli, aby nám vypínali facebooky, a sú tam pozamestnávajú. Očakávame, tak ako Šimkovičová čistí ministerstvo od slniečkárov, že to urobí aj Drucker.“¹⁸

Ale výraz „slniečkár“ by mohol byť použitý aj takto: „Odvážni slniečkári sa nedali zastrašiť a odhlasovali potrebné spoločenské reformy.“ Obsah tejto vety je pozitívny, pretože sa viaže s odvahou a niečím potrebným a správnym. O odlišné vnímanie výrazu ide aj v nasledovnom príklade. Pri škôlkarskom vystúpení by mohol divák o deťoch v kostýmoch slnka povedať: „To sú ale zlatí slniečkári.“ Prečo ide o takúto významovú odlišnosť? Pretože spôsob použitia výrazov sledujeme v istom kontexte, v iných prostrediach. Pokiaľ je pre A. Danka liberalizmus škodlivý, tak výraz „slniečkár“ bude používať v negatívnych kontextoch. Takéto použitie ale nemusí striktne platiť pre všetky kontexty.

Pojmové inžinierstvo by mohlo predstavovať cestu, ako si navzájom lepšie rozumieť. Možno nejde o projekt, ktorý by zabezpečil absolútnu zhodu s realitou pre každého používateľa jazyka, je však možné začať s navrhovaním lepších spôsobov použitia výrazov v rámci istých jazykových komunít a následne viesť diskusiu o prijateľnosti týchto spôsobov použitia pre rôzne komunity súčasne. A možno by pojmoví inžinieri mohli začať s navrhovaním rozoznávacích vlastností pre také základné piliere spoločností, ako je tolerancia a porozumenie. Pre jazykové komunity by mali byť vytvorené také podmienky, ktoré im zaručia bezpečný a kvalitný život bez zbytočných rozporov.

¹⁷ Dostupné na: <https://sk.wikipedia.org/wiki/Slnie%C4%8Dk%C3%A1r>

¹⁸ Dostupné na: <https://www.postoj.sk/161306/smrst-medialnych-zakonov-sa-nekona-no-danko-pojde-aj-proti-druckerovi>

4. Ako hovoriť o liberáloch a konzervatívcoch lepšie?

V predošlej kapitole boli rozdelené expresíva a expresívne pomenovania. Pomenovanie rozlišovacích vlastností sa môže meniť práve v súvislosti s používaním expresívnych pomenovaní v kontexte vety, vyjadrenia a pod.

Aj napriek tomu, že autorky Rončáková, Kaščáková neuvádzajú celé kontexty, ale len samostatné výrazy, budeme predpokladať, že ide o urážlivé použitia týchto výrazov. Dôsledkom použitia urážlivých expresívnych pomenovaní alebo urážlivých použití výrazov v kontextoch môže byť polarizácia spoločnosti. Čitatelia nechajú manipulovať so svojimi emóciami a ľahšie preberajú ponúknuté spôsoby vyjadrovania, čo môže v reálnom živote viesť k predsudkom, slovným či dokonca fyzickým útokom.

Emócie idú ruka v ruku s obsahmi, ktoré negatívnym expresívnym používaním výrazov hovorcovia preberajú. Používanie expresívnych pomenovaní a nálepkovanie nie sú správne spôsoby, ako hovoriť o konzervatívcoch a liberáloch. V súvislosti s tým sa znižuje presnosť kategorizácie. Vymedzenie rozoznávacích vlastností kategórií „liberál“ a „konzervatívce“ nie je jednoduché, pretože rôzny pohľad na hodnoty ovplyvňuje samotných používateľov jazyka, ktorí patria k jednotlivým kategóriám. To sa môže odraziť v expresívite vo vyjadrovaní, ktorej cieľom nie je ľahšie pomenovať rozoznávacie vlastnosti. To, že bude liberál v posmešnom alebo urážlivom kontexte označený za „súdruha“ alebo konzervatívce za „križiaka“, nijakým spôsobom neprispieje k zvýšeniu presnosti kategorizácie. Práve naopak, ide o vyjadrenia, ktoré pozornosť používateľov jazyka odvádzajú nesprávnym smerom a majú dopad na ich emócie, ktoré vhodnú kategorizáciu ešte viac znemožňujú, ako to ilustruje nasledovný príklad:

Konzervatívce je križiak.

Križiaci sú militantní šíritelia viery.

Konzervatívce je militantný šíriteľ viery.

Výraz „križiak“ má negatívny vplyv na kategorizáciu, pretože ide o zmiešanie dvoch kategórií dokopy. Vzniká nepresnosť pri zaradovaní pod danú kategóriu. Môže to mať negatívne dopady na členov jazykových komunít, ktorí budú konzervatívcov označovať za niekoho iného a podľa toho sa budú k členom tejto kategórie aj správať. Nadmerné používanie negatívnych expresívnych pomenovaní alebo

negatívnych expresívnych použití výrazov znižuje pomenovateľnosť rozoznávacích vlastností. V texte bol uvedený príklad s „besnotou“ kvôli vysvetleniu, prečo je potrebné presne pomenovať rozoznávacie vlastnosti. Pomenovanie týchto vlastností pomáha rýchlo a efektívne určiť, či niečo spadá alebo nespadá pod danú kategóriu, pretože si tie vlastnosti s danou kategóriou a jej členmi spájame. Obdobné to je aj pri kategóriách „liberál“ „konzervatívce“. To znamená, že ak bude niekto hovoriť o konzervatívcovi v súvislosti s expresívnymi vlastnosťami „križiaka“, nezvýši sa tak pomenovanie rozoznávacích vlastností pre kategóriu „konzervatívce“. Práve naopak, v súvislosti s touto zámenou môže dochádzať k nesprávnemu pomenovaniu rozoznávacích vlastností a tým pádom aj k chybnjej kategorizácii.

Expresívne pomenovania a urážlivý a nenávisťný expresívny spôsob používania výrazov namiesto výrazov „liberálov“ a „konzervatívcov“ má negatívny dopad na určenie rozoznávacích vlastností kategórií, pričom ide aj o negatívny dopad na medziľudské vzťahy a prehľbovanie polarizácie. Pejoratívne používanie expresívnych výrazov v tvrdeniach na adresu oponenta najmä jednotlivcami, ktorí majú výrazný vplyv na jazykové komunity ovplyvňuje kategorizačnú prax ľudí a relativizuje význam výrazov „liberál“ a „konzervatívce“. Prostredníctvom presnejšej kategorizácie a navrhnutím rozoznávacích vlastností bez urážlivých expresívnych pomenovaní dosiahneme lepšie spôsoby, ako o členoch týchto kategórií hovoriť, myslieť, ako sa k nim správať. Pojmové inžinierstvo môže zohrávať podstatnú úlohu pri navrhovaní vlastností kategórií „liberál“ a „konzervatívce“.

Ako teda hovoriť o liberáloch a konzervatívcoch lepšie? Ak sa eliminujú negatívne expresívne pomenovania a výroky na adresu oponenta, je možné zvýšiť presnosť kategorizácie. Pri výraze „znásilnenie“ bolo uvedené, že lepšie použitie „znásilnenia“ je také, ktoré zahŕňa aj prípady znásilnenia v manželstve, pretože tým lepšie chráni ženy aj mužov. Obdobne možno uvažovať aj o kategóriách „liberál“ a „konzervatívce“. Medzi hlavné návrhy, ako dosiahnuť lepší spôsob, ako hovoriť o liberáloch a konzervatívcoch, patria:

- Spôsoby, ktoré nie sú naplnené urážkami, predsudkami, nenávisťou a pod. Lepšie spôsoby sú zdržanlivé, tolerantné, otvorené inému názoru, schopné diskutovať a kooperovať.
- V rámci pojmového inžinierstva je potrebné navrhnúť rozoznávacie vlastnosti z pozície neutrálneho pozorovateľa.

- Urážlivé expresívne pomenovania by sa mali úplne odstrániť najmä v médiách a politike.
- Edukačné programy by mali byť nastavené tak, aby motivovali k spolupráci, porozumeniu, empatii a odstraňovaniu nenávisti.
- Do verejného diskurzu o jazyku a jeho spoločenských dopadoch je potrebné zapájať pojmových inžinierov, prípadne ďalších odborníkov na jazyk a komunikáciu.

Realizáciou týchto odporúčaní je možné predchádzať polarizácii a jej negatívnym vplyvom na medziludské vzťahy. Pred tým, aby mohol byť prijatý tento záver, je potrebné vysvetliť niektoré potenciálne námietky a problémy.

4.1 Námietka zvýšenia pomenovateľnosti rozoznávacích vlastností inžiniermi chaosu

Niektorí by mohli argumentovať, že aj inžinieri chaosu môžu zvýšiť presnosť kategorizácie. Nejakou náhodou by sa im podarilo pomenovať rozoznávacie vlastnosti kategórie, čo by malo za dôsledok presnejšiu kategorizáciu „liberálov“ alebo „konzervatívov“ používateľmi jazyka. Primárnym cieľom inžinierov chaosu je manipulácia, útok a nepresná kategorizácia, dôsledkom čoho vzniká chaos a polarizácia spoločnosti. Pojmoví inžinieri majú naopak za cieľ vylepšiť rozoznávacie vlastnosti kategórií a spresniť kategorizáciu. Opravujú lingvistický neporiadok spôsobený inžiniermi chaosu a tvoria tak protiváhu voči inžinierom chaosu. Ak sa inžinierom chaosu podarí niečo presnejšie pomenovať a vylepšiť, stane sa to len náhodou a nejde o ich zámer.

4.2 Problém rozdielnych hodnotových systémov

Je možné, že ak by liberál navrhol pomenovanie rozoznávacích vlastností kategórie „liberál“, nemusela by byť akceptovaná konzervatívcom a naopak. Aké je potom lepšie pomenovanie rozoznávacích vlastností? Odpoveďou na tento problém by mohlo byť, že pojmový inžinier by si mal zachovať status neutrálnosti vonkajšieho pozorovateľa. Keďže ide o dva rozdielne hodnotové systémy, ktoré sú často v konflikte, pojmový inžinier by si mal držať čo najväčší odstup a dôsledne sa pýtať, prečo chce navrhnúť dané rozoznávacie vlastnosti vy-

branej kategórie a čo tým vlastne vylepšuje. Dôsledkom neutrálnosti a nezaujatosti je kultivovanejší priestor pre spoločný dialóg. Ako už bolo uvedené, bolo by vhodné vyhýbať sa expresívnym pomenovaniam, aby bolo zaistené presné pomenovanie rozoznávacích vlastností kategórií „liberálov“ a „konzervatívcov“.

4.3 Komunikácia bez expresívnych výrazov

Dá sa však vo vyjadrovaní vyhnúť používaniu negatívnych expresívnych výrazov? Používanie týchto výrazov sa v bežnej komunikácii spája s prežívaním najrôznejších emócií. Cieľom textu nie je poprieť užitočnosť expresívnych výrazov, ktoré patria do ľudskej komunikácie a vedia ju výrazne obohatiť. Určite však nepatria do korektného politického dialógu, ktorého zmyslom je hľadanie spoločných riešení problémov a konsenzus. V texte šlo o predstavenie problému polarizácie konzervatívcov a liberálov, pričom táto polarizácia prebieha v jazyku. Je spojená s tým, ako vplyvní politici, ich marketingoví špecialisti, ale aj mnohí ďalší používajú negatívne expresívne výrazy v rôznych kontextoch na to, aby manipulovali myslenie ľudí. V rámci takejto komunikácie používatelia preberajú spôsoby uvažovania a rozprávania, ktoré im boli navrhnuté, čo môže mať výrazné negatívne dôsledky.

Niekoľko by mohol povedať, že v istých situáciách je oprávnené spájať nejakého konkrétného člena kategórie „liberál“ alebo „konzervatívce“ s negatívnym expresívnym výrazom, pretože si to na základe svojich činov zaslúži. Zámerom tohto textu nie je posudzovať konkrétne príklady, či si takéto pomenovania niekto zaslúži a či sú v jednotlivých prípadoch presnejšie. Ako bolo uvedené v texte, pri kategorizácii uvažujeme generalizujúco a odvodzujeme vlastnosti pre jednotlivých členov kategórie. Ide teda o rozdielny kognitívny postup, kde nehodnotíme správanie jedného člena kategórie.

Stojí však za osobné zamyslenie sa, ako hovoríme o konzervatívcoch a liberáloch u nás doma. Dokážeme to bez urážlivých expresívnych výrazov? A mohli by takéto malé kroky zlepšiť našu vzájomnú komunikáciu?

Záver

Náš svet je svetom pre naše fungovanie, potreby, a pod. svetom konceptualizovaným. V jazyku hovoríme o rôznych veciach, o ľuďoch, vytvárame v ňom vzťahy. Ak v ňom niečo nefunguje správne, má to negatívne a nežiadúce dopady nielen na naše uvažovanie, ale na celú jazykovú komunitu. Jedným z riešení, ako vylepšiť to, čo nefunguje, je opraviť to. Je povinnosťou nás, používateľov jazyka, hľadať tie najlepšie spôsoby, ako o niečom hovoriť, myslieť, v súvislosti s tým konať. Práve to má byť úloha pojmového inžiniera.

V texte sme sa pýtali, či je možné navrhnúť lepšie spôsoby, ako hovoriť o liberáloch a konzervatívcoch. Dôležitou súčasťou diskusie je presnosť kategorizácie v rámci prístupu pomenovateľnosti a navrhovanie rozoznávacích vlastností pojmovými inžiniermi. Článok od Kačšákovkej a Rončákovej mal ilustrovať rôzne príklady expresívnych výrazov, ktoré môžu spôsobovať použitím v kontexte negatívny dopad na rôzne jazykové komunity. Pri expresívnych pomenovaniach je potrebné myslieť na kontext použitia, v ktorom sa dajú zachytiť významové odlišnosti subtilnejšie.

Expresívne pomenovania a expresívny spôsob používania výrazov v zmysle urážok liberálov a konzervatívcov má negatívny dopad na presnosť určenia rozoznávacích vlastností kategórií, pričom ide aj o negatívny dopad na medziludské vzťahy a prehlbovanie polarizácie. Negatívne spôsoby použitia expresívnych pomenovaní vedú k predsudkom, sociálnym nerovnostiam, ponižovaniu, neznášanlivosti, polarizácii a mnohým ďalším negatívnym spoločenským javom. Ak sa im vyhnú najmä politickí predstavitelia a vplyvní jednotlivci, zminimalizujú polarizáciu a vytvoria prostredie pre kooperáciu a dialóg. Lepšie spôsoby, ako hovoriť o liberáloch a konzervatívcoch sú zdržanlivé, tolerantné, otvorené inému názoru, schopné diskutovať s prijatím a vypočutím.

Literatúra

- APPIAH, K. A. 1992. *In My Father's House: Africa in the Philosophy of Culture*. Oxford: Oxford University Press.
- BREZÁNI, J. 2024. *Iniciatíva SNS na septembrovej schôdzi. Smršť mediálnych zákonov sa nekoná, no Danko pôjde pri školskom zákone aj proti Druckerovi* [online]. [cit. 2025-01-31]. Dostupné z:

- <https://www.postoj.sk/161306/smrst-medialnych-zakonov-sa-nekona-no-danko-pojde-aj-proti-druckerovi>
- CAPPELEN, H. 2018. *Fixing Language. An Essay on Conceptual Engineering*. Oxford: Oxford University Press.
- Encyclopedia Beliana. *Hypersalivácia*. [online]. [cit. 2025-01-31]. Dostupné z: <https://beliana.sav.sk/heslo/hypersalivacia>
- HASLANGER, S. 2000. Gender and race: (what) are they? (what) do we want them to be? In: *Noûs*, roč. 34, č. 1, s. 31 – 55.
- HASLANGER, S. 2009. Exploring Race in Life, in Speech, and in Philosophy: Comments on Joshua Glasgow's A Theory of Race. In: *Symposia on Gender, Race and Philosophy*, roč. 5, č. 2. s. 1 – 7.
- HRABOVSKÝ, M. 2023. Kostlivec v skriní: genealogický význam slova rasa. In: *Studia Aloisiana*, roč. 14, č. 1, s. 49 – 62.
- ISAAC, M. G. 2020. How to conceptually engineer conceptual engineering? In: *Inquiry: An Interdisciplinary Journal of Philosophy*, 1 – 24.
- KAPLAN, D. 2004. *The Meaning of „Ouch“ and „Oops“ with David Kaplan* [online]. [cit. 2025-01-31]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=iaGRLlgPl6w&ab_channel=UniversityofCaliforniaTelevision%28UCTV%29
- KHLENTZOS, D. 2020. Conceptual Schemes. In: Martin Kush (ed.). *The Routledge Handbook Philosophy of Relativism*. New York: Routledge. s. 457 – 467.
- KOCH, S. – LUPYAN, G. 2024. What is conceptual engineering good for? The argument from nameability. In: *Philosophy and Phenomenological Research*. s. 1 – 18.
- LABUDA, P. 2021. Je pojmový relativizmus predpokladom filozofie ako pojmového inžinierstva? In: *Filozofia*, roč. 76, č. 1, s. 3 – 17.
- LEFEBVRE, A. 2024. *Liberalism as a Way of Life*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- LYCAN, W. G. 2019. *Philosophy of Language, A Contemporary Introduction*. New York: Routledge.
- MOOR, L. 2020. *Japanese Words We Can't Translate: Komorebi* [online]. [cit. 2025-01-31]. Dostupné z: https://www.tokyoweekender.com/art_and_culture/japanese-culture/japanese-words-we-cant-translate-komorebi/
- PROCTOR, R. N. 1998. *Racial Hygiene*. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press.

- Propagande, les nouveaux manipulateurs*, Francúzsko, 2021, 95 min.,
réžia: Alexandra Jousset, Philippe Lagnier.
- RONČÁKOVÁ, T. – KAŠČÁKOVÁ, S. 2023. Ako sa navzájom častujú konzervatívci a liberáli. Expresívne výrazy v mediálnych textoch. In: *Kultura – Media – Teologia*, č. 56, s. 87 – 112.
- RONČÁKOVÁ, T. – VANDÁKOVÁ, Z. 2020. *Slovenčina v médiách. 111 z najčastejších jazykových chýb v novinárskych textoch*. Ružomberok: Verbum.
- Slniečkár* [online]. [cit. 2025-01-31]. Dostupné z: <https://sk.wikipedia.org/wiki/Slnie%C4%8Dk%C3%A1r#Referencie>
- Štátna veterinárna a potravinová správa SR. 2024. *Besnota - Nákaza* [online]. [cit. 2025-01-31]. Dostupné z: <https://svps.sk/zvierata/choroby-zvierat/besnota/>
- ONDRUS, P. – HORECKÝ, J. – FURDÍK, J. 1980. *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- WITTGENSTEIN, L. 2019. *Filosofická zkoumání*. Praha: Filosofia, nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR.

Mgr. Iveta Kloptová

Katedra filozofie

Filozofická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku

Hrabovská cesta 1B

034 01 Ružomberok

ivet.kloptova@gmail.com

Príspevok vznikol ako výstup grantového projektu VEGA č. 1/0354/24 „Pluralita a relativizmus v súčasnej filozofii.“

Vybrané aspekty tolerance v liberalizme a konzervativizme

Selected Aspects of Tolerance in Liberalism and Conservatism

Jarmila Maximová

Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Abstrakt

Štúdia sa zameriava na tematizovanie tolerance ako dobrovoľnej akceptácie postojov a činov, ktoré odsudzujeme, pretože sa s nimi nestotožňujeme. Autorka vychádza z liberálneho konceptu tolerance, pričom identifikuje relevantné kategórie konania, ako aj podmienky a okolnosti, ktoré určujú priestor a hranice tolerance. S dôrazom na motívy a dôvody tolerance následne konfrontuje liberálny koncept s konceptom konzervatívnym na úrovni základných východísk, ako aj na príkladoch rozlíšenia motívov a dôvodov tolerance ako takej.

Kľúčové slová: *Tolerancia ako koncept. Liberalizmus. Konzervativizmus. Podmienky toleranci. Dôvody a motívy tolerance. Tolerancia ako cnosť. Morálny dialóg.*

Abstract

The paper focuses on the thematization of tolerance as the voluntary acceptance of attitudes and actions that we condemn because we do not share them. The author draws on a liberal conception of tolerance, identifying the relevant categories of action as well as the conditions and circumstances that determine the space and boundaries of tolerance. With an emphasis on motives and reasons for tolerance, she then contrasts the liberal concept with the conservative concept at the level of basic premises, as well as through examples of the distinction between motives and reasons for tolerance as such.

Keywords: *Tolerance as a concept. Liberalism. Conservatism. Conditions of tolerance. Reasons and motives of tolerance. Tolerance as a virtue. Moral dialogue.*

Cieľom našej štúdie je prispieť k hlbšiemu pochopeniu dynamiky tolerancie a jej roly v spoločenskom a politickom živote. Porovnanie liberálneho a konzervatívneho konceptu poskytne nový pohľad na možnosti a obmedzenia tejto hodnoty, a zároveň poukáže na potenciálne konflikty medzi jej teoretickým poňatím a praktickou realizáciou.

Každú činnosť, každé konanie či presvedčenie možno začleniť do jednej z troch kategórií, podľa ktorej ich posudzujeme (Mendus 1989). Tieto kategórie slúžia ako nástroj na rozlíšenie medzi tým, čo je prijateľné, tolerovateľné a neprijateľné, a vytvárajú tak základný rámec pre diskusiu o hraniciach a podmienkach tolerancie. Vzťah medzi týmito kategóriami a konkrétnymi motívmi či dôvodmi tolerancie predstavuje ústredný bod pre analýzu, ktorú štúdia predkladá.

Prvou kategóriou je konanie či presvedčenie, ktoré schvaľujeme a súhlasíme s ním. Ďalšou je konanie či presvedčenie, ktoré neschvaľujeme, nesúhlasíme s ním, ale tolerujeme ho. A napokon, treťou kategóriou je konanie či presvedčenie, ktoré neschvaľujeme a považujeme ho za netolerovateľné. V prípade prvej kategórie nemôžeme hovoriť o tolerancii, pretože ak niečo schvaľujeme a súhlasíme s tým, nevyžaduje si to toleranciu (na tom sa zhodnú liberáli i konzervatívci). Kľúčová otázka tu teda spočíva v tom, kde nakresliť „pomyselnú čiaru“ medzi uvedenými kategóriami, najmä medzi druhou a treťou kategóriou konania či presvedčenia.

Nie je jednoduché uspokojivo odpovedať na túto otázku, no vo svojej ďalšej argumentácii vychádzame z predpokladu, že do tretej kategórie spadá nevyhnutne konanie, ktoré je hrubým porušením ľudských práv, a preto ho považujeme za netolerovateľné (vražda, genocída a pod.). Nebudeme sa na tomto mieste zaoberať vzťahom netolerovateľného a ľudských práv, budeme jednoducho vychádzať z predpokladu, že vo všeobecnosti vieme, čo znamená porušovanie ľudských práv. Takéto konanie je neprijateľné a patrí do kategórie netolerovateľného, pretože neguje súbor hodnôt západnej európskej civilizácie, ktorý tak súčasní liberáli, ako aj konzervatívci, považujú za kľúčový rámec diskusie o tolerancii.

Tolerancia sa tak vzťahuje na konanie, ktoré neschvaľujeme, no zároveň ho nepovažujeme za netolerovateľné. Podľa Koreného (2019) to otvára priestor na kategóriu medzi jednoznačným schvaľovaním (morálne „áno“) a jednoznačným odmietaním (morálne „nie“). Tam, kde existujú iba dve kategórie (prvá a tretia), pohybuje sa v ro-

vine fanatizmu alebo dogmatizmu.¹ Fanatizmus aj dogmatizmus sú chybné preto, lebo odmietajú druhú kategóriu v zmysle známeho „buď si s nami alebo si proti nám“. Tolerancia sa teda rozvíja tam, kde uznáme, že existuje konanie spadajúce do druhej kategórie, čo vytvára priestor pre liberálne a čiastočne aj konzervatívne chápanú toleranciu.

Tolerantné správanie či konanie v sebe zahŕňa tri vzájomne prepojené podmienky (Newey 1999; Fiala 2005): Keď niečo tolerujeme, znamená to, že, po prvé, zaujímame negatívne stanovisko k tejto veci, činnosti, zvyku či hodnote a pod.; po druhé, že je v našej moci túto vec alebo činnosť zmeniť; a po tretie, že vedome upúšťame od vykonania tejto zmeny, t. j. vzdávame sa možnosti zmeniť to.

Základnou podmienkou tolerancie na konceptuálnej úrovni je teda prítomnosť nesúhlasu alebo hostility. Problém tolerancie vystupuje do popredia v podmienkach diverzity a tolerancia sa vyžaduje tam, kde je diverzita natoľko silná, že vyvoláva nesúhlas, averziu či zhnusenie. Negatívne stanovisko neznamená iba jednoznačné racionálne odmietanie, ale môže to byť aj emocionálny odpor či ľahostajnosť.² Naše presvedčenie nás motivuje k určitému konaniu. Ako sme už uviedli, ak dané konanie alebo vec jednoznačne schvaľujeme, potom neexistuje dôvod na toleranciu. Negatívny postoj motivuje k negatívnym činom, t. j. tolerancia sa objavuje tam, kde odoláme pohnútkam jednoznačne odmietnuť negatívny výsledok negatívneho úsudku a pripustíme inakosť.

Druhá podmienka sa vzťahuje na schopnosť (moc) vyjadriť svoje negatívne stanovisko a reagovať v súlade s ním. Ide o širokú škálu možností – od vyhýbania sa konfrontácii až po násilné deštruktívne konanie. Dobrovoľne upúšťame od toho, aby sme menili konanie, s ktorým nesúhlasíme, ktoré vnímame negatívne, teda odmietame s ním súhlasiť, no nepovažujeme ho za netolerovateľné. Ten, kto toleruje, musí byť v pozícii schopnej ovplyvňovať správanie toho, kto

¹ Fanatizmus chápeme ako psychologický stav, v ktorom je osoba presvedčená o výlučnej správnosti vlastných hodnôt, pričom všetky alternatívne pohľady považuje za nesprávne a neakceptovateľné. Naopak, dogmatizmus predstavuje logický stav presvedčenia, pri ktorom je určitý názor presadzovaný ako jediná nepopierateľná pravda.

² Dôvody odmietania tolerovanej praktiky môžu byť rôzne. Tu sa vynára otázka o rámci či sfére tolerancie, teda otázka, či sa tolerancia vzťahuje a môže byť uplatňovaná iba na to, čo morálne odmietame (čo je proti nášmu morálnemu presvedčeniu), alebo aj na to, čo sa nám jednoducho nepáči. V prvom prípade ide o úzke vymedzenie tolerancie, v druhom prípade hovoríme o tolerancii v širšom ponímaní.

je tolerovaný – to znamená, že i napriek tomu, že má možnosť (príležitosť alebo moc) ovplyvniť alebo eliminovať praktiku, ktorá sa ho dotýka, vzdá sa možnosti využiť ju. Takže ak hovoríme o tolerancii, implikuje to, že to, čo je tolerované, môže byť zmenené a je na zvážení tolerujúcej osoby, či to zmení alebo nie.³

Tretia podmienka vyžaduje uvedomelé vzdanie sa možnosti uplatniť svoju moc a zmeniť niečo, s čím nesúhlasíme. Tolerantní sme vtedy, keď máme možnosť zmeniť to, s čím nesúhlasíme, no neurobíme to, napriek tomu, že by sme mohli. Naopak, znesieme inakosť, teda ju tolerujeme. V konečnom dôsledku je naša zdržanlivosť úmyselná: upustili sme od popretia, pretože máme na to relevantné dôvody.

Liberalizmus predstavuje komplexnú filozofickú, sociálnu a politickú doktrínu, ktorej základným východiskom je odmietanie obmedzení, ktoré by bránili jednotlivcovi v slobodnom sebarozvoji. Ústrednou hodnotou liberalizmu je sloboda jednotlivca, pričom táto sloboda je chápaná v súlade s myšlienkou, že kde niet zákona, niet ani slobody (Locke 2000). Liberalizmus predpokladá, že jednotlivci sú schopní slobodne formovať svoju identitu a životné smerovanie, pričom sa tak deje v rámci spoločnosti zjednotenej spoločným dobrom. Toto spoločné dobro je definované vzájomným právnym uznaním a rešpektom voči individuálnej autonómii každého člena spoločnosti.

Jedným zo základných faktov súčasného života, ktorému musí čeliť každá sociálnofilozofická teória, je morálny pluralizmus. Jednotlivci majú rozdielne názory na zmysel života, na existenciu Boha, aj na to, ako dosiahnuť šťastie. Ako uvádza Boaz (2002), liberáli veria, že úlohou vlády nie je zavádzanie morálky, ale stanovenie pravidiel, ktoré zabezpečia jednotlivcovi slobodu usilovať o svoje dobro vlastným spôsobom, pokiaľ neporuší slobodu iných. V tomto zmysle budeme liberalizmus považovať za teóriu dobrého života pre jednotlivcov, ktorá však nemá jedinu pozitívnu predstavu dobrého života pre človeka, ale zastáva pluralizmus a presvedčenie, že autonómni jednotlivci by si mohli vyberať z veľkého množstva rôznych, veľmi rozdielnych, no rovnako dobrých spôsobov života (Rawls 1971).⁴

³ Vo vzťahu k moci príkladom môže byť aj oblasť rasovej diskriminácie alebo sexuality. Môžeme tu hovoriť o tolerancii, ak je to niečo, čo nemôže byť zmenené? Ide o problematiku jasného vymedzenia objektov tolerancie – je správne hovoriť o tolerovaní ľudí ako takých alebo máme tolerovať „iba“ ich presvedčenia, praktiky či správanie?

⁴ V Rawlsovej *Teórii spravodlivosti* (1971) nájdeme niekoľko presvedčivých argumentov v prospech názoru, že by sme mali budovať liberálnu teóriu pre inštitucionálnu formu bez toho, aby sme sa zasadzovali za nejaký partikulárny pohľad na „dobrý

V súčasnosti liberalizmus operuje s konceptom tolerancie, ktorý považuje za kľúčový pre udržanie pluralitnej spoločnosti. Podľa tohto prístupu „z ideálu tolerancie vyplýva presvedčenie, že pluralitná spoločnosť, ktorá je otvorená voči rozmanitým presvedčeniam, je nevyhnutnou podmienkou pre hľadanie dobra ľudstva“ (Goodwin 2007, s. 44). Argumenty v prospech tolerancie síce vznikali ešte pred samotným zrodom liberalizmu, avšak práve liberálna tradícia jej priznáva „špeciálny a privilegovaný status“ (Mendus 1989, s. 3). Tolerancia je v tomto kontexte vnímaná nielen ako pragmatický či strategický nástroj, ale ako cnosť, ktorá má inherentnú hodnotu a je cieľom sama o sebe (Jurová 2011).

Koncept liberálnej tolerancie má svoje korene v myslení Johna Locka a Johna Stuarta Milla, ktorí vychádzajú zo základného predpokladu autonómie jednotlivca, pričom význam autonómie sa pri definovaní tolerancie mení v závislosti od koncepcie (Locke 2000; Mill 1995). Iným východiskom tolerancie v liberalizme je princíp etickej neutrality štátu, ktorý presadzuje napr. John Rawls (1971, 1997 a i.). Akákoľvek koncepcia tolerancie – liberálnu nevynímajúc – môže fungovať iba vtedy, ak je schopná definovať kritériá toho, čo je prijateľné, prípustné, teda toho, čo má byť tolerované. Vo všeobecnosti sa stotožňujeme s tvrdením, že „tolerancia je dobrovoľnou akceptáciou postojov alebo činov, ktoré odsudzujeme, pretože ich považujeme za nesprávne a ktorým by sme mohli predísť alebo im zabrániť, ak sa tak rozhodneme“ (Hampsher-Monk 1999, s. 18). Z tejto definície vychádzame aj pri neskoršej analýze dôvodov, motívov a hraníc tolerancie.

Liberáli vnímajú koncept tolerancie v úzkom prepojení na politický kontext, pretože liberalizmus presadzuje požiadavku etickej neutrality štátu. Štát nemá posudzovať alebo rozhodovať medzi protichodnými spôsobmi života, ale má poskytovať „rámec, v ktorom by mohli byť slobodne uskutočňované“ (Mendus 1989, s. 118). Požiadavka etickej neutrality štátu však neznamená, že má byť neutrálny v rámci absolútne všetkého, čo by ľudia mohli chcieť v záujme dosiahnutia individuálneho dobra a presadzovania vlastnej koncepcie dobra. Ide teda o požiadavku neutrality v rámci určitých limitov.

život“. Rawls (1971) argumentuje, že hľadanie konsenzu nakloneného liberálnym ekonomickým a politickým inštitúciám je jednoduchšie a ľahšie, ak hľadáme jeho neutrálne základy s rešpektovaním veľkých, ale navzájom súperiacich problémov náboženstva a individuálnej etiky.

Na základe uvedeného si dovoľíme vyjadriť presvedčenie, že aj v liberálnom kontexte možno toleranciu chápať ako istú cnosť či morálny ideál. Priestor pre takto chápanú toleranciu v kontexte liberalizmu súčasnosti vznikol systematizovaním hodnôt vlastných západnej liberálnej spoločnosti. Vychádzame teda z predpokladu, že tolerancia sa uplatňuje v rámci obmedzeného rozsahu činností, konania, teda toho, čo je mimo rámec netolerovateľného.

Ku kľúčovým prvkom *konzervatívneho pohľadu na toleranciu* a jej filozofických základov patrí dôraz na morálny a transcendentný poriadok. Podľa konzervatívcu Gilberta Keitha Chestertona (2007, s. 46) je tolerancia „cnosťou tých, ktorí v nič neveria.“ Túto myšlienku vyslovil niekedy v 30-tych rokoch 20. st., pričom toleranciu spája s relativizáciou hodnôt a s neschopnosťou zaujať jasný postoj, čo tkvie v spochybňovaní možnosti poznať Pravdu: „Moderný svet si nepripúšťa, že je nenormálny, pretože nevie, čo je normálne“ (Chesterton 2007, s. 175). Vychádzajúc z tejto definície, možno dedukovať, že konzervatívci považujú toleranciu za nevyhnutnú požiadavku plynúcu z relativistického postoja. Problémom tolerancie sa tak stávajú jej hranice, ktoré v mnohých prípadoch neexistujú. Chestertonove výroky odrážajú jeho skepticizmus voči modernému relativizmu, ktorý podľa neho vedie k strate schopnosti rozlišovať medzi správnym a nesprávnym, pretože popiera možnosť objektívnej pravdy. V jeho koncepcii je jasne ilustrovaná konzervatívna obava z chaosu, ktorý vzniká pri relativizácii hodnôt. V konzervatívnom chápaní teda tolerancia nemôže byť samoúčelná ani bezhraničná – musí byť zakotvená v objektívnych hodnotách a to tak, aby bola zachovaná spoločenská súdržnosť a morálny poriadok.

Konzervatívna istota pravdy, o ktorej Chesterton hovorí, vyplýva z presvedčenia o existencii transcendentného poriadku či prirodzeného zákona. Tento zákon je nadčasový, univerzálny a nezávislý od individuálnych či spoločenských preferencií. Konzervatívci veria, že prirodzený zákon tvorí základ morálneho poriadku, ktorý je nevyhnutný pre stabilnú spoločnosť. Prirodzený zákon treba reflektovať pri riešení všetkých problémov, vrátane tých politických, pretože, ako uvádza ďalší predstaviteľ konzervativizmu Russel Kirk (2000, s. 26), „politické problémy sú vo svojej podstate problémami náboženskými a morálnymi“. To znamená, že akékoľvek politické riešenia musia byť v súlade s princípmi prirodzeného zákona. Z tohto dôvodu konzervatívci odmietajú morálny relativizmus, pretože popiera existenciu

pevného základu, na ktorom môže spočívať ľudské správanie a spoločenský poriadok.

V kontexte definovania konzervatívneho konceptu tolerancie je kľúčové rozlišovať rovinu súkromnú a rovinu verejnú (Michalík 2011, s. 230). Na súkromnej úrovni môžu byť konzervatívci pomerne tolerantní, pretože uznávajú ľudskú dôstojnosť a individuálnu slobodu v medziludských vzťahoch (môžu napríklad rešpektovať odlišné životné voľby alebo názory, pokiaľ tieto neohrozujú širší spoločenský poriadok). Na verejnej úrovni je však tolerancia konzervatívcov obmedzenejšia. Verejný priestor považujú za sféru, kde musia byť rešpektované hodnoty, ktoré zabezpečujú stabilitu spoločnosti a sú v súlade s prirodzeným zákonom. Konzervatívec preto môže odmieňať tolerovať určité javy (napríklad praktiky alebo ideológie), ktoré považuje za deštruktívne alebo protirečiacie morálnym zásadám.

Toto rozlíšenie vysvetľuje, prečo sú konzervatívci – v porovnaní s liberálmi – často vnímaní ako menej tolerantní. Kým teda liberáli kladú dôraz na individuálnu slobodu a snažia sa minimalizovať obmedzenia vo verejnom priestore, konzervatívci zdôrazňujú potrebu mravného poriadku, ktorý je kľúčový pre fungovanie spoločnosti. Jedným z hlavných problémov konzervatívneho chápania tolerancie sa tak stáva určenie jej hraníc. Konzervatívci uznávajú, že tolerancia je potrebná pre mierové spolužitie, no zároveň varujú pred jej zneužitím na podporu relativizmu alebo anarchie. Tolerancia by podľa nich mala mať jasné hranice, aby chránila základné hodnoty a princípy spoločnosti. Tento postoj vyvoláva otázky o tom, kto alebo čo by malo tieto hranice určovať, čo je predmetom neustálych diskusií.

Dôvody a motívy liberálnej tolerancie sú rôzne a môžu zahŕňať úctu k autonómii (slobode) jednotlivca či všeobecný záväzok voči pacifizmu. Tolerancia sa môže viazať na iné cnosti (láskavosť, štedrosť a pod.) alebo môže byť zdôvodnená túžbou po reciprocite či zmyslom pre skromnosť (Williams 1996). Ian Hampsher-Monk chápe toleranciu ako akt morálnej vôle a zdôrazňuje i motív tolerujúceho: „zdá sa, že v prípade tolerancie zohráva motív tolerovať kľúčovú úlohu v identifikácii aktu ako aktu tolerancie“ (Hampsher-Monk 1999, s. 21). Vo všeobecnosti však možno dôvody resp. motívy tolerancie kategorizovať podľa toho, či sa vzťahujú alebo nevzťahujú k tomu, čo považujeme za morálne.

Tolerovať môžeme z dôvodu, ktorý je non-morálny, motivovaný vlastným záujmom a benefitmi, ktoré by tolerancia priniesla. V bež-

nom živote i vo sfére politiky existuje nemálo príkladov toho, kedy je niečo tolerované len preto, lebo práve naša nečinnosť v súvislosti s niečím, čo neschvaľujeme, prináša úžitok. Iným dôvodom tolerancie sú konzekvencialistické morálne dôvody, keď tolerujeme niečo, čo nie je v súlade s našim presvedčením, a to kvôli dosiahnutiu vyššieho, spoločného dobra.⁵

Ďalším dôvodom liberálnej tolerancie je principiálne morálne presvedčenie o tom, že tolerancia ako koncept má morálnu hodnotu a intolerancia je vlastne morálnym zlom, ktoré je dôsledkom zlyhania prístupu k osobám ako tým, ktoré si zaslúžia rešpekt. Práve toto zdôvodnenie tolerancie zohráva v súčasnom liberálnom myslení dôležitú úlohu. Sociálni, politickí a morálni filozofi liberálneho spektra dnes odvodzujú teóriu tolerancie primárne od nevyhnutnosti rešpektovania osôb chápaných ako slobodných a rovných jednotlivcov a vychádzajú zo základnej hodnoty liberalizmu – slobody a autonómie jednotlivca. Hoci Rawls (1999) či Dworkin (1985) zostávajú na pozícii politického konceptu tolerancie, podľa Hampsher-Monka (1999) je otázka „kedy a čo tolerovať“ v politickom liberalizme ťažko riešiteľná bez filozofickej reflexie. Mendusová (1989) tiež zdôrazňuje, že tolerancia je skutočne morálnou hodnotou a argument tohto tvrdenia vidí práve v chápaní osôb ako autonómnych jedincov, ktorí žijú svojím vlastným spôsobom a morálne konajú iba vtedy, ak umožnia ostatným viesť svoj vlastný život podľa vlastných predstáv, keď tieto neschvaľujú. Ľudia sú tolerantní vtedy, keď hoci nesúhlasia s predstavami iných o dobrom a pravdivom živote, tolerujú všetky ostatné pohľady v rámci hraníc reciprocity a univerzálnosti.

Dôvody a motívy tolerancie u konzervatívcov možno – v porovnaní s liberálnym prístupom – charakterizovať primárne v dvoch rovinách (Michalík 2011, s. 217). Prvou rovinou sú pragmatické dôvody, ktoré sú založené na uprednostnení mieru (pokoja) pred vojnou (konfliktami). Zároveň konzervatívci upozorňujú na to, že takáto tolerancia sa rýchlo môže zmeniť v intoleranciu v momente, keď pragmatické dôvody pominú (zmenia sa zákony, konflikt sa stane želateľný, susedské vzťahy irelevantné a pod.). Druhým motívom tolerovania z pohľadu konzervativizmu je chápanie tolerancie ako cnosti, keď z principiálnych dôvodov tolerujúci dokáže svoje jasné

⁵ Ako príklad môže poslúžiť vedecký výskum klonovania orgánov, ktorý sa prieči povedzme náboženskému presvedčeniu, ale tolerujeme ho, pretože takýto výskum môže priniesť úžitok ľudstvu.

morálne „nie“ vyvážiť jasným morálnym „áno“. Cnosť je tu chápaná ako vypestovaný sklon vedúci k dobrému konaniu, ako istá duševná zdatnosť, teda hodnota, ktorú by mala spoločnosť nielen chrániť, ale aj pestovať.

Pri zdôvodnení tolerancie sa tak konzervatívci opierajú o uznanie práva na zachovanie ľudskej dôstojnosti, ktorá je v západnej civilizácii považovaná za najväčšiu hodnotu. Ak priznávame ľudskú dôstojnosť každému človeku, potom nám tento rešpekt zakazuje robiť nátlak na iného človeka: „Nátlak na svedomie uráža dôstojnosť ľudskej osobnosti“ (Sutor 1996, s. 195). A s priznaním ľudskej dôstojnosti priznávame jednotlivcom celý rad základných ľudských práv.⁶

A napokon, principiálnym dôvodom konzervatívnej tolerancie je nepochybne aj priznanie si možnosti, že sa môžeme myliť, pričom toto priznanie konzervatívci nevnímajú ako morálny relativizmus (Michalík 2011). Rozumný človek si uvedomuje, že tento svet je priveľmi zložitý na to, aby ho vedel komplexne obsiahnuť svojim nedokonalým rozumom. Uvedomením si vlastnej obmedzenosti sa tak stávame prístupnejšími cudzím argumentom, čím zároveň otvárame priestor pre toleranciu inakosti.

Konzervatívna kritika liberálneho konceptu tolerancie spočíva v zásadných filozofických a praktických rozdieloch medzi týmito dvoma prístupmi. Podľa konzervatívcov je liberálna tolerancia často výsledkom ľahostajnosti alebo relativizmu, ktorý odmieta objektívne morálne normy. Konzervatívci však zdôrazňujú, že skutočná tolerancia musí byť zakorenená v rešpektovaní morálnych povinností a princípov, ktoré vyplývajú z presvedčenia o existencii prirodzeného zákona. Tento rozdiel v chápaní vychádza z odlišných pohľadov na podstatu politických rozhodnutí: kým liberáli vnímajú politické otázky ako praktické problémy, ktoré treba riešiť na základe dôsledkov (pod vplyvom utilitaristického myslenia), konzervatívci ich považujú predovšetkým za otázky morálneho charakteru.

Konzervatívci odmietajú uplatňovať toleranciu v prípadoch, keď by mohlo dôjsť k narušeniu morálnych základov spoločnosti, ktoré považujú za esenciálne pre jej prežitie. Napríklad zavádzanie noriem, ktoré sú podľa nich v rozpore s prirodzeným zákonom, ako sú registrované partnerstvá, homosexuálne manželstvá, adopcia detí,

⁶ Problematickou je tu vymedzenie toho, čo patrí k základným ľudským právam a naopak, čo už spadá pod kategóriu tzv. kultúrno-etických otázok. V tomto majú liberáli a konzervatívci pomerne zásadný spor.

eutanázia či interrupcie, považujú za neprijateľné. Zatiaľ čo liberáli tieto otázky chápu ako súčasť ľudských práv, konzervatívci ich vnímajú skôr ako výsady, ktoré štát môže, ale nemusí udeľovať (Michalík, 2011, s. 236 – 237).

Liberalizmus presadzuje princíp rovnosti rôznych životných štýlov, pričom požaduje ich rovnaké uznanie a podporu zo strany štátu. Konzervatívci však tento prístup spochybňujú, pretože ak sa všetky formy života a správania kladú na rovnakú úroveň, stráca sa možnosť ich hodnotovej kritiky či morálneho odsúdenia. Podľa konzervatívcov takéto chápanie rovnosti vedie k relativizmu, ktorý ohrozuje schopnosť spoločnosti rozlišovať medzi tým, čo je pre jej dobro prospešné a čo škodlivé. Konzervatívci obhajujú tradičné hodnoty nielen pre ich historickú kontinuitu, ale aj preto, že sú overené v praxi, čo podľa nich potvrdzuje ich užitočnosť pre stabilitu a rozvoj spoločnosti. Z tohto dôvodu odmietajú myšlienku liberálnej „etickej neutrality štátu“ (Turčan 2019, s. 95), ktorý by sa usiloval podporovať iba individuálnu slobodu bez zreteľa na širšie spoločenské dobro. V kontexte východísk konzervativizmu je úlohou štátu zabezpečovať nielen slobodu, ale predovšetkým zachovanie a napredovanie spoločnosti na základe objektívneho dobra. Etickú neutralitu štátu chápú nielen ako ilúziu, ale aj ako hlboko problematický princíp, ktorý vedie k erózii spoločenských hodnôt.

Za kľúčové zlyhanie liberalizmu konzervatívci považujú jeho nedostatočne rozpracovanú teóriu dobra a odmietanie existencie vyššej pravdy, ktorá by bola univerzálnym kritériom pre hodnotenie ľudského správania. Konzervatívny koncept tolerancie je naopak založený na presvedčení o existencii objektívneho morálneho poriadku, ktorý musí byť rešpektovaný ako transcendentný rámec spoločnosti. Tolerancia je v tomto kontexte vnímaná ako cnosť, ktorá má svoje hranice určené prirodzeným zákonom a morálnymi princípmi. Konzervatívci sa tak usilujú o rovnováhu medzi rešpektovaním individuálnej slobody a zachovaním morálneho základu spoločnosti. Tento prístup je v kontraste s liberálnym modelom, ktorý vo verejnom priestore uprednostňuje širšiu mieru slobody, a to často na úkor jednotného morálneho poriadku.

Na základe zhrnutia záverov predchádzajúcej analýzy možno konštatovať, že tolerancia predstavuje v súčasnosti nielen politický, ale aj morálny ideál, ktorý je neoddeliteľnou súčasťou pluralitnej spoločnosti podporujúcej diverzitu presvedčení a hodnôt. Ako morálna cnosť nie je tolerancia formou pasívnej ľahostajnosti; naopak, vystu-

puje ako pozitívna hodnota, ktorá v synergii s ďalšími hodnotami prispieva k rozvoju jednotlivca. Koncepcia tolerantného etického života akcentuje význam hľadania múdrosti v kontexte rozmanitých spoločností a kultúr. Diskusia o význame tolerancie v 21. storočí tak nepochybne presahuje rámec liberálnych a konzervatívnych východísk, pričom reflektuje najmä realitu multikulturalizmu.⁷

Bez ohľadu na konkrétne normatívne princípy, ktorými sa riadime pri presadzovaní hodnoty tolerancie, je dôležité uvedomiť si, že jedným z jej zásadných výsledkov je schopnosť komplexnejšieho morálneho usudzovania založeného na rozumnom uvažovaní. Ľudské hodnotenie má tendenciu byť spočiatku ovplyvnené primárnymi emocionálnymi reakciami (sympatiou alebo antipatiou), pričom racionálne úvahy a aplikácia univerzálnych princípov nastupujú až následne. Tento nesúlad medzi emocionálnym a racionálnym dimensionálnom vedie k výzve v oblasti ľudskej racionality, ktorá nie vždy dosahuje ideálnu úroveň. Tolerancia si vyžaduje schopnosť regulovať impulzívne emocionálne reakcie, čo je kľúčový aspekt tejto cnosti. Ak by takýto konflikt neexistoval, tolerancia by stratila svoju podstatu a bola by redukovaná na ľahostajnosť.

Tolerantná spoločnosť je definovaná ako spoločenstvo, ktorého členovia si uvedomujú limity svojho poznania a sú otvorení klásť otázky, komunikovať a viesť „morálne dialógy“ (Maximová 2020). V praxi tolerancia často znamená len ochotu vypočuť si cudzie argumenty a viesť konštruktívny dialóg s oponentmi s odlišnými názormi, postojmi či hodnotami. Schopnosť rešpektovať nesúhlas a uznávať rozdielnosť svedčí o komplexnej povahe tejto cnosti. Historicky bolo bežnou odpoveďou na spoločenské rozdiely ich potláčanie; demokratické spoločnosti však prijímajú pluralizmus ako neoddeliteľnú súčasť spoločenského života a akceptujú konflikt ako prirodzený fenomén. Ak máme v súčasných demokratických spoločnostiach predchádzať riešeniu konfliktov prostredníctvom násilia, je tolerancia viac ako žiaduca. Stáva sa nevyhnutnou, hoci nie postačujúcou podmienkou fungovania stabilných spoločenských systémov, ktoré vytvárajú priaznivé podmienky pre dobrý život jednotlivcov aj komunít, a to bez ohľadu na ich svetonázor, hodnotovú orientáciu či presvedčenie.

⁷ Významnými filozofmi, ktorí sa zaoberajú problematikou tolerancie v multikultúrnych spoločnostiach, sú Will Kymlicka a Charles Taylor. Kymlicka (1995, 2001, 2007 a i.) sa sústreďuje na otázky menšinových práv a multikulturalizmu, zatiaľ čo Taylor (2003, 2018 a i.) skúma problematiku uznania a identity v kontexte kultúrnej diverzity.

Literatúra

- BOAZ, D. 2002. *Liberalismus v teorii a politice*. Praha: Liberální institut.
- DWORKIN, R. 1985. *A Matter of Principle*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- FIALA, A. 2005. *Tolerance and the Ethical Life*. London – New York: Continuum.
- GOODWIN, B. 2007. *Using Political Ideas*. West Sussex: John Wiley & Sons Ltd.,
- HAMPSHER-MONK, I. 1999. Toleration, the Moral Will and the Justification of Liberalism. In: John Horton – Susan Mendus (eds.). *Toleration, Identity and Difference*. New York: Macmillan Press Ltd., s. 17 – 37.
- CHESTERTON, G. K. 2007. *Úžas, radost a paradoxy života v díle G. K. Chestertona*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství.
- JUROVÁ, J. 2011. Neutralistický variant liberálnej tolerancie. In: Peter Korený (ed.). *Diferencia a tolerancia*. Nitra: UKF v Nitre, s. 106 – 161.
- KIRK, R. 2000. *Konzervativní smýšlení*. Praha: Občanský institut.
- KYMLICKA, W. 1995. *Multicultural Citizenship*. Oxford: Oxford University Press.
- KYMLICKA, W. 2001. *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism, and Citizenship*. Oxford: Oxford University Press.
- KYMLICKA, W. 2007. *Multicultural Odysseys: Navigating the New International Politics of Diversity*. Oxford: Oxford University Press.
- LARMORE, C. 1996. *The Morals of Modernity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- LOCKE, J. 2000. *Dopis o toleranci*. Brno: Atlantis.
- MAXIMOVÁ, J. 2020. Neutralita státu alebo načo nám je v liberálnej demokracii morálny dialóg. In: *Prohuman* [online]. [cit. 2025-22-01]. Dostupné z: <https://www.prohuman.sk/andragogika/neutralita-statu-alebo-naco-nam-je-v-liberalnej-demokracii-moralny-dialog>
- MENDUS, S. 1989. *Toleration and the Limits of Liberalism. (Issues in Political Theory)*. Atlantic Highlands: Humanities Press International.

- MICHALÍK, A. 2011. Postoj konzervativizmu k fenoménu tolerancie. In: Peter Korený (ed.). *Diferencia a tolerancia*. Nitra: UKF v Nitre, s. 211 – 276.
- MILL, J. S. 1995. *O slobode*. Bratislava: Iris.
- NEWHEY, G. 1999. *Virtue, Reason and Toleration*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- RAWLS, J. 1971. *A Theory of Justice*. Cambridge: Harvard University Press.
- RAWLS, J. 1997. *Politický liberalizmus*. Prešov: Slovacontact.
- RAWLS, J. 1999. *The Law of Peoples (with The Idea of Public Reason Revisited)*. Cambridge – London: Harvard University Press.
- RYAN, A. 2007. Liberalism. In: Robert E. Goodin – Philip Pettit – Thomas Winfried Menko Pogge (eds.). *A Companion to Contemporary Political Philosophy*. Volume I. Oxford: Blackwell Publishing, s. 360 – 382.
- SUTOR, B. 1996. *Politická etika*. Praha: Oikoymenh.
- TAYLOR, Ch. 2003. *Modern Social Imaginaries (Public Planet Books)*. Durham: Duke University Press Books.
- TAYLOR, Ch. 2018. *A Secular Age*. Belknap Press: An Imprint of Harvard University Press.
- TURČAN, C. 2019. Kritika liberálneho konceptu etickej plurality vo vzťahu k neutralite štátu. In: Peter Korený et al. *Spory o náboženskú a etickú neutralitu štátu*. Nitra: FF UKF v Nitre, s. 95 – 114.
- WILLIAMS, B. 1999. Tolerating the Intolerable. In: Susan Mendus (ed.). *The Politics of Toleration. Tolerance and Intolerance in Modern Life*. Edinburgh: Edinburgh University Press, s. 65 – 76.

doc. PhDr. Jarmila Maximová, PhD.

Katedra etiky a estetiky

Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre

Hodžova 1

949 01 Nitra

jmaximova@ukf.sk

(De)polarizácia na Slovensku? Pasca pre médiá

(De)Polarization in Slovakia? A Trap for the Media

Jakub Prokeš

Fakulta informatiky a informačných technológií,

Slovenská technická univerzita

Fakulta masmediálnej komunikácie, Univerzita sv. Cyrila a Metoda

Abstrakt

Štúdia s názvom (De)polarizácia na Slovensku? Pasca pre médiá reflektuje zmeny v obsahu médií a ich vplyv na spoločnosť, ktoré priamo súvisia so situáciou na mediálnom trhu na Slovensku. Definuje aktuálny stav, vývoj a zmeny v médiách a novinárskej profesii s dôrazom na trh periodických publikácií. Rovnako prináša náčrt evolučných i revolučných perspektív v budúcnosti. Autor využíva dostupné poznatky ako aj vlastné empirické znalosti a pracuje s nimi pomocou najfrekventovanejších metód akademického i komerčného výskumu. Nezameriava sa teda len na ukazovatele, ktoré vieme popísať kvantitatívnymi metódami a možno ich „vidieť zvonka“ (počet predaných kusov výtlačkov, výška tlačeneho nákladu, návštevnosť webov, obrat a zisk vydavateľstiev alebo tvorba titulkov či dĺžka správ a pod.) Hlavným prínosom a charakteristickým znakom príspevku je skutočnosť, že reflektuje najmä osobnú skúsenosť autora, ktorý bol šéfredaktorom popredného celoštátneho denníka Pravda a webu pravda.sk, následne riaditeľom pre stratégiu a nové projekty vydavateľského domu OUR MEDIA SR a má vyše 30-ročné praktické skúsenosti z médií. Ambíciou príspevku nie je vyčerpávajúci prehľad situácie, ale prostredníctvom popisu stavu v médiách otvoriť nové bádateľské pohľady na tému polarizácie a depolarizácie. Jeho hlavný význam spočíva v tom, že ďalej skúma situáciu „zvnútra“ vo vybraných periodikách, resp. redakciách s dôrazom na výkon, resp. nové kritériá hodnotenia kvality novinárskej profesie, čo má priamy vplyv na celú spoločnosť. Autor pripomína špecifickú, kľúčovú úlohu médií v tomto procese a vyslovuje tézu: Depolarizácia je v protiklade s výkonom (úspešnosťou) médií.

Kľúčové slová: *Depolarizácia na Slovensku. Mediálny trh. Periodické publikácie. Novinárska profesia. Printová a onlinová žurnalistika. Vplyv na redakčné tímy.*

Abstract

The study titled *(De)polarization in Slovakia? A Trap for the Media* reflects changes in media content and their impact on society, directly related to the situation in the Slovak media market. It defines the current state, development, and transformations in the journalistic profession and the media, with an emphasis on the periodical publications market. It also outlines both evolutionary and revolutionary perspectives for the future. The author utilizes available knowledge as well as personal empirical experience, applying the most frequently used methods of academic and commercial research. Thus, the study does not focus solely on indicators that can be described through quantitative methods and are „visible from the outside“ (e.g., the number of sold copies, print circulation, website traffic, publishing house revenue and profit, length of articles etc.). The main contribution and defining feature of this paper lie in the fact that it primarily reflects the personal experience of the author, who previously served as the editor-in-chief of the leading national daily *Pravda* and the website *pravda.sk*, later becoming the Director of Strategy and New Projects at the publishing house OUR MEDIA SR. With over 30 years of practical experience in the media industry, the author offers a unique perspective. The aim of this paper is not to provide an exhaustive overview of the situation but rather to open new research perspectives on the topic of polarization and depolarization by describing the state of the media landscape. Its primary significance lies in the exploration of the situation „from within“ selected periodicals and editorial offices, with a focus on performance and criteria for assessing the quality of the journalistic profession, which directly impacts society as a whole. The author highlights the specific and crucial role of the media in this process and presents the thesis: Depolarization is in contradiction with media success.

Keywords: *Depolarization in Slovakia. Media market. Periodical publications. Journalistic profession. Print and online journalism. Impact on editorial teams.*

1 Úvod do problematiky

Cieľom tejto štúdie je zmapovať situáciu na slovenskom trhu periodických publikácií v kontexte polarizácie, respektíve snáh o možnú depolarizáciu spoločnosti na Slovensku, definovať zmeny v novinárskej profesii, načrtnúť perspektívy vývoja v budúcnosti a otvoriť nové smery bádania.

Médiá majú totiž v súčasnej ľudskej spoločnosti špecifickú a nezastupiteľnú úlohu. Okrem informačnej, zábavnej a vzdelávacej funkcie (napr. Tušer, 1999; Vojtek, 2011; Višňovský a kol., 2022) má slobod-

ne vykonávaná novinárska profesia aj inú veľmi dôležitú vlastnosť: je jedným z kľúčových pilierov demokracie a jej kvalitné vykonávanie, má významné dopady na celú spoločnosť – jej nálady, rešpektovanie pravidiel, morálne hodnoty, úctu k vzdelaniu a poctivej práci, formovanie elit, motiváciu obyvateľov slušne pracovať a žiť (a to bez ohľadu na rozdiely, vek, pohlavie či politickú orientáciu) – jednoducho, povolanie novinára má zásadný vplyv na formovanie štátu a jeho budúcnosť. (Prokeš, 2023)

Prebiehajúca transformácia médií a mediálneho trhu sa však neprejavuje len technologickou obmenou, modernizáciou a implementáciou inovatívnych nástrojov, ale aj zmenami v dramaturgii novinárskych celkov a obsahovej štruktúre novinárskych prejavov. Znamená to, že prerod médií a trhu ako takého má zásadné a nezvratné dopady aj na profesiu žurnalistu, resp. očakávania vyplývajúce z jeho práce. Inými slovami neustále formuje a redefinuje pracovné rutiny, čo je samo osebe silným stresujúcim faktorom.

Medzi hlavné dlhodobé trendy môžeme zaradiť:

- Nástup nových médií, čo značí silnejšiu konkurenciu;
 - Pád (predaja) printov a sledovanosti tradičných médií a rozpad tradičných biznis modelov → čo vedie:
 - a. k úsporám a súčasne k modernizácii, inováciám a digitalizácii;
 - b. k úsiliu hľadať nové príležitosti a biznis modely → nové zdroje príjmov;
 - Senzitívnosť na krízy (finančná kríza, Covid-19, Hoaxy, vojna na Ukrajine...)
- Riešenie problémov médiá nateraz vidia najmä vo využití nástrojov strojového učenia a umelej inteligencie (Artificial intelligence – AI).

Boj o pozornosť recipienta, publika (čitateľa, poslucháča, diváka), a inzerentov sa v tejto situácii zostruje, konkurenčný boj je čoraz agresívnejší a mení sa na zápas o prosté prežitie na trhu. V súvislosti s témou depolarizácie spoločnosti je cieľom štúdie poukázať na fakt, že tieto snahy nie sú bez médií možné. Lenže, sú aj v záujme médií? Autor uvažuje, že je to naopak. Štúdia hľadá a skúma dôkazy podporujúce túto hypotézu: Teda, že pokusy, výzvy a príležitosti na depolarizáciu nálad a názorov v spoločnosti sú v priamom protiklade so

záujmami médií, konkrétne ich výkonom (úspešnosťou) a následne ekonomickým profitom.

Štúdia argumentuje analýzou ekonomických ukazovateľov, ako sú prepad predaja tlače a rast návštevnosti webových stránok, ktoré priamo súvisia s ekonomickou kondíciou mediálnych domov, ďalej sa opiera o analýzu obsahu najsledovanejších médií v zámerne vybranom období, v čase zverejnenia výsledkov prezidentských volieb v Spojených štátoch amerických (USA); konkrétne skúma dramaturgiu správ webových sídel najsledovanejších periodík (domovské, hlavné webové stránky, angl. home page) i obsah titulkov správ.

V štúdii sa tiež reflektuje osobná skúsenosť autora, ktorý niekoľko desaťročí zastával kľúčové manažérske pozície v mediálnych spoločnostiach a v súčasnosti je externým doktorandom na Fakulte masmediálnej komunikácie Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave (FMK UCM), zároveň je aj výskumníkom a vysokoškolským pedagógom na Fakulte informatiky a informačných technológií, Slovenskej technickej univerzity v Bratislave, kde pôsobí ako odborný garant predmetu Kreatívny písomný a ústny prejav a vedúci dvoch výskumných tímov, ktoré sa zaoberajú skúmaním technických, personálnych, finančných, legislatívnych a etických limitov pri generovaní obsahu (text, audio, video) za pomoci najmodernejších nástrojov AI.

Tieto jedinečné empirické znalosti pomáhajú hlbšie pochopiť zásadné zmeny na trhu periodickej tlače, v žurnalistickej profesii i súčasných cieľoch mediálnych domov.

2 Teoretické východiská

2.1 Definícia základných pojmov

Periodickú tlač a webové portály ako médium z legislatívneho hľadiska na Slovensku definuje zákon č. 265/2022 Z. z. o vydavateľoch publikácií, ktorý zaviedol pojem periodická publikácia. Terminológia vymedzuje, že ide o verejne rozširovanú alebo verejnosti najmenej dvakrát ročne sprístupnenú publikáciu pod rovnakým názvom, pričom musí mať International Standard Serial Number (ISSN). Legislatíva definuje ako periodickú publikáciu aj spravodajský webový portál, ktorý poskytuje informácie širokej verejnosti a pravidelne aktualizuje obsah a to najmenej jedenkrát za týždeň (Zákon č. 265/2022 Z. z. o vydavateľoch publikácií a o registri v oblasti médií a audiovízie, 2022).

Pojem polarizácia sa definuje ako vyhrocovanie, vyhrotenie, vyostrovanie, vyostrenie na protichodné pozície. Zaužívanými slovnými spojeniami sú: polarizácia názorov, polarizovaná politická scéna, polarizovaná spoločnosť (Kačala, 2023).

2.2 Periodické publikácie v kontexte polarizácie spoločnosti

Média sú najmä v posledných rokoch vnímané časťou verejnosti ako spoluvinník negatívnych nálad v spoločnosti. Napomáhajú tomu aj výroky slovenských politikov, najmä tých, ktorí sú práve pri moci, ba dokonca aj premiérov. Polarizáciu názorov v spoločnosti prehĺbila v posledných rokoch predovšetkým pandémia Covid-19 a s ňou súvisiace témy, rovnako vojenský útok Ruska a vpád jeho armád na Ukrajinu. Situáciu zhoršila aj kampaň pred prezidentskými voľbami na Slovensku, niektoré kroky Vlády Slovenskej republiky a tiež atentát na premiéra Roberta Fica. Istí provládni politici dokonca vtedy nepriamo obvinili zo zodpovednosti za atentát opozíciu a médiá (Belej Majerčíňová, 2024).

Médiá majú nepochybne schopnosť pôsobiť na ľudí, ba dokonca vyvolať iracionálne správanie či paniku. V tejto situácii treba pripomenúť, že nie je dôležitá realita, ale percepcia, teda jej vnímanie. Pretože médiá majú ohromnú moc v tom, že dokážu pretaviť (akékoľvek, aj nepravdivé) správy a myšlienky do reality (Financie pri káve, 2024). Preto majú vplyv aj na polarizáciu a depolarizáciu názorov v krajine. ((De)polarizácia na Slovensku. Diskusia Michal Vašečka a Lukáš Krivošík, 2024)

Polarizácia a zodpovednosť za ňu je len jedna zo značných výziev, ktorým čelí mediálny trh už dlhší čas. Nie je však najdôležitejšia. Za najrelevantnejšie dlhodobé trendy sa považujú iné, bazálnejšie a "hmatateľnejšie" ukazovatele — pokles sledovanosti tradičných médií, ako sú printové periodiká (tlač) a klasické televízie, čo súvisí najmä s nástupom internetu, sociálnych sietí a masovým rozmachom tzv. inteligentných mobilných telefónov.

Očakáva sa, že priam revolučné dopady na mediálny biznis a prácu žurnalistu bude mať aj vyžitie nástrojov strojového učenia, automatizovaných systémov a umelej inteligencie (AI). Umelá inteligencia prináša zásadné zmeny do všetkých oblastí života. Ľudská spoločnosť sa vďaka AI vyvíja a mení čoraz rýchlejšie. Dokonca sa očakáva, že vplyv novej technológie na ľudstvo bude zásadnejší ako

kedykoľvek v minulosti. Výsledkom je, že implementácia AI sa považuje za jeden z najdôležitejších inovačných míľnikov v histórii, podobne ako bol vynález kolesa, kníhtlače, parného stroja, elektriny, či už spomínaného internetu, smartfónu alebo sociálnych sietí. (Prokeš – Brach – Ries, 2024).

Úpadok významu tlačенých periodík (printov) sa pritom prejavuje najočividnejšie – dramatickým pádom tlačných nákladov a predaných kusov jednotlivých vydaní (Hrnčárová, 2023). Tento dlhodobý trend ešte viac zosilnila a prehĺbila pandémia Covid-19, ktorá zasiahla Slovensko v roku 2020 (Prokeš – Solík, 2024).

Tabuľka 1: Priemerný denný predaj výtlačkov denníkov na Slovensku (2017 – 2023)

Titul	Vydavateľ	Predaj (2023)	Tlačený náklad (2023)	Zmena oproti roku 2017 (%)
<i>Nový čas</i>	FDP Media a.s.	34,706	59,999	-45.8 %
<i>Plus 1 deň</i>	NMH a.s.	24,723	38,793	-39.6 %
<i>Pravda</i>	OUR MEDIA SR a.s.	14,322	21,700	-51.2 %
<i>SME</i>	Petit Press a.s.	13,798	22,572	-36.8 %
<i>Hospodárske noviny</i>	Mafra Slovakia a.s.	7,625	12,346	-52.3 %

Zdroj: Prokeš – Solík, 2024

Tabuľka 1 dokazuje vážnosť situácie pre printové médiá na Slovensku, konkrétne denníkov. Poukazuje na trend kontinuálneho a dramatického prepadu predaja výtlačkov. Najpredávanejší denník *Nový čas* zaznamenal v sledovanom období pokles o 45,8 %, najpredávanejší mienkotvorný denník *Pravda* o 51,2 % a ekonomický titul *Hospodárske noviny* dokonca o 52,3 %.

Na druhej strane sa ukazuje rastúci potenciál digitálnych vydaní periodických publikácií, konkrétne webových sídel denníkov. Aj tento trend ešte viac zosilnila pandémia Covid-19, ktorá vo vydavateľských domoch naštartovala mnohé dlhodobu odkladané, hoci nevyhnutné, technologické zmeny. Je to jeden z mála pozitívnych dopadov celosvetovej pandémie na médiá na Slovensku (Prokeš, 2023).

Tabuľka 2: Nárast návštevnosti webových sídel najčítanejších slovenských denníkov počas pandémie Covid-19

Webové sídlo	RU (počet návštevníkov) 2020	Nárast v porovnaní s rokom 2019 (%)
pravda.sk	1.6 mil.	+32 %
sme.sk	2.3 mil.	+27 %
pluska.sk	1.8 mil.	+25 %
cas.sk	2.1 mil.	+30 %
hnonline.sk	0.9 mil.	+18 %

Zdroj: Prokeš – Solík, 2024

Tabuľka 2 sumarizuje nárast počtu návštevníkov (Real Users, RU), unikátnych používateľov (čitateľov, divákov, poslucháčov) vybraných webových sídel denníkov v čase vypuknutia pandémie Covid-19 na Slovensku v roku 2020 oproti predchádzajúcemu roku. S výnimkou ekonomického titulu *Hospodárske noviny* webové sídla denníkov zaznamenali nárast v počte návštev o 25 až 32 %.

Na základe uvedených údajov i empirických znalostí autora možno konštatovať, že tlačene verzie denníkov sa dostali na okraj podnikateľského záujmu mediálnych domov. Počet predaných výtlačkov bude naďalej klesať, rovnako slabne ochota majiteľov mediálnych domov investovať do rozvoja tlačенých periodík. Tá sa, čo sa printových titulov týka, dostala skôr do udržiavacieho módu. Investičné priority sa takmer výhradne týkajú online obsahu a pokračovania v digitálnej transformácii. Významnou výzvou je aj zabezpečenie udržateľnosti online reklamy, ktorá čelí rastúcej konkurencii sociálnych médií a globálnych digitálnych gigantov (Jenkins, 2006).

Tabuľka 3: Predikcia predaja tlačенých vydání a návštevnosti digitálnych sídel periodík (2023 – 2025)

Rok	Očakávaný pokles predaja výtlačkov (%)	Očakávaný nárast návštevnosti webov (%)
2023	-10 %	+15 %
2024	-12 %	+18 %
2025	-15 %	+20 %

Source: Prokeš – Solík, 2024

Tabuľka 3 predikuje vývoj mediálnych trendov pre rok 2025 na Slovensku ako sú pokles predaja tlačенých periodík a zároveň nárast návštevnosti ich webových sídel.

Z uvedených tabuliek jednoznačne vyplýva, na aký typ biznisu sa vydavатели budú sústreďovať v budúcnosti. Napokon, nové mediálne projekty už vznikajú takmer výhradne iba v digitálnej, teda online verzii. Medzi takéto periodické publikácie s celoslovenskou pôsobnosťou zamerané na širšiu verejnosť patria napr. *Postoj*, *Štandard*, *Startitup* a *Refresher*.

2.3 Formulácia výskumného problému

Transformácia obsahu do online prostredia však má svoje špecifiká. Vznik digitálneho obsahu sa riadi inými pravidlami ako tvorba obsahu do printových vydaní denníkov, týždenníkov či mesačníkov. Aký vplyv teda má digitálne prostredie na charakter periodík?

V súčasnosti je jedným z kľúčových ukazovateľov úspešnosti drivej väčšiny produktov (jednotlivých titulov i celých mediálnych domov) — tým najdôležitejším — postavenie v rebríčkoch čítanosti, resp. návštevnosti. Pozíciu vydavateľstiev (označenie *Media owners*) a jednotlivých titulov (*Websites*) v online prostredí na Slovensku mapuje na dennej, týždennej a mesačne báze Združenie pre internetovú reklamu - Interactive Advertising Bureau Slovakia (IAB Slovakia) prostredníctvom rebríčka Gemius.

IAB Slovakia je najväčšie slovenské digitálne združenie pôsobiace v oblasti internetovej reklamy a digitálneho prostredia. Zastrešuje najväčších slovenských vydavateľov, mediálne a digitálne agentúry, technologické platformy a v posledných rokoch pribudli aj členovia z radov zadávateľov reklamy. Združenie oficiálne vzniklo v roku 2005 (pôvodne ako Asociácia internetových médií). Okrem zostavovania rebríčkov a sledovania parametrov ako sú veličiny *Real Users*, *Pageviews*, *Time spent per visit* a i. sa IAB Slovakia v posledných rokoch zameriava aj na etické výzvy, ktoré prináša tvorba digitálneho obsahu a vzdelávanie v digitálnom marketingu (IAB, 2024).

Na základe osobných skúseností autora z praxe môžeme konštatovať, že kľúčová pre zadávateľov reklamy je návštevnosť média, teda počet používateľov. Tá sa vyjadruje veličinou *Real Users* (RU). Ďalšie veličiny *Pageviews* (PV) a *Time spent per visit* (TSpV) sú doplnujúce. Čo najvyššie RU sa označuje za “Must have“ prioritu. Typ média,

originalita obsahu, jeho citácie v iných médiách, novinárske ceny autorov, spoločensky prospešné projekty, spoločenská zodpovednosť či iný prínos pre komunitu, región či celú krajinu často nemá ani označenie “Nice to have“, ale skôr “Not need.“ Veličina RU sa všeobecne považuje za dostatočnú kvalitu a hodnotu.

Zmeny v redakčnej práci, ktoré z vyššie uvedených skutočností vyplývajú, by sme mohli stručne zosumarizovať do týchto bodov:

- Menšie tvorivé tímy v redakciách, ustavičný tlak na úspory;
- Zameriavanie sa na online a parameter RU (čo sa prejavuje bulvarizáciou obsahu: titulkov (senzácia za každú cenu), skracovaním rozsahov textov, nižšími nárokmi na kvalitu žurnalistických prejavov i celkov, nižšími nárokmi na jazykovú úroveň, a naopak, dôrazom na atraktívny a bohatý obrazový sprievod, fotografie a video);
- Zacielenie na parameter PV zase spôsobuje, že sa jeden text účelovo rozdeľuje na viacero webových stránok a z fotografií sa vytvárajú fotogalérie, pričom každá fotografia je na novej stránke (cieľom je maximalizovať počet klikov, ktoré urobí návštevník)
- Väčší objem práce (tzv. multitasking), dôraz za nové činnosti, ktoré prinášajú technologické zmeny (najmä video, podcasty sociálne siete, smartfón ako primárne zariadenie na prijímanie informácií a komunikáciu a pod.), výroba natívneho obsahu na mieru klienta-inzerenta, marketingová podpora, besedy a diskusie, tvorba špeciálnych projektov a vydaní, vydávanie kníh a ďalších publikácií a iné.
- Boj s novou konkurenciou konšpiračných, tzv. alternatívnych médií, ale najmä sociálnych sietí, ktoré sa riadia vlastnými pravidlami; s tým súvisí aj boj s hejtom, hoaxami a to aj zo strany čitateľov, zápas s dezinformáciami;
- Zo všetkých týchto zmien paradoxne vyplýva väčší a silnejší tlak na oslabovanie profesijných pravidiel a etických noriem zo strany politikov, inzerentov i vlastných vydavateľstiev.

Na príčiny a dôsledky upozorňujú viacerí autori. (napr. Višňovský – Mináriková – Kapec, 2022). Dôležitý je aj ďalší fakt, pre ktorý vplyv digitálnych médií na fungovanie tradičných médií nemožno bagatelizovať. Dnes sú to najmä mladí ľudia a stredná generácia, kto-

rých primárnym informačným zdrojom už nie je televízia, a už vôbec nie tlačene vydania periodík, ale rôzne onlinové platformy a sociálne médiá (Kačínová – Charlesquer, 2022).

Rovnako treba pripomenúť, že tradičné médiá v ostatnom čase stratili schopnosť kontrolovať verejne šírené informácie a nastoľovať verejnú agendu, pričom túto fragmentáciu možno pozorovať najmä v online prostredí. Dnes nie je nič výnimočné, že o dôležitých politických rozhodnutiach sa dozvedáme nie z celoštátnych printových či elektronických médií, ale z profilov politikov a verejne činných osôb na sociálnych sieťach (Richter, 2019).

Tabuľka 4: Rebríček návštevnosti slovenského internetu podľa IAB Slovakia (August 2023)

Node	Real users	Page views	Time	Time spent per Real User	Time spent per Visit
☐ Internet	4 525 066 ▲	1 768 676 299 ▲	2324y 59d ▲	4h 29m ▲	-
1 ☒ + pluska.sk	2 666 706 ▲	499 445 677 ▼	166y 43d ▲	32m 45s ▼	3m 4s ▲
2 ☒ + aktualita.sk	2 543 751 ▲	116 970 986 ▲	179y 347d ▲	37m 11s ▲	3m 3s ▼
3 ☐ + zomars.sk	2 440 104 ▼	76 453 207 ▲	111y 5d ▼	23m 55s ■	2m 34s ▲
4 ☒ + sme.sk	2 420 540 ▲	125 369 997 ▲	184y 224d ▲	40m 5s ▲	3m 15s ▲
5 ☒ + pravda.sk	2 102 504 ▲	63 517 048 ▼	139y 287d ▲	34m 57s ▲	4m 5s ▲
6 ☒ + cas.sk	1 819 991 ▼	115 509 760 ▲	138y 215d ▼	40m 1s ▲	3m 0s ▲
7 ☒ + topky.sk	1 768 431 ▲	104 294 218 ▲	152y 338d ▲	45m 27s ▲	3m 12s ▲
8 ☐ + aet.sk	1 608 420 ▼	109 798 633 ▼	134y 156d ▼	43m 56s ▼	4m 18s ▲
9 ☒ + startip.sk	1 404 611 ▼	14 522 044 ▼	33y 87d ▼	10m 53s ▼	2m 14s ▲
10 ☐ + hrvosline.sk	1 352 422 ▲	46 236 794 ▲	51y 325d ▲	17m 34s ▲	2m 19s ▲
11 ☐ heureka.sk	1 470 530 ▲	17 545 205 ▲	23y 262d ▲	8m 29s ▼	2m 21s ■
12 ☒ refresh.sk	1 414 791 ▲	9 722 685 ▲	17y 162d ▲	6m 29s ▲	1m 32s ▲
13 ☒ + dobroviny.sk	1 356 589 ▲	13 283 604 ▲	35y 104d ▲	12m 40s ▲	3m 22s ▲
14 ☒ + bytoviny.sk	1 339 720 ▲	11 801 498 ▼	21y 129d ▼	8m 22s ▼	1m 59s ▲
15 ☒ + sita.sk	1 285 344 ▼	8 014 854 ▼	16y 154d ▼	6m 43s ▼	1m 54s ▼
16 ☒ + dennik.sk	1 186 997 ▲	25 395 304 ▲	88y 63d ▲	39m 3s ▼	4m 19s ▲
17 ☒ + internet.sk	1 101 142 ▼	6 238 120 ▼	13y 284d ▲	6m 35s ▲	2m 13s ▲
18 ☐ + rivos.sk - non-commercial	1 091 433 ▼	10 298 884 ▲	68y 296d ▲	53m 8s ▲	9m 47s ▼

Zdroj: IAB Slovakia. August 2023. <https://rating.gemius.com/sk/tree/112> / Vlastné spracovanie, 2024

Tabuľka 4 analyzuje návštevnosť webových sídel celého slovenského internetu a poukazuje na fakt, že v rebríčku dominujú najmä weby médií.

3 Očakávania

3.1 Hlavný cieľ a sekundárne ciele výskumu

Cieľom štúdie je prostredníctvom dostupných teoretických poznatkov a výsledkov empirického výskumu identifikovať trendy pri tvorbe obsahu médií v kontexte polarizácie resp. depolarizácie spoločnosti. Výsledky bádania reflektujú transformáciu trhu periodických publi-

kácií na Slovensku, zdôrazňujú jeho adaptáciu na nové podmienky a zmeny pracovných rutín v novinárskej praxi. Tá čelí novým výzvam, ktoré súvisia najmä s digitalizáciou a technologickými inováciami, ako sú masívny nástup internetu, smartfónov, sociálnych sietí a v poslednom čase aj automatizovaných systémov, nástrojov strojového učenia a umelej inteligencie (AI) do všetkých činností človeka a oblastí života.

Ide o nesmierne širokú problematiku nad rámec rozsahu tejto štúdie. Preto sme si výskumné ciele špecifikovali takto:

Hlavný (primárny) cieľ:

- Cieľom štúdie je prostredníctvom dostupných teoretických poznatkov a výsledkov empirického výskumu identifikovať trendy pri tvorbe obsahu médií v kontexte polarizácie resp. depolarizácie spoločnosti.

Hlavný cieľ skúmame metódami kvantitatívneho a kvalitatívneho výskumu. Splniť primárny cieľ by nebolo možné bez určenia čiastkových (sekundárnych) cieľov.

V teoretickej časti sme si ako čiastkové ciele stanovili:

- definovať teoretické východiská výskumu a základné pojmy: periodická publikácia a polarizácia, resp. depolarizácia;
- popísať aktuálnu situáciu na mediálnom trhu na Slovensku;
- identifikovať najzásadnejšie trendy a dopady na tvorbu obsahu médií;
- definovať vplyv súčasných trendov na profesiu novinára, nároky na nové zručnosti;
- popísať dopady polarizácie názorov a nálad v spoločnosti na médiá.

V empirickej časti sme si vytýčili tieto sekundárne ciele:

- preskúmať vývoj a zmeny v sledovanosti slovenského internetu (rebríček IAB);
- preskúmať vývoj a zmeny v ponuke médií s dôrazom na dramaturgiu webových sídel vybraných periodík, ich obsah a znenie titulkov;
- nájsť exemplárny príklad, na ktorom by sa dali ilustrovať trendy, zmeny a zásadné dopady na mediálnom trhu a predikovať ďalší vývoj.

3.2 Metodika: Dizajn

Štúdiá má teoreticko-empirický charakter. V teoretickej časti definujeme základné pojmy, analyzujeme aktuálnu situáciu, formulujeme výskumný problém, popisujeme príležitosti, výzvy a riziká, rovnako vzťah medzi médiami a polarizáciou spoločnosti. .

Konkrétne využívame kombináciu viacerých vedeckých metód; rešerš, sme podrobili komparácii, analýze, dedukcii, indukcii a deskripcii. V empirickej časti sme využili trianguláciu výskumných metód. Cieľom bolo vykresliť čo najvernejší obraz skúmanej problematiky. Nedostatky vyplývajúce z vyššie spomínaných metód sa snažíme eliminovať a výsledky zistení nadobudnuté z verejne dostupných zdrojov sa usilujeme čo najviac spresniť a konkretizovať konfrontovaním s empirickými znalosťami autora. Práve tento fakt je nespornou výhodou a robí štúdiu originálnou a jedinečnou.

Vzhľadom na reputáciu zdrojov je vysoká aj validita a reliabilita bádania, teda jeho pravdivosť a spoľahlivosť. Isté nevýhody metód, ktoré sa zameriavajú iba na kvantifikovanie vybraných ukazovateľov, dopĺňame o prvky, ktoré síce kvantifikovať nemožno, ale môžu byť významnejšie ako tie merané a merateľné (Trampota – Vojtěchovská, 2010).

Zvolená stratégia a kombinácia výskumných metód umožňuje získané výsledky skúmať i v budúcnosti s cieľom ďalej analyzovať a špecifikovať dopady vývojových trendov.

3.3 Časové obdobie a výskumná vzorka

Výskum problematiky v tejto štúdii sme síce neohranili časom, ale konkrétne príklady, na ktorých popisujeme situáciu a trendy na Slovensku vo vzťahu médiá — polarizácia sme špecifikovali na presné obdobie a konkrétny dátum. Zámerne sme zvolili 6. november 2024, v tento deň boli totiž zverejnené výsledky prezidentských volieb v USA. Dôvody pre ktoré sme vybrali tento konkrétny dátum sú prinajmenšom dva:

1. výsledky sú veľmi dôležité aj pre Slovensko;
2. už samotná osoba víťaza Donalda Trumpa polarizuje verejnosť, a to na celom svete.

Trendy, stav, prácu a priority slovenských médií, sme popísali na základe skúmania webových sídel v TOP 10 denného rebríčka IAB

Slovakia. Išlo o tieto periodiká: aktuality.sk, sme.sk, pluska.sk, zoznam.sk, topky.sk, cas.sk, pravda.sk, dennikn.sk, staritup.sk. Vzorku sledovaných médií sme pre vykreslenie čo najplastickejšieho obrazu doplnili o web najsledovanejšej televízie na Slovensku TV Markíza, weby dvoch slovenských tlačových agentúr, súkromnej SITA a verejnoprávnej TASR, plus o údaje získané z webu konzervatívneho denníka postoj.sk. Toto periodikum, hoci nefiguruje v TOP 10, pridávame zámerne, lebo skúmanej problematike sa venuje a bolo partnerom konferencie (De)polarizácia na Slovenku, ktorú 14. novembra 2025 organizovala Katedra žurnalistiky Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku ((De)polarizácia na Slovenku, 2024).

3.4 Limity výskumu

Pre objektívne hodnotenie bádania treba priznať niekoľko obmedzení. Prvý limitom je už rozsah štúdie a následné sledované obdobie. Kvantitatívna časť výskumu zasa vychádza z verejne dostupných štatistických údajov, ktoré neodrážajú všetky aspekty transformácie mediálneho trhu. Napríklad akékoľvek zmeny v sociodemografických ukazovateľoch publik; nezohľadňujú, samozrejme, ani rozsah a kvalitu novinárskych prejavov a celkov; zloženie a kvalitu redakčných tímov a pod. Kvalitatívna časť výskumu, hoci poskytuje hlbší pohľad na osobné skúsenosti novinárov a najmä autora, je zase limitovaná počtom respondentov, resp. empirickými znalosťami výskumníka, ako aj obmedzenými možnosťami overiť si tieto skúsenosti a osobné výpovede. Tieto rámce by síce mohli skresliť presnosť výsledkov, ale nie celkový obraz o správaní médií (novinárov i publika) a trendoch.

4 Výsledky výskumu

4.1 Dramaturgia a obsah webových sídel periodík

Výskum online obsahu webových sídel vybraných trinástich slovenských médií sa uskutočnil dňa 6. novembra 2024 približne v rovnakom čase na základe medzinárodného uznávaného auditu sledovanosti internetu, ktorý vykonáva IAB Slovakia. Vychádzali sme z denného rebríčka, teda návštevnosti v jeden konkrétne zvolený deň. Zistili sme nasledovné:

Websites

Rebríček sledovanosti slovenského internetu (10 médií):

Country: Slovakia

MY REPORTS: + New report

Metrics

Media channel	Real users
All	1 923 984
1 aktuality.sk	730 880
2 sme.sk	559 712
3 pluska.sk	519 680
4 zoznam.sk	475 136
5 topky.sk	423 840
6 cas.sk	341 024
7 pravda.sk	324 048
8 azet.sk	322 288
9 denik.sk	272 128
10 startup.sk	197 536

(IAB Slovakia/Gemius Audience, 6.11.2024, Združenie pre internetovú reklamu) <https://e-public.gemius.com/sk/rankings/14345>

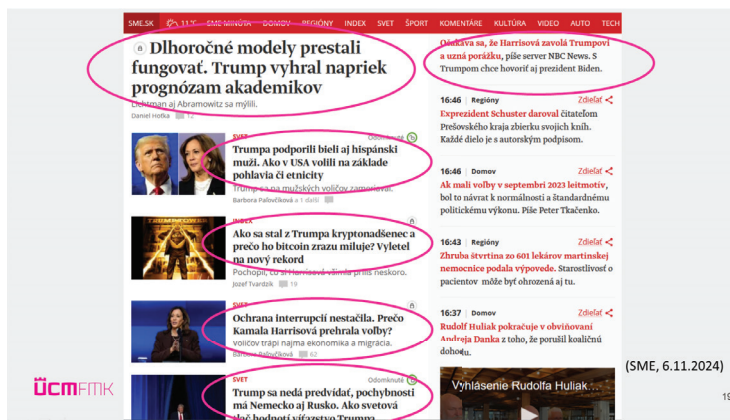
Tabuľka 5 popisuje TOP 10 webových sídel slovenského internetu podľa dennej návštevnosti 6. novembra 2024 a poukazuje na fakt, že v rebríčku dominujú najmä weby médií.

[illegible]

108

Obrázok 1 zobrazuje webové sídlo lídra denného rebríčka slovenského internetu za 6. november 2024, domovskú stránku aktuality.sk; napriek dôležitosti informácie o výsledku prezidentských volieb v USA a dopadov aj pre Slovensko sa webová stránka, ktorá sa v rôznych rebríčkoch IAB Slovakia umiestňuje na popredných miestach, venuje zvolenej téme iba v jedinej správe. Titulok k tejto udalosti znie: *NA ROVINU: Donald Trump môže prevrútiť len v dobrom. Bude teraz Robert Fico proamerický?* Väčšina ostatných hlavných správ na webe má bulvárny charakter (krimi/vražda, úmrtie/sport, šoubiznis/sexuálna orientácia).

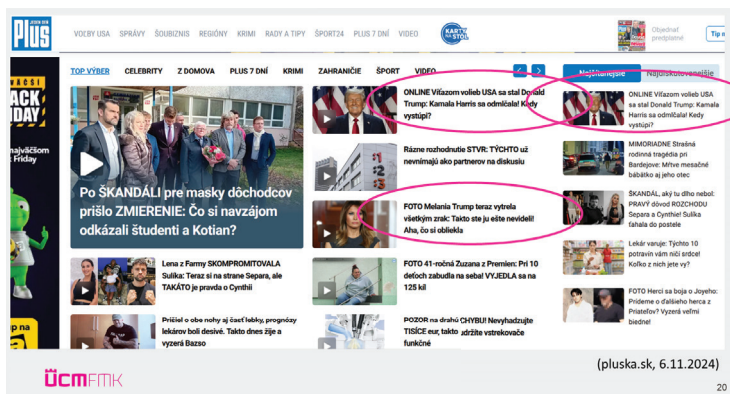
Obrázok 2: sme.sk

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2024

Obrázok 2 zobrazuje webové sídlo sme.sk 6. novembra 2024; iba na prvej obrazovke webového sídla popredného mienkotvorného denníka SME sa vybranej udalosti venuje šesť správ, čo je najviac zo všetkých sledovaných médií umiestnených v TOP 10. Titulok hlavnej správy znie: *Dlhoročné modely prestali fungovať. Trump vyhral napriek prognózam akademikov.*

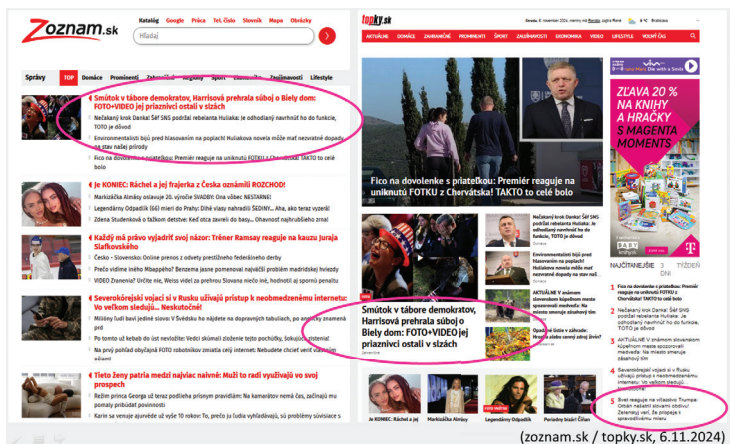
Obrázok 3: pluska.sk

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2024

Obrázok 3 zobrazuje webové sídlo pluska.sk 6. novembra 2024; sledovanej udalosti sa venujú dve správy, z toho jedna je publikovaná na dvoch miestach. Spomínaná správa bola v sledovanom čase na tomto webe najčítanejšia. Titulok: *ONLINE: Víťazom volieb v USA sa stal Donald Trump. Kamala Harris sa odmlčala! Kedy vystúpi?*

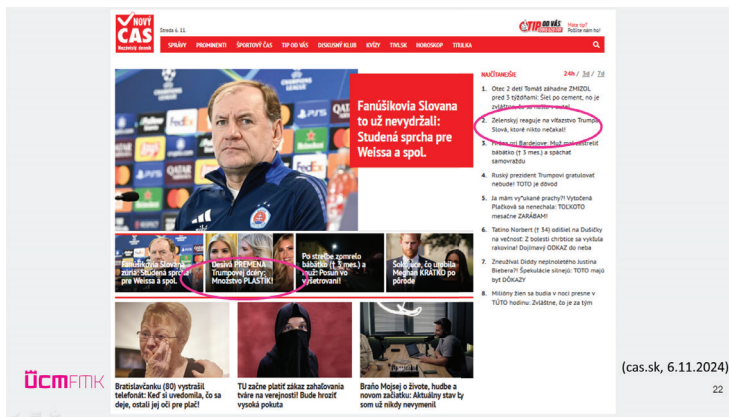
Obrázok 4: zoznam.sk a topky.sk

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2024

Obrázok 4 zobrazuje webové sídla partnerských webov zoznam.sk a topky.sk 6. novembra 2024; sledovanej udalosti venujú jednu totožnú správu, zoznam.sk ju má na prvej pozícii topky.sk na druhej. Titulok: *Smútok v tábore demokratov, Harrisová prehrala súboj o Biely dom: FOTO+ VIDEO jej priaznivci ostali v slzách*. Okrem tejto správy majú topky.sk druhý článok na 5. pozícii v rubrike Najčítanejšie, článok má titul *Svet reaguje na víťazstvo Trumpa: Orbán nešetril slovami obdivu! Zelenskyj verí, že prispeje k spravodlivému mieru*.

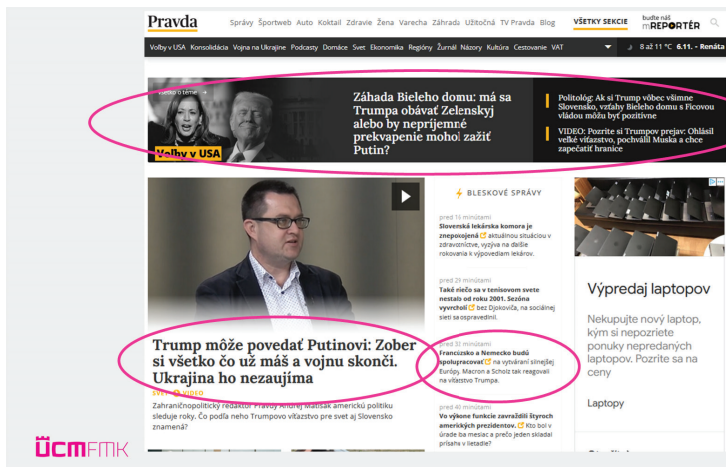
Obrázok 5: cas.sk

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2024

Obrázok 5 zobrazuje webové sídlo cas.sk 6. novembra 2024; domovská stránka najpredávanejšieho printového denníka *Nový čas* sledovanej udalosti venovala dve správy, hlavná má titul: *Desivá PRE-MENA Trumpovej dcéry: Množstvo PLASTÍK!* Okrem nej sa v rebríčku Najčítanejšie nachádza na 2. pozícii správa s titulom: *Zelenskyj reaguje na víťazstvo Trumpa. Slová, ktoré nikto nečakal!*

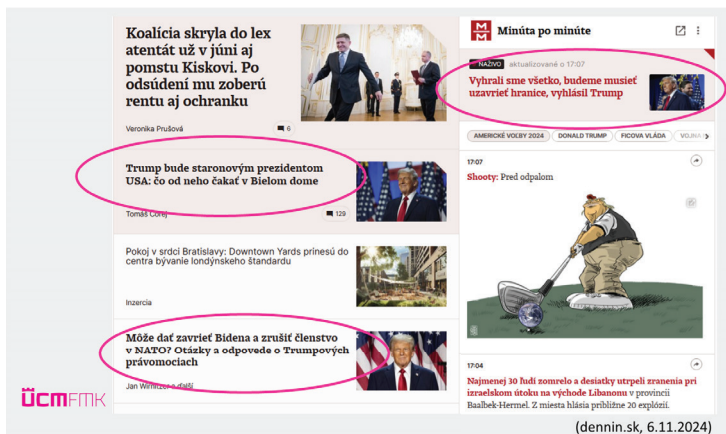
Obrázok 6: pravda.sk

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2024

Obrázok 6 zobrazuje webové sídlo pravda.sk 6. novembra 2024; domovská stránka najčítanejšieho a najpredávanejšieho printového mienkotvorného denníka venuje sledovanej udalosti špeciálny horný tematický banner s názvom Voľby v USA. V ňom po trojiciach rotuje viacero článkov súvisiacich s témou. Hlavný titul znie: *Záhada Bieleho domu: Má sa Trumpa obávať Zelenskyj alebo by nepríjemné prekvapenie mohol zažiť Putin?* Udalosti sa venuje aj rozhovor s vlastným analytikom, vedúcim zahraničnej rubriky denníka Andrejom Matisákom. Zverejnený je na pozícii 1. hlavnej udalosti a má titul: *Trump môže povedať Putinovi: Zober si všetko, čo už máš a vojnu skonči. Ukrajina ho nezaujíma.* Okrem toho sa ďalšia súvisiaca späva nachádza v rubrike Bleskové správy.

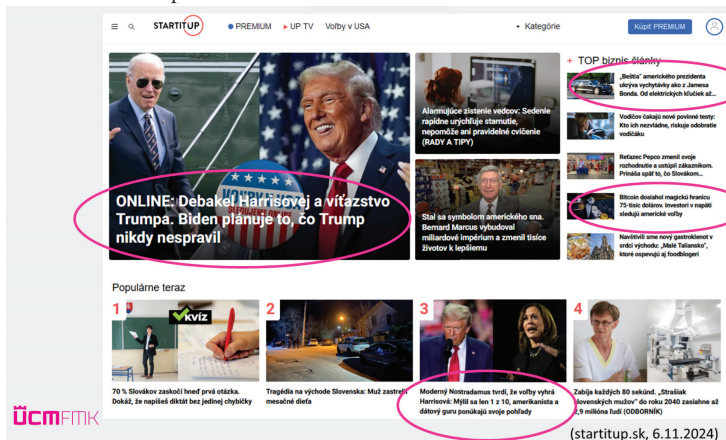
Obrázok 7: denníkn.sk

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2024

Obrázok 7 zobrazuje webové sídlo denníkn.sk 6. novembra 2024; sledovanej udalosti venuje dve správy (na druhej a štvrtej pozícii) plus aktualitu v rubrike Minúta po minúte. Titul najvyššie zaradenej správy, ktorá mapuje výsledky volieb v USA, znie: *Trump bude staronovým prezidentom USA: čo od neho čakať v Bielom dome?*

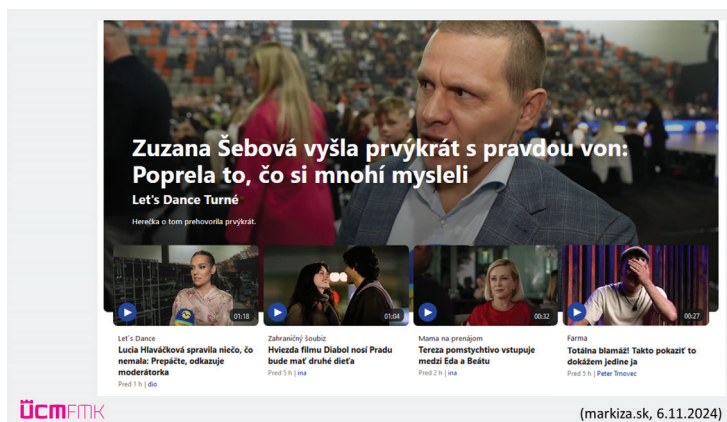
Obrázok 8: startitup.sk

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2024

Obrázok 8 zobrazuje webové sídlo startitup.sk 6. novembra 2024, ktorý uzatvára TOP 10 denného rebríčka návštevnosti slovenského internetu podľa IAB Slovakia. Sledovanej udalosti venuje dovedna štyri správy: hlavnú správu, tretiu pozíciu v rubrike Populárne teraz (niečo ako najčítanejšie správy) a dve pozície v rubrike TOP biznis články. Hlavná správa má titul: *ONLINE: Debakel Harrisovej a víťazstvo Trumpa. Biden plánuje to, čo Trump nikdy nespravil.*

Obrázok 9: TV Markíza.sk

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2024

Obrázok 9 zobrazuje webové sídlo markiza.sk 6. novembra 2024. Domovská stránka najsledovanejšej slovenskej TV výsledkom prezidentských volieb v USA nevenovala v sledovanom období nijakú správu.

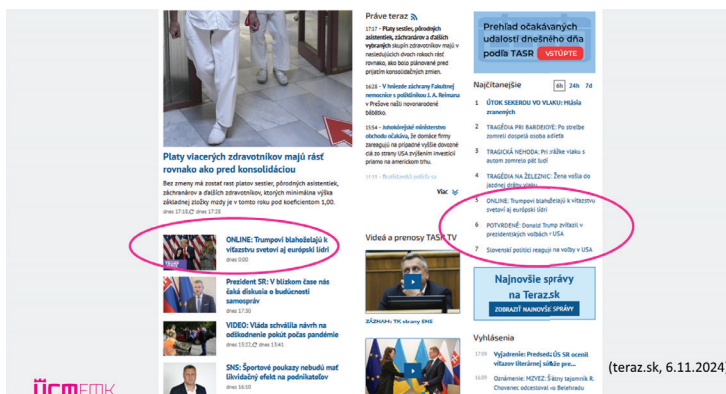
Obrázok 10: sita.sk

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2024

Obrázok 10 zobrazuje webové sídlo sita.sk 6. novembra 2024. Domovská stránka súkromnej tlačovej agentúry SITA venovala sledovanej udalosti dve správy, a síce hlavnú správu a ďalej správu na 1. pozícii v rubrike Odporúčané.

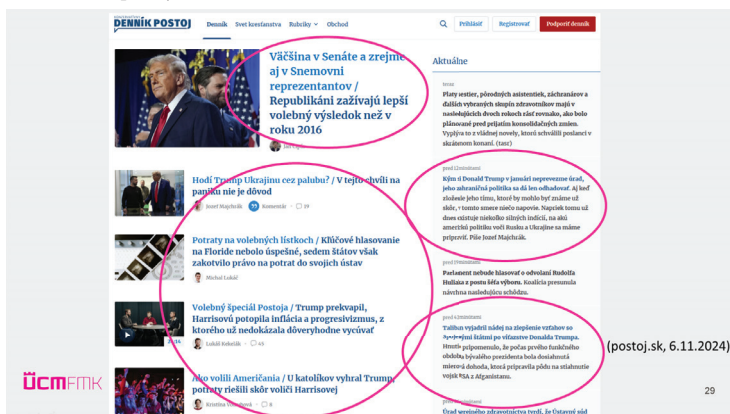
Obrázok 11: teraz.sk

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2024

Obrázok 10 zobrazuje webové sídlo teraz.sk 6. novembra 2024. Domovská stránka verejnoprávnej tlačovej agentúry TASR venovala sledovanej udalosti jednu správu medzi hlavnými správami dňa a to na 2. pozícii. Okrem toho sa ďalšie tri správy nachádzajú v rubrike najčítanejšie.

Obrázok 12: postoj.sk

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2024

Obrázok 12 zobrazuje domovskú stránku online denníka postoj.sk 6. novembra 2024. Na prvej obrazovke webového sídla sa sledovanej udalosti venovalo dovedna sedem správ, čo je najviac zo všetkých sledovaných médií. Konkrétne sa jej venujú všetky hlavné správy, plus dve správy v rubrike Aktuálne. V tejto súvislosti treba pripomenúť, že web sa v sledovanom období neumiestnil v TOP 10 rebríčka IAB Slovakia, ktorý je primárne zoradený podľa veličiny *Real Users* (RU), teda podľa počtu návštevníkov webových sídel.

5 Diskusia

5.1 Perspektívy žurnalistiky na Slovensku v súčasnosti a blízkej budúcnosti

Výsledky výskumu zreteľne dokazujú zásadné a nezvratné zmeny na trhu periodických publikácií na Slovensku. Navonok sa transformá-

cia najviac prejavuje fatálnym prepacom predaja klasických papierových výťažkov jednotlivých periodík. Straty z týchto príjmov mediálnych domov čiastočne kompenzujú príjmy z digitálnej inzercie vyplývajúce z pozitívneho rastu návštevnosti webových sídel jednotlivých titulov. Sústreďenie sa na online ako hlavnú prioritu podnikania je jasná a pochopiteľná.

Pri hlbšom bádani sú zrejmé aj ďalšie negatívne dopady digitálnej transformácie na celý mediálny trh a jeho segmenty vrátane novinárskej profesie. Tie sa na jednej strane prejavujú novými nárokmi na znalosti, schopnosti a zručnosti novinára, súčasne zvládanie viacerých mediatypov (online, video, foto, podcast, sociálne siete, print, besedy, špeciálne publikácie a projekty, knihy...) a ďalších podporných úloh (konferencie, marketing, promo akcie, tvorba natívneho obsahu na mieru obchodného partnerov...). Okrem toho však novinári musia zvládnuť aj nástup a implementáciu ďalších technologických noviniek ako je napr. testovanie a vyhodnocovanie úspešnosti online obsahu pre ten-ktorý nosič či hľadanie spôsobov ako využiť nové možnosti, ktoré ponúka AI. Nehovoríme tu už iba o zvládaní viacerých úloh súčasne (multitasking), ale o širokom komplexe rôznorodých činností, čo vykonávanie náročného a tradične značne stresujúceho povolania, akým je žurnalistika, ešte viac komplikuje. Navyše nejde už len o tvorivú prácu, pretože k nej pribúda množstvo rôznorodých podporných, servisných i organizačných činností.

Všetky tieto okolnosti sa navonok prejavujú najmä zmenami v obsahu médií, čo je najočividnejšie badateľné vo výbere tém, dramaturgii webových sídel i jednotlivých článkov a ich titulkoch. Spomínané efekty transformácie médií potvrdil aj náš výskum počtu, výberu a charakteru správ, rovnako titulkov, ktoré webové sídla slovenských médií zverejnili v deň oznámenia výsledkov prezidentských volieb v USA. Potvrdil sa aj fakt, že nástroje bulvárnej žurnalistiky s cieľom osloviť čo najširšie publikum sa v rôznej miere, a celkom bežne, využívajú vo všetkých, aj tzv. seriózných, mienkotvorných tituloch. Tieto zmeny v prístupe k tvorbe obsahu vyplývajú z prehodnotenia priorít redakčných tímov resp. mediálnych domov – najdôležitejším ukazovateľom i hodnotou je čítanosť, resp. návštevnosť webového sídla, teda ukazovateľ RU.

Nové pravidlá hodnotenia médií (následne i novinárov) vyvíjajú tlak na vydavateľov (a späť na redakčné tímy.) Online inzerciu, ktorá je hlavným zdrojom príjmov médií, získajú ľahšie tituly s najvyš-

šou sledovanosťou. Za dobrý obsah sa teda všeobecne považuje tzv. clickbaitový obsah (z angl. bait – návnada), teda ten, čo priláka masu. Atraktivita = konflikt alebo/a zábava, ideálne kontroverzná. Výnimkou sú len servisné témy; občianske, právne, zdravotné poradenstvo; rôzne návody, ideálne však na riešenie problémových situácií. Aj tieto články však mávajú naliehavé titulky. Tento stav potom vedie, okrem iného, k čoraz silnejšej bulvarizácii médií. Uvedené skutočnosti majú zásadné a nezvratné dopady aj na recipientov, teda publikum, ktorým je v konečnom dôsledku široká verejnosť.

Podľa našich zistení pritom nejde o krátkodobú záležitosť, ale dlhodobý trend.

5.2 Potvrdenie tézy alebo: Médiam polarizácia neškodí, naopak

Následne majú tieto zmeny nezvratné dopady aj na nálady a názory v spoločnosti, teda jej polarizáciu. Prípadná depolarizácia však bez súčinnosti médií nie je možná. Lenže, keby sa aj médiá chceli zapojiť do snáh o depolarizáciu spoločnosti, dostali by sa do konfliktu, priam príkreho rozporu s vlastnými prioritami. Stručne povedané, ak je cieľom médií dosiahnuť ekonomický profit prostredníctvom získania čo najvyšších hodnôt v ukazovateľoch RU, prípadne PV, musia ponúkať taký obsah, ktorý im to zaručí. A ten nemôže byť zmierlivý, upokojujúci, taký čo sprostredkuje či dokonca vedie kultivovanú diskusiu a obrusuje názorové hrany. Naopak – obsah, ktorý ťahá médium čo najvyššie v rebríčku IAB, musí vyvolávať silné emócie a vášne, teda aj polarizovať či polarizáciu aspoň latentne podporovať, určite však nie depolarizovať. Potvrďuje sa tak hypotéza, že depolarizácia je v protiklade s výkonom (úspešnosťou) médií.

6 Záver

O širších dôsledkoch zistení diskutujeme s inými štúdiami nielen na tému depolarizácia, ale identifikujeme aj kľúčovú výzvu pre budúce perspektívy vývoja mediálneho trhu a uvádzame exemplárny príklad, na ktorom možno veľmi názorne ilustrovať trendy, zmeny a zásadné dopady na žurnalistickú profesiu i publikum. Na základe týchto skutočností predikujeme aj ďalší vývoj a to nielen vo vzťahu médiá — polarizácia.

6.1 Kľúčová výzva: Čo prinesie AI

Majitelia mediálnych domov vidia nateraz riešenie svojich problémov vo využití AI. Ich dôvody sledujú primárne jediný cieľ – ušetriť, znížiť výrobné náklady, vrátane tých personálnych. V štúdií 9 *Trends That Will Shape Work in 2024 and Beyond* sa uvádza, že podľa prieskumu spoločnosti Gartner z roku 2023 22 % zamestnancov očakáva, že AI nahradí ich prácu do piatich rokov. Napriek obavám, ktoré to vyvoláva, AI nenahradí v krátkodobom až strednodobom horizonte veľa pracovných miest, ale povedie skôr k ich reorganizácii tak, aby zahŕňali nové zodpovednosti a kompetencie, ako napríklad interakciu s nástrojmi AI. Gartner predpovedá, že AI bude do roku 2025 hrať úlohu v 70 % úloh náročných na text a dáta, pričom v roku 2023 to malo byť menej ako 10 %. (McRae a kol., 2024).

Inak to nebude ani v novinárskej profesii. Menia sa pracovné rutiny, nové sú nároky na jednotlivca i na tímovú prácu. Novinári sa budú musieť naučiť pracovať s novými nástrojmi a premýšľať, kedy a ako ich efektívne využiť. (Señor – Stiram – Bravo, 2021).

Implementácia špecializovaných systémov autonómneho strojového učenia sa najmä pre schopnosť automatizovaného generovania obsahu považuje za kľúčovú zmenu a revolučný inovačný skok v médiách už niekoľko rokov. Napríklad štúdia *Top 8 Media Industry Trends & Innovations* (2024) AI umiestňuje na prvú pozíciu prinajmenšom v predikciách pre roky 2023 až 2025. Rebríček udeľuje AI najvyššiu dôležitosť a dosah na mediálny biznis — a to v rozsahu 32 percent. Druhej zásadnej inovačnej zmene (Zapojenie publika do tvorby) rebríček udelil dopad v hodnote 19 percent.

Aj podľa štúdie *This is how AI is impacting – and shaping – the creative industries, according to experts at Davos* (2024) AI nahradí mnohé tradičné činnosti. V kreatívnych odvetviach by mohla dokonca generovať väčšinu obsahu. Sem patria aj médiá. Niektoré predikcie hovoria až o hodnote 90 percent. AI sa teda bude využívať nielen v procese optimalizácie, monetizácie či distribúcie, ale aj tvorby obsahu.

6.2 Dlhodobá hodnota: Dôveryhodnosť

Zdá sa, však že paradoxne práve obávaný nástup AI by mohol niektorým médiám okrem ekonomických, časových a technologických benefitov priniesť istú nádej aj na zlepšenie v kvalite obsahu a následnej problematike depolarizácie spoločnosti.

S pretlakom informácií a vidinou ďalšieho narastania množstva digitálneho obsahu, vrátane dezinformácií a hoaxov rôzneho druhu, sa totiž ako zásadná ukazuje otázka dôvery. Čo je pravdivé? Ktorým médiám a zdrojom môžeme veriť? Čo je manipulácia? Ako si obsah a informácie overím? To sú otázky, ktoré si kladú nielen recipienti (čitatelia, diváci a poslucháči), ale aj samotní novinári. Štúdia *AI & Media in Slovakia: Challenges, opportunities, risks. The solution: AI News Agency* upozorňuje práve na tento trend:

Za najdôležitejšiu vlastnosť obsahu – hodnotu, ktorú môžu mediálne domy ponúknuť – sa preto nepovažuje množstvo informácií, ale ich kvalita – dôveryhodnosť. Iste, bolo to tak aj pred nástupom AI, ale s masovým rozšírením tejto technológie v ére fake news je spoľahlivosť a overovanie faktov a správ ešte aktuálnejšie a kľúčové. Média preto kladú čoraz väčší dôraz na to, aby ich obsah bol nielen relevantný, ale aj overený a spoľahlivý. Absencia dôveryhodnosti predstavuje pre tradičné médiá vážne reputačné a existenciálne riziko, ktoré si pre digitálnu transformáciu, a de facto permanentnú krízu, v ktorej sa nachádzajú, už nemôžu dovoliť. Strata čitateľského a diváckeho záujmu totiž vedie ku komerčnému neúspechu, ohrozeniu pozície na trhu a v konečnom dôsledku k zániku média. (Prokeš – Brach – Ries, 2024).

Vývoj nástrojov AI a ich implementácia do technológií rôzneho druhu sa pritom zrýchľuje čoraz viac. Čo kedysi trvalo roky a mesiace, dnes už netrvá ani týždne, ale dni a hodiny. Ľudské schopnosti reagovať na toto turbulentné napredovanie sú nedostatočné, zaostáva nielen nadobúdanie nových zručností a bezpečné konzumovanie obsahu, ale aj legislatívne a etické pravidlá. Na dôveryhodnosť ako najdôležitejšiu vlastnosť generovaného obsahu, preto poukazuje aj štúdia *In a world of deepfakes, we must build a case for trustworthy synthetic AI content* (2024).

6.3 Unikátna výzva premiérovi

Samozrejme vyššie spomenuté aktuálne výzvy súvisiace aj s depolarizáciou názorov v spoločnosti sa netýkajú len médií, AI či pravidiel na tvorbu alebo generovanie obsahu. Pre depolarizáciu je predovšetkým dôležitá zmena v medziľudskej komunikácii. Depolarizácia spoločnosti je potrebná, priam nutná. Lenže nie je vôbec jednoduchá. Štúdia mala poukázať na tento fakt, ako aj na nové smery výskumu

problematiky, rovnako na to, že ani odhodlanie novinára alebo redakcie nemusí stačiť, ak je v protiklade s trendmi na mediálnom trhu a ide proti ekonomickým záujmom média a jeho prežitiu.

Problém polarizácie sa však netýka len Slovenska, ale mnohých krajín na celom svete. Nie náhodou sme do bádania zaradili práve výskum spracovania výsledkov prezidentských volieb v USA. Aj tieto voľby budú mať nepochybne vplyv na polarizáciu názorov a nálad a to nielen v USA, ale na celom svete.

Ak sa vrátíme späť na Slovensko, na to, že je situácia vážna, upozornila v januári 2025 aj vyše stovka profesionálov z oblasti psychológie a psychiatrie, keď poslala premiérovi Robertovi Ficovi otvorený list, v ktorom upozorňujú na jeho správanie a žiadajú jeho odstúpenie. Premiér ich obvinil z politickej zaujatosti. Autormi listu sú pritom napríklad aj dve významné a uznávané osobnosti psychiatrie a psychológie, Jozef Hašto a Anton Heretik. Pod list sa okrem nich podpísali odborníci z celého Slovenska. (Dovinová, 2025)

6.4 Exemplárny príklad

Éra tlačенých periodík sa končí, zaniká tak aj ich vplyv na spoločnosť. Pre formovanie verejnej mienky (i depolarizáciu) sú čoraz dôležitejšie digitálne médiá. Aj podľa údajov z tejto štúdie sa počty predaných výtlačkov väčšiny slovenských denníkov v posledných rokoch prepadli o 50 percent, ostatné k tejto hranici nemajú ďaleko (Audit Bureau of Circulations, 2024).

Je otázka, dokedy bude vydávanie papierových periodík ešte rentabilné a ako dlho budú vydavatelia ochotní printové vydania tradičných a známych titulov udržať. V Českej republike (ČR) sa už proces začal, keď vydavateľstvo MAFRA 31. augusta 2024 zrušilo vydávanie papierovej verzie síce rešpektovaného, ale dlhodobo nerentabilného titulu *Lidové noviny* (Sbohem, tištěné Lidovky, 2024).

Príklad z posledných dní tohto tradičného denníka, do ktorého od jeho vzniku v roku 1893 prispievali známi a slávni intelektuáli, spisovatelia, herci, lekári, historici, sociológovia, filozofovia, politici, prezidenti a ďalší uznávaní odborníci a mal svojho času nepochybne aj významný vplyv na verejnú mienku či už za 1. Československej republiky, neskôr ako samizdat počas normalizácie, alebo ako znovu zlegalizovaný titul po Nežnej revolúcii v roku 1989, len ilustruje v skratke súčasný stav a trendy. A to, pri plnej vážnosti a všetkej úcte

k ľudskému životu i práci človeka, ktorý sa stal predmetom sporu, by sme mohli konštatovať, že z pohľadu celej českej spoločnosti ide o marginálnu vec:

Lidové noviny ako jediné médium kritizovalo spôsob, akým spracoval správu o úmrtí významného režiséra a divadelníka bulvárny denník *Blesk*. *Lidové noviny* však dnes už nevychádzajú, zato *Blesk* je stále a dlhodobo najpredávanejším denníkom v ČR.

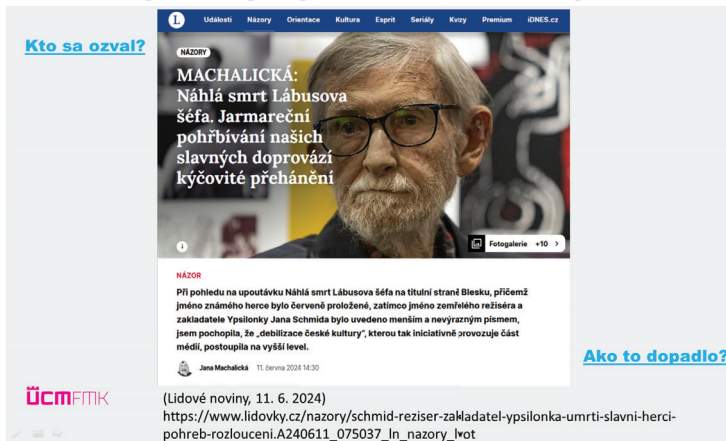
Obrázok 13: Depolarizácia, pasca pre médiá: Náhlá smrť Lábusova šéfa!

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2024

Obrázok 13 zobrazuje titulnú stranu bulvárneho českého denníka *Blesk* zo dňa 5. júna 2024. Vľavo je zväčšený detail avíza na správu, ktoré bolo zalomené naľavo od hlavičky (loga) titulu.

Obrázok 14: Depolarizácia, pasca pre médiá: Kritika bulvarizácie spoločnosti

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2024

Obrázok 14 zobrazuje reakciu denníka *Lidové noviny* na správu bulvárneho denníka *Blesk* zo dňa 11. júna 2024.

Obrázok 15: Sbohem, tištěné Lidovky...

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2024

Obrázok 15 zobrazuje informáciu o zániku známeho printového denníka *Lidové noviny* na webe televízie CNN Prima News dňa 31. augusta 2024.

6.5 Prínos štúdie pre akademickú oblasť i prax

Všetky fakulty a katedry masmediálnej komunikácie či žurnalistiky na slovenských univerzitách skúmajú mediálne prostredie vo väčšom či menšom rozsahu, ale kontinuálne a z rôznych perspektív. Organizujú vedecké konferencie, vydávajú príslušné publikácie, podieľajú sa na diskusii o smerovaní, trendoch a výzvach odvetvia. Prínosom výsledkov tejto štúdie pre akademickú oblasť i prax je túto ponuku obohatiť a rozšíriť, a to predovšetkým o pohľady z praxe, zároveň reflektovať jedinečnú skúsenosť autora, čím je štúdia unikátna.

Cieľom bolo zmapovať situáciu na slovenskom trhu periodických publikácií v kontexte polarizácie, respektíve snáh o možnú depolarizáciu spoločnosti na Slovensku, definovať zmeny v novinárskej profesii, načrtnúť perspektívy vývoja v budúcnosti, ale najmä otvoriť nové smery bádania. Rovnako však bolo zámerom autora upozorniť na fakt, že ekonomická kríza a digitálna transformácia, v ktorej sa mediálne domy dlhodobo nachádzajú, majú zásadný vplyv aj na obsah médií a ten následne zasa na celú spoločnosť. A nielen to, keďže podľa nových priorít vydavateľstiev sa za najväčšiu hodnotu ponúkaných produktov a služieb považuje dosiahnutie čo najvyššej návštevnosti v online prostredí, sústreďeniu sa na čo najvyšší počet klikov na článok, fotografiu či video sa podriaďuje všetko, pričom sa zdá, že tento trend je nezvratný.

Médiá majú v ľudskej spoločnosti špecifickú a nezastupiteľnú úlohu. Okrem informačnej, zábavnej aj vzdelávaciu funkciu (napr. Tušer, 1999; Vojtek, 2011; Višňovský a kol., 2022). Najmä tá posledná funkcia – vzdelávanie – sa však z médií čoraz viac vytráca. Stráca sa tým aj snaha kultivovať človeka, povzniesť jeho ducha, hľadať riešenia a kompromisy, napríklad aj v hodnotnej diskusii. Zmysluplný dialóg sa následne vytráca a s ním aj snaha o depolarizáciu nálad v spoločnosti. Nejde pritom len o všeobecne známe, rozdeľujúce témy ako sú napr. očkovanie proti ochoreniu Covid-19, politika, migrácia, elektromobilita, vojna na Ukrajine či Donald Trump. Azda najzásadnejšie sa dopad krízy médií prejavil na spôsobe, akým sa dnes mapuje kultúrne dianie. Recenzie na nové filmy, koncerty, hudob-

né nahrávky divadelné predstavenia, výstavy či knihy sa vytrácajú. Rozhovory s literátmi či výtvarníkmi sú dokonca vzácné. Umenie, ak nie je kontroverzné alebo predmetom politického boja, nie je pre médiá zaujímavé, preto dostáva iba obmedzený alebo takmer nijaký priestor. Oddelenia kultúry (kedysi plné osobností, spoločenských vzorov, intelektuálov, dalo by sa povedať, akési výstavné skrine redakcií) sa minimalizovali na jedného-dvoch redaktorov a finančný rozpočet na honoráre pre prípadných externých spolupracovníkov sa znížili takmer na nulu. Kultúra nie je šoubiznis, nezaujíma masu, teda ani inzerentov, teda ani vydavateľov. Aj toto, popri bulvarizácii obsahu i formy žurnalistických prejavov i celkov, bulvarizácii titulkov, krátení a štylistickom vyprázdňovaní textov, je jeden z ďalších možných bádateľských smerov do témy (De)polarizácia na Slovensku.

Literatúra

- Audit Bureau of Circulations. 2024. Archív výsledkov. In: *ABC SR* [online]. [cit 2024-11-07]. Dostupné z: <http://www.abcsr.sk/aktualne-vysledky/archiv-vysledkov/>.
- BELEJ MAJERČÍNOVÁ, A. 2024. Atentát na Fica: Je to útok, ktorý zmení Slovensko. Kaliňák bol zlomený, koalícia chce pokoj, no ukazuje na vinníkov. In: *Pravda* [online]. [cit 2025-01-20]. Dostupné z: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/710244-atentat-na-fica-je-to-utok-ktory-zmeni-slovensko-polarizacia-porastie-koalicia-chce-mier-no-ukazuje-na-vinnikov/>
- (De)polarizácia na Slovenku, program konferencie. 2024. Katolícka univerzita v Ružomberku, Filozofická fakulta Ružomberok. Dostupné z: <https://www.ku.sk/app/cmsSiteBoxAttachment.php?ID=11647&cmsDataID=0>
- (De)polarizácia na Slovensku: Diskusia Michal Vašečka a Lukáš Krivošík. 2024. In: *Postoj* [online]. [cit 2025-01-25]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=xlgCNX3_YP4.
- DOVINOVÁ, K. 2025. Psychiatri žiadajú v otvorenom liste odstúpenie Roberta Fica, ten ich obviňuje zo zneužitia povolania. In: *Aktuality.sk* [online]. [cit 2025-01-27]. Dostupné z: <https://www.aktuality.sk/clanok/ochAKoT/psychiatri-ziadaju-v-otvorenom-liste-odstupenie-roberta-fica-ten-ich-obvinuje-zo-zneužitia-povolania/>

- Financie pri káve. (2024). Vyvolávajú médiá paniku? Rozhovor so sociológom Michalom Vašečkom. In: *YouTube.com* [online]. [cit 2025-01-25]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=PEjotY-LPSU>
- Gemius. 2024. Domains [online]. [cit 2024-11-21]. Dostupné z: <https://rating.gemius.com/sk/tree/112>
- HRNČÁROVÁ, K. 2023. Denníkom dominuje bulvár, časopisom Plus 7 dní a Záhradkár. Predaj tlače však naďalej klesá. In: *MediaKlik* [online]. [cit 2024-11-21]. Dostupné z: <https://www.mediaklik.sk/media/clanok/682098-predaj-tlace-nadalej-klesa-dennikom-dominuje-bulvar-casopisom-plus-7-dni-a-zahradkar/>
- How can we build trustworthy media ecosystems in the age of AI and declining trust? 2003. In: *World Economic Forum* [online]. [cit 2024-11-21]. Dostupné z: <https://www.weforum.org/stories/2023/10/news-media-literacy-trust-ai/>
- O nás. 2025. In: IAB – Interactive Advertising Bureau [online]. [cit 2025-01-26]. Dostupné z: <https://www.iabslovakia.sk/o-nas/>
- In a world of deepfakes, we must build a case for trustworthy synthetic AI content. 2024. In: *World Economic Forum* [online]. [cit 2024-11-19]. Dostupné z: <https://www.weforum.org/stories/2024/05/why-we-need-to-look-beyond-deepfakes-to-benefit-from-synthetic-content-technology/>
- JENKINS, H. 2006. *Convergence culture: Where old and new media collide*. New York: NYU Press.
- KAČALA, J. 2023. *Krátky slovník slovenského jazyka*. Martin: Matica slovenská.
- KAČINOVÁ, V. – CHARLEZQUER, Ch. S. 2022. Conceptualization of media competence as an „augmented competence“. In: *Revista Latina de Comunicación Social*, roč. 80, s. 21 – 38.
- MCRAE, E. R. – AYKENS, P. – LOWMASTER, K. – SHEPP, J. 2024. 9 Trends That Will Shape Work in 2024 and Beyond. In: *Harvard Business Review* [online]. [cit 2024-11-19]. Dostupné z: <https://hbr.org/2024/01/9-trends-that-will-shape-work-in-2024-and-beyond>
- NEWMAN, N. 2024. Overview and key findings of the 2024 Digital News Report. In: *Reuters Institute for the Study of Journalism* [online]. [cit 2024-11-19]. Dostupné z: <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2024/dnr-executive-summary>.

- PROKEŠ, J. 2023. Slovenský trh periodickej tlače v čase pandémie COVID-19. Trnava: FMK UCM.
- PROKEŠ, J. – SOLÍK, M. 2024. The transformation of the Slovak periodical press market challenges and opportunities in the wake of the Covid-19 pandemic. In: *Media Literacy and Academic Research*, roč. 7, č. 2, s. 113 – 124. Dostupné z: <https://www.mlar.sk/the-transformation-of-the-slovak-periodical-press-market-challenges-and-opportunities-in-the-wake-of-the-covid-19-pandemic/>
- PROKEŠ J. – BRACH, W. – REIS, M. 2024. AI & Media in Slovakia: Challenges, opportunities, risks. The solution: AI News Agency. In: Monika Prostináková Hossová – Martin Solík – Matej Martovič (eds.). *Marketing Identity 2024: Human vs. Artificial. Zborník z konferencie s medzinárodnou účasťou*. Trnava: FMK UCM, s. 568 – 586. Dostupné z: https://mmidentity.fmk.sk/wp-content/uploads/2025/01/MI_2024_ENG.pdf#page=569
- RADOŠINSKÁ, J. – KVETANOVÁ, Z. – VIŠŇOVSKÝ, J. 2020. To thrive means to entertain: The nature of today's media industries. In: *Communication Today*, vol. 11, no. 1, 4 –21. Dostupné z: <https://communicationtoday.sk/to-thrive-means-to-entertain-the-nature-of-todays-media-industries/>
- Richter, A. 2019. Fake news and freedom of the media. In: *Journal of Internation Media & Entertainment Law*, vol. 8, no. 1, s. 1 – 33. Dostupné z: <https://www.swlaw.edu/sites/default/files/2019-03/Fake%20News%20and%20Freedom%20of%20the%20Media%20-%20Richter.pdf>
- Sbohem, tištěné Lidovky. Deník vydal poslední číslo, z titulní strany číší nostalgie. 2024 In: CNN Prima News, ČTK [online]. [cit 2024-11-10]. Dostupné z: <https://cnn.iprima.cz/vyslo-posledni-cislo-tistenych-lidovych-novin-otevira-jej-36-titulnich-stran-z-historie-listu-446408>
- SEÑOR, J. – STIRAM, J. – BRAVO, I. 2021. We're back! In: *Innovation in media 2022/23 World Report*, roč. 14, s. 6 – 7.
- SEÑOR, J. – STIRAM, J. – BRAVO, I. 2021. Artificial Intelligence, Robot Journalism and NFTs. In: *Innovation in media 2022/23 World Report*, roč. 14, s. 66 – 79.
- This is how AI is impacting – and shaping – the creative industries, according to experts at Davos. 2024. In: World Economic Forum

- [online]. [cit 2025-01-06]. Dostupné z: <https://www.weforum.org/stories/2024/02/ai-creative-industries-davos/>
- Top 8 Media Industry Trends & Innovations. 2024. In: *Start Us Insights, Research Blog* [online]. [cit 2025-01-06]. Dostupné z: <https://www.startus-insights.com/innovators-guide/media-industry-trends-innovation/>
- TRAMPOTA, T. – VOJTĚCHOVSKÁ, M. 2010. *Metódy výskumu médií*. Praha: Portál.
- TUŠER, A. 1999. *Ako sa robia noviny*. Bratislava: SOFA
- VOJTEK, J. 2021. Na okraj pojmov noviny a časopis a ich diferenčných znakov. In: *Communication Today*. Roč. 2, č. 2, s. 34 – 42. Dostupné z: <https://www.communicationtoday.sk/download/2/2011/Vojtek%20-%20CT%202-2011.pdf>
- VIŠŇOVSKÝ, J. – MINÁRIKOVÁ, J. – KAPEC. M. 2022. *Slovenský mediálny priemysel*. Praha: Wolters Kluwer ČR.
- Umelá inteligencia: definícia a využitie. 2023. In: *Európsky parlament* [online]. [cit 2025-01-06]. Dostupné z: <https://www.europarl.europa.eu/topics/sk/article/20200827STO85804/umela-inteligencia-definicia-a-vyuzitie>.
- Zákon č. 265/2022 Z. z. o vydavateľoch publikácií a o registri v oblasti médií a audiovizie. 2022. [online] [cit. 2025-01-06]. Dostupné z: <https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/2022/265/>

PhDr. Jakub Prokeš

Slovenská technická univerzita

Fakulta informatiky a informačných technológií

Ilkovičova 2

812 19 Bratislava

Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave

Fakulta masmediálnej komunikácie

Námestie Jozefa Herdu 2

917 01 Trnava

jakub.prokes@gmail.com

Nálepkovanie konzervatívcov v liberálnych médiách a naopak

Labeling conservatives in the liberal media and vice versa

Terézia Rončáková

Filozofická fakulta, Katolícka univerzita v Ružomberku

Abstrakt

Konzervatívno-liberálna polarizácia spoločnosti je v súčasnosti aktuálna v celej západnej civilizácii a je aj úlohou spoločenských vied skúmať jej príčiny, prejavy a účinky na medziludské vzťahy, politické (a voličské) správanie a iné aspekty spoločenského života. Ponúkaný príspevok predstavuje výsek priebežného rozsiahleho výskumu slovenských liberálnych a konzervatívnych názorových mediálnych textov, konkrétne rámcovanie vypuklých kultúrno-etických problémov v oboch typoch médií. Autorka na podklade teórie rámcovania identifikuje kľúčové kategórie – ľudovo „nálepky“ –, do ktorých novinári komentátori vtesnávajú svoj postoj k sporným témam kultúrnej vojny a ku konzervatívnej alebo k liberálnej protistrane.

Kľúčové slová: *Konzervativizmus. Liberalizmus. Rámcovanie. Média. Slovensko.*

Abstract

The conservative-liberal polarization of society is currently topical throughout Western civilization, and it is also the task of the social sciences to study its causes, manifestations and effects on interpersonal relationships, political (and voting) behaviour and other aspects of social life. The offered contribution represents a section of the ongoing extensive research of Slovak liberal and conservative opinion media texts, specifically the framing of prominent cultural and ethical problems in both types of media. Based on the theory of framing, the author identifies key categories – popularly known as „labels“ – into which newspaper commentators squeeze their attitude to the controversial topics of the culture war and to the conservative or liberal counterpart of the opposing party.

Keywords: *Conservatism. Liberalism. Framing. Media. Slovakia.*

Úvod

Polarizácia spoločnosti patrí v súčasnosti medzi intenzívne skúmané témy spoločenských vied. Sociológia, politológia a antropológia skúmajú charakter, intenzitu, príčiny a dôsledky hlbokého rozdelenia medzi spoločenskými skupinami (Jou 2013; Michaud, Carlisle & Smith 2009; Kanovský – Kocičová 2018); sociálna psychológia si vši-ma morálne súvislosti politických presvedčení (Valdesolo – Graham 2016; Feinberg – Willer 2015) a zisťuje, či a nakoľko politicko-spo-ločenské presvedčenia ľudí súvisia s ich vrozenými nastaveniami (Young 2019) a mediálna veda nás učí, že veľkú časť týchto problé-mov spôsobuje novodobá komunikácia prostredníctvom ideologic-ky silne profilovaných médií a zároveň sociálnych médií, ktorá ľudí uzatvára do „bublín“ a zosilňuje klanové myslenie a dehumanizáciu „tých druhých“ (Diercks – Landerville 2017; Chcherbakova – Niki-forchuk 2022; Januškevičiūtė 2022; Kitchens, Johnson & Gray 2020).

Slovenská spoločnosť v tom nie je výnimkou. V jej tradične kres-tanskom (najmä katolíckom), do značnej miery vidieckom prostredí malej krajiny s krátkymi dejinami národnej a štátnej samostatnosti sa prejavuje silné rozpoltenie obyvateľov na „progresívnych“ a „kon-zervatívnych“, pričom zjednodušujúco (a globalizujúco) sa používajú aj termíny „liberálni“ a „konzervatívni“. Rôznosť ich názorov sa týka napr. tém kovidovej pandémie a očkovania proti koronavírusu, vojny na Ukrajine a zodpovednosti Ruska za ňu, zelených politík Európskej únie, LGBTI aktivizmu aj tradičných bioetických otázok (umelých potratov, eutanázie, umelého oplodnenia a pod.).

Rozličné aspekty slovenského konzervatívno-liberálneho sporu sme v predchádzajúcich výskumoch spracúvali napr. z hľadiska vzťa-hu médií a cirkvi, resp. náboženstva (Rončáková 2016, 2022c, 2023b), z hľadiska argumentácie používanej na oboch stranách (Rončáková 2015, 2021, 2022a), z hľadiska lexiky a jazykovej expresivity na oboch stranách (Rončáková – Kaščáková 2023), z hľadiska vzájomného vnímania sa konzervatívcov a liberálov (Rončáková 2022b). V naj-novšom výskume prepájame a rozširujeme doterajšie metodologické prístupy rámcovej, argumentačnej, atribučnej a lingvistickej analýzy a skúmame na ploche slovenských konzervatívnych a liberálnych mé-dií všetky tri aspekty konzervatívno-liberálneho vzťahu, pýtajúc sa:

- Aké osobnostné vlastnosti a morálne kvality prisudzujú kon-zervatívci a liberáli „tým druhým“?

- Ako „tých druhých“ rámcujú (nálepkujú)?
- Na akých argumentačných základoch stavajú svoje kľúčové presvedčenia?
- Ako sa o „tých druhých“ vyjadrujú z hľadiska lexiky a expresivity?

V predkladanom texte budeme spomedzi týchto otázok odpovedať na tú o rámcovaní, resp. nálepkovaní „tých druhých“. Keďže tento výskum je v počiatočných fázach, prinesieme prvé zistenia na základe analýzy časti liberálnej mediálnej vzorky, pôjde teda o jednostranné „nálepkovanie“ konzervatívcov zo strany liberálov. Samozrejme, výskum pokračuje a pri ďalších príležitostiach postupne zverejníme ostatné zistenia.

Stav problematiky

Liberálno-konzervatívny vzťah nadobúda v rámci dlhodobého spoločensko-politického vývoja rozličné podoby a v súčasnosti sledujeme jeho vyostrenie v súvislosti s novodobým pravicovým extrémizmom na jednej strane (Mikulčíková 2010; Koziak – Hvasta 2019) a progresívnymi excesmi na druhej strane (Palko 2019). Stretávame sa s optimistickými presvedčeniami o možnej vzájomnej zhode a spolupráci (Betinský 2022a; 2022b; Mojžiš, Hríb, 2021) aj so skeptickými názormi o nemožnosti dialógu (Rončáková 2018). Dôležité je pritom rozlíšiť kultúrno-geografické špecifiká. Náš výskum vychádza zo slovenskej reality, zovšeobecniteľnej na realitu strednej a východnej Európy (CEE). Autori sa zhodujú, že postkomunistické krajiny prekonali posun od liberalizmu 90. rokov po konzervativizmus 2000. rokov. Liberálne strany doplatili na svoje spojenectvá s komunistami, čo konzervatívci využili a kritizovali spojenie liberalizmu a socializmu (Rae 2008; Zalewski 2016; Buzogány & Varga 2018). CEE krajiny si bez problémov osvojili demokratický systém inštitúcií a ekonomický liberalizmus, ale nepriklonili sa k liberálnej ideológii (Kuninski 1997). Keďže s potrebou ekonomickej transformácie súhlasili strany naprieč politickým spektrom, ideologický boj sa preniesol na pole kultúrnych, symbolických a národných záležitostí (Kiss 2002). Pre proti-liberálny politicko-ideologický pól sa sprvu používalo označenie autoritárnsky, neskôr sa presadilo pomenovanie illiberálny. Ten niektorí označujú za „brand“ dlhoročného maďarského premié-

ra Viktora Orbána a Maďarsko za „poster child“ illiberalizmu (Rone 2021), za illiberálnu „avantgardu“ (Buzogány – Varga 2018) alebo za trendsettera (Szelenyi – Csillag 2015). Ďalším konzervatívnym „vlajkonosičom“ je v tomto regióne Poľsko, kde sa tiež sformovalo nové konzervatívne intelektuálne hnutie vracajúce sa do medzivojnového obdobia a kritizujúce liberálny ateizmus, nihilizmus a nemorálnosť (Rae 2008).

Kľúčovými témami oživeného stredo- a východoeurópskeho konzervativizmu sú vlastenectvo, náboženstvo a rodina – totožné s témami rezonujúcimi medzi americkými neokonzervatívcami. Avšak na rozdiel od amerických neo-cons prisudzujú postkomunistickí neo-cons významnú rolu pri ochrane týchto hodnôt štátu (Szelenyi – Csillag 2015). Všeobecný trend renesancie konzervativizmu je však spoločný západnej Európe, USA aj CEE, hoci tejto paralele sa venuje málo pozornosti (Behr 2021). Globálne črty má aj redefinícia konzervatívnej/pravicovej ideológie na anti-liberálnu (Behr 2021; Nadler 2020). Preto sú aj v prostredí CEE inšpiratívne súčasné americké výskumy konzervatívno-liberálnych vzťahov. D. Young napr. dokazuje psychologickú podmienenosť konzervatívnej alebo liberálnej orientácie a zdôrazňuje komplementaritu oboch vnútorných nastavení. Tento potenciál by sa mal využiť na spoluprácu a nie na antagonizmus a nenávisť (Young 2019; 2020). A. Nadler skúma zo svojej (priznanej) liberálnej pozície „structure of feeling“ konzervatívnych mediálnych konzumentov a tvrdí, že konzervatívna identita stojí do značnej miery na negatívnych pocitoch sebalútosti a pozicionovania sa do roly obete, typických pre konzervatívcov už v časoch prvej cirkvi aj Francúzskej revolúcie. Vysvetľuje to ako spontánnu reakciu privilegovanej vrstvy na strácanie pozícií, statusových a majetkových výhod. Zároveň zdôrazňuje „enormnú úlohu“ konzervatívnych médií ako zosilňovačov a šíriteľov emotívnych naratívov – aby následne ponúkali balzam na rany, ktoré samy spôsobili (Nadler 2020, 2022).

Súčasný kultúrno-etický spor, samozrejme, nie je nový. Tvorí podstatu kultúrnej vojny s počiatkami v Bismarckovom Nemecku v 70. rokoch 19. storočia a v dejinách vždy býval prepojený s náboženskou otázkou. Bismarckov zápas sa orientoval priamo proti Katolíckej cirkvi a tzv. „Kulturkampf“ bol zápasom sekulárnych a cirkevných autorít. V 20. a 30. rokoch 20. storočia oživil pojem „kultúrna vojna“ taliansky marxista Antonio Gramsci, ktorý rozlíšil dve formy výkonu moci: „direct domination“ a kultúrnu, resp. ideologickú „hegemóniu“.

niu“. Tú druhú považoval za dôležitejšiu, čím sa rozišiel s Marxovým „ekonomizmom“ a dôraz presunul zo „základne“ na „nadstavbu“. Vládnuca trieda musí byť podľa neho schopná ukuť „hegemonic bloc“ v zmysle intelektuálneho a morálneho vodcovstva (Laclau – Mouffe 1985, 66) a získať súhlas masového človeka. To sa dosahuje cez kultúrne inštitúcie od školstva cez umenie, súdnictvo, médiá a cirkvi po rozličné iné masové organizácie. Gramsci toto postupné nadobúdanie kultúrnej prevahy nazýval „war of position“ (Gramsci 1971, 235) a neskorší teoretici ho pomenovali „dlhým pochodom inštitúcií“ (výraz prevzatý od nemeckého študentského aktivistu a sociológa Rudiho Dutschkeho z r. 1967/68). Gramsciho idey aktualizovali v 70. a 80. rokoch najmä neomarxista Ernesto Laclau (s Chantal Mouffe) a „krstný otec multikulturalizmu“ (Butler 2014) Stuart Hall. Reagovali na vtedajší vzostup pravicového populizmu M. Thatcherovej, krízu ľavice a objavovanie sa nových spoločenských hnutí spojených s identitou (feministky, černosi, gayovia a lesby) (Colpani 2022, 224). Hall, vyzdvihovaný aj ako zakladateľ cultural studies, uvažoval o hegemonii ako o „kultúrnej mobilizácii súhlasu naprieč spoločnosťou“ (Wood 1998, 401). Zaujímal ho pôvod spoločenského súhlasu, rozvíjal teóriu recepcie (dekódovania posolstiev) a v jej rámci súhlas – kritický súhlas – aj odpor. Snažil sa vyvažovať úlohu spoločenského diskurzu aj vnútroštátnej kohézie (Hall 1985, 92 – 93). Naopak, Laclau kládol dôraz na význam diskurzu v pluralistickej spoločnosti a dosahovanie hegemonie chápal predovšetkým ako konštruovanie nových významov a vytváranie morálneho, kultúrneho a symbolického poriadku. Ch. Mouffe dokonca vo svojej teórii agonistickej demokracie chválila ustavičný ideologický zápas a výsledkami boja o hegemoniu sú podľa nej len „dočasné hegemonické konštrukcie, ktoré zhromažďujú oponentov okolo spoločnej agendy“ (Sekerák 2015, 28).

Ďalšie oživenie pojmu „kultúrna vojna“ nastalo na začiatku 90. rokov 20. storočia zásluhou Jamesa Davisona Huntera, ktorý poukázal na existenciu tzv. „hot-button issues“ (potraty, homosexualita, odluka cirkvi a štátu, rekreačné drogy, cenzúra, súkromie, vlastníctvo zbraní). Takto chápaná kultúrna vojna sa už nevedie na základe náboženstva, etnicity, sociálnej triedy ani politickej príslušnosti, ale na základe ideologického svetonázoru (Hunter 1992). Ten sa zvykne vyjadrovať opozíciou tradicionalisti/konzervatívci vs. progresívci/liberáli. Znamená to, že ortodoxné/progresívne zložky naprieč rôznymi náboženstvami,

etnikami, triedami či politickými stranami sú si navzájom bližšie než ortodoxní a progresívni zástupcovia vnútri vlastných komunít (Hunter 2009, s. 1 316; Dreher 2017, s. 177)¹. Priamo na Gramscioho v tomto kontexte odkázal J. Fonte (2000), ktorý svetonázorové protipóly pomenoval „gramsciovský“ a „tocquevillovský“. Ten prvý charakterizuje presvedčenie, že morálne pravdy sú subjektívne a závisia od historických okolností; treba ich teda sociálne konštruovať, a to tak, aby sa oslobodzovali utláčané menšiny (rozšírené z klasických Marxových „utláčaných“ o ženy, rasové či sexuálne menšiny). Pre tocquevillovský svetonázor je typická viera, že existujú objektívne morálne pravdy aplikovateľné na všetkých ľudí všetkých čias; a tieto treba revitalizovať, aby sa spoločnosť obrodzovala. K stretu týchto dvoch svetonázorov dochádza napr. pri posudzovaní „zločinov z nenávisti“ a „inštitucionálnej diskriminácie“. Gramsciovský prístup preto niektorí kritizujú ako hrozbu vytvárania novej privilegovanej vrstvy (ženy, menšiny) a nerovnosti pred zákonom (Rabinowitz 2000). V kultúrnej vojne ide teda o moc nad spoločenskou definíciou správneho a nesprávneho (Buchanan 1992), o „privilegium formovať morálny poriadok“ (Hunter 2009, s. 1 319). Problematika kultúrnej vojny je rozpracovaná aj v kresťanskom teologickom a spoločenskom prostredí, pričom za bojujúce strany sa považujú „dve odlišné chápania a realizácie kultúry ľudského bytia“ (Rakús 2005), pre ktoré sa ujali pomenovania pochádzajúce od pápeža Jána Pavla II.: kultúra života² a kultúra smrti (Ján Pavol II. 1995, čl. 21, 28, 50, 87, 95; Jeffreys 2001, s. 360).

Metodológia

Teória rámcovania a na ňu naviazaná metóda rámcovej analýzy siaha do 90. rokov 20. storočia, ale jej základy boli položené už skôr. Sociológovia, politológovia, psychológovia aj mediálni vedci si všímali, že je rozdiel medzi tým, aké veci skutočne SÚ, a tým, ako ich VNÍMA-

¹ Označovanie dvoch strán súčasných kultúrno-etických sporov sa rôzni v závislosti od historických, spoločenských a kultúrnych kontextov. Za najvšeobecnejší a najzaužívanejší považujeme protiklad konzervatívny – liberálny a tieto pomenovania preferujeme aj v predloženom texte. Ku konzervatívnemu (konzervativizmu) sa ešte pridružuje pojem pravicový a tradicionalistický; k liberálnemu (liberalizmu) pojmy ľavicový a progresívny. Zároveň treba zdôrazniť, že kultúrno-etický význam týchto pojmov je iný ako ekonomický, ktorý predstavuje iba výsek konzervatívnej či liberálnej filozofie (Cibik, 2017, s. 16).

² Niektorí autori preferujú pomenovanie kultúra lásky (Klembárová 2013).

ME a hodnotíme. Už v 70. rokoch 20. storočia sa tomu začal intenzívnejšie venovať E. Goffman (1974), prevzímuc pojem „rámcovanie“ od G. Batesona (1955). V 90. rokoch 20. storočia výskumníci oživil tento koncept najmä s ohľadom na silu televízie a jej vplyv na vtesnávanie príliš komplexného sveta do „rámcov“. Podľa R. Neumana bola v danom čase práve televízna obrazovka tou platónovskou tieňohrou na stene jaskyne (Neuman, Just & Crigler 1992). S. Iyengar (1991) zase skúmal vplyv televízie na vzťah bežných ľudí k politikom, konkrétne na ich tendenciu pripisovať politikom viac alebo menej zodpovednosti. Za jedného z otcov teórie rámcovania sa považuje R. Entman (1993), ktorý pomerne chaotický priestor reflektujúci rámcovanie v rozličných humanitných vedných disciplínach vyčistil a dodnes sa najviac cituje práve jeho definícia rámcov:

„Rámcovať znamená vyberať niektoré aspekty vnímanej reality a tie následne zdôrazňovať, čím sa ponúka definícia, príčinná interpretácia, morálne hodnotenie a/alebo odporúčané riešenie daného problému“ (Entman 1993, s. 52).

Z tejto definície vyplývajú štyri funkcie rámcov, ktoré však nie každý rámec musí spĺňať všetky:

- definovať problém;
- diagnostikovať príčiny;
- vynášať morálne sudy;
- navrhovať reakcie a postupy.

Jednotliví autori zhodne poukázali na dva základné druhy rámcov, ktoré rozlične pomenúvali (epizodické, strategické, akčné, hrové vs. tematické, kontextové), avšak vyjadrili rovnaký obsah. Ak by sme prevzali terminológiu S. Iyengara, môžeme hovoriť o rámcoch:

- epizodických: konkrétne, čiastkové, zamerané na akciu, práve sa dejúce;
- tematických: kontextové, zamerané na podstatu, reflektujúce časový vývoj.

Médiá systematicky preferujú epizodické rámce (to, čo sa dá zrozumiteľne odprezentovať na malej ploche) pred tematickými (to, čo

si vyžaduje analýzu a väčšiu mentálnu angažovanosť príjemcu). Toto povyšovanie stratégie nad obsah a podstatu vedie k skeptickému, negativistickému, až opovrhlivému postoju bežných mediálnych konzumentov k verejným činiteľom, čo teoretici nazvali „špirálou cynizmu“ (Cappella – Jamieson 1997; Valentino, Beckmann – Buhr 2001).

V kontexte nášho výskumu je však zaujímavá najmä základná charakteristika rámcov ako zjednodušujúcich „škatuliek“ vyhovujúcich mediálnej rutine (ale aj mediálnej manipulácii) a odvolávajúcich sa na mentálne a kultúrne nastavenia príjemcov. Ako zdôraznili J. Cappella a K. Jamiesonová, rámcovanie je viac ako nastoľovanie agendy, lebo nielen vysúva udalosti do popredia (opomínajúc iné), ale aj poskytuje spôsob „myslenia o nich“ (Cappella – Jamieson 1997, s. 39). Vzhľadom na to, že ľudia rozmyšľajú inštinktívne, predstavuje rámcovanie mocný psychologický nástroj (Iyengar 1991, s. 10).

V daných procesoch zjednodušovania príliš komplexného sveta fungujú práve médiá ako tzv. „kognitívne oko“ (Pan – Kosicki 1993, s. 59), cez ktoré vidíme realitu. Preto sme sa v aktuálnom výskume zamerali práve na mediálne rámcovanie konzervativizmu a konzervatívcov, resp. liberalizmu a liberálov. V tomto konkrétnom texte prezentujeme čiastkové výsledky o tom, ako „nálepkuje“ liberálny *Denník N*³ konzervatívcov.

Výskumnú vzorku tvorili názorové texty, teda články spadajúce do žánrovej množiny publicistických príspevkov (v protiklade k spravodajským), ktoré obsahujú subjektívny názor autora. Sú to najmä komentáre, úvodníky, stĺpčeky, fejtóny, glosy, karikatúry. Vzorka zahŕňa obdobie január – apríl 2024 a obsahuje 196 textov: 124 z *Denníka N* a 72 z *Konzervatívneho denníka Postoj* (tab. č. 1). Zaraďovali sme do nej všetky články z rubriky Komentáre (oba denníky majú takto nazvanú rubriku), ktoré sa týkali polarizácie slovenskej spoločnosti – teda články o „tých druhých“. V liberálnom denníku boli takto chápaní konzervatívci, ale aj širšie všetci, ktorí nezdieľajú progresívno-liberálny pohľad na svet. V konzervatívnom denníku boli oponenti v tomto ideovom spore označovaní ako progresívcovia (častejšie) alebo

³ *Denník N* vznikol v roku 2014 odštiepením od tradičného liberálneho denníka *SME*, ktorý v tom čase kúpila slovenská spoločnosť Penta a časť redakcie sa obávala oligarchického vplyvu na obsah média. *Denník N* vychádza z tlačenej aj onlinej podoby a spolu s denníkom *SME* patrí medzi najaktívnejšie a najčítanejšie celonárodné médiá hlásiace sa k progresívno-liberálnemu svetonázoru.

liberáli, zriedkavo aj ako ľavica či socialisti, niekedy v jednom výraze „progresívno-liberálna ľavica“.⁴

Tab. č. 1: Rozloženie textov vo vzorke.

Médium	Počet textov
<i>Denník N</i>	124
<i>Postoj</i>	72
Spolu	196

Z metodologického hľadiska sme aplikovali kvantitatívno-kvalitatívnu obsahovú analýzu, sledujúc tri premenné:

- rámce,
- atribúty,
- argumenty.

V tomto príspevku prezentujeme iba výsledky týkajúce sa rámcov. Analyzovali sme ich kvalitatívne – teda využívajúc vnorenie sa do textu a uplatňiac výskumníkovú hĺbkovú znalosť prostredia a kontextu, keď bádateľ vystupuje ako relevantný reprezentant noriem, princípov a zvyklostí svojej kultúry (Hornig Priest 1996, s. 114). Zistenia o rámcovaní „tých druhých“ v jednotlivých článkoch sme priebežne podrobne zaznamenávali a následne sme ich súhrnne vyhodnotili, identifikovali v nich zjednocujúce kategórie a tie sme pomenovali a charakterizovali.

Zistenia

Denník N

V *Denníku N* sme určili osem rámcov, resp. „nálepiek“, ktoré dávajú liberálni novinári „tým druhým“ – teda zvyšku spoločnosti, ktorý niekedy explicitne pomenúvajú ako konzervatívco, ale niekedy ide

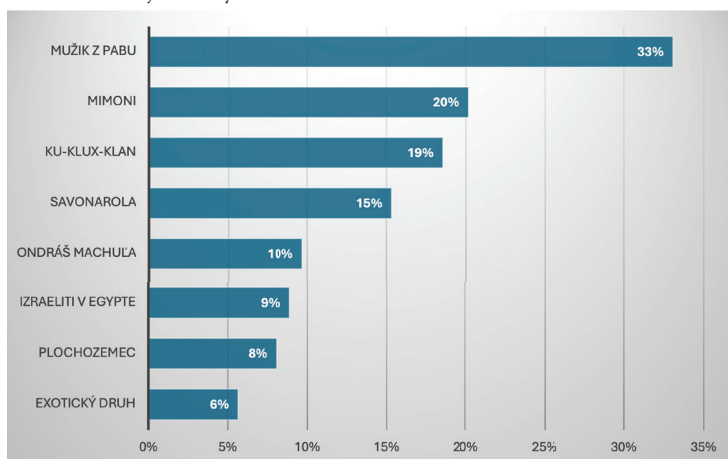
⁴ Jazykovú debatu o význame slov liberálny, progresívny, progresivistický, ľavicový ponecháme v tomto príspevku stranou. Podobne rozlišovanie progresivizmu a liberalizmu (v zložení slove so spojovníkom: progresívno-liberálny) a progresívneho liberalizmu (bez spojovníka: progresívnoliberalný). Tieto pojmy sa v bežnej publicistike používajú ako čiastočne synonymné, hoci majú svoje obsahové nuansy. Na účely tohto príspevku máme pod výrazom liberalizmus na mysli kultúrny liberalizmus (nie ekonomický), ktorý je v súčasnosti stotožniteľný s progresivizmom.

o pomerne ťažko definovateľnú skupinu občanov, pre ktorú je určujúci opačný pohľad na dianie v spoločnosti a opačné hodnotové nastavenie, ako má komentátor:

- mužik z pabu,
- mimoni,
- Ku-Klux-Klan,
- Savonarola,
- Ondráš Machuľa,
- Izraeliti v Egypte,
- plochozemec,
- exotický druh.

Jeden text mohol obsahovať viacero rámcov. Ich percentuálny výskyt zobrazuje graf č. 1.

Graf č. 1: Podiel jednotlivých rámcov vo vzorke z Denníka N.

Pomenovanie „mužik z pabu“ (33 %) je zámerne v ruštine, lebo takto zarámcovaný človek je – okrem iného – proruský, prokremelský, proputinovský, protiukrajinský. Túto nálepku by sme mohli pomenovať aj „dezolát“, čo je tiež obľúbené slovo medzi mestskými liberálmi. Anglický výraz „deplorables“ použila Hillary Clintonová vo svojej prezidentskej kampani v roku 2016 na označenie poľutovaniahodných, úbožiakov, ktorí nevolia ju, ale podporujú Donalda

Trumpa. Označujú sa takto málo chápaní, málo mysliaci ľudia z nižších spoločenských vrstiev, pudoví, primitívni, hrubí, krutí, agresívni, nahnevani, morálne nízki, opantaní ideológiou, nekultúrni, až smiešni. Sú aj patriarchálni, mizogýnni, zápecnícki – ďalšie vhodné pomenovanie pre nich by mohlo byť z rozprávky o peciválovi, nemožnom najmladšom bratovi, vyvalenom doma na peci. V karikatúrach sa tento typ človeka zobrazuje najčastejšie v krčme alebo s fľašou alkoholu. Preto je v jeho pomenovaní aj krčma – po rusky pab. Tento rámec bol s náskokom najčastejší – dosiahol 33 %.

Rámec „mimoni“ (20 %) znamená davových ľudí bez vlastného názoru, nemysliacich, ľahko zmanipulovateľných. Potrebujú silného vodcu, ktorému túžia odovzdať svoju zodpovednosť a chcú ho uctievať. Hľadajú mesiáša, kráľa, silného muža. Sami sú zbabelí, zmätení, poslušní, schopní dať sa nahovoriť aj na zlé veci. Mohli by sme ich nazvať aj „ovce“ – v slovenských reáliách ich liberálni komentátori zvyknú označovať a konkrétne „Ficove ovce“, podľa vodcovskej roly premiéra Roberta Fica.

Nálepka Ku-Klux-Klan (19 %) je pre tých, čo používajú násilie namiesto argumentov, sú vnútorne zlí, nebezpeční, utláčajú slabých (napr. LGBT ľudí), sú teda homofóbni, krutí, nenávisní, pomstiví. Sociopati, extrémisti, neznašajú demokraciu, utiekajú sa k antisystému.

Nálepka Savonarola (15 %) je podobná, ale toto všetko má náboženský základ. Savonarolia sú ovládnutí náboženskou ideológiou, ale pokrivenou, križiaci, fundamentalisti. Sú zaostalí, agresívni, násilní, posadnutí nenávisťou, pomstou a túžbou ovládať druhých. Niekedy navonok pôsobia skromne a dobročinne, ale ich pravá povaha sa skôr či neskôr prejaví.

Ondráš Machuľa (10 %) je meno veľmi známej slovenskej literárnej postavy z knihy slávneho spisovateľa Martina Kukučína *Neprebudný* (pôvodne vydané v r. 1886). Slovo „neprebudný“ je výstižné. Táto nálepka sa používa na vyjadrenie, že niekto je jednoduchý, primitívny, hlúpy, naivný, ľahostajný. Chce len svoj malý pokoj a blahobyť, vyššie veci sú mu ukradnuté. Má „zahmlený mozog“, žije v „kognitívnej hmle“.

Izraeliti v Egypte (9 %) sú tí, čo chcú pokoj za každú cenu. Plné hrnce sú im vzácnejšie ako sloboda a spravodlivosť. Sú ľahostajní, sebeckí, ale aj nerozumní, lebo v mene pokoja politikom všeličo prepáčia a nedokážu rozoznať, že tie plné hrnce sú často iba potemkinovské kulisy.

Rámec „plochozemec“ (8 %) označuje obeť dezinformácií, konšpirátora, ktorý sa cíti štvaný, nenávidený, žije v paralelnej realite. Aj on je kognitívne obmedzený a v súčasnom kontexte proruský.

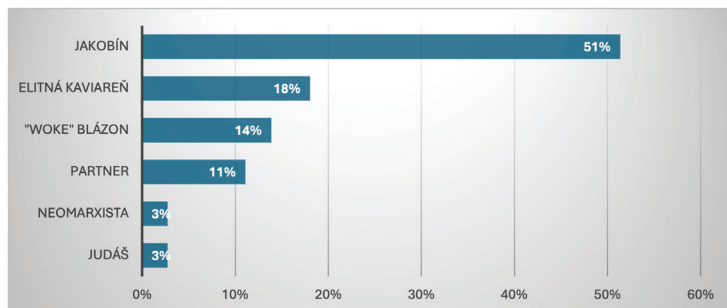
Rámec „exotický druh“ (6 %) je jediný pozitívny, pretože sa používa v kontexte hľadania dialógu s „tými druhými“, „tými inými“. Sú síce divní, ale nie nevyhnutne zlí, dá sa s nimi komunikovať aj spolupracovať. Niektorí liberálni novinári zdôrazňovali, že aj konzervatívcom ide o dobro krajiny, sú medzi nimi aj demokratickí ľudia a je potrebné vyvarovať sa predsudkov.

Konzervatívny denník Postoj

V *Konzervatívnom denníku Postoji* sme identifikovali a pomenovali šesť rámcov (graf č. 2):

1. jakobín,
2. elitná kaviareň,
3. „woke“ blázon,
4. partner,
5. neomarxista,
6. judáš.

Graf č. 2: Podiel jednotlivých rámcov vo vzorke z Konzervatívneho denníka Postoj.

„Jakobín“ (51 %) ako výrazne najčastejší rámec sa vzťahuje na kritiku progresívnoliberálneho ideologického radikalizmu, fanatizmu, bojovnosti, agresivnosti, zaujatosti, nespravodlivosti, hystérie. Liberálni oponenti sú vnímaní ako tí, ktorí so svätým zápalom ideológie

„za mohutného nadšenia médií a následne davov“⁵ naprávajú jeden omyl ďalším, idú aj proti prírodným zákonom a terorizujú štáty⁶, páchajú násilie na ľuďoch, ktorých umlčávajú a trestajú. Ich revolučný pátos býva pripodobňovaný aj ku komunistom. Vyslúžili si pomenovania ako „zeleno-červená nová ľavica“⁷ alebo „dúhový misionári“⁸ a sú vykresľovaní ako ideologická sekta, vykonávatelia propagandy bez rešpektu k slobode slova, nositelia nebezpečných, skazonosných politík, ktorými ohrozujú ekonomiku, ale aj kultúrno-etické sféry (jazyk, identita človeka, ľudská dôstojnosť). Konzervatívci veľmi negatívne vnímajú ich rozpínanosť a tendenciu presadzovať svoju agendu na spôsob „valca“, a to napriek tomu, že v spoločnosti tvoria len menšinu, ale zato hlučnú a hysterickú.

V rámci „elitná kaviareň“ (18 %) vytŕča ako podstatný rys povýšenectvo a pýcha. Konzervatívci vnímajú svojich progresívnoľiberalných oponentov ako snobov s „charizmou mrazničky“⁹, bez akejkoľvek empatie voči názorovým oponentom a snahy priblížiť sa k nim. Naopak, pociťujú z ich strany neúctu, pohŕdanie. Zároveň je kaviareň pre liberálov akousi salónnou bublinou, v ktorej sa držia mimo reality, mimo skutočných potrieb a požiadaviek ľudí, mimo porozumenia pre dobro tejto krajiny. Kaviareň symbolizuje aj pohodlnosť, zmäkčilosť: liberáli sú niekedy vnímaní ako arogantne sebavedomí, ale vnútri slabí, ľahko zviklatelní, náchylní pred problémami utekať – čiže stelesňujúci nedostatky súčasnej generácie „snehových vločiek“.

⁵ SÁDOVSKÝ, Š. 2024. Politika po prezidentských voľbách/Slovenský konzervativizmus neexistuje. Dokedy si to necháme? In: *Postoj* [online]. [cit. 2024-12-03]. Dostupné z: <https://www.postoj.sk/154274/slovensky-konzervativizmus-neexistuje-dokedy-si-to-nechame>.

⁶ HRABA, Z. 2024. Absurdné právo nebyť ovplyvnený zmenou klímy/Európsky súd pre ľudské práva nepochybne prekročil rubikon. In: *Postoj* [online]. [cit. 2024-12-03]. Dostupné z: <https://www.postoj.sk/154080/europsky-sud-pre-ludske-prava-nepochybne-prekrocil-rubikon>.

⁷ KRIVOŠÍK, L. 2024. Prieskum AKO k eurovoľbám/Pokiaľ by progresivci takto triumfovali, Slovensko by sa vymykalo trendom v EÚ. In: *Postoj* [online]. [cit. 2024-12-03]. Dostupné z: <https://www.postoj.sk/154569/pokial-by-progresivci-takto-triumfovali-slovensko-by-sa-vymykalo-trendom-v-eu>.

⁸ LEIDENFROST, M. 2024a. Krajniak na ceste ku KÚ/Nemali ste ho nechať ísť, kádeháci, veru, nemali ste ho nechať ísť. In: *Postoj* [online]. [cit. 2024-12-03]. Dostupné z: <https://www.postoj.sk/147769/nemali-ste-ho-nechat-ist-kadehaci-veru-nemali-ste-ho-nechat-ist>.

⁹ LEIDENFROST, M. 2024b. Ostane Kočner prezidenta!/Nech KDH teraz už dá ruky preč od Korčoka. In: *Postoj* [online]. [cit. 2024-12-03]. Dostupné z: <https://www.postoj.sk/153706/nech-kdh-teraz-uz-da-ruky-prec-od-korcoka>.

„Woke bláznov“ (14 %) by sme v doslovnom ponímaní mohli postaviť proti „Neprebudenému“ vyskytujúcemu sa medzi liberálnymi nálepkami pre konzervatívco. Tento rámec však nesignalizuje čerstvú myseľ ani britký úsudok, naopak, ako vyjadruje slovo „blázní“, títo samozvaní „prebudenci“ sú vnímaní ako ideologicky zaslepení, pomätení, extaticky nadšení za svoje témy a trochu smiešni, ale aj nebezpeční, lebo pôsobia ako slepí vodcovia, ktorí zbytočne privádzajú aj svojich nasledovateľov na scestie. Nemajú totiž domyslené dôsledky vlastných ideí, sú rojkovia odtrhnutí od reality, schopní sami sebe protirečiť (napríklad pretláčajú program tzv. spoločenskej zodpovednosti a ekologickej udržateľnosti firiem, ale nevidia, že tým poškodzujú ekonomiku i boj na Ukrajine). Chýba im teda zdravý sedliacky rozum a uplatňovanie ich sociálneho inžinierstva v praxi vedie k absurdným situáciám. Tento rámec obsahuje v sebe ako podmnožinu aj menší rámec „slniečkarov“, používaný najmä v súvislosti s migráciou na označenie ideologickej zaslepenosti a neschopnosti predvídať dôsledky.

Rámec „partner“ (11 %) zahŕňa vnímanie liberálov ako druhov v boji proti nedemokratickým populistom, spojencov, demokratov, ľudí, s ktorými hodno spolupracovať. Patria sem aj konzervatívne postoje k názorovým náprotivkom ako k tým, ktorí sú potrební pre rovnováhu v spoločnosti a dokážu zaujať svojím myslením, štýlom, možno sa nimi inšpirovať.

„Neomarxisti“ (3 %) sú tiež pomýlení ideológovia, avšak na rozdiel od jakobínov nie sú agresívni, násilní, rozpínaví. Sú len nositeľmi zlej vízie pre krajinu s potenciálom ničiť jej prosperitu.

Málo používaná špecifická nálepka „judáš“ (3 %) je určená dovnútra konzervatívneho tábora – tým, ktorí strácajú konzervatívnu identitu, rozriedujú posolstvo v záujme pomýleného zbližovania sa s liberálmi, pričom sú nemastní-neslaní, resp. biblickým jazykom: ani horúci, ani studení. V postate zradili, v horšom dokonca za prchavé výhody pre seba.

Porovnanie a záver

Medzi konzervatívnymi a liberálnymi „nálepkami“ môžeme sledovať isté paralely a uvažovať o spoločných znakoch aj špecifických črtách polarizovaného myslenia a hovorenia na jednej i druhej strane.

Prvá paralela sa ponúka medzi rámcami „mužik z pabu“ (33 %) a „elitná kaviareň“ (18 %). V prvom rade je zrejmý kvantitatívny nepomer: v liberálnom prostredí to bola najčastejšia nálepka dosahu-

júca tretinový podiel na skúmaných textoch, kým v konzervatívnom prostredí nezasahoval tento rámec ani pätinu textov. Zdá sa, akoby si týmto vzájomným označením obidve skupiny navzájom pritakávali: tým, že druhých označujú za „vyšších“ alebo „nižších“, sami seba zaradujú na opačnú stranu a toto sebazaradenie sprevádzajú určitým morálnym odsúdením oponentov. Sledujeme tu odraz globálneho trendu známeho napr. aj z USA, kde sa tiež konzervatívny a liberálny živel rámcujú ako „úbožiacky“ a „elitný“ – rozšírilo a ujalo sa už spomenuté pomenovanie „deplorables“, ktorým v prezidentskej kampani z roku 2016 označila (resp. urazila) anti-progresívcov Hillary Clintonová a dnes ho s určitou hrdosťou nosia na tričkách a bejzbalových šiltovkách konzervatívni voliči (Pfister 2024, s. 196 – 197).

Ďalšiu paralelu treba vidieť medzi najčastejším konzervatívnym rámcom „jakobín“ (51 %) a dvojicou liberálnych rámcov „Ku-Klux-Klan“ a „Savonarola“ (spolu 34 %). Jakobín totiž v sebe zahŕňa ideológiu aj agresivitu, ktoré sú pri hovorení o konzervatívcoch jemnejšie rozlíšené podľa toho, či v danom diskurze hrá rolu aj náboženstvo, alebo nie. U konzervatívcov bol tento rámec s náskokom (nadpolovičným!) prvý a u liberálov by bol po sčítaní oboch kategórií tiež na prvom mieste. Je teda zrejmé, že ideový, resp. ideologický nátlak z druhej strany výrazne irituje aj konzervatívcov, aj liberálov.

K „Neprebudenému“ sa – už len na jazykovom základe – natíska paralela s „woke“. „Ondráš Machuľa“ (10 %) ako kognitívne zahmlený, ubitý, podriadený v protiklade s „woke bláznom“ (14 %), ktorý svoj prívlastok síce odvodzuje od „prebudenia“ či „bdelosti“, ale z konzervatívnej strany je vnímaný ako vyšinutý, pomýlený a svojím revolučným nadšením až komický. Základom oboch rámcov je teda presvedčenie o nerozumnosti (alebo vyslovene hlúposti) druhej strany. Mohlo by sa zdať, že u konzervatívcov je tento postoj častejší, ale iba kým sa nezameriame aj na rámce „mimoni“, „Izraeliti v Egypte“ a „plochozemci“, ktoré všetky – s istými nuansami – poukazujú na mentálnu nedostatočnosť kritizovanej strany, či už sa akcentuje jej stádovitosť, otupená pohodlnosť alebo konšpiratívne myslenie. Tieto tri rámce dokopy dosahujú na našej vzorke podiel 37 % a spolu s „Ondrášom Machuľom“ až 47 %. Z toho môžeme usudzovať, že kým u konzervatívcov hrá vo vzťahu k liberálom prím rozhorčenie nad tendenciami k revolučnému teroru, u liberálov je to výsmech z kognitívnej slabosti oponenta.

Napokon ostávajú rámce „exotického druhu“ (6 %) a „partnera“ (11 %), oba poukazujúce na možnosť dialógu s druhou stranou, na

jej inšpiratívny potenciál a nádej na spoluprácu. U liberálov je tento rámec menej častý a menej ústretový – „tým druhým“ sú ochotní priznať právo na dobrý úmysel, už menej si však od neho sľubujú aj dobrý výsledok. Konzervatívny postoj k liberálom bol ústretovejší, partnerskejší, veľkorysejší.

Tieto výsledky sú však – ako bolo avizované v úvode – len prvými sondami do rozsiahlej analýzy, ktorá je v procese a do ktorej postupne pribudnú vzorky z okrajovejších častí konzervatívno-liberálneho spektra, v ktorom práve *Denník N* a *Konzervatívny denník Postoj* zastávajú stredovejšie, umiernennejšie pozície. Výskum pokračuje rešeršovaním a analyzovaním denníka *SME*, spravodajského portálu *Aktuality*, denníka *Štandard* a portálu *Hlavné správy*, čo prinesie aj do zistení o rámcoch a rámcovaní ďalšie zaujímavé podnety.

Literatúra

- BATESON, G. 1955. A Theory of Play and Phantasy. In: *Psychiatric Research Reports*, roč. 1, č. 2, s. 39 – 51.
- BEHR, V. 2021. Towards a transnational and social history of anti-liberalism. Insights from the trajectory of Ryszard Legutko. In: *European Politics and Society* [online]. [cit. 2024-12-03]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23745118.2021.1956237?needAccess=true>. DOI: 10.1080/23745118.2021.1956237.
- BETINSKÝ, J. 2022a. Rozhovor so Štefanom Hríbom: Dobrý novinár chráni ľudskú dôstojnosť. In: *Pravidelná dávka* [online]. [cit. 2024-12-03]. Dostupné z: <https://pravidelnadavka.sk/3916-2/>.
- BETINSKÝ, J. 2022b. Rozhovor s Michalom Vašečkom: Konzervatívci a liberáli musia byť spojenci. In: *Pravidelná dávka* [online]. [cit. 2024-12-03]. Dostupné z: <https://pravidelnadavka.sk/255-rozhovor-s-michalom-vaseckom-konzervativci-a-liberali-musia-byt-spojenci/>.
- BUCHANAN, P. 1992. The Cultural War for the Soul of America. In: *Patrick J. Buchanan – Official Website* [online]. [cit. 2024-12-03]. Dostupné z: <http://buchanan.org/blog/the-cultural-war-for-the-soul-of-america-149>.
- BUTLER, P. 2014. Godfather of Multiculturalism' Stuart Hall Dies Aged 82. In: *The Guardian* [online]. [cit. 2024-12-03]. Dostupné z:

- <https://www.theguardian.com/education/2014/feb/10/godfather-multiculturalism-stuart-hall-dies>.
- CAPPELLA, J. N. – JAMIESON, K. H. 1997. *Spiral of Cynicism. The Press and the Public Good*. New York/Oxford: Oxford University Press.
- CÍBIK, M. 2017. *Liberáli a tí druhí*. Bratislava: AKAmédia.
- DIERCKS, D. – LANDREVILLE, K. D. 2017. The indirect effects of partisanship and partisan media on knowledge about same-sex marriage policy: Exploring the knowledge and belief gap hypotheses. In: *Mass Communication and Society*, č. 20, s. 192 – 212. DOI 10.1080/15205436.2016.1230221.
- DREHER, R. 2017. *Benediktova voľba*. Bratislava: Postoj.
- ENTMAN, R. 1993. Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm. In: *Journal of Communication*, roč. 43, č. 4, s. 51 – 58.
- FEINBERG, M. – WILLER, R. 2015. From gulf to bridge: When do moral arguments facilitate political influence? In: *Personality and Social Psychology Bulletin*, roč. 41, č. 12, s. 1 665 – 1 681. DOI 10.1177/0146167215607842.
- FONTE, J. 2000. Why There is a Cultural War. Gramsci and Tocqueville in America. In: *Hoover Institution* [online]. [cit. 2024-12-03]. Dostupné z: <https://www.hoover.org/research/why-there-culture-war>.
- FREGA, R. 2024. Political elites and the democratic duty to trust the people. In: *Acta Politica* [online]. [cit. 2024-12-03]. Dostupné z: <https://link.springer.com/article/10.1057/s41269-023-00323-5>. DOI: 10.1057/s41269-023-00323-5.
- GOFFMAN, E. 1986 [1974]. *Frame Analysis. An Essay on the Organization of Experience*. Boston: Northeastern University Press.
- GRAMSCI, A. 1971. *Selections from the Prison Notebooks*. Prel. a ed. Quintin Hoare a Geoffrey Nowell Smith. New York: International Publishers.
- HALL, S. 1985. Signification, representation, ideology: Althusser and the post-structuralist debates. In: *Critical Studies in Mass Communication*, roč. 2, č. 2, s. 91 – 114.
- HORNIG PRIEST, S. 1996. *Doing Media Research. An Introduction*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- HRABA, Z. 2024. Absurdné právo nebyť ovplyvnený zmenou klímy/ Európsky súd pre ľudské práva nepochybne prekročil rubikon. In: *Postoj* [online]. [cit. 2024-12-03]. Dostupné z: <https://www.postoj.sk>.

- postoj.sk/154080/europsky-sud-pre-ludske-prava-nepochybne-prekroci-rubikon.
- HUNTER, J. M. 1992. *Culture Wars: The Struggle to Define America*. New York: Basic Books.
- HUNTER, J. M. 2009. The Cultural War and the Sacred/Secular Divide: The Problem of Pluralism and Weak Hegemony. In: *Social Research*, roč. 76, č. 4, s. 1 307 – 1 322.
- IYENGAR, S. 1991. *Is Anyone Responsible? How Television Frames Political Issues*. Chicago: The University of Chicago Press.
- JANUŠKEVIČIŮTĚ, J. 2022. Threats to the Process of Receiving Political News from Echo Chambers and Filter Bubbles on Social Media. In: *Information & Media*, č. 94, s. 39 – 52. DOI 10.15388/Im.2022.94.64.
- JOU, W. 2013. Left and Right in new democracies. In: J. C. Rosas – A. J. Ferreira (eds.). *Left and Right: The great dichotomy revisited*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, s. 283 – 295.
- KANOVSKÝ, M. – KOCIČOVÁ, N. 2018. Ideological consistency and political polarization in Slovakia. In: *Human Affairs*, roč. 28, č. 1, s. 44 – 53. DOI: 10.1515/humaff-2018-0005.
- KERTZER, J. D. – RENSHON, J. 2022. Experiments and Surveys on Political Elites. In: *Annual Review of Political Science*, č. 25, s. 529 – 550. DOI: 10.1146/annurev-polisci-051120 013649.
- KITCHENS B. – JOHNSON S. L. – GRAY P. H. 2020. Understanding Echo Chambers and filter Bubbles: The Impact of Social Media on Diversification and Partisan Shifts in News Consumption. In: *MIS Quarterly*, roč. 44, č. 4, s. 1 619 – 1 649. DOI 10.25300/MISQ/2020/16371.
- KLEMBÁROVÁ, J. 2013. Reflexia bioetických otázok v prácach Jána Pavla II. In: Martin Ološtiak, Marek Chovanec (eds.). 8. *študentská vedecká konferencia*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 216 – 223.
- KOZIÁK, T. – HVAŠTA, M. 2019. Zdroje pravicového politického extrémizmu na Slovensku. In: Tomáš Koziak – Ján Ruman – Jana Šutajová (eds.). *Kam kráčaš Európa, kam kráčaš demokracia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, s. 89 – 101.
- KRIVOŠÍK, L. 2024. Prieskum AKO k eurovoľbám/Pokiaľ by progresívci takto triumfovali, Slovensko by sa vymykalo trendom v EÚ. In: *Postoj* [online]. [cit. 2024-12-03]. Dostupné z: <https://www.postoj.sk/154569/pokial-by-progresivci-takto-triumfovali-slovensko-by-sa-vymykalo-trendom-v-eu>.

- LACLAU, E. – MOUFFE, Ch. 1985. *Hegemony and Socialist Strategy*. London, New York: Verso.
- LEIDENFROST, M. 2024a. Krajniak na ceste ku KÚ/Nemali ste ho nechať ísť, kádeháci, veru, nemali ste ho nechať ísť. In: *Postoj* [online]. [cit. 2024-12-03]. Dostupné z: <https://www.postoj.sk/147769/nemali-ste-ho-nechat-ist-kadehaci-veru-nemali-ste-ho-nechat-ist>.
- LEIDENFROST, M. 2024b. Ostané Kočner prezidenta!/Nech KDH teraz už dá ruky preč od Korčoka. In: *Postoj* [online]. [cit. 2024-12-03]. Dostupné z: <https://www.postoj.sk/153706/nech-kdh-teraz-uz-da-ruky-prec-od-korcoka>.
- MICHAUD, K. E. H. – CARLISLE, J. E. – SMITH, E. R. A. N. 2009. The relationship between cultural values and political ideology, and the role of political knowledge. In: *Political Psychology*, roč. 30, č. 1, s. 27 – 42. DOI 10.1111/j.1467-9221.2008.00679.x.
- MIKULČÍKOVÁ, A. 2010. *Súčasný právový extrémizmus*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi.
- NADLER, A. 2020. The Great Anti-Left Show. In: *Los Angeles Review of Books* [online]. [cit. 2024-12-03]. Dostupné z: <https://lareviewofbooks.org/article/the-great-anti-left-show/>.
- NADLER, A. 2022. Political Identity and the Therapeutic Work of U.S. Conservative Media. In: *International Journal of Communication*, roč. 16, s. 2 621 – 2 633 [online]. [cit. 2024-12-03]. Dostupné z: <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/18366/3778>.
- NEUMAN, W. R. – JUST, M. R. – CRIGLER, A. N. 1992. *Common Knowledge. News and the Construction of Political Meaning*. Chicago/London: The University of Chicago Press.
- PALKO, V. 2019. *Levy prichádzajú. Prečo Európa a Amerika smerujú k novej tyranii*. Bratislava: Postoj Media.
- PAN, Z. – KOSICKI, G. M. 1993. Framing Analysis: An Approach to New Discourse. In: *Political Communication*, roč. 10, č. 1, s. 58 – 59.
- PFISTER, R. 2024. Pozor na každé slovo. Ako progresívna ideológia ohrozuje našu slobodu prejavu. Bratislava: Postoj Media.
- Reiser, M. 2016. Detache and out of touch? Political Elites between public criticism and logic of professionalization. Prezentované na The European Consortium for Political Research General Conference Prague, 07 – 10 September 2016 [online]. [cit. 2024-12-03]. Dostupné z: <https://ecpr.eu/Events/Event/PaperDetails/29607>.

- RONČÁKOVÁ, T. – KAŠČÁKOVÁ, S. 2023. Ako sa navzájom častujú konzervatívci a liberáli. Expresívne výrazy v mediálnych textoch. In: *Kultura – Media – Teologia*, č. 56, s. 87 – 112 [online]. [cit. 2024-12-03]. Dostupné z: <https://czasopisma.uksw.edu.pl/index.php/kmt/article/view/13723>. DOI: 10.21697/kmt.2023.56.06.
- RONČÁKOVÁ, T. 2015. Reconciling Conservatives and Liberals: Mission impossible? In: *Revista Română de Journalism Comunicare*, roč. X, č. 4, s. 28 – 40.
- RONČÁKOVÁ, T. 2016. Media Coverage of a Crisis Situation in the Slovak Catholic Church. Media Argumentation Schemes in Relation to Christianity. In: Victor Khroul (ed.). *Media and Religion (vol. 4). Christianity in Media: Central and Eastern European Perspective*. Moscow: Faculty of Journalism, Lomonosov Moscow State University, s. 16 – 41.
- RONČÁKOVÁ, T. 2021. Closed churches during a pandemic: liberal vs. conservative and Christian vs. atheistic argumentation in the media. In: *Journalism and media*, roč. 2, č. 2, s. 225 – 243. DOI: 10.3390/journalmedia2020013.
- RONČÁKOVÁ, T. 2022a. The image of Christian churches in the Slovak and Czech media during the first wave of the COVID-19 pandemic. In: *Church, Communication and Culture*, 7, 2022a, č. 1, s. 127 – 153. ISSN: 2375-3234 (print), ISSN: 2375-3242 (online). DOI: 10.1080/23753234.2022.2036622
- RONČÁKOVÁ, T. 2022b. Pink vs. Brown - How Conservative Journalists Perceive Liberals and vice versa. In: *KOME*, roč. 10, č. 2, s. 93 – 116 [online]. [cit. 2024-12-03]. Dostupné z: http://komejournal.com/files/KOME_Ron%C4%8D%C3%A1kov%C3%A1122.2.pdf. DOI: 10.17646/KOME.75672.93.
- RONČÁKOVÁ, T. 2022c. Obraz cirkvi, kresťanstva a veriacych v mainstreamových liberálnych médiách na Slovensku. In: M. Cybulski – J. Jęczeń – M. Mocarz-Kleidienst – M. Widel-Ignaszczak (eds). *Język – Media – Religia. Konteksty Europy Środkowo-Wschodniej*, Tarnów: Biblos, s. 191 – 216.
- RONČÁKOVÁ, T. 2023. Religion in Cartoons of Slovak Mainstream Newspapers. In: *Studia theologica*, roč. 25, č. 3, s. 113 – 141 [online]. [cit. 2024-12-03]. Dostupné z: https://studiatheologica.eu/artkey/sth-202303-0006_nabozenstvo_v_karikaturach_slovenskych_mainstreamovych_dennikov.php. DOI: 10.5507/sth.2023.037.

- RONE, J. 2021. Backsliding of the left: or how Viktor Orbán's right-wing conservative illiberalism emerged as a normative ideal in Bulgarian political discourse. In: *European Politics and Society* [online]. [cit. 2024-12-03]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/23745118.2021.1956239>. DOI: 10.1080/23745118.2021.1956239.
- SÁDOVSKÝ, Š. 2024. Politika po prezidentských voľbách/Slovenský konzervativizmus neexistuje. Dokedy si to necháme? In: *Postoj* [online]. [cit. 2024-12-03]. Dostupné z: <https://www.postoj.sk/154274/slovensky-konzervativizmus-neexistuje-dokedy-si-to-nechame>.
- SEKERÁK, M. 2015. Why Praying "Hail, Mary" Does Not Denote to Invade Iraq and to Accept Capitalism? In: *Romanian Political Science Review*, roč. 15, č. 1, s. 61 – 90.
- SHCHERBAKOVA, O. – NIKIFORCHUK, S. 2022. Social media and filter bubbles. In: *Polonia University Scientific Journal*, roč. 54, č. 5, s. 81 – 88. DOI 10.23856/5411.
- VALDESOLO, P. – GRAHAM, J. (eds.). 2016. *Social psychology of political polarization*. New York: Routledge. DOI: 10.4324/9781315644387.
- WOOD, B. A. 1998. Stuart Hall's Cultural Studies and the Problem of Hegemony. In: *The British Journal of Sociology*, roč. 49, č. 3, s. 399 – 414.
- YOUNG, D. G. 2019. *Irony and Outrage. The Polarized Landscape of Rage, Fear, and Laughter in the United States*. New York: Oxford University Press.
- YOUNG, D. G. 2020. The Lincoln Project and the Conservative Aesthetic. In: *Society*, roč. 57, č. 5, s. 562 – 568.

prof. Mgr. Terézia Rončáková, PhD.

Katedra žurnalistiky

Filozofická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku

Hrabovská cesta 1B

034 01 Ružomberok

terezia.roncakova@ku.sk

Príspevok vznikol ako výstup grantového projektu VEGA č. 1/0510/24 „Kultúrna vojna v médiách a v jazyku“.

Cez výchovy k depolarizácii

Through education to depolarization

Simona Rusznyáková

Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Abstrakt

Ideológia, či už politická, náboženská alebo akákoľvek iná, často ľudí spája a umožňuje im zdieľať spoločné hodnoty, normy a pravidlá. V prípade kolízie našich ideologických presvedčení o svete vznikajú rôznorodé ideologické spory. Ideologické spory môžeme považovať za prirodzenú súčasť spoločnosti. To, ako dokážeme tieto spory pomenovať, komunikovať a riešiť, ovplyvňuje práve výchova. Príspevok preto poukazuje na prínosy vyučovacích predmetov etická výchova, náboženská výchova a výchova k občianstvu, ktoré nám umožňujú prostredníctvom svojich osnov otvárať diskusie o našich svetonázoroch. Z toho dôvodu sa príspevok zameriava na vplyv školskej výchovy na depolarizáciu v spoločnosti. Cieľom je analyzovať akým spôsobom môže pôsobenie na žiakov vo výchovno-vzdelávacom procese pozitívne pôsobiť na depolarizáciu v spoločnosti v témach ideologických sporov. Článok špecificky vyzdvihuje etickú výchovu, ktorej charakteristickými črtami sú otvorenosť pre prijatie človeka, otvorená komunikácia, aktívne počúvanie, prisudzovanie pozitívnych atribútov a hlavným výchovným cieľom je rozvoj komplexne prosociálnej osobnosti. Hľadáme cestu cez výchovy k depolarizácii.

Kľúčové slová: *Depolarizácia. Školská výchova. Spoločnosť.*

Abstract

Ideology, whether political, religious, or any other, often unites people and allows them to share common values, norms and rules. Various ideological disputes arise when ideological beliefs about the world collide. Ideological disputes can be considered a natural part of society. Education influences how we can name, communicate, and resolve these disputes. The article therefore points out the benefits of school subjects such as ethical education, religious education, and citizenship education, which allow us to open discussions about our worldviews through their curricula. Therefore, this study focuses on the impact of school education on depolarization in society. The

aim of this article is to analyze how the impact on students in the educational process can have a positive effect on depolarization in society on the topics of ideological disputes. This article specifically highlights ethical education, the characteristic features of which are openness to accepting people, open communication, active listening, positive attributes, and the main educational goal is the development of a comprehensive prosocial personality. Let us look for a way through education to depolarization.

Key words: *Depolarization. School education. Society.*

Polarizácia v spoločnosti je zapríčinená rôznorodosťou našich názorov a pohľadov na svet, ktoré môžeme považovať za ideologické názory. Ideologický názor ako taký v sebe prepája hneď niekoľko úrovní nášho vedomia a podvedomia. Aubin (1996) uvádza, že osobná ideológia je systém presvedčenia založený na tom aké spôsoby správania alebo stavy existencie považujeme za dobré alebo zlé, ktoré z nich uprednostňujem a ktoré sú hodné nášho záväzku. Osobná ideológia má niekoľko podkategórií, a to individuálny systém hodnôt, politická orientácia, religiozita, či otázky morálnosti a iné. Avšak ideológia nie je len personálna, neprislúcha len jednému človeku. Dijk (1998) konštatuje, že všetky tradičné prístupy vysvetľujúce a popisujúce ideológiu sa zhodujú, že ideológia je spoločenský koncept. Pri analýze ideologických názorov je potrebné neopomenúť ich sociálnu dimenziu. Táto dimenzia nám umožňuje porozumieť, že ideológia nie je len individuálny koncept hodnôt a presvedčení, ale je aj skupinové sociálne zdieľané presvedčenie. Je teda možné zhrnúť, že v spoločnosti sa simultánne objavuje mnoho ideologických presvedčení, keďže každý z nás do nej prichádza s vlastnou ideológiou a na pomyselných stenách spoločnosti maľuje svoj vlastný obraz svojho sveta. Tieto predstavy, obrazy fungovania sveta sa líšia štýlom, farbami, či rozmerom abstrakcie. Avšak, ako je všeobecne známe, naša sloboda končí tam, kde začína sloboda druhého človeka a to isté môžeme do značnej miery aplikovať aj na ľudí a ich ideológie. Možno tvrdiť, že jedna ideológia samozrejme nevylučuje tú druhú, mnohé sa dokonca prelínajú, korelujú spolu, no pri ideológiách je nám veľkou výstrahou a obmedzením otvorenosť pre prijatie. Ideológie dokážu ľudí nielen spájať, ale ich aj stavať do konfliktu, teda ideologického sporu. Vzhľadom na vysoký počet ideologických presvedčení a pohľade na

históriu ľudského rozvoja môžeme považovať ideologické spory za prirodzenú súčasť spoločnosti. Ľudia sa už od nepamäti sporili kvôli svojmu presvedčeniu, to v niektorých prípadoch vyvrcholilo v celospoločenský vyostrený konflikt. Niektorí boli presvedčení o tom, že Zem je plochá, iní zas, že je guľatá, jedni považovali za správne monoteizmus, iní zas polyteizmus a takto by sme vedeli menovať ďalej, pričom príkladov by sme našli skutočne mnoho. Aj napriek dlho pretrvávajúcim konfliktom v spektre rôznych ideologických sporov otázkou zostáva, ako aj napriek našej odlišnosti v našom presvedčení predchádzať vyostreným spoločenským konfliktom? Kvôli odpovedi na túto otázku nemusíme vymýšľať siahodlhé nové teórie, ale môžeme sa zamerať na využitie toho čo máme.

Podstatným aspektom, ktorý má na nás vplyv pri tvorbe predstáv o fungovaní sveta okolo nás, je výchova a práve tú môžeme efektívne využiť pri rozvoji celospoločenského porozumenia. Cieľom článku je snaha poukázať na prínosy rozvíjania medzipredmetových vzťahov a ich možný pozitívny vplyv v oblasti zmiernovania polarizácie v spoločnosti. Článok využíva metódy analýzy a interpretácie, ktorými skúma súčasný stav vo vybranej problematike, ako aj odbornú literatúru. Aj napriek tomu, že článok prináša podnetné inšpirácie aplikovateľné do pedagogickej praxe sa z hľadiska zvolených metodologických postupov jedná o teoretickú štúdiu. V prvom rade je potrebné sa zamerať nielen na vplyv školskej výchovy, ale aj rodinnej. Dopad rodinnej výchovy na jedinca, sa zvyčajne prejavuje v predstavách o normách spoločenského styku, ako aj v tom aké sú modely a pravidlá správania sa v spoločnosti, pričom jedinec tieto poznatky začleňuje do svojho hodnotového systému. Tieto idey o fungovaní spoločnosti jedinec nadobúda aj prostredníctvom biologických a psychických potrieb, ako aj prostredníctvom vzorov rodičov, prarodičov a iných členov rodiny, s ktorými prichádza do kontaktu v čase dospievania. Všetky tieto faktory sa môžu prejavovať kladne, ale aj záporne na postojoch a správaní jedinca v ďalších jeho kontaktoch v spoločnosti (Pasternáková 2015). V súvislosti s rodinnou výchovou môžeme teda konštatovať, že má neodmysliteľný vplyv na naše ideológie a reflektuje sa v niekoľkých úrovniach našej osobnosti. Ak sa na jedincovi odrazia isté negatívne vplyvy vyplývajúce z jeho rodinnej výchovy, reflektuje sa to nielen na jeho rodinných vzťahoch, ale aj na vzťahoch orientovaných smerom k spoločnosti. Ak sa v rodinnej výchove prejavujú negatívne vplyvy ako nevraživosť, odsudzovanie,

predsudky, ktoré vyúsťujú až do xenofóbie, či homofóbie, je veľmi náročné od dieťaťa prichádzajúceho do spoločnosti s týmito predpokladmi očakávať iný postoj. Tieto deti môžu dorásť v dospelých, ktorí nie sú schopní prijať inú ideológiu než tú svoju vlastnú, čo spoločnosť polarizuje. Ako však dokážeme týmto nástrahám a negatívnym vplyvom rodinnej výchovy predísť? Tieto javy vieme do značnej miery ovplyvniť práve školskou výchovou. Vo veľmi výstižne pomenovanom článku „Can Education Reduce Political Polarization?” (z ang. *Dokáže výchova a vzdelávanie redukovat politickú polarizáciu?*) autori poukazujú na faktor školskej výchovy ako prostriedku na rozvoj spoločenského porozumenia a dialógu prostredníctvom rozvoja kritického myslenia, ako aj komplexnej otvorenosti pre rôzne uhly pohľadu. Autori konštatujú, že toto otvorenie dialógu neznamená len slepé akceptovanie nových nápadov a pohľadov, ako skôr ochotu aktualizovať svoje poznatky a na ich základe revidovať svoje postoje a názory (Levi a kol. 2019, s. 6 –7). Školská výchova má preto veľký potenciál v oblasti vplyvu na depolarizáciu v spoločnosti. Náš školský systém disponuje hneď niekoľkými predmetmi, ktoré nám umožňujú aktívne implementovať tieto pozitívne aspekty školskej výchovy a sú to najmä humanitne zamerané predmety ako etická výchova, výchova k občianstvu (občianska náuka) alebo náboženská výchova. Za jeden z aktuálnych trendov v modernom školstve považujeme aj implementáciu medzipredmetových vzťahov do vyučovania, pričom v spomínaných predmetoch existujú blízke vzťahy aj v témach, ktoré dokážu pozitívne prispievať k zmene spoločnosti. Ktoré prierezové témy, ciele a kompetencie týchto výchovných predmetov sú vo vysokej synergii, si analyzujeme v nasledovných odsekoch.

Výchovno-vzdelávacie východiská vyučovacieho predmetu náboženská výchova v kontexte tém depolarizácie

Autorský tím projektu nových učebných osnov pre katolícke náboženstvo (predmet náboženská výchova/náboženstvo) pre základné a stredné školy v charakteristike predmetu uvádzajú akým spôsobom vplýva tento vyučovací predmet na žiaka v jednotlivých štádiách vzdelávania. Tězy, ktoré sú vo vysokej korelácii s otvorenosťou pre dialóg, pre prijatie človeka a spoznávanie iných svetonázorov sú nasledovné:

- 5. ročník ZŠ: Dialóg skvalitňuje jeho život.
- 6. ročník ZŠ: V dialógu s Tým, ktorý nás presahuje, objavujeme pravdu – pravdu o svete, o človeku i o Bohu.
- 9. ročník ZŠ: Slobodný človek, vedomý si hodnoty človeka, je schopný a ochotný niesť zodpovednosť nielen za seba, ale aj za iných.
- 1. ročník SŠ: Stredoškolač si začína sám vyberať a budovať vzťahy, za ktoré nesie zodpovednosť.
- 2. ročník SŠ: Určuje si svoj rebríček hodnôt. Vyberá si, s ktorými hodnotami sa stotožní (ktoré prijíma od rodičov a ostatných vychovávateľov), a ktoré vyselektuje.
- 3. ročník SŠ: Mladý človek hľadá svoju identitu. Zodpovedným budovaním vzťahov, výberom pravých hodnôt objavuje svoju identitu.

Kolektív autorov spolupodieľajúcich sa na tvorbe dokumentu *Učebné osnovy pre katolícke náboženstvo predmet náboženská výchova/ náboženstvo pre základné školy, stredné školy a gymnáziá* poukazujú aj na rozvoj kľúčových kompetencií prostredníctvom tohto vyučovacieho predmetu ako kompetencie k riešeniu problémov, komunikačné kompetencie, občianske kompetencie a existenciálne kompetencie. V kontexte týchto rôznych kompetencií zdôrazňujú niekoľko výchovno-vzdelávacích cieľov, ako napríklad, že žiak vníma postoj vzájomnej tolerancie ako základnú zásadu vlastného konania, pričom chápaním a poznaním postojov inak svetonázorovo zmyšľajúcich ľudí predchádza konfliktom. V komunikačných kompetenciách kladú dôraz na kultivované využívanie komunikačných zručností a ich náležité využitie k vytváraniu vzťahov potrebných k plnohodnotnému spolužitiu s ostatnými ľuďmi. V občianskej kompetencii poukazujú na rozvoj porozumenia, rešpektu a otvorenosti pre prijatie presvedčenia a hodnôt iných ľudí. (Kopecká a kol.). Je potrebné poznamenať, že náboženská výchova je povinne-voliteľný predmet, a na školách sa vyučuje v alternácii s etickou výchovou, pričom má dotáciu zvyčajne len jednu hodinu týždenne. Tento predmet, aj keď je primárne zameraný na vieru a náboženstvo môže žiakovi pomôcť lepšie porozumieť spoločenským javom a rozvíjať jeho dialogické kompetencie, ako ho aj inšpirovať ku kultivovanému prejavu svojho presvedčenia. Práve preto môžeme tento predmet považovať za veľmi relevantný v otázke depolarizácie spoločnosti prostredníctvom školskej výchovy.

Výchovno-vzdelávacie východiská vyučovacieho predmetu občianska náuka v kontexte tém depolarizácie

Občiansku náuku môžeme považovať za základný kameň školskej výchovy smerovaný k spoločnosti ako takej. Jedná sa totižto o povinný predmet, ktorý absolvujú žiaci ako základných, tak aj stredných škôl. Štátny vzdelávací program pre základné a stredné školy opisuje výstupy z občianskej náuky nasledovne:

- žiak je vedený k akceptovaniu vlastnej osobnosti a osobnosti druhých ľudí, aktívnemu občianstvu a osobnej angažovanosti, uvedomovaniu si práv a povinností,
- žiak je vedený k rešpektovaniu základných princípov demokracie a tolerancie, k obhajovaniu vlastných postojov a k primeranému obhajovaniu svojich práv,
- žiak je vedený k rešpektovaniu a uplatňovaniu mravných princípov a pravidiel spoločenského spolunažívania a prebratiu zodpovednosti za vlastné názory, správanie sa a dôsledky konania.
- žiak je vedený k uplatňovaniu vhodných komunikačných prostriedkov k vyjadrovaniu vlastných myšlienok, citov, názorov a postojov.

Konkrétne témy vyučovacích hodín pre stredné školy, ktoré môže učiteľ využiť v kontexte depolarizácie, sú hodiny orientované na témy socializácie, sociálnych vzťahov, medziludskej komunikácie, sociálnych fenoménov, deviácii a sociálnych problémov (Lysý a kol. 2010) Tieto témy pozývajú žiakov na otvorenú diskusiu facilitovanú učiteľom, pričom môže dôjsť aj k vedenej konfrontácii názorov, čiže praktickému nácviku do skutočného života mimo školy.

Výchovno-vzdelávacie východiská vyučovacieho predmetu etická výchova v kontexte tém depolarizácie

Ciele vyučovacieho predmetu etická výchova sú vo vysokej synerгии s vyššie spomínanými predmetmi. Zámerom etickej výchovy je komplexný rozvoj prosociálnej osobnosti, pričom sa témy dotýkajú rozvoja kľúčových kompetencií a gramotností. Štátny vzdelávací program pre základné školy opisuje etickú výchovu ako výchovu k osobnosti, ktorá:

- má svoju vlastnú identitu, je sama sebou a pritom táto identita zahŕňa v sebe aj prosociálnosť,
- má pozitívny vzťah k životu a ľuďom spojený so zdravou kritickosťou,
- prijíma iných v ich rozdielnosti, akceptuje ich názory a je ochotná na prijateľný kompromis, ktorý ale nie je v rozpore so všeludskými hodnotami,
- je ochotná a schopná spolupracovať a iniciovať spoluprácu.

Ostatné ciele etickej výchovy dopĺňajú celý jej sociálny atribút, ktorý má pozitívny vplyv na žiaka v kontexte jeho spolupráce v interpersonálnych vzťahoch. V obsahu vzdelávania predmetu etická výchova môžeme apelovať hneď na niekoľko tém, ktoré môže pedagóg využiť ako priestor pre znižovanie depolarizácie, a to sú napríklad otvorená komunikácia, dôstojnosť ľudskej osoby, sebaúcta, pozitívne hodnotenie seba, empatia, asertivita, prosociálne správanie – pomoc, darovanie, delenie sa, spolupráca, priateľstvo, komplexná prosociálnosť. Tieto témy sú zaradené do desiatich základných tém etickej výchovy, ktoré sú rovnaké pre stredné, aj základné školy (Križová-Podmanický 2011). Ciele etickej výchovy pre stredné školy sú koncipované ako spôsobilosti nadväzujúce na ciele pre základné školy, pričom etická výchova má:

- ďalej rozvíjať a zdokonaľovať u žiakov základné etické postoje a spôsobilosti, osvojené na základnej škole, ako sú sebaovládanie, pozitívne hodnotenie seba a druhých, komunikačné zručnosti, tvorivé riešenie medziľudských vzťahov atď.,
- vysvetliť žiakom princípy náboženskej i nenáboženskej etiky, ukázať im cestu k pochopeniu a tolerovaniu správania a názorov spoluobčanov a spolužiakov.

Ostatné ciele taktiež poukazujú na dôležité spoločenské schopnosti ako otvorenosť pre prijatie človeka, analýza a interpretácia hodnôt a noriem, využívanie adekvátnych komunikačných prostriedkov a iné. Konkrétne témy, ktoré môže pedagóg využívať na prehĺbovanie vzájomného porozumenia, sú pochopenie a akceptovanie ľudí, ktorí majú iný svetonázor, ľudská dôstojnosť a náboženská etika a rešpekt a úcta k iným rasám, etnikám, handicapovaným ľuďom v tematickom celku dôstojnosť ľudskej osoby, ako aj iné témy (Križová-Podmanický 2010).

Z tohto pohľadu, na základe vyššie uvedeného, môžeme konštatovať, že v našom školskom systéme už disponujeme prvkami, ktoré dokážu pozitívne prispieť k zmene v spoločnosti. Tieto predmety, ako aj ich výchovno-vzdelávacie ciele, ich učebné obsahy, sa navzájom presahujú a pri správnej stratégii sa dokážu efektívne prepájať a tak dosahovať ešte vyššiu účinnosť vo svojom spôsobení. Čo je však potrebné pre zvýšenie cieleného efektu depolarizácie prostredníctvom školskej výchovy? Môžeme považovať za nevyhnutné podporovať učiteľov v aktuálnom vzdelávaní nielen v oblasti metód, ale aktualizovať aj ich sociálno-spoločenské rozhlady. Pri spoločenských problémoch, ako je napríklad depolarizácia, je potrebné mať problém špecificky uchopený a analyzovaný ako na globálnej, tak na lokálnej úrovni. Preto by malo byť vyučovanie v týchto témach čo najviac špecifické a blízke realite žiakov, učiteľov, ale aj rodičov, pretože, ak zapôsobíme v škole na žiaka tým správnym spôsobom, prenesú sa jeho nadobudnuté vedomosti aj do ich domovov, do ich rodín, a tak aj do spoločnosti. Ďalším dôležitým bodom po podpore učiteľov samotných je vysoká podpora ich kooperácie v oblasti prepájania predmetov, učebných celkov a tematických okruhov vo výchovno-vzdelávacom procese. Súčasná reforma školského kurikula prináša práve témy interdisciplinárneho prepájania predmetov s cieľom obohatiť a rozvíjať žiakovu metakogníciu a osobnosť, čiže tento koncept je aktuálny a preto veľmi zaujímavý. Ako aj tento článok poukazuje, učitelia majú možnosť vzájomnej spolupráce, čo sa následne reflektuje nielen na naplnení učebných cieľov predmetov, keďže sú vo vysokej korelácii, ale v konečnom dôsledku sa to pozitívne reflektuje aj na žiaka. Žiak si môže prostredníctvom vyučovania s posilnením medzipredmetových vzťahov implementovať nadobudnuté vedomosti a zručnosti hneď v niekoľkých rovinách a následne si tieto hodnoty, normy a poznatky interiorizovať, a uplatňovať tak vo svojom vlastnom živote. Ďalšou zásadnou pomocou pre efektívne dosiahnutie edukačných cieľov je využívanie inovatívnych metód. Práve adekvátne spracovanie týchto tém prostredníctvom implementácie inovatívnych metód ako napríklad LARP (z ang. *live action role-play* / *živé hranie rolí*), ako aj komplexného zážitkového vyučovania, môže mať pozitívny dopad na výsledky výchovy a vzdelávania. V oblasti zážitkového vyučovania je dominantou práve didaktika etickej výchovy. Špecifikom didaktiky etickej výchovy je najmä jej model vyučovacej hodiny, ktorý môže byť inšpiráciou pre ostatné vyučovacie predmety.

Prínosy didaktického modelu etickej výchovy do pedagogickej praxe

Etická výchova je prínosnou časťou vyučovacieho dňa, ktorá žiakom, ale aj učiteľom prináša príjemné spostenie. Tento predmet prináša počas bežného školského dňa priestor pre diskusiu, sebapoznávanie, ako aj spoznávanie ľudí v našom okolí. Tradičná forma vyučovania na iných vyučovacích predmetoch má zvyčajne štandardnú formu koncipovanú z častí, a to motivačná časť, expozičná časť, fixačná časť a diagnostická časť. Z hľadiska aktuálnych trendov vo výchove a vzdelávaní žiakov je však podstatný nielen rozvoj vedomostí a poznatkov, ale aj rozvoj metakognície, kritického myslenia, či emocionálnej stránky osobnosti a mnohé iné. Práve tieto aspekty v sebe spája koncepcia didaktického modelu etickej výchovy.

„Podstatu etickej výchovy je potrebné vnímať z pohľadu jeho ašpirácie a v širšom zmysle hodnotovej orientácie prospešnej nielen jemu samotnému, ale aj širšiemu spoločenstvu, ktorého je súčasťou.“ (Lomnický 2015, s. 74 –75)

Etická výchova je teda predmet, ktorý prináša aktuálne témy, ktoré sa individuálne dotýkajú každého žiaka, pretože sú úzko späté so skutočným životom, prežívaním, ich individuálnym pohľadom na svet. Aj práve preto má didaktika etickej výchovy špecifický didaktický model, ktorý formuje vyučovaciu hodinu do štyroch častí a to sú:

- emocionálna a kognitívna senzibilizácia, ktorá otvára hodinu pochopením novej skutočnosti, poznania, normy, hodnoty, ako aj emocionálne stotožnenie sa s témou,
- hodnotová reflexia, ktorá odôvodňuje a zovšeobecňuje obsah témy,
- nácvik, ktorý spočíva v zážitku, vyvodzuje praktické dôsledky z novej skutočnosti, dochádza k osvojeniu si správania, pričom je vhodné ho zavrieť ďalšou reflexiou
- transfer do života, ktorý prepája vyučovaciu hodinu so skutočným životom (Hollá 2014, s. 107).

Využitie didaktického modelu etickej výchovy vo vyučovaní môžeme považovať za užitočné a efektívne aj v medzipredmetových té-

mach, pričom sa môžu ostatné vyučovacie predmety inšpirovať prístupom a vyučovacím modelom etickej výchovy.

Voľba správnej stratégie, metód, ale aj rozvoj medzipredmetových vzťahov sa môže pozitívnym spôsobom reflektovať na výstupoch z vyučovacieho procesu nielen na žiakoch, ale aj v ich rodinách, priateľstvách, vzťahoch, a tak v celej spoločnosti. Prostredníctvom rozvoja kritického myslenia, otvorenosti pre prijatie druhého človeka, ako aj rozvoja rôznych iných kompetencií, môžeme žiakov viesť k otvorenému dialógu a motivovať ich tieto kompetencie uplatňovať aj v problematike spojenej s ideologickými konfliktmi, čo sa môže pozitívne reflektovať a tak aktívne spolupodieľať na depolarizácii spoločnosti.

Literatúra

- AUBIN, E. 1996. Personal Ideology Polarity: Its Emotional Foundation and Its Manifestation in Individual Value Systems, Religiosity, Political Orientation, and Assumptions Concerning Human Nature. In *Journal of Personality and Social Psychology* [online]. [cit. 2024-9-10]. Dostupné z: <https://psycnet.apa.org/doiLanding?doi=10.1037%2F0022-3514.71.1.152>.
- DIJK, T. 1998. Ideology: A Multidisciplinary Approach. London: McGraw-Hill. [cit. 2024-9-10]. Dostupné z: <https://discourses.org/wp-content/uploads/2022/06/Teun-A.-van-Dijk-1998-Ideology.-A-Multidisciplinary-Approach.pdf>.
- HOLLÁ, K. 2014. *Didaktika etickej výchovy*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2014.
- LEVY, B. L. M. 2019. Can Education Reduce Political Polarization?: Fostering OpenMinded Political Engagement during the Legislative Semester. London: McGraw-Hill. [online]. [cit. 2024-9-10]. Dostupné z: https://scholarsarchive.library.albany.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1028&context=etap_fac_scholar.
- LOMNICKÝ, I. 2015. *Podstatné súvislosti etickej výchovy*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2015.
- PASTERNAKOVA, L. 2015. Výchova dieťaťa v súčasnej spoločnosti. In: *Aktivity a terapie s asistenciou psov - výskum ako východisko dobrej praxe: zborník príspevkov z Jarnej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej v dňoch 2. – 3. mája 2014*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. [online]. [cit. 2024-9-10]. Dostupné z:

- <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Soltesova2/subor/Pasternakova.pdf>.
- ŠTÁTNY VZDELÁVACÍ PROGRAM ETICKÁ VÝCHOVA (Vzdelávacia oblasť: Človek a hodnoty) PRÍLOHA ISCED 3. 2010. Bratislava: Štátny pedagogický ústav. [online]. [cit. 2024-9-10]. Dostupné z: https://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/statny-vzdelavaci-program/eticka_vychova_isced3.pdf.
- ŠTÁTNY VZDELÁVACÍ PROGRAM ETICKÁ VÝCHOVA (Vzdelávacia oblasť: Človek a hodnoty) PRÍLOHA ISCED 1. 2011. Bratislava: Štátny pedagogický ústav. [online]. [cit. 2024-9-10]. Dostupné z: https://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/statny-vzdelavaci-program/eticka_vychova_isced1.pdf.
- ŠTÁTNY VZDELÁVACÍ PROGRAM OBČIANSKA NÁUKA (Vzdelávacia oblasť: Človek a spoločnosť) PRÍLOHA ISCED 3A. 2010. Bratislava: Štátny pedagogický ústav. [online]. [cit. 2024-9-10]. Dostupné z: https://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/statny-vzdelavaci-program/obcianska_nauka_isced3a.pdf.
- ŠTÁTNY VZDELÁVACÍ PROGRAM OBČIANSKA NÁUKA (Vzdelávacia oblasť: Človek a spoločnosť) PRÍLOHA ISCED 2. 2011. Bratislava: Štátny pedagogický ústav. [online]. [cit. 2024-9-10]. Dostupné z: https://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/statny-vzdelavaci-program/obcianska_nauka_isced2.pdf.
- UČEBNÉ OSNOVY PRE KATOLÍCKE NÁBOŽENSTVO PREDMET NÁBOŽENSKÁ VÝCHOVA/ NÁBOŽENSTVO PRE ZÁKLADNÉ ŠKOLY, STREDNÉ ŠKOLY A GYMNÁZIÁ. Spišská Nová Ves: Katolícke pedagogické a katechetické centrum, n. o. v. [online]. [cit. 2024-9-10]. Dostupné z: https://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/statny-vzdelavaci-program/katolicke_nabozenstvo_isced_1.pdf.

Mgr. Simona Rusznyáková

Katedra etiky a estetiky

Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre

Hodžova 1

949 01 Nitra

simona.rusznyakova@ukf.sk

Životaschopnost klasického konzervativizmu v dnešní demokratické společnosti a jeho role při zmírňování společenského napětí na Slovensku a v Česku

*The viability of classical conservatism in
today's democratic society and its role in alleviating social
tension in Slovakia and the Czech Republic*

Martin Solík – Dalibor Velký
Přírodovědecká fakulta, Ostravská univerzita

Abstrakt

Tento příspěvek analyzuje současný stav konzervatismu v České republice a na Slovensku, s důrazem na jeho historický vývoj, současné proudy a klíčové osobnosti. Práce se zaměřuje na rozdíly mezi umírněným konzervatismem, reprezentovaným stranami jako KDU-ČSL a KDH, a radikálními kvazi-konzervativními proudy, mezi něž patří SPD Tomia Okamury a slovenské hnutí Republika. Příspěvek zkoumá příčiny rozdělení mezi umírněnými a radikálními konzervativci a analyzuje jeho důsledky pro politickou kulturu. Závěr nabízí vhled do budoucích výzev a směrů vývoje konzervatismu ve střední Evropě.

Klíčová slova: *Konzervatismus. Klasický konzervatismus. Radikální konzervatismus. Populismus. Liberalismus.*

Abstract

This contribution analyzes the current state of conservatism in the Czech Republic and Slovakia, tracing its historical development, contemporary currents, and key personalities. The work focuses on the differences between moderate conservatism, represented by parties such as KDU-ČSL and KDH, and radical quasi-conservative currents, which include Tomio Okamura's SPD and the Slovak Republic Movement. The contribution examines the causes of the split between moderate and radical conservatives and analyzes its consequences for political culture. The conclusion offers insights into fu-

ture challenges and directions for the development of conservatism in Central Europe.

Keywords: *Conservatism. Classical conservatism. Radical conservatism. Populism. Liberalism.*

Úvod

Klasický konzervatismus je v současném (zejména západním) světě často podrobován zkoumání a vedou se četné polemiky na různých úrovních ohledně toho, zda může v současné společensko-politické situaci uspět a prosadit se ve výraznější míře. Jinými slovy, jeho opodstatnění a relevance je v dnešním primárně západním prostoru zpochybňována z více stran. Současně je konzervativní ideologie – v důsledku přebírání i populistických narativů a stále větších ideologických neshod s klasickým a zejména progresivním liberalismem – obviňována z toho, že napomáhá postupující polarizaci společnosti na Slovensku i v Česku.

V případě konzervatismu na Slovensku a v Česku je potřebné zdůraznit, že tento ideologický směr představuje významný světový názor v rámci politického spektra. Konzervatismus má v obou státech historické kořeny a také vliv na formování současné společnosti. Z historického pohledu lze konzervativní katolicismus považovat dokonce jeden z nejúspěšnějších slovenských politických fenoménů. Na politické scéně se udržel více než století. Slovenští katolíci stáli u zrodu slovenského národního povědomí, spolupodíleli se na tragédii klero-fašistického Slovenského státu, bojovali proti komunismu a pomáhali budovat demokratické Slovensko v nových podmínkách po roce 1993. Také český konzervatismus má bohatou historickou tradici, která sahá do konce 18. století. Jména jako František Jan Vavák (1741 – 1816), staročeši (1848 – 1891): František Palacký a František Ladislav Rieger, nebo Václav Benda (1946 – 1999) významně intelektuálně formovali české konzervativní prostředí. V současnosti se však politický konzervatismus v obou zemích nachází na osudové dějinné křižovatce.

Klíčovým problémem československého konzervatismu je vedle nedostatečné názorové argumentace s liberálním táborem i jeho zásadní odklon od původní rétoriky, na které byl konzervatismus formován. Tento odklon se projevuje v zásadě ve dvou antagonistic-

kých rovinách – posun konzervativních politických stran a osobností do „neutrálního politického středu“, nebo naopak jeho radikalizace a posun ke populistickým a antisystémovým prvkům. Jinými slovy, v posledních letech lze pozorovat změny v konzervativních kruzích. Vedle tradičních konzervativních stran, které se v důsledku postupujícího progresivního diskurzu posunuly z křesťanských a středopravých pozic do centristických pozic (zejména Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová – KDU-ČSL v Česku a Křesťanskodemokratické hnutí – KDH), vznikají a sílí radikálnější proudy, které se otevřeně vymezují právě vůči progresivismu, a které pracují pouze s kvazi-konzervativní rétorikou (Solík 2022).

Tento druhý typ „konzervativních“ stran a hnutí¹ pak často představuje (se svou agendou) pro společnost hrozbu a zvyšují sociální pnutí ve společnosti. Charakterizuje je populistická rétorika, příklon k nacionalismu i radikalismu a jednoduchá řešení složitých a komplexních společenských otázek. V zásadě se tento typ stran řídí „*pro-ruskou, anti-establishmentovou politikou vzdoru proti euroatlantické komunitě vedle několika dalších občanských aktérech a polovojskových organizací, které mají podporu proruských internetových alternativních médií*“ (Mesežnikov – Bránilík 2017, s. 23). Tyto politické subjekty se sice odkazují na křesťanské konzervativní hodnoty, ale současně umějí kombinují i různé populistické radikálně-levicové (komunistické) prvky: odmítání kapitalismu, liberalismu a privatizace (Budajová 2018, s. 103) ambice vyvlastňovat strategické podniky za účelem levnější elektřiny, tepla i vody; využívání nostalgie za „stabilním a bezpečným“ komunistickým režimem; důraz na extrémní státní (etatistické) zásahy za účelem zajištění bezpečnosti občanů.

Cílem tohoto příspěvku je zmapovat současný stav konzervatismu v Česku a na Slovensku. Text se zaměří na identifikaci hlavních konzervativních proudů, jejich ideologických východisek, klíčové osobnosti současné konzervativní scény a média, které mají vliv na šíření konzervativních myšlenek. Také bude zobrazen rozkol mezi umírněnými konzervativci a radikálními konzervativci. Tento rozkol je patrný a odráží hlubší společenské napětí a rozdíly v přístupu

¹ Na Slovensku byla jedna z prvních politických stran tohoto typu Slovenská národná strana. Následovala politická strana Kotlebovci – Lidová strana Naše Slovensko a hnutí Republika (odštěpenci z Kotlebovců přeskupení již v hnutí Republika, který vede Milan Uhrík. V Česku je typickou stranou tohoto typu Svoboda a přímá demokracie – Tomio Okamura (SPD).

k řešení současných problémů. Téma konzervatismu na Slovensku a v Česku je aktuální a důležitá pro pochopení nejen politické dynamiky ve střední Evropě, ale také k pochopení vzrůstající polarizaci společnosti v obou krajinách.

Současný stav konzervatismu na Slovensku a v Česku

Jak již bylo naznačeno v úvodu, konzervatismus má na Slovensku a v Česku hluboké historické kořeny. Vývoj této ideologie byl ovlivněn událostmi, které formovaly politickou, sociální a kulturní identitu obou národů. Konzervativní myšlení v těchto zemích kladlo důraz na tradiční hodnoty, národní identitu a křesťanské principy.

Rozpad Československa v roce 1993 zapříčinil samostatný vývoj konzervativního myšlení v obou krajinách. V Česku konzervativní myšlení typicky představovalo KDU-ČSL, které se stalo stabilní součástí politického systému. Na Slovensku KDH čelilo novým výzvám v kontextu budování národní identity a redefinice konzervativních hodnot v nově vzniklém státě.

Období po roce 1993 bylo charakterizováno politickou transformací a ekonomickou restrukturalizací. Konzervativní strany se musely adaptovat na nové podmínky tržní ekonomiky a globalizace. V Česku se také Občanská demokratická strana (ODS) profilovala jako pravicová strana s ekonomicky liberálním a společensky konzervativním programem. Na Slovensku KDH spolupracovalo s dalšími stranami v rámci středo-pravicových koalic (Fiala – Holzer 2002).

V posledním desetiletí pak můžeme sledovat vzestup nových politických subjektů, které kombinují konzervativní rétoriku s populismem a nacionalismem. V České republice je to například hnutí Svoboda a přímá demokracie (SPD) Tomia Okamury, které využívá antiimigrační a euroskeptickou rétoriku. Na Slovensku vznikla hnutí jako Kotlebova ľudová strana Naše Slovensko (LSNS) a Republika, která propagují radikální nacionalismus a odmítají liberálně-demokratické hodnoty (Mareš 2015).

Migrační krize, která zasáhla Evropu v roce 2015, byla jedním z hlavních důvodů, proč došlo k vzestupu, těchto nových nebezpečných radikálně pravicových stran. Obavy z bezpečnostního dopadu migrace na domácí obyvatelstvo dokázaly tyto subjekty využít ve svůj prospěch, proto došlo k posílení jejich podpory. Tyto kvazi-konzervativní subjekty samy sebe začaly prezentovat za obránce národních

hodnot a taky v tomto období došlo k výrazné polarizaci společnosti. Právě tyto kvazi-konzervativní strany mají na polarizaci společnosti v obou státech významný podíl (Vykoupilová 2016).

V současnosti můžeme konzervativní strany a hnutí rozdělit na umírněné konzervativní subjekty (mohou se nazývat také jako tradiční konzervativní strany) a radikální kvazi-konzervativní subjekty.

Mezi umírněné konzervativní subjekty v České republice patří KDU-ČSL (Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová). Tato strana má dlouhou historii, která sahá až do roku 1919 kdy vznikla. V rámci ideologie se KDU-ČSL hlásí ke křesťanským hodnotám, konzervatismu a proevropské orientaci. (KDU-ČSL 2025) Politika této strany je založena na principech úcty k lidské důstojnosti, individuální svobody, demokracie a právního státu (KDU-ČSL 2019).

Na politické scéně České republiky hraje KDU-ČSL roli stabilního středopravicového subjektu, který je často součástí koaličních vlád. Její umírněný konzervativní přístup umožňuje spolupráci s různými politickými stranami, což přispívá k její trvalé přítomnosti v české politice. Dá se říci, že KDU-ČSL je sice etablovaná politická strana, které ale v současnosti prochází krizí a v posledních dvou letech nedosahuje podle volebních průzkumů ani 5 %, pokud by šla do voleb samostatně (Programy do voleb 2025).

KDH (Kresťanskodemokratické hnutie) je slovenská křesťansko-demokratická politická strana založená v roce 1990. Ideologicky se orientuje na křesťanské hodnoty, konzervatismus a proevropskou politiku. Strana klade důraz na ochranu lidské důstojnosti, podporu rodiny a sociální spravedlnosti (KDH 2023).

V politickém programu KDH prosazuje sociálně-tržní hospodářství, podporu malých a středních podniků a ochranu tradičních rodinných hodnot. V oblasti zahraniční politiky je strana proevropská a podporuje členství Slovenska v Evropské unii a NATO (KDH 2023).

Na slovenské politické scéně je KDH tradičním konzervativním subjektem, který se podílel na několika vládních koalicích. Její umírněný přístup a důraz na dialog jí umožňují oslovovat široké spektrum voličů.

Představené strany KDU-ČSL a KDH se zaměřují na prosazování tradičních hodnot a sociální spravedlnosti. Jejich rétorika je často zaměřena na podporu rodiny, školství a venkova, což jim umožňuje získat podporu v různých regionech. Strategie těchto stran zahrnuje kooperaci s jinými politickými stranami a prosazování svých

programů v rámci vlády. Dá se říci, že strany hrají ve svých zemích stejnou politickou roli možného stabilního koaličního partnera, s kterým se dá vést politická debata. Obě strany také pojmí velmi podobný program a zejména proevropské myšlení.

ODS (Občanská demokratická strana) je od svého vzniku tradičně liberálně-konzervativní stranou. Strana hájí konzervativní hodnoty, ale v současné době je ve straně několik ideologických proudů, proto nelze ODS striktně zařadit mezi konzervativní strany. Zejména nastupující generace politiků již není tak konzervativní jako v minulosti. Typickým představitelem konzervativního politika z řad ODS je například Marek Benda nebo europoslanec Alexandr Vondra.

V současné době pod vedením Petra Fialy tato strana již méně klade důraz na konzervativní hodnoty ve svém programu. Strana se posunula směrem blíže k liberálně-středopravicové politice. Petr Fiala je dlouhodobě profilovaný konzervativce, který v současnosti zastává umírněnou konzervativní rétoriku, která je mu často vytýkána. Podle jeho kritiků, Petr Fiala již není tak konzervativní, jako v době, kdy byla ODS v opozici. Přesto lze ODS stále zařadit mezi konzervativnější část české politické scény v porovnání se subjekty jako jsou Piráti nebo Starostové.

Radikální kvazi-konzervativní subjekty jsou v prostředí Slovenska a České republiky již etablované na politické scéně. Ačkoliv se konkrétní politické subjekty mění, zanikají a vznikají nové, jejich charakteristika je vždy velmi podobná.

SPD (Svoboda a přímá demokracie) je v České republice nejvýznamnější politický subjekt, který lze zařadit mezi kvazi-konzervativní subjekty. Tato strana byla založena Tomiem Okamurou v roce 2015. Nejednalo se ale o první stranu dříve podnikatele v cestovním ruchu Okamury. Strana se identifikuje jako národně-konzervativní. Je pro zavedení přímé demokracie švýcarské typu. Mezi nejvýznamnější body programu pak patří odmítání migrace, s tím spojeného slámu a euroskepticismus. Někteří členové SPD jsou také pro vystoupení České republiky z Evropské unie (SPD 2024).

Tuto stranu lze označit za populistickou a krajně pravicovou. Okamura se velmi často vymezuje vůči současné vládě Petra Fialy a je také odpůrcem České televize. Radikální postoje této strany proto přispívají k polarizaci společnosti a jejich ochota vést politický dialog je téměř nulová. SPD bylo vždycky v opozici a zůstává otázkou, zda se tento extrémistický subjekt bude někdy podílet na vládě.

Na Slovensku je nejvýznamnější stranou Hnutí Republika, které vzniklo teprve v roce 2021. Milan Uhrík, současný europoslanec, se snaží toto hnutí profilovat jako národně-konzervativní a klade důraz na suverenitu Slovenska. Také je znám svým odporem k migraci a vyznačuje se velkou mírou euroskepticismu. Rétorika hnutí je velmi ostrá k Evropské unii a globalizaci (Hnutie Republika 2025).

Také toto hnutí lze označit za extremistické a hlavně populistické. Snaží se nalákat nespokojené voliče a přispívá k polarizaci společnosti na Slovensku.

Významnou osobou byl Marián Kotleba. Je předsedou strany Kotlebovci – Ľudová strana Naše Slovensko, která již ale nedosahuje relevantních volebních výsledků. Strana se vyznačuje radikálním nacionalismem, konzervatismem, odporem k menšinám a Evropské unii. Strana často využívá nacionalistickou a xenofobní rétoriku, čímž také polarizuje slovenskou společnost. Jedná se o neonacistickou politickou stranu (LS Naše Slovensko 2025).

Dalším subjektem v České republice je strana Jindřicha Rajchla PRO (právo, respekt, odbornost). Tato strana je relativně novou politickou stranou, která si získává popularitu zejména mezi nespokojenými voliči. Strana se prezentuje jako konzervativní a vlastenecká, ale často používá radikální rétoriku. Program PRO zahrnuje odpor k povinnému očkování, kritiku Evropské unie a důraz na národní suverenitu. Rajchl výrazně vystupuje proti vládním opatřením a využívá populistické strategie, čímž přitahuje voliče nespokojené s tradičními stranami (Strana PRO 2025).

Tabulka č. 1: Umírnění konzervativci a radikální kvazi konzervativci

Kategorie	Umírnění konzervativci	Radikální kvazi-konzervativci
Zaměření	Tradiční hodnoty + modernizace	Nacionalismus, populismus
Evropská unie	Podpora (s výhradami)	Euroskepticismus
Rétorika	Dialogická, věcná	Polarizující, populistická
Vliv na společnost	Stabilizující	Polarizační
Hlavní strany	KDU-ČSL, KDH, ODS	SPD, Hnutí Republika, PRO

Z tabulky (č. 1) vyplývají klíčové rozdíly mezi umírněnými konzervativci a radikálními kvazi-konzervativci v České republice a na

Slovensku. Zatímco umírnění konzervativci se snaží propojit tradiční hodnoty s modernizací a dokážou vést politický dialog. Radikální proudy zastávají ideologii nacionalismu a populismu a nedokážou s tradičními politickými subjekty jednat. Umírněné konzervativní strany podporují Evropskou unii s výhradami a usilují o její reformy, radikálové jsou zpravidla euroskeptičtí a často požadují referenda o vystoupení. To stejné platí i v otázce Severoatlantické aliance.

Umírněné proudy se snaží stabilizovat společnost a podporovat demokratické instituce. Radikální subjekty naopak přispívají k polarizaci a zvyšují napětí mezi občany. Politické programy umírněných konzervativců jsou obvykle komplexnější a zahrnují promyšlené přístupy k řešení sociálních a ekonomických problémů.

Naproti tomu radikálové často nabízejí jednoduchá a populistická řešení. Rozdíl je patrný i v dlouhodobé stabilitě a tradici těchto stran. Zatímco KDU-ČSL a KDH mají historicky pevné postavení, radikální strany často vznikají z nespokojenosti s politickým systémem a mohou rychle ztrácet podporu. Celkově tabulka odhaluje, že konzervativní scéna ve střední Evropě je dynamická a různorodá, přičemž její radikální část přináší rizika pro politickou kulturu i demokratické hodnoty.

Ideologické napětí v moderní politice

V současném světě můžeme pozorovat soupeření mezi liberalismem a konzervatismem. Je třeba uvést, že obě ideologie se dále dělí na několik směrů, což celý střet komplikuje. Místo toho, aby se ideologie vzájemně obohacovaly, vedly kultivovanou debatu, vytváří někdy až démonický obraz druhé ideologie. Což má za následek vyvolávání extrémů ve společnosti. Umírněné konzervativní a liberální směry spolu dokážou spolupracovat ve prospěch společnosti na elementárních tématech, jako jsou svoboda, demokracie nebo ochrana jednotlivců (Mikulík 2020).

Problémem je, že na dnešní politické scéně se stále více objevují extrémní směry obou ideologií, které jsou díky své radikálnosti více atraktivní pro část obyvatel.

Podle Františka Mikloška představuje konzervatismus na Slovensku respektování ověřených a společenských hodnot a tradic. Liberalismus ještě není na Slovensku tak silně etablovaný, jako ve státech Západní Evropy. Jedním z důvodů, proč jsou východní státy konzervativní a západní liberální, je rozdílná životní úroveň obyvatel. Západní spo-

lečnost má vyšší životní standart a dlouhodobé občanské sebevědomí. Zatímco na východě je nižší životní standart a část společnosti se stále nevyrovnala se západním stylem života (Mikloško 2021).

Důležité je si uvědomit, že jak konzervatismus, tak i liberalismus mohou lehce sklouznout do přesvědčení, že pouze jejich ideologie je správná a je ta nejlepší pro svět jako takový i samotnou společnost. Pokud k takovému utopickému stavu dojde, kdy jedna ideologie je přesvědčena o své nenahraditelnosti, může to vést k narušení společenské rovnováhy (Mikloško 2021).

Společnost funguje nejlépe tehdy, když mezi různými ideovými směry existuje dialog a vzájemná korekce extrémních postojů. Pokud dojde k dominantnímu postavení pouze jedné ideologie, může se systém stát nejen méně flexibilní, ale také náchylnější ke krizím, protože odmítá se adaptovat na měnící se podmínky. Dlouho let trvající a neomezená svoboda, strach z nejistoty či destabilizace mohou vyvolat tendence k hledání jednoduchého řešení a pevné ruky. Tohoto stavu dokážou často využívat typicky populistické strany mezi které patří i kvazi-konzervativní politické partaje. Mnoho příkladů z historie ale ilustruje, že takový posun často přináší ohrožení demokratické společnosti.

V případě Slovenska politický konzervatismus možná pro některé čtenáře paradoxně soupeří o hlasy se socialistickými stranami. Soupeří totiž spolu o stejného voliče. Důvody, proč tomu tak je vychází z historického vývoje země, sociální strukturou obyvatelstva a očekávání voličů na roli státu. Přestože by konzervativní strany měly prosazovat co nejmenší zásahy do ekonomiky, často jsou defacto donuceny přijmout takové ekonomické opatření, které lze označit za socialistické. Velká část obyvatel Slovenska očekává, že stát má plnit roli ochránce, v podobě, jakou jsou regulace, dávky nebo případně intervence.

Konzervativní strany na Slovensku musí podporovat silný sociální stát. Pouze tak mohou být atraktivní pro voliče s nižšími příjmy a také střední vrstvy. Je třeba ale uvést, že tento model sociálního konzervatismu, může vést k několika problémům. Jednak tento způsob vlády prohlubuje závislost obyvatelstvu na státu. Také se zvyšuje daňové zatížení, protože sociální politika států stojí velké finanční prostředky, které stát potřebuje na druhé straně vybrat.

Česká politická scéna si stále zachovává jistý ideologický pluralismus. To lze hodnotit za pozitivní jev i přes to, že se mění nástroje či způsoby, jak získat volební hlasy. Média stále hrají důležitou roli při utváření veřejných diskuzí, přesto role klasických médií postupně

ustupuje na úkor zejména sociálních sítí. I konzervativní média se stala pevnou součástí mediálního prostoru v Česku.

Kritici českého konzervatismu často vytýkají, že je argumentačně slabý, zjednodušuje problémy a také, že někdy tendenčně nálepkuje své oponenty. Toto nálepkování oponentů znamená používá termínu jako neomarxismus či liberalismus. Jedná se defacto u jaké si univerzální nálepky na jakýkoliv odlišný pohled na svět. Tento konzervativní přístup konzervatismus degraduje a místo seriózního ideologického proudu z něho činí karikaturu, jak tvrdí jeho kritici (Sekerák 2021).

Kdy se může konzervativismus stát hybnou, relevantní a respektovanou silou?

Konzervatismus, který patří k nejdůležitějším ideologiím v 18. a 19. století, formuloval západní intelektuální prostředí, se aktuálně nachází na zásadní křižovatce. Podle mnohých intelektuálů konzervatismus ztrácí svou identitu a opodstatnění. Pokud se konzervatismus bude chtít stát opět respektovanou hybnou silou, musí projít transformací, která se bude stále opírat o pilíře tradičních hodnot, ale také bude reagovat na výzvy moderní doby. Zásadní je pak důrazné distancování se od kvazi-konzervativního, radikálního, populistického a sociálního konzervatismu. Následně bude představeno 5 klíčových bodů, kterými se konzervatismus musí zabývat.

Prvním bodem je zaujetí citlivého přístupu ke klíčovým tématům dnešní společnosti a pragmatická zahraniční politika. Konzervativci musí velmi citlivě přistupovat ke klíčovým výzvám moderní společnosti jako jsou migrace, zelená politika a LGBT komunita. Je potřeba vést racionální diskusi, která bude věcná a bude se opírat fakta. Konzervativci a liberálové musí zahájit věcný společný dialog, který může vyřešit současnou polarizaci společnosti.

Konzervativní přístup k migraci by měl být racionální a citlivý. Jejich přístup by měl zahrnovat podporu legální migrace s integrací migrantů do společnosti s důrazem na respektování kulturních hodnot hostitelské krajiny. Kompromisním řešením může být kombinace efektivní kontroly migrace a poskytování humanitární pomoci v krizových oblastech, aby se minimalizovala nutnost masového přesunu obyvatel.

Konzervativci v zásadě odmítají všechny radikální změny v legislativě i ty změny, které se týkají LGBT komunity. To ale neznamená, že by konzervativci neměli chránit tuto komunitu před diskriminací či nená-

vistnými projevy. Společným kompromisem by mohlo být zachování tradičního manželství jako instituce mezi mužem a ženou, přičemž by měla být dostupná právní ochrana partnerských svazků pro LGBT páry.

V případě ochrany životního prostředí může konzervativní přístup nabídnout podporu tradičních forem zemědělství a lesnictví. Zároveň se ale musí konzervativci vymezit vůči radikálním opatřením, které mohou ohrozit ekonomickou stabilitu a prosperitu obyvatelstva. Případné radikální snížení životní úrovně obyvatelstva by totiž mělo právě dopad na životní prostředí. Je třeba naleznout konsenzus, který bude racionální a uspokojivý pro všechny strany.

V otázce zahraniční politiky by měli konzervativci zůstat u tradičního realistického vnímání mezinárodních vztahů, které je inspirováno dílem Hanse Morgentaua. Realistický přístup upřednostňuje historicky zakořeněné zkušenosti nad úkorem spekulace morálky či normativnosti. Konzervativci by neměli přijímat idealistické vize o ideální společnosti. Musí se zaměřit na pragmatická řešení, kterou jsou v souladu s realitou mezinárodního prostředí.

Realistický konzervatismus se opírá o historické zkušenosti a respektování lidské nedokonalosti. Místo slepého následování ideologií klade důraz na poučení se z minulosti a odmítání utopických vizí. Tento přístup zdůrazňuje pragmatická řešení problémů, která vycházejí z reálných možností, a ne z idealistických představ o dokonalé společnosti.

Důležitým aspektem realistického konzervatismu je i uznání limitů moci a potřeba opatrnosti při zásazích do systémů, jako jsou ekonomika nebo mezinárodní vztahy. Tento přístup varuje před nadměrnou regulací a snahou vnucovat vlastní hodnoty jiným národům. Konzervativci by měli podporovat politiku rovnováhy sil, respektování suverenity států a vyhýbat se nepromyšleným zásahům do globálních struktur.

V oblasti zahraniční politiky se realistický konzervatismus zaměřuje na kombinaci diplomacie a síly tam, kde je to nezbytné. Zároveň však odmítá zbytečné intervence a přehnané výzvy k přetváření světa podle jedné ideologie. Konzervativní zahraniční politika by měla stavět na respektu k mezinárodnímu právu a ochraně národní suverenity, přičemž se snaží předcházet konfliktům skrze strategickou stabilitu a vyvážené vztahy mezi státy.

V případě ekonomiky realistický konzervatismus klade důraz na svobodný trh a odpovědnou fiskální politiku, přičemž uznává, že stát by měl mít jen omezenou, ale efektivní roli v regulaci trhu. Podpora

podnikání, inovací a investic je klíčová pro dlouhodobou prosperitu, avšak současně je nutné dbát na sociální soudržnost a minimalizovat negativní dopady globalizace na tradiční průmyslové oblasti.

Z tohoto důvodu by měla hospodářská politika konzervativců usilovat o snižování byrokracie, podporu malých a středních podniků a odpovědnou daňovou politiku, která zajistí jak ekonomický růst, tak i stabilní financování základních veřejných služeb. Realistický konzervatismus varuje před neuváženými zásahy do ekonomiky, které by mohly vést k dlouhodobým nerovnováhám nebo závislosti na státních dotacích.

Zadruhé se konzervativci musí vymezit vůči neliberálním proudům. Jedním z klíčových kroků konzervativců musí být jasné vymezení ke všemu, co se dá definovat jako neliberální, populistické, radikální či anti západní. Tyto kvazi-konzervativní směry jsou často spojovány s klasickým konzervatismem, což má za následek, že je tato ideologie vnímána jako zastaralá nebo radikální. Proto je potřeba zřetelně přijmout principy anglosaského konzervatismu, který obsahuje širší možnosti a má také větší potenciál při vedení dialogu s liberalismem.

Důraz na principy klasického konzervatismu je klíčový pro moderní konzervatismus. Je potřeba stanovit jasné vymezení toho, co je doopravdy konzervativní, respektive demokraticko-konzervativní. Jinak bude stále docházet ke zneužívání ideologie konzervatismu pro účely politického populismu a extrémismu.

Dnešní společnosti čelí výzvám, kterým doposud lidstvo nečelilo. Proto musí konzervatismus redefinovat své opodstatnění a reagovat na ně komplexně. Tedy odborně, kultivovaně a věcně. Místo nálepkování svých oponentů je potřeba zahájit věcný dialog, který bude prospěšný pro celou společnost.

Třetím bodem je snaha o hledání kompromisu s liberalismem. Obě strany se musí snažit najít demokratický průnik a přestat negativně nálepkovat druhou stranu. Tyto dvě ideologie potřebují být vedle sebe. Vzájemně se dokážou obohatit, věcně konfrontovat a spolupracovat pro blaho celé společnosti. Případně spojenectví nebo alespoň smíření je klíčové pro udržení stability a prosperity. Podpora demokratických institucí je jedním z mnoha základních témat, na kterém se oba tábory shodnou. Jak konzervatismus, tak i liberalismus musí společně bojovat proti antisystémovým stranám a elitářským politickým projektům, které ohrožují samotné základy demokracie.

Obrana demokratických a parlamentních principů, je proto ta nejdůležitější úloha obou ideologií.

Předposlední bod je v případě slovenských konzervativců vymezení se vůči ľudáctva a také radikálního nacionalismu, který se týká také českých konzervativců. Tyto deformace klasického konzervatismu se ostře vymezují proti vnějšímu nepříteli a jsou přímým ohrožením demokracie. Slovenský klerofašistický režim za druhé světové války je historickým příkladem, kam až deformace konzervatismu může vést. Je třeba nezapomínat na podstatu lidské povahy. V dnešní době se často nedbale ignoruje skutečnost, že lidé jsou stále bytostí z masa a kostí, které disponují pouze v omezeném okruhu vazeb. Teritoriální ukotvení je pak pro část populace prvkem sebeurčení, které je v souvislosti s kulturou, rodinou, náboženstvím a státem. Je třeba upozornit na skutečnost, že mezi radikálním nacionalismem, šovinismem a zdravým umírněným vlastenectvím defacto neexistuje přímé rovnítko. Proto se musí konzervativci hlásit ke zdravému a umírněnému vlastenectví (Scruton 1993).

Posledním bodem je konzervativní zelená politika. Ochrana přírody a celkový vztah k životnímu prostředí je tradiční konzervativní téma. Přesto se dnes můžeme setkat s tím, že mnozí odpůrci namítají, že právě konzervativci jsou proti ochraně životního prostředí. Tento diskurz je zejména v evropském prostředí dlouhodobý. Časté nářky, že konzervativci jsou zastánci fosilních paliv a kritici v současné době Green dealu staví konzervativce do špatné pozice v očích veřejnosti (Fiala – Mikš 2019, s. 153).

Konzervativci musí najít rozumnou cestu k ochraně životního prostředí. Je třeba také připomenout, že omezení automobilové průmyslu bude mít největší dopady na Česko a na Slovensko. Proto musí konzervativci zvolit chytrou rétoriku ochrany životního prostředí, která nebude devastující pro průmysl celkově.

Konzervativci mají za úkol chránit přírodní dědictví pro další generace. Je to jeden ze způsobů, jak zachovat přírodní krásy a kulturní dědictví pro další generace. Proto by se měli konzervativci zaměřit zejména na podporu ochrany lesů, tradičního zemědělství a zachování přirozeného ekosystému.

Mezi konzervativci je poměrně častý jistý skepticismus vůči vědeckým konsenzům o klimatických změnách. Typickým příkladem je bývalý český prezident Václav Klaus (Ocelík 2023). Konzervativci preferují spíše postupné a méně radikální přístupy k řešení ekologické

kých problémů. Uvědomují si, že drastická opatření jako snižování emisí, bude mít dopad na průmysl a tím pádem na zaměstnanost. Proto je ekonomická udržitelnost klíčovým aspektem konzervativního pohledu na ekologii.

V rámci konzervativního pohledu na ekologii, je určitě důležité zmínit roli jednotlivců. Ochrana životního prostředí by měla vyházet z iniciativy jednotlivců, nikoliv shora. Proto by se měl klást důraz na odpovědnost a angažovanost jednotlivců při péči o životní prostředí (Scruton 2006).

Závěr

Konzervatismus na Slovensku a v České republice prochází v posledním desetiletí důležitým vývojem, který odráží politické a společenské změny ve střední Evropě. Můžeme pozorovat, že se konzervativci štěpí na různé směry. Tradiční konzervativní strany, jako KDU-ČSL nebo KDH se snaží propojovat konzervatismus s moderním světem a do jisté míry fungují jako stabilizační prvek v politickém systému. Zatímco radikální kvazi-konzervativní strany a hnutí jsou jedním z příčin stále vzrůstající polarizace ve společnosti. Je třeba uvést, že tyto strany mohou znamenat hrozbu pro demokracii.

Rozdělení mezi umírněnými a radikálními kvazi-konzervativci je klíčovým střetem pro životaschopnost klasického konzervatismu. Pokud radikálními kvazi-konzervativci budou na politickém poli dominantnější, než umírnění konzervativci přinese to konzervatismu jako ideologii obtíže. Nástup radikálních odnoží konzervatismu lze pozorovat nejen na Slovensku a v Česku ale taky například v Německu, Belgii nebo Švédsku. S fenoménem těchto radikálních a často populistických, rábdy konzervativních stran se musí umírnění konzervativci vypořádat.

Umírnění konzervativci dokážou vést politickou debatu a dialog, dokáží s liberály spolupracovat. Radikální konzervativci toho nejsou schopni. Často tyto radikální strany vykonávají roli antisystémových stran, které se reálně ani na výkonné moci nemohou podílet. Důležité je také zmínit, že umírnění konzervativci podporují prozápadní orientaci. Umírněná konzervativní ideologie v dnešním světě stále hraje důležitou roli ve společnosti.

Budoucnost konzervatismu v obou státech bude záviset na schopnosti tradičních konzervativních stran oslovit voliče a reagovat na

nové výzvy, které přináší současný svět. V neposlední řadě bude budoucnost konzervatismu záviset na jeho schopnosti oslovit mladší generace voličů a přizpůsobit svou komunikaci moderním mediálním platformám, aniž by ztratil svou ideovou podstatu. Zřejmě vůbec tou nejdůležitější otázkou zůstává, zda dokážou umírněné konzervativní strany efektivně čelit nástupu radikálních kvazi-konzervativních stran a stát se tak důvěryhodnou alternativou pro občany, kteří hledají umírněnou hodnotově založenou politiku s konzervativními prvky.

Literatura

- BUDAJOVÁ, M. 2018. Programatika a ideológia Ľudovej strany Naše Slovensko a Slovenskej pospolitosti – národnej strany. In: *Politologická revue*, roč. 24, č. 1, s. 103.
- FIALA, P. – Holzer, J. 2002. *Politické strany ve střední Evropě*. Brno: CDK.
- FIALA, P. – MIKŠ, F. 2019. *Konzervatismus dnes: Politika, společnost a zdravý rozum v době nerozumu*. Praha: Books & Pipes Publishing.
- Hnutie Republika. 2025. Názory. In: *Hnutie-republika* [online]. [cit. 2025-23-01]. Dostupné z: <https://www.hnutie-republika.sk/nazory/>
- KDH. 2023. Volebný program. In: *KDH* [online]. [cit. 2025-19-01]. Dostupné z: <https://kdh.sk/volebny-program-kdh/>
- KDU-ČSL. 2019. PRO LEPŠÍ EVROPU. In: *KDU* [online]. [cit. 2025-14-01]. Dostupné z: <https://www.kdu.cz/archiv/volby-do-ep-2019/program>
- KDU-ČSL. 2025. Odkud a kam lidovci jdou. In: *KDU* [online]. [cit. 2025-10-01]. Dostupné z: <https://www.kdu.cz/o-nas/kdo-jsme>
- LS Naše Slovensko. 2025. Program. In: *LSnaseSlovensko* [online]. [cit. 2025-23-01]. Dostupné z: <http://www.lsnaseslovensko.sk/>
- MAREŠ, M. 2015. *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR*. Praha: Grada Publishing.
- MESEŽNIKOV, G. – BRÁNIK, R. 2017. *Z Ruska s Nenávistou*. Budapešť: Political Capital Institute.
- MIKLOŠKO, F. 2021. Konzervativizmus vs. liberalizmus. In: *Názor* [online]. [cit. 2025-1-02]. Dostupné z: <https://www.nazor.info/frantisek-miklosko-konzervativizmus-vs-liberalizmus/>
- MIKULÍK, T. 2020. Umiernený (liberalizmus + konzervativizmus) = zdravý rozum. In: *Denník N* [online]. [cit. 2025-1-02]. Dostupné z: <https://dennikn.sk/blog/1768126/umierneny-liberalizmus-konzervativizmus-zdravy-rozum/>

- OCELÍK, P. 2023. Václav Klaus odchází, klimatický skepticismus zůstává. In: *Deník Referendum* [online]. [cit. 2025-01-23]. Dostupné z: <https://denikreferendum.cz/clanek/34112-vaclav-klaus-odchazi-klimaticky-skepticismus-zustava>
- PROGRAMY DO VOLEB. 2025. Rejstřík: Volební průzkumy. In: *Programy do voleb* [online]. [cit. 2025-15-01]. Dostupné z: <https://programydovoleb.cz/rejstrik/1#volebni-pruzkumy>
- SCRUTON, R. 1993. *Smysl konzervatismu*. Praha: Torst.
- SCRUTON, R. 2006. *A Political Philosophy*. London and New York: Continuum.
- SEKERÁK, M. 2021. „Všichni jste neomarxisté!“ aneb Bída českého konzervatismu. In: *Deník Referendum* [online]. [cit. 2025-5-02]. Dostupné z: <https://denikreferendum.cz/clanek/32711-vsichni-jste-neomarxiste-aneb-bida-ceskeho-konzervatismu>
- SOLIK, M. 2022. *Rusko a jeho pozícia globálneho neliberálneho lídra: Ruské politické hodnoty versus dnešné hodnoty západnej civilizácie*. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Belianum, Univerzita Mateja Bela.
- SPD. 2024. Program. In: *SPD* [online]. [cit. 2025-19-01]. Dostupné z: <https://www.spd.cz/program-vypis/>
- STRANA PRO. 2025. Program pro ČR. In: *Strana Pro* [online]. [cit. 2025-29-01]. Dostupné z: <https://stranapro.cz/program-pro-cr/>
- VYKOUPILOVÁ, H. 2016. *Migrační krize a politické reakce ve střední Evropě*. Praha: Friedrich Ebert Stiftung

PhDr. Martin Solík, Ph.D., MPA

Ostravská univerzita

Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Přírodovědecká fakulta

martin.solik@osu.cz

Mgr. Dalibor Velký

Ostravská univerzita

Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Přírodovědecká fakulta

velkda68@osu.cz

Prečo liberálna demokracia nedokáže zabrániť spoločenskej polarizácii

Why liberal democracy fails to prevent social polarisation

Juraj Šúst

Inštitút Ladislava Hanusa

Abstrakt

Cieľom eseje je poukázať na limity konzervatívno-liberálnej spolupráce. Konzervatívci nemajú kapitulovať v kultúrnej vojne, pretože práve spoločenský poriadok, ktorý konzervatívci presadzujú, t. j. spoločenský poriadok rešpektujúci objektívne morálne hodnoty, ľudskú prirodzenosť a verejnú úctu k náboženstvu, prináša pokoj. Naopak, je to liberálno-demokratický režim, ktorý je náchylný na polarizáciu.

Kľúčové slová: *Polarizácia. Liberáli. Progresívci. Konzervatívci. Kultúrne vojny.*

Abstract

The aim of the essay is to show the limits of conservative-liberal cooperation. Conservatives are not to capitulate in the culture war because it is the social order that conservatives promote, i.e., a social order that respects objective moral values, human nature and public respect for religion, that brings peace. On the contrary, it is the liberal-democratic regime that is prone to polarization.

Keywords: *Polarization. Liberals. Progressives. Conservatives. Culture wars.*

V poslednom období v niektorých konzervatívnych aj liberálnych kruhoch rezonuje potreba konzervatívno-liberálnej spolupráce. Ak sa chceme vyhnúť rozkladu právneho štátu (Mikušovič 2025, Vašečka 2023, Betinský 2022), zmene zahraničnopolitického kurzu Slovenska (Mikušovič 2025) či pokušeniu nacionalizmu (Mikloško

2024) liberáli a konzervatívci musia byť ochotní v záujme Slovenska a depolarizácie uzavrieť kompromis.

Cieľom tejto eseje je poukázať na konzervatívne limity takejto spolupráce. Ak by spolupráca konzervatívcov s liberálmi/progresívcami mala znamenať, že konzervatívci vyzátvorkujú svoj kultúrno-etický program, respektíve majú kapitulovať v tzv. kultúrnej vojne, tak takúto spoluprácu treba odmietnuť. Takáto stratégia by azda mohla krátkodobo zmenšiť polarizáciu v spoločnosti, avšak v dlhšom horizonte by iba prispela k spoločenskému rozkladu.

Ako môžeme vidieť na príklade Západnej Európy, kde sa konzervatívci v mene umiernenosti a de-polarizácie vzdali pro-life agendy a ďalších morálno-etických a náboženských požiadaviek už pred desaťročiami, táto stratégia nevedie k spoločenskej jednote, ale v dlhšom horizonte iba prispieva k desocializácii a polarizácii na iných frontoch (napr. migrácia). Príčina spoločenskej polarizácie a desocializácie spoločnosti totiž spočíva predovšetkým v sekularizovanej, materialistickej a relativistickej kultúre zameranej na konzum, ktorá je však produktom (a zároveň aj zdrojom) liberálno-progresívneho poriadku. V spoločnosti, v ktorej dominujú nezvládnuté vášne a nezdravý emotivizmus¹, totiž pochopiteľne dochádza k polarizácii a konfliktom. Liek na polarizáciu nespočíva v udržiavaní aktuálneho morálno-náboženského *status quo* alebo v kapitulácii pred progresívnou mentalitou ale v návrate ku kresťanskej spoločnosti.²

¹ Pod nezdravým emotivizmom mám na mysli neschopnosť zachovať potrebný emocionálny odstup pri racionálnom prezentovaní osobitne morálnych a politických stanovísk a postojov v diskusii. Táto neschopnosť súvisí aj s (implicitným) akceptovaním a rozšírením filozofickej teórie emotivizmu v západných demokraciách, podľa ktorej „všetky hodnotiace úsudky, presnejšie všetky morálne úsudky nie sú ničím iným než vyjadrením preferencií, vyjadrením postoja alebo pocitu...“ (MacIntyre, 2007; prekl. J. Šúst). Ak nie je možné vyriešiť morálne konflikty racionálne na základe zdieľaného objektívneho kritéria, keďže podľa emotivizmu, takéto kritérium nemáme, spory sa odohrávajú predovšetkým v emocionálnej rovine.

² Keďže kresťanstvo historicky pretvorilo a zdokonalilo ľudskú spoločnosť, ako konštatuje aj Lev XIII. v Rérum novarum, zvrátenie úpadku spoločnosti predpokladá opätovné prijatie kresťanstva. „Je významnou zásadou, že na reformovanie spoločnosti, ktorá je v úpadku, je nevyhnutné prinavrátiť ju k princípom, ktoré jej dali zrod. Dokonalosť každej spoločnosti spočíva v jej úsilí dosiahnuť svoj cieľ: takže hybný princíp všetkých spoločenských pohnútok a činov má byť totožný s tým, ktorý spôsobil vznik spoločnosti. Preto vzdialiť sa od pôvodného cieľa je skazou; vrátiť sa k nemu je záchranou. A toto platí tak pre celé občianske spoločenstvo...“ (Lev XIII., 1997)

Keď progresívcí upozorňujú na riziká polarizácie, pripomína to známe príslovie: *zlodej kričí, chytte zlodeja*. Sú to totiž práve liberáli a progresívcí, ktorí v prvom rade spôsobujú polarizáciu, keď neustále prichádzajú s novými návrhmi na liberalizáciu morálnych a spoločenských noriem (začínajúc uľahčením rozvodov až po legalizáciu zmeny pohlavia). Problém je totiž v povahe samotného zriadenia liberálnej demokracie, ktoré nie je vstave tíšiť polarizáciu, ale skôr ju povzbudzovať (Feser, 2024).

Demokracia ako bolo zjavné tak antickým ako aj moderným filozofom je režim, ktorý podporuje polarizáciu a rozdelenie spoločnosti. Jej systémové chyby opísal napríklad Platón v 8. kapitole Ústavy. Demokracia začne vzletnými apelmi na slobodu a rovnosť, ale končí v tyranii. Jednotlivé frakcie obviňujú tie ostatné z nedemokratickosti, z oligarchickosti a autoritatívnosti pričom sa snažia rétoricky šponovať obvinenia, aby boli presvedčivejšie pred svojimi voličmi. Uprednostňujú mienku nad pravdou, povedal by Platón, dnes by sme povedali, že stavajú predovšetkým na pí-ár a politickom marketingu. Podobný názor na demokraciu mali aj mnohí moderní politickí myslitelia. Napríklad James Madison obhajoval zriadenie federálnej vlády v USA poukazom na to, že je to liek na demokratické frakcionárstvo (Madison, 2002).

Ani prívlastok liberálny problém s demokraciou nerieši. Liberálna demokracia problém polarizácie obmedzuje tým, že garantuje občanom pred štátom ochranu rovných ľudských práv. Práve garancia rovných ľudských práv pre všetkých, by mala predsa umožňovať toleranciu iných názorov. Porazení vo voľbách by nemali brať porážku fatálne, pretože ich práva sú predsa chránené a nemôžu sa tak stať korisťou väčšiny. Avšak realita nielen na Slovensku ale aj v iných krajinách na Západe je, že jednotlivé frakcie veľmi rýchlo šponujú svoje obvinenia voči svojim súperom až na úroveň ohrozenia samotného režimu, keď sa navzájom obviňujú práve z ohrozenia demokracie (zápas „pravcového fašizmu“ a s „ľavicovou tyraniou“).

Najhlbší dôvod prečo liberálna demokracia nedokáže riešiť polarizáciu spočíva v jej odmietnutí akceptovať existenciu cieľa ľudského života ako najvyššieho a zjednocujúceho spoločného dobra (Feser, 2024). Tradične tento cieľ formulovalo náboženstvo, respektíve filozofia. Filozofická tradícia, ktorá je v základe európskej kultúry a ktorá začala Platónom, Aristotelom či Ciceronom, ukotvovala cieľ ľudského života v ľudskej prirodzenosti. A z neho následne vyvodzo-

vala morálne a spoločenské pravidlá a zákony. Spravodlivé je to, čo je v súlade s prirodzenosťou človeka. Človek je tvor rozumný, ktorý je schopný poznávať pravdu a riadiť svoj život podľa nej, teda rozhodovať sa pre dobro. Aby to dokázal potrebuje si formovať svoj charakter, aby jeho vášne nasledovali rozum a nie naopak. Bohatstvo, moc, sláva preto nie sú tým najdôležitejším dobrom, ale je ním život podľa prirodzenosti, to znamená cnostný život podľa rozumu. Slovom Cicero, dobrý človek chápe na základe poznania ľudskej prirodzenosti, že pre neho nikdy nie je osožné oddeliť užitočnosť od čestnosti, respektíve iba to je užitočné, čo je aj čestné a spravodlivé (Cicero, 1970). Morálne normy teda nie sú záležitosťou spoločenského konsenzu určitej epochy alebo len dôsledkom racionálneho kalkulu plynuceho z nevyhnutnosti spoločenskej kooperácie, ale vychádzajú z ľudskej prirodzenosti. Ľudia ich majú objaviť, osvojiť si ich v procese výchovy a riadiť sa nimi. Ak to robia v osobnom aj verejnom živote, tak výsledkom je pokoj, ak nie, žijú v rozpore sami so sebou či s inými v spoločnosti a dôsledkom je polarizácia, konflikt až vojna.

Kresťanskí myslitelia prirodzeno-právnu teóriu ešte ďalej rozvinuli vďaka syntéze kresťanského zjavenia a klasickej gréckej a rímskej filozofie. Ak je v prírode rozumový poriadok, tak tento poriadok musí mať rozumnú príčinu, ktorá je zdrojom všetkých ostatných príčin, skrátka musí mať zdroj v Bohu. Cnostný život podľa rozumu teda nie je konečným cieľom, ale skôr prostriedkom k priblíženiu sa k Bohu. Spravodlivý štát je teda taký štát, ktorý je nasmerovaný na Boha ako na základ spravodlivosti a teda rešpektuje a zachováva pravé náboženstvo. Chápe, že najhlbší dôvod ľudskej existencie nepatrí do jeho autority (práve v oddelení duchovnej a svetskej autority spočíva správne chápanie sekularizmu, nie v tom, že štát má byť nábožensky neutrálny), ale dáva svojim občanom slobodu nachádzať ho skrze náboženstvo.

Liberalizmus (ako niekoľko storočná tradícia od Hobbsa až po súčasných progresivistov) však odmietol najskôr prítomnosť náboženstva vo verejnom živote a neskôr aj samotný koncept ľudskej prirodzenosti. Otázku, či má ľudský život objektívny cieľ, jednoducho odsunul z verejného politického života do súkromia a zameral sa na formuláciu morálno-spoločenských a politických pravidiel a princípov (napr. liberálne ľudské práva) vychádzajúcich z ideí slobody a rovnosti, ktoré by mal každý racionálny človek prijať nezávisle na chápaní ľudského dobra. Bez tohto ukotvenia v ľudskom dobre a objektívnom morálnom poriadku sa však tieto liberálne idey a princípy stali postupne

katalizátorom snáh o nikdy nekončiacu reformu či až revolúciu spoločnosti a kultúry. Liberálna spoločnosť na základe rovnosti odmieta koncept politickej autority, nezávislej na vôli občanov (politická autorita je iba vypožičaná, delegovaná od občanov) a začala si ceniť skôr politické a spoločenské rebelstvo. Odmietnutie autority sa následne prejavilo aj v rodine, keď feministické hnutie odmietlo tradičnú autoritu otca v rodine. (Feser, 2024) Podobne aj v mene slobody liberálna spoločnosť odmietla existenciu objektívnej morálnej pravdy a dobra a zredukovala slobodu na právo, rozhodovať sa podľa seba bez zasadzovania cudzej autority. Takto však odmietla dovtedajšiu spoločnosť organizovanú na základe spoločného dobra a objektívneho hierarchického morálneho poriadku a nahradila ju víziou spoločnosti ako „obchodného domu“, kde by si „každý jedinec bez obmedzenia vybral to, čo vyhovuje jeho špecifickým zámerom.“ (Legutko, 2009).

Výsledkom neurčitostí a neukotveností základných hodnôt a princípov liberalizmu je, že v liberálnej spoločnosti prebiehajú neustále nové a nové kultúrne vojny vychádzajúce z identifikovania stále ďalších hrozieb pre rovnosť, slobodu a liberálne ľudské práva. Liberalizmus „nedefinuje ani tak cieľ ako skôr jeho východisko: preč od niečoho určitého.“ (Eliot, 2019) „To určité“ v politických dejinách Európy je prítomnosť kresťanstva, osobitne katolicizmu, v spoločenských inštitúciách a kultúre. Liberalizmus jednoducho nachádza v kultúre vytvorenej kresťanstvom stále nové a nové príklady útlaku a nedemokratickosti, nové a nové hrozby nerovnosti a neslobody. Či už sa jedná o rovnosť žien, ktorá je ohrozovaná nedostupnosťou voliť, rozvádzať sa či ísť potrat, alebo rovnosť homosexuálov, ktorá je potláčaná neslobodou uzavrieť manželstvo, alebo aj rovnosť vydavateľa erotického či pornografického obsahu, ktorá je potláčaná obmedzeniami slobody prejavu, atď. Keď sa pozrieme na dejiny posledných desaťročí, tak vidíme, že liberáli postupne na Západe presadili dekriminlizáciu pornografie, právo na rozvod, právo na potrat, na eutanáziu, na homosexuálne manželstvo, či zmenu pohlavia. Pochopiteľne tieto zmeny narážali na odpor konzervatívnejších častí spoločnosti. Kultúrne vojny teda vznikajú predovšetkým vznášaním stále nových požiadaviek na rovnosť a slobodu na strane liberálov/progresívcov.

Dôsledkom liberálneho chápania rovnosti a slobody je teda postupná redefinícia základných spoločenských inštitúcií ako sú manželstvo či rodina a tiež morálnych noriem, čo má hlboké celospoločenské dopady, ktoré v konečnom dôsledku vedú až k popreniu

liberálnej spoločnosti. Ide napríklad o demografickú krízu, nezvládnutú výchovu nových generácií, psychologické ťažkosti osobitne mladých ľudí vyrastajúcich v nefunkčných rodinách, ktorí majú čoraz väčší problém s neukotvenou identitou a závislosťami najrozličnejšieho druhu. Pochopiteľne, v takto nastavenej spoločnosti rastie medzi občanmi nedôvera, podozrievanie a následne sa zvyšuje potreba neustálej spoločenskej kontroly. (Por. Fford, 2006) Mimochodom, bol to už spomínaný Platón, ktorý v 8. knihe Ústavy ukázal mechanizmus ako demokratický chaos napomáha nástupu tyranie. A podobne aj Eliot nevidí v rozvoji liberálno-demokratickej spoločnosti príchod liberálnej utópie, ale skôr zrod nového neliberálneho pohanského režimu: „Deštrukciou tradičných spoločenských návykov ľudu, roztrieštením jeho kolektívneho vedomia na individuálne zložky, koncesovaním názorov najväčších bláznov, nahrádzaním vzdelávania vyučovaním, podporou chytráctva na úkor múdrosti, nafúkaných nováčikov na úkor spôsobilých, vynášaním životnej dravosti, ktorej alternatívou je beznádejná životná apatia, tým všetkým môže liberalizmus raziť cestu svojmu úplnému popretiu: umelej, mechanizovanej a brutálnej kontrole, ktorá je zúfalým liečebným prostriedkom proti jeho chaosu.“ (Eliot, 2019)

Pokoj, mier a občianske priateľstvo teda neplynie z univerzálnej hegemonie liberalizmu, ale je výsledkom spravodlivého usporiadania spoločnosti vzhľadom k najvyššiemu dobru.³ Bez objektívneho hodnotového poriadku ostane iba boj o moc, boj rétiriky a pí-ár komunikácie, boj jednotlivých frakcií a pod.⁴ Preto v súčasnom nastá-

³ „Pokoj nerozumných duší v usporiadanom pokoji pudov, pokoj rozumnej duše v usporiadaní poznania a činnosti, pokoj tela a duše v usporiadanom živote, pokoj medzi ľuďmi a Bohom v usporiadanej poslušnosti večného zákona, pokoj medzi ľuďmi v usporiadanej svornosti...pokoj v štáte v usporiadanej svornosti občanov...pokoj nebeského štátu...v usporiadanom a svornom spoločenstve v užívaní Boha.“ (Sv. Augustín, 1948)

⁴ Slovanmi Jána Pavla II.: „oddelenie slobody od objektívnej pravdy znemožňuje postaviť ľudské práva na solidný racionálny základ a vytvára situáciu, v ktorej môže v spoločnosti zavládnúť anarchická svojvoľnosť jednotlivcov alebo zabíjajúci totalitarizmus moci.“ (Evangelium vitae, 96). Ján Pavol upozorňuje osobitne na škandál potratov a eutanázie v liberálnych spoločnostiach, kde sa v mene „liberálnych práv“ šliape po skutočných právach človeka vychádzajúcich z dôstojnosti ľudskej osoby. „V kolektívnom vedomí tieto útoky na život postupne strácajú charakter „priestupku“ a paradoxným spôsobom získavajú charakter „práva“ do tej miery, že sa požaduje, aby štát uznal ich úplnú zákonnosť a aby ich pracovníci zdravotníctva vykonávali bezplatne.“ (Evangelium vitae, 11)

vení politického režimu sa nedá očakávať depolarizácia ale žiaľ, skôr zvyšujúca sa polarizácia a neustála hrozba preklopenia demokracie do určitej formy autoritárskeho až totalitného režimu – a to aj v mene depolarizácie. (Viď snahy viacerých západných štátov o kontrolu informácii (algoritmov) v mene boja proti dezinformáciám.)

O čo by sa teda mali konzervatívci usilovať, ak sa chcú vyhnúť polarizácii? V prvom rade by sa mali usilovať obnoviť si vlastnú kultúrnu pamäť a konzervatívnu tradíciu, ktorá je u mnohých kresťanských a v osobnom živote konzervatívnych ľudí akoby v „babylonskom zajatí“ aktuálneho progresívneho sekularizmu. (Por. Hahn – McGinley, 2002) Mnohí kresťania si totiž vo verejnom živote osvojili liberálne princípy, bez toho, že by si uvedomili, že tieto princípy pracujú proti nim (podporou sekularizácie, relativizácie hodnôt a pod.)⁵ Preto je kľúčové dobré klasické a katolícke vzdelávanie.

Rovnako je dôležité usilovať sa o formovanie konzervatívneho ekosystému, t.j. konzervatívnej, kresťanskej kultúry (v rodinách, v komunitách, vo farnostiach, pri vzdelávacích a umeleckých inštitúciách, na univerzitách a pod.) Konzervativizmus bez existujúcej konzervatívnej kultúry už nemá čo politicky „konzervovať“ a hrozí, že sa stane iba politickou rétorikou bez ukotvenia v živote.

Na politickej úrovni treba umenšovať negatívne dôsledky liberálneho režimu. To znamená minimálne brániť *status quo* pred ďalšou liberalizáciou manželstva a rodiny a tiež pred falošným politickým moralizmom a politickou hystériou. Zároveň sa treba usilovať o zlepšenie legislatívy najmä vo veciach ochrany a dôstojnosti ľudského života a podporovať rozvoj zdravej kultúry.

Spolupráca s liberálmi či inými politickými prúdmi je možná všade tam, kde je zhoda na spoločnom ciele, avšak nikdy nemôže popierať objektívny morálny poriadok. Konzervatívci nemôžu kvôli jednote či spolupráci s liberálmi vo svojej rétorike ani pri hlasovaní v parlamente poprieť svoje morálne presvedčenia. Stratégiu „účel svätí prostriedky“ majú preto odmietnuť.

⁵ Hahn & McGinley v tejto súvislosti hovoria o podľahnutí tzv. Štokholmskému syndrómu, pri ktorom si unesení osvoja myslenie a záujmy svojich únoscov. „My, katolíci, ktorí žijeme v sekulárno-liberálnej spoločnosti, často trpíme vlastnou formou štokholmského syndrómu. Už si neuvedomuje, ktoré myšlienkové návyky sú skutočne katolícke a ktoré sme si osvojili v rámci vyrovnania sa so svojou súčasnou situáciou. Vidíme to najmä na alergickej reakcii, ktorú sme si vyvinuli na myšlienku posväcovania spoločnosti.“ (Hahn & McGinley, 2022)

Samozrejme, v rozdelenej spoločnosti je určitá tolerancia nevyhnutná. Je potrebné si osvojiť cnosti znášanlivosti aj trpezlivosti. Konzervatívci voči svojim názorovým oponentom majú byť úctiví, zdráhať sa populizmu, *ad hominem argumentov* a pod. Zároveň platí, že politika, a osobitne politika v hodnotovo rozdelenej spoločnosti, nie je schopná odstrániť všetky zlá. Treba odmietnuť politický utopizmus.

Zásadné spory medzi konzervatívami a liberálmi však vyplývajú práve z odlišného chápania cieľa človeka a spoločnosti. Pochopiteľne, kde nie je spoločný cieľ, tam spolupráca nie je možná. Parafrázujúc Jána Pavla II. zástancovia „kultúry života“ nemajú kapitulovať pred „kultúrou smrti.“ (Ján Pavol II., 1998)

Úpadok Slovenska ale aj celkovo Západu je v prvom rade náboženský, morálny a kultúrny. Ak ho chceme zastaviť, potrebujeme obnoviť úctu k náboženstvu a k prirodzeným inštitúciám ako je manželstvo, rodina či národ. Ako napísal veľký pápež Lev XIII. v encyklike *Rerum novarum*: „Ak teda existuje liek na bolesti sveta, týmto liekom môže byť jedine návrat ku kresťanskému životu a mravom. Je významnou zásadou, že na reformovanie spoločnosti, ktorá je v úpadku, je nevyhnutné prinavrátiť ju k princípom, ktoré jej dali zrod.“ (Lev XIII., 21, 1997)

Literatúra:

- Sv. AUGUSTÍN. *Boží štát*, 1948. XIX. kn., 28 kap. Trnava: SSV, s. 236.
- BETINSKÝ, J. 2022. *Rozhovor s Michalom Vašečkom: Konzervatívci a liberáli musia byť spojenci*. [online]. [cit. 2025-03-10]. Dostupné z: https://open.spotify.com/episode/6onRbsZpo05RvacBNVdMov?si=WqyuN_TNT5aEulEBo_P_BQ&context=spotify%3Ashow%3A0GN-H7av1mBbpFtWkhcT0u1&nd=1&dlsi=22cbefc7729e4c48
- CICERO, M.T. 1970. *O Povinnostech*, III. 12, Praha: Svoboda, s. 143.
- ELIOT, T. S. 2019. Idea kresťanskej spoločnosti. In: *Kresťan – kritik – básnik*, Praha: Argo, s. 231.
- FESER, E. 2024. *Liberal Discord, Postliberal Peace*. [online]. [cit. 2025-03-10]. Dostupné z: <https://www.postliberalorder.com/p/liberal-discord-postliberal-peace>
- FFORD, M. 2026. Západný materializmus a vyvážanie desocializácie. In: *Slovensko, materializmus a desocializácia* (ed.), Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku, Filozofická fakulta, s. 1 – 19)

- HAHN, S., MCGINLEY, B. 2002. *Je to dôstojné a správne*. Bratislava: SLH, s. 162.
- JÁN PAVOL II. 1995. *Evangelium vitae*. [online]. [cit. 2025-03-10]. Dostupné z: <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/evangelium-vitae>
- LEGUTKO, R. 2009. Spoločnosť ako obchodný dom. In: *Ošklivosť demokracie a jiné eseje*. CDK, s. 38.
- MACINTYRE, A. 2007. *After Virtue*. University of Notre Dame Press, pp. 11 - 12.
- MADISON, J. 2002. List Federalistov 10. In: *Listy federalistov*, Kalligram.
- MIKLOŠKO, F. 2024. *Príklon k nacionalizmu nezvykne dopadnúť dobre O opakovaných stereotypoch slovenského katolicizmu*. [online]. [cit. 2025-03-10]. Dostupné z: <https://www.postoj.sk/157236/o-opakovanych-stereotypoch-slovenskeho-katolicizmu>
- MIKUŠOVIČ, D. 2025. *Hanus a Kostolný: V záujme prežitia a demokracie musia nájsť konzervatívci a liberáli spoločnú reč*. [online]. [cit. 2025-03-10]. Dostupné z: <https://dennikn.sk/4509100/hanus-a-kostolny-v-zaujme-prezitia-a-demokracie-musia-najst-konzervativci-a-liberali-spolocnu-rec/>
- LEV XIII. 1997. *Rerum novarum*, 22. [online]. [cit. 2025-03-10]. Dostupné z: <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/rerum-novarum>
- PLATÓN. 2001. *Ústava*. kn. 8, 557 – 565. Praha: Oikymenh, s. 260 – 272.
- VÁŠEČKA, M. 2023. *Sociológ Michal Vašečka/Liberáli často nerozlišujú proruských trollův od autentických konzervatívcoů*. [online]. [cit. 2025-03-10]. Dostupné z: <https://www.postoj.sk/129912/liberali-casto-nerozlisuju-proruskych-trollův-od-autentickych-konzervativcoů>

Mgr. Juraj Šúst, PhD.

Inštitút Ladislava Hanusa

Svoradova 13

Bratislava 811 03

juraj.sust@gmail.com

Expresívne výrazy a emocionálnosť v prejave slovenských politikov

Expressive expressions and emotionality in the speech of Slovak politicians

Lukáš Švajlenin

Filozofická fakulta, Katolícka univerzita v Ružomberku

Abstrakt

Politické diskusie sú príkladom zaujímavých rozvášnených hádok medzi jednotlivými politikmi z rôznych politických smerovaní, a tým aj rôznych verbálnych i neverbálnych prejavov slovenských politikov. V príspevku sa budem venovať analýze využívania expresívnych výrazov a emocionality vo verbálnom a neverbálnom správaní slovenských politikov v diskusných reláciách. Analyzovanú vzorku budem sledovať na materiáli diskusných relácií *V politike* (TA3) a *O 5 minút 12* (STVR). Za hlavný cieľ si beriem v príspevku priblížiť emocionálnosť a jazykovú expresivitu slovenských politikov, a to predovšetkým zameranú na protivníkovu stranu. Sledovať inherentné, adherentné a kontextové expresívne výrazy s cieľom definovať ako sa využívajú tieto typy expresivity na rovine spisovného slovenského jazyka.

Kľúčové slová: *Expresívny jazyk. Emocionálnosť. Politika. Slovenskí politici. Kultúrna vojna.*

Abstract

The political debates are an example of interesting heated arguments between politicians. In this paper we will analyse the use of expressive expression units and emotionality in the verbal and non-verbal behaviour of Slovak politicians in political debate. The analyzed sample will be traced on the material of the debate shows *V politike* and *O 5 minút 12*. We take as our main goal in this paper to approach the emotionality and linguistic expressiveness of Slovak politicians. To look at inherent and adherent expressive expressions in order to determine the use of these types of expressivity at the level of written Slovak.

Keywords: *Expressive language. Emocionality. Politics. Slovak politics. Culture war.*

Úvod

Hlavnou esenciou tejto štúdie je prítomnosť jazykovej expresivity a emocionálnosti v priestore slovenskej politiky, a to predovšetkým na rovine tzv. kultúrnej vojny.¹ V súčasnom medzinárodnom diskurze sa vžil pre politické či kultúrno-etické otázky protiklad konzervatívny vs liberálny. Tento protiklad tu nevnímame cez optiku ekonomickej diferenciácie, ale cez prizmu politického myslenia. Pojem konzervatívny, v tomto prípade, možno vnímať cez synonymá tradičného, tradicionalistického smerovania politického uvažovania – zaužívaný je aj termín pravicová politická orientácia; liberálny možno chápať ako progresívny, resp. ako ľavicová politická orientácia (Rončáková – Kaščáková 2023, s. 88 – 90). Medzi týmito dvomi politickými orientáciami, pochopiteľne, vzniká tenzia, ktorá sa prejavuje v rôznych mediálnych komunikátoch.

V štúdiu na materiáli politicko-publicistických diskusných relácií sa pozriem na to, akým spôsobom používajú slovenskí politici expresivitu a emocionálnosťou vo verbálnej, ale čiastočne i neverbálnej výpovedi.

Expresivita a emocionálnosť z jazykového aspektu

Expresivita (z lat. *výraz*) ako jazykový jav predstavuje významový komponent jazykového prostriedku, v ktorej expedient prejavuje svoju osobnosť. Pri expresívnosti dochádza k „uplatneniu subjektívneho vzťahu ku skutočnosti v širšom zmysle slova, o prejav [...] cel[ej] stupnic[e] psychických stavov – od najsilnejších emócií až po najmenší intelektuálny výraz osobnosti.“ (Mistrík 1965, s. 85). Expresívne lexikálne jednotky nesú vecný význam, navrstvujúci sa na expresívny príznak, a ten dovoľuje expedientovi realizovať v jazykovom komunikáte subjektívne stanovisko (Findra 2013, s. 104). Bühler hovorí, že expresívnosť vo svojej podstate predstavuje „prejav vôle a prejav osobnosti človeka“ (cit. podľa Mistrík 1965, s. 104). Toto východisko expresivity si uvedomoval už samotný Charles Bally, stanovujúci tri zdroje (a zároveň typy) expresivity: (1) jazykové prostriedky (jazyková expresivita) (2) individualita (subjektívnosť; individuálna, resp. subjektívna expresivita), (3) situácia (kontext; situačná a kontextová expresivita)

¹ Východisko pre túto štúdiu čerpám od Terézie Rončákovej, ktorá sa otázkam jazykovej expresivity a emocionality v kultúrnej vojne venovala v rôznych štúdiách (napr.: Rončáková 2022; Ronáčková – Kaščáková, 2023).

– Bally², považuje expresivitu za prirodzenú a bezprostrednú črtu subjektívnych foriem ľudského myslenia: zážitky, túžby, vôľa, hodnotenie... (porov. Ivanová-Šalingová 1968, s. 166). Inak povedané expresivita predstavuje *prejav osobnosti*, a tento prejav sa v komunikáte deje za pomoci expresívneho výrazu, štýlémy, lexikálnych prostriedkov, ale aj syntaktickými konštrukciami (t. j. nositeľom expresivity je slovo, veta, širší kontext), čím sa navodzuje subjektívny postoj k realite. Pri individuálnej expresivite si možno všimnúť kinetické, melodické a afektívne stránky jazykového prejavu, z čoho vyplýva, že na to, aby sme mohli expresivitu „vycítiť“, je potrebná aktuálnosť, pretože vychádza zo širokého (súčasného) kontextu – autor vkladá túto aktuálnosť do jedinečnej situácie (Schnek 1956, s. 72).

Vznik expresívneho pomenovania má dva činitele: (1) *obsahová (významová) stránka určitej mimojazykovej skutočnosti* a (2) *subjektívna stránka pomenovávateľa, ktorý mimojazykovú skutočnosť pomenúva*. Druhý činiteľ je rozhodujúcim a nevyhnutným pri vzniku expresívneho výrazu. Obsahová stránka sa nemusí pri vzniku expresívneho jazykového prejavu vyskytnúť, t. j. ak sa vyskytuje, tak vždy popri subjektívnej stránke, nikdy nie sama (Schnek 1956, s. 73 – 75).

Z lexikálneho a štylistického hľadiska sa jazyková expresivita na základe klasifikácie Jaroslava Zimu diferencuje na tri typy: (a) *inherentná*, (b) *adherentná*, (c) *kontextová* expresivita. Pri inherentnej expresivite možno hovoriť, že expresívnosť je trvalým, neodlučiteľným príznakom danej lexikálnej jednotky. Adherentná expresívna lexikálna jednotka vo všeobecnosti nevykazuje expresívnosť, slovo je neutrálne (bezpríznakové), avšak v istom kontexte nadobúda príznak expresívnosti (Zima 1961, s. 11). Kontextová expresivita sa vníma ako „kombinácia prostriedkov, ktoré nie sú štylisticky homogénne s okolím. Lexikálna jednotka teda nadobúda príznak expresívnosti zasadením do jazykového kontextu odlišného z hľadiska štýlu, časovej prístupnosti a pod. Expressívnosť nadobúda lexikálna jednotka vďaka svojej nápadnosti v kontexte a nie je súčasťou formálno-sémantickej štruktúry slova“ (Orgoňová – Bohunická 2011, s. 54).

Pod expresívnym výrazom budem v tejto práci vnímať použitie lexikálnej jednotky alebo slovného spojenia, či vyššej textovej jednotky s príznakom inherentnej, adherentnej či kontextovej expresivity.

² Charles Bally expresivitu vnímal vo svoje koncepcii v opozičnom chápaní: *expresívnosť – intelektuálnosť* (nacionálnosť), ako jav, zasahujúci úplný jazykový systém, úplné jazykové dianie (*langue i parole*) (porov. Ivanová-Šalingová 1968, s. 164).

Emocionálnosť (z lat. *vzrušenie, citovosť, pohnutie, dojatie*)³ sa vníma ako užší pojem, než je expresívnosť. „[E]mócie sú city a emocionálnosť je citové zafarbenie vyjadrovacieho prostriedku“ (Findra 2004, s. 25). Emocionálnosť je tesne zomknutá s expresívnosťou, každá emocionálna výpoveď má expresívnu konotáciu, ale neplatí to naopak, nie každá expresívnosť je emocionálna (Findra 2004, s. 25).

Expedient komunikátu môže síce svoj prejav osviežiť emocionálnymi (prejav citov) a expresívnymi (prejav osobnosti) výrazmi, avšak platí, že ak ich využívame v komunikáte, tak sa takmer vždy pociťuje ako „štylistická deformácia, resp. anomália“ (Horváth 2016, s. 103). Expresívne lexikálne jednotky nie sú nespisovné, ale „vo verejnom oficiálnom prostredí, v slušnej spoločnosti, kde treba dodržať zásady spoločenskej vhodnosti vyjadrovania (spoločenskú normu), ich totiž nemožno používať“ (Findra 2013, s. 104) bez funkcie a „v konečnom dôsledku je až na adresátovi, či zhodnotí použitý expresívny výraz [...] ako vhodný, resp. funkčný alebo nevhodný a defektný“ (Horváth 2016, s. 103).

Dôležité je uvedomiť si, a vyplýva to z vyššie uvedeného, že expresivita nie je čisto jazykovou kategóriou, ale ide aj o zložitú psychologicko-sociálnu kategóriu. Okrem lingvistov sa ňou zaoberajú psychológovia, literárni vedci, filozofi a teoretici mediálnych a komunikačných štúdií.

Metodológia výskumu

Príspevok je čiastkový vstup do problematiky jazykovej expresivity a emocionálnosti v tzv. kultúrnej vojne, ktorá prebieha medzi liberálnymi a konzervatívnymi politickými oponentmi prostredníctvom mediálneho komunikátu.

S využitím metódy kvalitatívnej obsahovej analýzy⁴ sa pokúsim o:

- identifikáciu jazykových expresívnych prostriedkov, a to inherentnej a adherentnej expresivity, v prejavoch slovenských politikov v rámci publicisticko-politických diskusií;

³ Všeobecne o emocionalite ako duševnom rozpoložení človeka, zameriavajúc sa na racionalitu emócií bližšie pozri Scarantino – Sousa, 2018.

⁴ Kvantitatívnu formu analýzy vo výskume vynechávam, nakoľko ma zaujíma kreovanie expresívneho alebo emocionálneho príznaku v konkrétnej výpovedi, a nie ich kvantifikačný výskyt.

- identifikáciu emocionálnych prejavov slovenských politikov v publicisticko-politických diskusiách.

Expresivitu a emocionalitu tu nebudem skúmať koncentrovane len na lexikálne jednotky, ale zameriame sa na kontextovú podobu, t. j. celý, resp. čiastočný výrok politika, v ktorom sa nachádza expresívnosť a/alebo emocionálnosť.

Výskum pokrýva obdobie marca 2024. Zber, klasifikácia a hodnotenie dát prebiehali v období augusta 2024. Marec v roku 2024 patril medzi politicky zaujímavé obdobia, jednak kvôli priebehu prvého kola prezidentských volieb, jednak kvôli podanému návrhu na zmenu zákona o *Rozhlase a televízii Slovenska* z konca februára 2024, čo vyústilo do predpokladu ostrejších polemických diskusií.

Výskumnú vzorku (tab. 1), slúžiacu na rozbor jazykovej expresivity a emocionálneho prejavu slovenských politikov, som získal z dvoch politických diskusií: *O 5 minút 12* (STVR) a *V politike* (TA3). Ide o dve z troch⁵ najvýraznejších publicisticko-politických diskusných relácií vysielaných na slovenských verejnoprávných aj súkromných televíznych staniciach. *O 5 minút 12* je relácia s dlhou tradíciou (vznikla na konci 20. storočia) a je vysielaná pod záštitou slovenskej verejnoprávnej televízie (STVR) každú nedeľu, prinášajúc najaktuálnejšie politické udalosti, ktoré sa udiali v týždni. Diskusná relácia *V politike* je vysielaná v neverejnoprávnej (súkromnej) televízii TA3, ktorá „*prináša prehľad najdôležitejších tém, ktoré sa udiali na*“ slovenskej „*politickej scéne*“. Ako uvádzajú na svojej internetovej stránke, od politikov žiadajú „*jasné odpovede*“ a konfrontujú politikov cez „*ich sľuby s realitou*“ a „*poukazuje na ich činy a skutky*“ (*V politike* 2024, online). Obe diskusné relácie vo svojej podsade ponúkajú podobný obsah, len sú reflektované v iných typoch mediálneho systému.

⁵ Ak hovorím o troch, myslím aj diskusnú reláciu *Na telo*, ktorú vysielala televízia *Markíza*. Vo vzorke sme využili len jednu súkromnú televíziu, nakoľko sme chceli vyvážiť pomer súkromná televízia vs verejnoprávna televízia.

Tabuľka 1: Vzorka [zdroj: autor]

Mé- dium	Relácia	Dátum	Téma
STVR	<i>O 5 minút 12</i>	3. marca 2024	Zmena zahraničnej politiky na Slovensku
		10. marca 2024	Zahraničné vzťahy. Česko-slovenské politické vzťahy.
		17. marca 2024	Zákon o RTVS.
		24. marca 2024	Prezidentské voľby – prvé kolo.
TA3	<i>V politike</i>	3. marca 2024	A teraz ako ďalej? Mladí na Slovensku, sociálne siete, vzdelanie...
		10. marca 2024	Koalícia verzus opozícia
		17. marca 2024	Novela trestných zákonov, nezamestnaní a ich finančná podpora, prezidentské voľby.
		24. marca 2024	Čo nás čaká: prvé kolo prezidentských volieb.

Expresívnosť a emocionálnosť v prejave slovenských politikov

Na základe preskúmania vzorky (n=8) môžem konštatovať, že takmer vo všetkých jednotlivých diskusiách došlo k použitiu nejakej formy expresivity alebo emocionality. V niektorých prípadoch išlo o nízky jazykový príznak, pohybujúci sa na rovine znesiteľnej, takmer nebadateľnej (jemnej) formy expresivity, respektíve išlo o vyjadrenie emocionálneho stavu vyvolané prirodzenou negatívnou reakciou na diskutujúcu protistranu, ktorá zastáva iné, často diametrálne odlišné, postoje k politickej a sociálnej či kultúrnej realite. Zo vzorky nás zaujímali také expresívne lexikálne jednoty a emocionálne prejavy, ktoré mali zreteľný dopad na diskusiu alebo mali vyvolať u diváka či u diskutujúcej protistrany značnú emocionálnu odozvu.

Expresívne a emocionálne vyjadrenia u slovenských politikov v rámci politických diskusií na základe svojich výskumných zistení rozdeľujem do štyroch kategórií vo vzťahu k využiteľnosti expresivity alebo emocionality:

1. využitie expresivity alebo emocionality v rámci argumentácie;
2. funkčné použitie expresivity alebo emocionality v snahe vyhnúť sa odpovedi alebo dostatočnej argumentácii;
3. expresivita alebo emocionalita vo forme tvrdenia, ako jeho bezprostredná súčasť;
4. navodenie/vyvolanie, prípadne vyjadrenie emocionálneho stavu.

V nasledujúcom texte sa pozrieme na kreovanie týchto štyroch typov expresivity, prípadne emocionality cez vybrané výroky alebo slovné spojenia.

Aplikovanie expresivity v rámci argumentácie môžeme sledovať vo výroku Romana Michelka k novele zákona o RTVS: „*V roku 2011 absolútne na hulváta, hrubou bagandžou minister SaS, Krajcer, s jediným cieľom – brutálnym účelom – zlikvidoval Štefana Nižňanského, vtedajšieho riaditeľa RTVS-ky (O 5 minút 12 2024b, boldom vyznačil LŠ).* Michelko pre svoju argumentáciu využil značne ostrú inherentnú expresívnu podobu jazyka: „*na hulváta*“ (lexikálna jednotka zo subštandardnej podoby národného jazyka), „*hrubou bagandžou*“ (hovorové slovo) a „*brutálnym účelom*“. Vo svojom výroku sa snaží poukázať na podobnú politiku SaS (v diskusii proti nemu stojí B. Gröhling, predseda strany SaS): Michelko vyjadruje, že SNS nerobí nič iné, než robila SaS pred trinástimi rokmi. Expresívnosť v tomto argumentačnom výroku má značný emocionálny tón, pôsobiaci nielen na politického oponenta. Do značnej miery má ísť aj o samotnú obranu Michelka a SNS, že vôbec politik SaS si „dovoľuje“ napádať novelu zákona o RTVS, keď jeho strana sa zachovala podobne pred trinástimi rokmi.

Na vyššie uvedený argument Romana Michelka odpovedá diskutujúca protistrana, Branislav Gröhling, že Michelko „*šíry bludy*“ (O 5 minút 12 2024b, boldom vyznačil LŠ). Využitím inherentnej lexikálnej expresívnej jednotky „*bludy*“ ponúka Gröhling svoju argumentáciu. Avšak vo svojej výpovedi nešpecifikuje, čo presne z Michelkovho monológu na tému o novele RTVS sú „*bludy*“. Politickí reprezentanti neraz využívajú podobné lexikálne jednotky alebo slovné spojenia („*šíriť bludy*“, „*hovoriť nezmysly*“, „*tárat*“) ako formu argumentu. Avšak vo svojej podstate o argument nejde, pretože nerozvíjajú, čo pod „*bludmi*“, „*táraním*“ alebo „*nezmyslami*“ myslia. Posúvame sa teda na rovinu druhého typu využitia expresívnych lexikálnych jed-

notiek, často z rovín štandardnej a subštandardnej, ba dokonca aj nárečovej podoby jazyka: *funkčné využitie expresivity alebo emocionality v snahe vyhnúť sa odpovedi alebo dostatočnej argumentácii* (resp. by sme mohli hovoriť o podobe falošnej argumentácie). Iný typ tejto formy využitia expresivity či emotionality využil v diskusii Juraj Blanár, aby sa vyhol priamej odpovedi, tentokrát nie politickému oponentovi, ale redaktorke: „*Pani redaktora, pripravte sa nabudúce lepšie*“ (O 5 minút 12. 2024a). Ide o emocionálny zásah v snahe zneistiť redaktorku. Cieľom bolo pravdepodobne odvrátiť alebo značne prerušiť riadne rozvinutie diskutovanej otázky, v tomto prípade o dôvodoch, prečo nebolo Slovensko pozvané na telekonferenciu do Paríža, aby diskutovalo o problémoch vojny na Ukrajine. Z hľadiska sledovania neverbálnej komunikácie Juraja Blanára v tomto rozhovore sa možno domnievať, že ide o naučenú a dobre pripravenú formulu zneistenia pre diskutujúcu protistranu, prípadne redaktora/redaktorku. Vetu, že sa redaktorka sa má lepšie pripraviť, povedal pokojne a bez zaváhania. V diskusii bolo však značne vnímateľné, že Juraj Blanár je neverbálne výrečný (najmä ak išlo o vyjadrenie negatívneho stanoviska) – v diskusii často prerušoval monológ diskutujúcej protistrany či prehovor redaktorky. To všetko značí jeho komunikačnú stratégiu byť dominantným, preberať iniciatívu (aj keď nie je vyzvaný odpovedať alebo vyjadrovať sa k problematike) a presadzovať svoje politické presvedčenie. Uvedomuje si, že svojou stratégiou pôsobí predovšetkým na divákov (voličov) ako ten, ktorý je perfektne pripravený, má obsiahnutú nielen svoju, ale aj celoslovenskú politickú agendu, a je dobre informovaný o celosvetových politických problémoch.

V niektorých výrokoch môžeme zaznamenať, že diskutér použije expresíva ako bezprostrednú súčasť faktu, prípadne v rámci tvrdenia navodzuje istým jazykovým obratom emocionálnu odozvu: Snahou „*je ovládnuť verejnoprávnu televíziu a rozhlas, aby sa z nezávislých správ stali správy, ktoré budú lahodiť Róbertovi Ficovi, Andrejovi Dankovi a Petrovi Pellegrinovi.*“ – „*Bude to vládna **propagandistická televízia***“ (O 5 minút 12. 2024b, boldom vyznačil LŠ). V tomto výroku ide o typ adherentného expresíva – slovné spojenie „*propagandistická televízia*“ označuje a rozvíja tvrdenie, že ak bude schválený nový zákon o slovenskej verejnoprávnej televízii, tak sa z nej stane nástroj slovenských vládnych politikov, teda že bude mať charakter akéhosi nástroja politickej moci na presadzovanie vlastných politických záujmov, namiesto objektívneho mediálneho verejnoprávneho domu.

Diskutér nielen vyjadruje svoj názor, ale priam vystihuje skutočnosť, ktorá schválením zákona nastane.

V ďalšej ukážke môžeme vidieť modelovanie dvoch lexikálnych jednotiek „arogantrný“ a „povýšenecký“: „*Ministerka kultúry (myslí sa Martina Šimkovičová, pozn. L. Š.) veľmi arogantným a povýšenec-kým spôsobom neodpovedá na otázky novinárom (...)*“ (O 5 minút 12 2024b). Vo svojej podstate nejde o slová s príznakovým charakterom, ale o dve adjektíva v sebe ukrývajúce popis človeka s istými negatívny- mi charakterovými vlastnosťami, čím sa vo výroku navodzuje nielen emocionálny, ale výrazný axiologický charakter. V kontexte tieto dve adjektíva vystupujú ako adherentné expresívne hodnotiace lexikálne jednotky na pozadí vyjadrenia faktu – charakterovej vlastnosti Marty- ny Šimkovičovej.

Pochopiteľne, netreba zabúdať, že politickí diskutéri majú potrebu, vzhľadom na diváka, pôsobiť v najlepšom svetle, a samozrejme na to využívajú nielen svoju erudovanosť a agitáciu, ale aj očierňovanie diskutujúcej protistrany. Na to im neraz slúžia emocionálne prejavy a expresívne lexikálne jednotky; zároveň sa pokúšajú nielen vyjadriť svoje emocionálne rozpoloženie, ale aj navodiť emocionálny stav či už u protistrany alebo diváka. Napríklad vo výroku – „*Ja sa veľmi dobre bavím, keď pani Záborská (...) hovorila nejaké veci, proti akti- vizmu Európskeho súdu pre ľudské práva, strhali ju úplne ľudia zo SaS- ky (...)*“ (O 5 minút 12 2024b). Vo výpovedi môžeme vidieť oba atribú- ty: „*ja sa veľmi dobre bavím*“, čím vyjadruje svoj citový a vôľový stav, zároveň však pôsobí aj na divákov (voličov), pretože jeho diskutujúca protistrana je z politickej strany SaS: „*strhali ju*“ (t. j. Záborskú, pozn. L. Š.) *ľudia zo SaS-ky*“. Využíva tu inherentnú expresívnu (hovorovú) lexikálnu jednotku „*strhali*“, vyjadrujúc emocionálny stav: ľudia zo SaS-ky Záborskú *odsúdili* za jej politické názory.

Modelovanie expresivity a emocionality cez tieto štyri podoby nám poukazuje na variabilnosť možností ich použitia v diskusiách slovenských politikov. Pochopiteľne, politické diskusie sú prakticky skoro všetky emocionálne napäté, ale využívanie ostrejšej/výraznej- šej expresivity a emocionality súvisí najmä s individualitou diskutéra, v našom prípade politika. Vo vzorke sa vyskytli diskusie, spomeniem aspoň diskusiu M. Holečkovej a E. Tomáša v relácii *V politike (V po- litike. Koalícia vs. opozícia 2024)*, nesúce sa v komornom duchu, teda bez výraznej potreby využívať inherentné alebo adherentné expre- sívne lexikálne jednotky či nutnosti prejavovať emocionalitu, resp.

vyvolávať vyhrotené emocionálne diskusie, čím poukazujú, že aj politická debata môže byť fundovanou a znesiteľnou (nerozvášnenou) diskusiou.

Záver

Aj napriek tomu, že emocionálno-expresívne slová nepatria do roviny nespisovných foriem, ako už konštatoval Ján Findra, pri sledovaní politických diskusií a jazykovej analýzy jednotlivých použitých lexikálnych jednotiek alebo vyjadrení možno tvrdiť, že sa neraz pri expresívnom alebo emocionálnom prejave sklzáva k použitiu takeého slova, ktoré nepatrí na rovinu spisovného, ale na rovinu štandardného, subštandardného alebo nárečového verbálneho prejavu. Zo vzorky vyplýva, že v mnohých prípadoch ide o značne funkčné (argumentácia, falošná argumentácia, opis charakterovej vlastnosti, podporenie postoja) využitie expresívneho alebo emocionálneho prejavu, ktoré možno akceptovať. Vo vzorke o čosi menej išlo o defektné využitie. Avšak navodzovanie niektorých emocionálnych stavov sa dá klasifikovať ako výrazná komunikačná stratégia, ktorú možno vnímať negatívne a pôsobí z hľadiska spoločenskej normy nevhodne.

Literatúra

- FINDRA, J. 2004. *Štylistika slovenčiny*. Martin: Osveta, 2004.
- FIDNRA, J. 2013. *Jazyková komunikácia a kultúra vyjadrovania*. Martin: Osveta.
- HORVÁTH, M. 2016. *Štylistika súčasného slovenského jazyka*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. 1968. Z teórie expresivity. O pojme jazyková expresivita. In: *Slovenská reč*. Roč. 33, č. 3, s. 162 – 171.
- MISTRÍK, J. 1965. Expresívnosť syntaktických konštrukcií v kontexte. In: *Jazykovedné štúdie VIII. Spisovný jazyk – Štylistika*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, s. 85 – 109.
- O 5 minút 12. 2024a Vysielané 10. 3. 2024. [online.] [cit. 2024-08-10]. Dostupné z: <https://www.rtvs.sk/televizia/archiv/14036/453381>.
- O 5 minút 12. 2024b Vysielané 17. 3. 2024. [online.] [cit. 2024-08-10]. Dostupné z: <https://www.rtvs.sk/televizia/archiv/14036/455156>.
- ORGONOVÁ, O. – BOHUNICKÁ, A. 2011. *Lexikológia slovenčiny*. Bratislava: Stimul.

- RONČÁKOVÁ, T. 2022. Expresívny slovník liberálov a konzervatívcov: kto z koho? In: *Nové horizonty*. Roč. 16, č. 1, s. 55 – 59.
- RONČÁKOVÁ, T. – KAŠČÁKOVÁ, S. 2023. Ako sa navzájom častujú konzervatívci a liberáli. Expresívne výrazy v mediálnych textoch. In: *Kultura – Media – Teológia*. Roč. 56, s. 87 – 112.
- SCARANTINO, A. – SOUSA, R. de. 2018. Emotion. In: Edward N. Zalta (ed.) *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. [online]. [cit. 2024-08-10]. Dostupné z. <https://plato.stanford.edu/entries/emotion/>.
- SCHNEK, R. 1956. K otázke expresívnych slov. In: *Slovenská reč*. Roč. 21, č. 1 – 2, s. 72 – 76.
- V *politike*. 2024.[online]. [cit 2023-12-1]. Dostupné z <https://www.ta3.com/v-politike>.
- V *politike*. Koalícia vs. opozícia. 2024. [online]. [cit. 2024-08-30]. Dostupné na: <https://www.ta3.com/relacia/929675/koalicia-verzus-opozicia>.
- ZIMA, J. 1961. *Expresivita slova v současné češtině*. Praha: Nakladatelství Československé Akademie věd.

Mgr. Lukáš Švajlenin

Katedra žurnalistiky

Filozofická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku

Hrabovská cesta 1B

034 01 Ružomberok

lukas.svajlenin463@edu.ku.sk

Príspevok vznikol ako výstup grantového projektu VEGA č. 1/0510/24 „Kultúrna vojna v médiách a jazyku“.

Neutralizmus a pluralizmus ako dve odpovede na hodnotovú polarizáciu

Neutralism and Pluralism as Two Responses to Value Polarisation

Ján Tomašík

Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

Abstrakt

Tento príspevok sa venuje dvom možným odpovediam na riziko hodnotovej polarizácie v modernej spoločnosti. Jednou z najplyvnejších alternatív je neutralizmus, ktorý nahrádza potrebu pravdy o najhlbších otázkach ľudskej existencie pojmom rozumnosti, ktorý by mal viesť svedomitého občana k vyzátvorkovaniu svojich kontroverzných presvedčení z politických sporov. Argumentom príspevku je, že bremená usudzovania, ktoré by podľa neutralistov mali viesť rozumného človeka k uznaniu, že jeho dôvody sú v istom zmysle rovnako rozumné ako konkurenčné dôvody jeho spoluobčanov, vedú namiesto neutralizmu skôr k hodnotovému pluralizmu. Podľa pluralizmu existuje súbor nesúmerateľných základných dober, ktoré umožňujú širokú škálu dobrých a rozumných životných plánov, no nevyžaduje si zanechanie najhlbších ľudských presvedčení mimo politickej sféry.

Kľúčové slová: *Pluralizmus. Politický liberalizmus. Prirodzený zákon. Praktická rozumnosť. Základné dobro. Bremená usudzovania. Neutralizmus.*

Abstract

This paper explores two possible responses to the risk of value polarisation in modern society. One of the most influential alternatives is neutralism, which replaces the need for truth about the deepest questions of human existence with a notion of reasonableness that should lead conscientious citizens to bracket their controversial beliefs about human flourishing from political controversy. The argument of the paper is that the so-called burdens of judgment, employed by neutralists to show why a reasonable person should recognize that his reasons are in some sense as reasonable as the competing reasons of his fellow citizens, lead to value pluralism rather than neutralism. Under pluralism, there is a set of incommensurable basic dober that allow

for a wide range of good and reasonable life plans, but it does not require leaving one's deepest human convictions about human flourishing outside the political sphere.

Keywords: *Pluralism. Political liberalism. Natural law. Practical reasonableness. Basic good. Burdens of judgment. Neutralism.*

Neutralizmus a pluralizmus ako dve odpovede na hodnotovú polarizáciu

Zdá sa, že typickou črtou moderných rozvinutých spoločností je rozmanitosť náboženstiev a rôznych filozofických systémov. Tieto umožňujú ľuďom interpretovať realitu, usmerňujú ich konanie a dávajú dielčím aktivitám istý zmysel a jednotu. Preto je nezhoda ako odvrátená strana rozmanitosti v týchto otázkach tak páľčivá. Obzvlášť závažnou sa môže takáto hodnotová polarizácia stať, ak sa stane predmetom politického boja. V politickej filozofii sa za posledných štyri-päť dekád sformulovala významná pozícia, ktorú môžeme súhrnne nazývať neutralizmom, podľa ktorej by odpoveďou na riziko hodnotovej polarizácie v spoločnosti malo byť principiálne vyzáťtvorovanie kontroverzných náboženských alebo filozofických argumentov z politického rozhodovania. Namiesto toho by mala byť verejná debata založená na tzv. verejnom rozume, teda na type odôvodnení, na ktorých sa môžu všetci občania zhodnúť. V tomto príspevku sa budem sústreďovať na neutralizmus v podaní tzv. „politických liberálov“ a na spôsob, akým tento problém rámcujú.

Politickí liberáli vychádzajú práve z kontextu hlbokých nezhôd ohľadom toho, čo znamená žiť dobrý a naplnený život. Tento fakt vedie k tomu, že vykonávanie politickej autority môže byť legitímne iba ak sa bude zdržiavať odôvodňovania politických rozhodnutí na základe kontroverzných koncepcií dobra. Takéto obmedzenie, znie ich argument, je nevyhnutné na zachovanie rešpektu voči občanom ako slobodným a morálnym osobám. Ale prečo by sme mali považovať za nelegitímne používanie aj takých koncepcií a filozofií, ktoré by mohli byť správne a pravdivé? Predpoklad politických liberálov, ktorý odpovedá na túto otázku, približne znie: otázka dobrého života je otázkou, na ktorej sa nezhodnú ani rozumní ľudia a takáto rozumná nezhoda by nebola vyriešená ani za ideálnych podmienok.

Tento článok prezentuje argument, že pri probléme hodnotovej polarizácie je normatívne významný viac hodnotový pluralizmus, než rozumná nezhoda. Prvú časť venujem kritike dôvodov, kvôli ktorým politickí liberáli tvrdia, že aj rozumní ľudia môžu odmietat pravdivé tvrdenia o ľudskom dobre. Kľúčovým argumentom sú tu väčšinou tzv. bremená usudzovania, ktoré by mali dokázať, že aj ľudia dobrej vôle a bez zjavných defektov v ich uvažovaní môžu odmietnuť takéto pravdivé tvrdenia. Budem tvrdiť, že bremená usudzovania nemôžu dostatočne podporiť cieľ politických liberálov a väčší zmysel dávajú, keď sa na ne pozrieme cez prizmu hodnotového pluralizmu. Principiálne obmedzenie politickej moci teda nepochádza z faktu nezhody, ale z rozmanitej podstaty ľudského dobra a plurality nesúmerateľných dohier, ktoré môže človek rozumne sledovať.

V druhej sekcii použijem tzv. novú teóriu prirodzeného zákona pre vysvetlenie toho, ako môže pluralistická doktrína odpovedať na obvinenie z arbitrárnosti a ponúknuť súbor základných usmernení pre rozhodovanie medzi nesúmerateľnými dobrami. Ukážem, že pluralistická teória môže byť založená na pravdivostných výrokoch o ľudskom dobre a zároveň umožniť rozmanitosť životných plánov, ktoré musia byť rešpektované politickou autoritou.

Bremená usudzovania – cesta k neutralite či pluralizmu?

Je zjavným faktom, že sa ľudia v moderných spoločnostiach nezhodnú na mnohých veciach, vrátane tých, ktoré sa vzťahujú k zmyslu existencie vesmíru aj ich samých, a teda aj na tom, čo to znamená žiť dobrý život. Ale tento fakt samotný ešte nie je normatívne významný pre určovanie princípov politickej morálky. John Rawls špecifikoval, aký typ nezhody musí byť vzatý do úvahy, keď chceme formulovať princípy politickej morálky v slobodnej spoločnosti: „V politických a spoločenských podmienkach zaručených základným právami a slobodami slobodných inštitúcií vznikne a udrží sa diverzita konfliktných a nezmieriteľných – a čo viac, rozumných – komprehensívnych doktrín, ak takáto diverzita ešte neexistuje (Rawls 1993, s. 36).

Rawls tvrdil, že na pozadí slobodnej spoločnosti nutne vzniká množina rozumných komprehensívnych doktrín, teda doktrín zahŕňajúcich úsudky o dobrom živote. Táto množina vytvára „fakt rozumného pluralizmu“ (Rawls 1993, s. 63 – 64). Život v slobodnej spoločnosti tak neprodukuje hocijakú nezhodu, ale pluralitu *rozum-*

ných alternatív. Robert Talisse rozdeľuje túto časť Rawlsovho argumentu do dvoch téz (2003, s. 178):

Téza o nekonvergencii: Plné a slobodné využitie rozumu každej osoby nebude viesť ku všeobecnej konvergencii všetkých osôb k jednej konkrétnej komprehensívnej doktríne.

Téza o rovnej rozumnosti: Existuje niekoľko rôznych komprehensívnych doktrín, ktoré sú, hoci vzájomne nekompatibilné, rovnako konzistentné s plným využitím ľudského rozumu.

Naviac, téza o rovnej rozumnosti si vyžaduje krok, ktorý je zásadný pre politický liberalizmus: nahradenie pravdy rozumnosťou. Rawls píše, že v slobodnej spoločnosti regulovanej verejným rozumom, „komprehensívne doktríny pravdy alebo správnosti sú nahradené myšlienkou politicky rozumného“ (Rawls 1993, s. 441). Je dôležité poznamenať, že táto zámena sa nevzťahuje na všetky oblasti myslenia. Rawlsova formulácia je zjavne pravdivostným tvrdením, ale je to tvrdenie druhého rádu o cieľoch ľudského konania. Ak ide o politickú morálku, pravda o týchto cieľoch je irelevantná. Význam tohto bodu by nemal byť podcenený, z hľadiska histórie politického myslenia a z hľadiska jeho odvážnosti. Väčšina tradícií politického myslenia – aspoň tie, ktoré nie sú skeptické voči pravde – aspoň implicitne považovali za nevyhnutné dobre uchopiť ľudské dobro a dobrý život, ak chceme identifikovať spravodlivé princípy pre organizovanie spoločnosti.¹ Politickí liberáli to však považujú za nielen nadbytočné, ale škodlivé pre slobodnú spoločnosť. Tento krok má zjavnú nevýhodu, pretože podľa politického liberalizmu by mohla existovať doktrína, ktorá sa mylí v zásadných otázkach ľudského šťastia a produkuje nešťastných, zruinovaných otrokov svojich vlastných vášní. Pokiaľ však je táto doktrína politicky rozumná, je rovnako vhodným účastníkom politického rozhodovania ako každá iná.

Koncept rozumnosti sa tak stáva prostriedkom, ktorý umožňuje politickému zdôvodňovaniu fungovať bez odkazu na pravdu. Zdôvodňovanie môže byť pravdivé alebo nie; na čom naozaj záleží však je, či je odmietnuteľne relevantnou populáciou: „Naše použitie politickej moci je vhodné a teda ospravedlniteľné len ak je vykonávané v súlade s ústavou, ktorej základy môžu všetci občania očakávať

¹ Rawls považoval túto nad-tradíciu za dominantnú v politickej filozofii (1993, s. 135.).

prijat' vo svetle princípov a ideálov, ktoré sú pre nich prijateľné ako rozumné a racionálne.“ Tento záver je možný vďaka poslednej implikácii rozumnej nezhody, ktorú Rawls nazýva faktom útlaku: udržateľný konsenzus spoločnosti na jednej komprehensívnej doktríne môže byť dosiahnutý len štátnym útlakom (Rawls 1993, s. 39). Celý argument môžeme zhrnúť nasledovným spôsobom:²

P1: Rozumní ľudia sa nezhodnú na dobrom živote.

P2: Jediným spôsobom, ako zabezpečiť dlhodobú zhodu na dobrom živote je použiť štátnu moc na útlak.

C1 (z P1 a P2): Výkon štátnej moci môže byť ospravedlnený len ak je v súlade s princípmi, ktoré môžu podporiť všetky rozumné osoby.

C2 (z P1 a C1): Snahy ospravedlniť výkon štátnej moci, ktoré sa spoliehajú na výroky o dobrom živote, sú neprípustné.

V akom zmysle sú osoby stále rozumné aj keď nesúhlasia ohľadom vzájomne sa vylučujúcich alternatívnych pohľadov? Po prvé, rozumná osoba je ochotná dodržiavať podmienky spolupráce, ktoré považuje za rozumné pre všetkých. Nerozumní ľudia sú buď neochotní, alebo ochotní dodržiavať podmienky spolupráce len kým to slúži ich záujmu a považujú ich za nutné zlo za daných okolností (Rawls 1993, s. 49 – 50). Táto charakterizácia sa vzťahuje priamo k Rawlsovej snahe presiahnuť obyčajný *modus vivendi*, na ktorom sa každý zúčastňuje len podmienene a pragmaticky, pretože nikto nedokáže úplne ovládnuť spoločnosť. Politický liberalizmus je snahou o formuláciu skutočne morálnych (teda principiálnych) dôvodov pre rešpektovanie rozumnej nezhody (Rawls 1993, s. 146). Preto je dôležitým aspektom rozumnosti hľadanie podmienok spolupráce, ktoré môže rozumná osoba ponúknuť a dodržiavať úplne a bez bočných úmyslov.

Politický liberalizmus nevyžaduje od osôb, aby opustili svoje komprehensívne doktríny. V skutočnosti byť rozumnou osobou znamená mať dvojitú morálnu kapacitu pre formulovanie koncepcie dobra a koncepcie spravodlivosti. A „berúc do úvahy ich morálne kapacity, zdieľajú spoločný ľudský rozum, podobné mohutnosti myslenia a úsudku: vedia vyvodzovať závery, vážiť dôkazy a balansovať konkurujúce ohľady“ (Rawls 1993, s. 55). Teda len tí kooperujúci občania, ktorí využívajú svoje kapacity pre dobro a spravodlivosti a uplatňujú

² Rozšírenejší sumár tohto argumentu možno nájsť napríklad u Franza Manga a Josepha Chana (2022) alebo Collisa Tahziba (2022, s. 36).

svoje fundamentálne racionálne schopnosti sú relevantnou populáciou pre požiadavky verejného ospravedlnenia.

Kedže sledovanie koncepcie dobrého života je vlastne definičným aspektom rozumnej osoby, politickí liberáli musia adresovať otázku prečo by mala rozumná osoba používať svoj rozum za týmto účelom a zároveň ho vyzátvorkovať z politickej diskusie. Preto je podstatné ponúknuť presvedčivý model toho, prečo môžu byť nezhody medzi rozumnými ľuďmi takisto rozumné. Politickí liberáli tvrdia, že rozumná osoba je rozumná, ak uznáva fakt rozumnej nezhody pretože akceptuje bremená usudzovania a ich implikácie pre tie podmienky spolupráce, ktoré chce ponúknuť a dodržiavať.³ Tieto bremená majú vysvetliť nielen prečo môže byť nezhoda rozumná, ale aj to, prečo by rozumné osoby mohli uznať, že ich nezhoda je rozumná a preto nemá byť predmetom politického riešenia:

(a) empirické a vedecké dôkazy môžu byť komplexné, (b) ľudia môžu nesúhlasiť ohľadom relatívnej váhy jednotlivých ohľadov, (c) všetky koncepty sú do istej miery inherentne vágne, (d) spôsob, akým hodnotíme morálne a politické hodnoty je nevyhnutne ovplyvnený do istej miery súhrnom našej životnej skúsenosti, (e) často existujú rôzne typy normatívnych faktorov na oboch stranách sporu, ohľadom použitia ktorých môže vzniknúť nezhoda medzi plne racionálnymi ľuďmi, (f) spoločenské inštitúcie sú obmedzené v množstve hodnôt, ktoré dokážu poňať, čoho výsledkom sú niekedy náročné alebo dokonca tragické voľby (Quong 2011, s. 37; pôvodne v Rawls 1993, s. 56 – 57).

Dôsledkom prijatia bremien usudzovania je podľa politických liberálov to, že nezhoda nemusí byť výsledkom „sebazáujmu, ani predsudku, ani iracionality.“ Namiesto toho, rozumná nezhoda je dôsledkom „úprimnej a rozumnej snahy racionálnych ľudí“ vyjadrovať ich názory na najhlbšie otázky ľudskej existencie a zmyslu života, či už filozofického alebo náboženského charakteru (Quong 2011, s. 37).

³ V rámci politického liberalizmu existuje debata o tom, akú úlohu majú v teórii hrať epistemické resp. etické prvky. Bremená usudzovania upriamujú pozornosť najmä na epistemické prvky, no etická zdržanlivosť je pre politický liberalizmus podobne dôležitá. Martha Nussbaum je významnou reprezentantkou prúdu, ktorý zdôrazňuje na etický aspekt na úkor epistemického. Presvedčivosť tohto projektu je však otázna (Tomašík – Baroš 2023, s. 491 – 495).

Ale ako pozoruje Talisse, je možné prijať bremená usudzovania a zároveň odmietnuť tézu o nekonvergencii. Bremená vysvetľujú, akým spôsobom je ľudský úsudok nedokonalý, a to aj úsudok neovplyvnený závažnými formami iracionality a predsudku. Ale z toho nevyplýva nutne, že musíme vylúčiť možnosť istej konvergenzie smerom k jednej doktríne (Talisse 2003, s. 80) – alebo, v o niečo miernejšej verzii, konvergenzie smerom k menšiemu súboru kompatibilnejších doktrín. Teda z uznania bremien usudzovania nevyplýva, že nevinné chyby v myslení nemôžu byť rozoznané a eliminované rozumnými osobami, ktoré správne používajú svoju racionálnu kapacitu na sledovanie dobra.

Implikácie bremien usudzovania sa ukazujú jasnejšie, keď rozlíšime medzi tým, ako ich majú prijať rozumní občania, a ich vysvetľujúcou silou pri snahe pochopiť hlboké nezhody o dobrom živote. Rozdiel je nasledovný: politický liberáli nechcú len vysvetliť, prečo rozumní ľudia nesúhlasia; idealizujú ich takým spôsobom, že oni sami musia prijať tieto bremená ako dôvody ich nezhôd. Toto prijatie priamymi účastníkmi nezhôd by ich malo motivovať k tomu, aby vystrihli svoje úsudky o dobrom živote z verejnej sféry a zároveň ostali vernými týmto úsudkom. Ale tieto dva atribúty politicky rozumných osôb môže byť len ťažko epistemicky zladené.⁴ Pretože ak sa bližšie pozrieme napríklad na bremeno (a), komplexnosť dôkazov, každá osoba skutočne oddaná svojej komprehensívnej doktríne bude veriť, že sa jej podarilo prekonať túto komplexitu. Ak sa pozrieme na bremeno (b), odlišné váženie zdieľaných hodnôt, rozumná osoba bude presvedčená, že jej váženie je správne (alebo správnejšie), a tak ďalej. Alternatívnym vysvetlením by mohlo byť, že každá rozumná osoba bude ostatné rozumné alternatívy považovať za *takmer* správne. Ale ani v tomto prípade nie je jasné, prečo by rozumná osoba vyčlenila svoje správne úsudky pri vstupe do politického rozhodovania kvôli existencii takých úsudkov, ktoré považuje za *takmer*, no nie úplne, správne. Alebo snáď ide o to, že ostatné rozumné osoby možno nie sú epistemicky obhájiteľné v ich úsudkoch, avšak existujú poľahčujúce okolnosti, ktoré robia ich nedostatky ospravedlniteľnými. No znova, prečo by rozumná osoba, ktorá zostáva plne oddaná svojim úsudkom, principiálne vyzátvorkovať svoju vlastnú doktrínu,

⁴ Obmedzím sa na stručný argument. Dlhšie pojednanie Davida Enocha o epistemologických výzvach politického liberalizmu je detailnejšie a komplexnejšie (Enoch 2017, s. 132 – 165).

pretože niekto tú doktrínu chybne, avšak ospravedliteľne odmieta? Očakávanie, že rozumné osoby zostanú plne oddané ich komprehensívnymi doktrínami a že ich zároveň vyzátvorkujú kvôli bremenám usudzovania je epistemicky nekoherentné a preto neposkytuje dobré dôvody pre ústredný imperatív politického liberalizmu.

Z bremien usudzovania tak zostáva ich vysvetľujúca sila, ktorá sa zdá nepopierateľná. Môžeme uznať, že aj keby boli predsudky eliminované z myslenia ľudí, stále by boli v nezhode ohľadom koncepcií dobrého života kvôli týmto faktorom. Normatívna sila týchto vysvetľujúcich faktorov je však obmedzená. Zatiaľ čo by mala rozumná nezhoda predstavovať veľmi špecifický typ konfliktu, prinajmenšom niektoré z bremien usudzovania sú aplikovateľné aj na iné otázky, nielen komprehensívne doktríny a koncepcie dobra. Enoch poznamenáva, že „je fascinujúcim faktom o filozofoch z tradície verejného rozumu, že zrejme považujú nezhodu za problém iba vtedy, keď ide o morálne alebo normatívne alebo hodnotiace štandardy“, ale čokoľvek, čo ponúkajú ako rúcio pre výnimočnosť rozumnej nezhody sa rovnako vzťahuje k faktuálnym nezhodám (Enoch 2013, s. 158). Toto viedlo niektorých autorov k dôrazu na niektoré špecifické bremená. Charles Larmore tvrdí, že je to predovšetkým (d) – vplyv súhrnu našich životných skúseností na to, ako hodnotíme morálne a politické hodnoty – čo dáva vysvetlenie faktu rozumnej nezhody (Larmore 1994, s. 76). Marc Ramsay s Larmorom súhlasí a tvrdí, že ostatné bremená usudzovania, ako napríklad rôzne váženie hodnôt alebo rozličná interpretácia vágnych konceptov, môže byť odstopovaná k rôznymi životnými skúsenosťami alebo pozadiu (Ramsay 2007, 158 – 159). Tiež môžeme dodať, že význam rôzneho váženia zdieľaných hodnôt spôsobeného odlišnými životnými cestami je posilnený, ak vezmeme do úvahy (f) a zdôrazníme, že nielen spoločenské inštitúcie, ale aj jednotlivci sú obmedzení v tom, aké množstvo hodnôt a dohier dokážu zmysluplne a prakticky sledovať.

Ale vysvetľujúca sila životnej skúsenosti taktiež nedáva dostatočnú podporu záverom politických liberálov. Príklad môže pomôcť ilustrovať tento problém. Vincent sa narodil do umeleckej rodiny, ktorá mu dala do vienka náklonnosť k voľbe stať sa huslistom najskôr vo svojom voľnom čase, potom formálnym vzdelávaním, a nakoniec k rozhodnutiu stať sa profesionálnym hudobníkom. Vincent stretáva Emmanuela, ktorý mal v mladosti skvelého učiteľa prírodovedy, a ten nasmeroval Emmanuela záujem smerom k túžbe robiť zák-

ladný výskum v organickej chémii. Vincent má tendenciu v dôsledku svojho umelecky zameraného života a nedostatku dobrých učiteľov prírodovedy považovať organickú chémiu za nudnú a nehodnú záujmu v porovnaní s krásou hudby. Emmanuel, na druhej strane, vidí odkrývanie tajomstiev prírody ako plne odôvodňujúce jeho povolanie, ale nie je nijako dotknutý Brandenburskými koncertmi Johanna Sebastiana Bacha. Vincentove a Emmanuelove rozličné záujmy sa zrejme odrazia aj v rozličných postojoch k tomu, ako by mali byť využité obmedzené spoločenské zdroje. A ak by sa aj jedného dňa Vincent presvedčil o tom, že snaha o hlbšie porozumenie organickej chémie je zmysluplná, a Emmanuel by začal doceňovať klasickú hudbu, stále by zrejme prakticky vážili tieto dobrá odlišne kvôli dennodennej dôležitosti, ktoré hrajú v ich jednotlivých životoch, a kvôli obmedzeným praktickým možnostiam sledovať rozličné dobrá s rovnakou oddanosťou.

Tento príklad ukazuje, že aj keď môžu bremená usudzovania vysvetliť aspoň niektoré z nezhôd ohľadom dobrého života, nevedú k záverom politických liberálov. Ako som poznamenal vyššie, všetky bremená usudzovania implikujú možnosť pochybenia, no nie je okamžite jasné, ako by sme mali na takéto pochybenia reagovať, nezávisle od toho, aké nevinné sú. Politickí liberáli by tvrdili, že Emmanuelovo „rozumné“ odmietnutie hudby ako zjavného a inherentného dobra mu dáva akési morálne veto vo vzťahu k politickému rozhodnutiu, ktoré by bolo zdôvodnené odkazom na túto hodnotu. Takže fakt rozumnej nezhody ustanovuje Emmanuelovo veto v prípade, že je osobou dobrej vôle, ochotný dodržiavať férové podmienky spolupráce, prijíma bremená usudzovania a fakt rozumnej nezhody – a jeho odmietnutie napríklad dotácií pre opery je spôsobené nevinným faktorom, akým je napríklad súhrn jeho životných skúseností. Avšak zdá sa nerozumné vyhlásiť politické rozhodnutie za nelegitímne preto, že niečia životná trajektória mu zabránila rozoznať istú hodnotu alebo ho vedie k tomu, že jej dáva inú váhu ako ostatní ľudia. Môžeme zadefinovať rozumnosť technicky, ale holý fakt, že niekto neuzná isté dobrá alebo ich váži odlišným spôsobom nedáva dostatočný dôvod, aby sme takúto situáciu 1) prijali a 2) odvodili z nej veto v politických záležitostiach ako vec absolútneho princípu.

Navrhujem dva predbežné závery vyplývajúce z tejto diskusie, ktoré rozviním v nasledujúcej časti. Prvým záverom je, že existujú dôvody odmietnuť tézu politických liberálov o bremenách usudzovania

ako argumentu pre zákaz odôvodňovania politických rozhodnutí na základe konkrétnych koncepcií dobra. Bremená usudzovania skôr poukazujú na rozmanitosť ľudského dobra. Preto by nás malo prijatie vysvetľujúcej sily bremien usudzovania viesť k uznaniu pluralizmu, nie rozumnej nezhody, čo je rozlíšenie ktorému sa budem venovať ďalej. Druhý záver je, že môžeme upraviť Talisseho pozorovanie o možnosti prijať bremená usudzovania a zároveň odmietnuť tézu o nekonvergencii. Príklad Vincenta a Emmanuela ukazuje, že aspoň niektoré bremená usudzovania nielen vysvetľujú isté nezhody, ale taktiež implikujú možnosť prekonania alebo aspoň zmiernenia týchto nezhôd. Ak je napríklad pravda, že (d) ako súhrn našej životnej skúsenosti nesie najväčšiu vysvetľujúcu silu, taktiež to ukazuje, že rozširovanie životnej perspektívy cez nové skúsenosti alebo reflexiu skúseností by mohlo viesť aspoň k čiastočnej konvergencii. Ak nechceme poprieť, že rozumní ľudia sú schopní rozširovať a prekračovať svoje životné skúsenosti, mali by sme uzavrieť, že konvergencia je možná.

Pluralizmus ako vhodnejšia odpoveď na nezhodu

Rawls používal pojmy rozumný pluralizmus a rozumná nezhoda v podstate ako synonymá s mierne odlišnými príchutami. Prvý odkazuje na možnosť koexistencie rôznych rozumných, no vzájomne sa vylučujúcich filozofií; druhý zdôrazňuje fakt, že v slobodnej spoločnosti je nezhoda medzi rozumnými filozofiami neukončiteľná. Larmore však tvrdí, že takéto zlúčenie dvoch pojmov zastiera rozdiel medzi dvomi odlišnými fenoménmi – rozumnou nezhodou a pluralizmom – pričom len prvý je vhodným predmetom politického liberalizmu. Takže presnejšie by bolo, ak by Rawls mal formulovať svoju pozíciu jedine cez pojem rozumnej nezhody. Dôvodom je, že pluralizmus by mal odkazovať na úplne inú otázku, ktorá sa týka zdrojov hodnoty. Čerpajúc z diela Isaiaha Berlina, Larmore charakterizuje pluralizmus ako meta-odpoveď na otázku, ako by sme mali žiť: neexistuje *jediná* odpoveď na tento zásadný problém. Existuje pluralita objektívnych konečných cieľov, ktoré môžu rozumní ľudia sledovať a ktoré naozaj často nie sú realizovateľné spoločne, ale sú vo vzájomnom konflikte (Larmore 1994, s. 64 –65). Ako teória hodnôt, pluralizmus stojí v opozícii k monizmu a jeho rôznym verziám, ako napríklad konzekvencializmu, a ich tvrdeniu, že v konečnom dôsledku existuje jediný štandard (ako napríklad potešenie), ktoré robí rôzne

snahy súmerateľnými, a robí možnými úsudky (alebo dokonca výpočty) o tom, akú hodnotu rôzne snahy prinášajú pre celkové dobro jednotlivca alebo spoločnosti. Monizmus je tak schopný ponúknuť teoreticky jednoduchú cestu riešenia konfliktov medzi hodnotami, pretože existuje morálny štandard, ktorý môže uložiť váhu jednotlivým alternatívam (Larmore 1994, s. 65).

Z pozície politického liberalizmu je pluralizmus kontroverznou doktrínou a nemal by slúžiť ako usmernenie pre politické rozhodovanie (Larmore 1994, s. 167). Ale ak je moja diskusia bremien usudzovania správna, dostávame dobrý dôvod brať pluralizmus a jeho politické implikácie vážne. Spomeňme si, že aj tie bremená usudzovania, ktoré sú špecifickejšie pre morálne úsudky a tak dávajú silnejšie dôvody pre chápanie otázok o dobre odlišne od ostatných otázok 1) v skutočnosti zahŕňajú možnosť rozumnej konvergenencie; a 2) nedávajú dostatočnú podporu pre silne závery ktoré Rawls formuluje, predovšetkým absolútny zákaz vnášania komprehensívnych úsudkov do politického rozhodovania. V skutočnosti sú implikácie bremien usudzovania zmysluplnejšie v perspektíve pluralizmu ako v rawlsovskej formulácii rozumnej nezhody.

V predošlej sekcii som tvrdil, že očakávať od rozumnej osoby plnú oddanosť jej doktríne a zároveň, že prijme bremená usudzovania ako aplikovateľné v jej prípade, je nekoherentné. Ale bremená môžu vysvetliť konflikty medzi osobami, ktoré majú pravdu (respektíve aspoň časť pravdy) o ich komprehensívnych úsudkoch. Teda bez potreby abstrahovať od pravdivosti týchto úsudkov, pluralistická perspektíva môže použiť bremená usudzovania na analýzu konfliktu medzi osobami, ktoré sa nemýlia v úsudkoch o hodnotách, ktoré zastávajú, ale môžu sa stále myliť vo veci miesta týchto hodnôt v širšom hodnotovom systéme.

Vráťme sa k príkladu umelca Vincenta a vedca Emmanuela. Ich odlišné osobné histórie utvárali ich preferencie, takže súhrn ich životných skúseností ich posunul odlišnými smermi. Ale ak je problémom nedostatok skúsenosti, je aspoň teoreticky možné prekonať túto situáciu. Bolo by snáď naivné očakávať od Vincenta, aby si osvojil hodnotu skúmania toho, ako funguje príroda, akokoľvek vášnivo sa mu to bude snažiť Emmanuel odovzdať. Ale mohlo by to aspoň čiastočne odkryť tú všeobecnú formu Emmanuelovho životného poslania, teda snahy o poznanie nielen ako inštrumentálny prostriedok pre zabezpečenie prostriedkov pre seba alebo svoju rodinu, ale ako neredukovateľný aspekt dobrého života. Takže Vincent by mohol

konečne pochopiť Emmenuelovu oddanosť vede tým, že by uznal, že on sám je priťahovaný túžbou rozšíriť svoje poznanie o niektorých veciach bez akéhokoľvek ďalšieho zámeru a len preto, že jeho praktický rozum ich rozoznáva ako hodné spoznávania. Povedané všeobecne, pluralistická doktrína môže naraz tvrdiť, že poznanie aj estetický zážitok (a snáď aj iné dobré) môžu byť identifikované ako konečné železka v reťazi praktického myslenia, ktoré nemôžu byť redukované na žiadne iné dobro. To samozrejme neznamena, že sú automaticky sledované, a už vôbec nie, že sú všetkými ľuďmi teoreticky kategorizované ako základné alebo inherentné. Sú však rozumom dostupné všetkým na základe skúsenosti a reflexie. Ako John Finnis poznamenáva o dobre poznania:

Princíp, že pravda (a poznanie) sú hodné získavania nie je akosi vrodene a vpísané do mysle pri narodení. Naopak, hodnota pravdy sa stáva zjavnou len tomu, kto zažije túžbu pýtať sa, kto uchopil vzťah medzi otázkou a odpoveďou, kto chápe, že poznanie je ustanovené správnymi odpoveďami na konkrétne otázky, a tomu, kto si je vedomý možnosti ďalších otázok a iných pýtajúcich sa, ktorí by takisto mohli užívať výhodu získavania správnych odpovedí (Finnis 2011, s. 65).

Podobný komentár by sme mohli tiež sformulovať pre estetickú skúsenosť, priateľstvo, alebo iné dobré. Takže môže platiť na jednej strane to, že ľudské dobro je rozmanité, a na druhej strane to, že je potrebná nejaká forma vzdelania či výchovy (či už cez sebazvdelávanie reflexiou svojej skúsenosti alebo vzdelávanie inými) ak má byť tento pluralizmus foriem dobra plne realizovaný.

Ale ak neexistuje jediný usmerňujúci princíp alebo hodnota, ktorá by robila rôzne dobré súmerateľnými, čo môžeme slúžiť ako racionálne kritérium pri rozhodovaní? Larmore na to odpovedal, že hodnoty v pluralistickom rámci síce nemusia byť súmerateľné v zmysle redukovateľnosti na spoločného menovateľa, ktorý by mohol byť použitý na vyriešenie akéhokoľvek konfliktu, ale hodnoty stále môžu byť *porovnateľné*. Predstavuje si príklad, kde si kvôli časovým obmedzeniam musíme vybrať medzi dodržaním nie príliš dôležitého sľubu a odpovedaním na vážnu a urgentnú potrebu priateľa poradiť a porozprávať sa. Larmorov názor je, že aspoň v tomto prípade by sme mali prioritizovať priateľa a porušiť sľub, pretože sa zdá, že záväzky

plynúce z priateľstva majú prednosť pred povinnosťou dodržať sľub ak ten sľub nemá veľkú vážnosť (Larmore 1994, s. 67 – 68). Larmore následne priznáva, že nemá uspokojivú odpoveď na to, *ako* máme vážiť rôzne alternatívy, ale tiež že je možné niekedy niečo skutočne vedieť bez toho, aby sme poznali základ tohto poznania. A tak môžeme napríklad uznať, že by sme mali dať prioritu priateľovým potrebám pred triviálnymi sľubmi (Larmore 1994, s. 70).

Ak však nemáme racionálne princípy pre váženie odlišných alternatív, dostávame sa k problému arbitrárnosti. V *Teórii spravodlivosti* Rawls zahrnul pluralizmus pod súhrnný termín „intuicionizmus“ keďže pri absencii akejkoľvek metódy váženia prvých princípov nám nezostáva nič iné, ako uzavrieť problém intuíciou o tom, čo sa zdá najsprávnejšie (Rawls 1999a, s. 30). Použitie intuície nemusí byť nutne iracionálnym, keď riešime otázky týkajúce sa priorit, ale ak nedokážeme vysvetliť akým spôsobom je toto váženie určené rozumnými etickými kritériami, racionálna diskusia dosiahla svoj limit (Rawls 1999a, s. 36 – 37). Ak nie je žiadna metóda pre racionálne zhodnotenie toho, ktorá alternatíva má mať prednosť, ľudia sa budú spoliehať na jej intuíciu, často posilnenú ich súkromnými záujmami a celá záležitosť sa tak stane poškvrnenu bojom o moc (Gaut 1993, s. 26).

Avšak predpokladať, že ak neexistuje *jediný* racionálny princíp, tak potom neexistujú *žiadne* takéto princípy, je neuspokojivé. Naopak, je rozumné predpokladať, že zvolenie správne možnosti spočívajúcej vo výbere spomedzi niekoľkých prvých princípov si vyžaduje vziať do úvahy niekoľko princípov druhého rádu. Pluralista má po ruke dostatok argumentov, pretože nepotrebuje úplne odmietnuť absolútne princípy váženia dohier (napríklad prostredníctvom utilitaristického princípu úžitku), ale môže predpokladať, že každý taký princíp má *nejakú*, i keď nie absolútnu hodnotu (Gaut 1993, s. 28). V niektorých prípadoch môžu byť rozhodujúce deontologické princípy; v iných, predovšetkým výrazne „technických“ otázkach môže efektivita alebo celkový benefit ponúknuť rozhodujúce dôvody. Ale každý možný racionálny princíp je podmienený, nie absolútny, a mal by tak byť aj aplikovaný.

Finnisova prirodzenoprávna teória je dobrým príkladom komplexného charakteru pluralistickej doktríny. Môžeme ju analyzovať stručne cez a) prvé princípy, ktoré nazýva základnými (ľudskými) dobrami, a b) základné požiadavky praktickej rozumnosti, ktoré sú princípmi druhého radu a dávajú základ racionálnemu rozhodovaniu v pluralistickom rámci.

Finnis identifikuje osem základných dohier: život, poznanie, hru (alebo zručný výkon), estetickú skúsenosť, priateľstvo, praktickú rozumnosť, náboženstvo a manželstvo (Finnis 2011, s. 448). Kritériá pre určenie základného dobra nie sú natoľko odlišné od toho, ako Larmore popisuje pluralizmus a Rawls popisuje intuicionizmus – s výnimkou Rawlsovho dojmu, že neexistuje metóda rozhodovania medzi týmito dobrami. Každé z týchto dohier je podľa Finnisu rovnako základné v troch zmysloch: sú zjavne dobré; sú neredukovateľné a nie iba inštrumentálne vo vzťahu k ostatným dobrám; a neexistuje medzi nimi žiadna objektívna hierarchia, keďže nie sú súmerateľné (Finnis 2011, s. 92). Zjavnosť neznamená, že každý človek ich automaticky uznáva, či už prakticky alebo teoreticky, ale že sú prvými princípmi praktického uvažovania a ako také tvoria substrát etiky a morálky. Prísne vzaté tak nemôžu byť a ani nemusia byť *dokázané* (Moschella 2016, s. 11). Neredukovateľnosť a absencia hierarchie sú blízko späté, keďže odkazujú práve na nedostatkom spoločného menovateľa, ktorý by robil základné dobrá súmerateľnými.

Pre to, aby sme sa vyhli pasci intuicionizmu stále potrebujeme načrtnúť cestu pre dosahovanie racionálnych rozhodnutí. Je to praktická rozumnosť ako špecificky architektonické dobro, ktoré zahŕňa rôzne požiadavky, za pomoci ktorých môže morálny aktér postupovať z pred-morálnych dôvodov na konanie (základné dobrá) k morálnemu konaniu. Čo teda hľadáme sú dôvody, ktoré urobia racionálne rozhodovanie možným zoči-voči dobrám, z ktorých každé dokáže dodať *prima facie* dôvod pre ich sledovanie (Moschella 2016, s. 12). Finnis vymenúva niekoľko takýchto princípov a očisťuje ich od absolútnych rolí, ktoré zastávajú v niektorých myšlienkových tradíciách.⁵ A tak explicitne schvaľuje Rawlsovu požiadavku koherentného životného plánu, v ktorom by boli rôzne snahy v harmónii a ktorý by nebol zruinovaný impulzívnosťou, ale ktorý by reprezentoval život rozšírený v čase a v plnosti. Podobne Finnis uznáva Rawlsov argument proti arbitrárnemu preferovaniu niektorých ľudí pred inými, čo bolo hlavným motívom Rawlsovej teórie spravodlivosti. Ale Rawls chyboval v tom, že považoval svoje princípy za tie jediné princípy spra-

⁵ Dovedna Finnis vymenúva deväť požiadaviek: koherentný životný plán, žiadne arbitrárne preferencie medzi hodnotami, žiadne arbitrárne preferencie medzi osobami, rozumný záväzok a rozumné odosobnenie od záväzkov, rozumná efektivita, rešpekt ku každému základnému dobru v každom skutku, spoločné dobro a konanie podľa svojho svedomia (Finnis 2011, s. 100 – 133).

vodlivosti a nebral do úvahy, okrem iného, požiadavku, podľa ktorej má byť každé základné dobro rozoznané a aplikované ako základné dobro. Rawls tak mohol pracovať len na základe veľmi ochudobnenej teórie dobra, arbitrárnej a nakoniec nerozumnej (alebo miernejšie povedané, nie úplne rozumnej)(Finnis 2011, s. 106).

Na druhej strane Finnis akceptuje relevanciu dôsledkov ako požiadavky praktickej rozumnosti, ale odmieta utilitaristický monizmus a tvrdí, že efektivita pri dosahovaní cieľa je jedným, no nie jediným kritériom správnosti konania. Tento morálny prístup tak balansuje na hrane deontologických a utilitaristických teórií. Je kantovský nakoľko považuje morálne správne konanie za také, ktoré je v súlade s dobrou vôľou, a konanie v súlade s dobrou vôľou znamená konanie plne rozumným spôsobom. Ale spôsob, akým načrtáva nutné prepojenie medzi ľudskými dobrami a rozumnosťou odmieta čisto formálne kantovské chápanie a dáva obsah tomu, čo znamená správať sa k človeku ako k cieľu (Moschella 2016, s. 13). Je to tiež teória podobná konsekvenacionalizmu v jej odkaze na dobrá ako predmety ľudského konania, ale relevancia dôsledkov nie je absolútna a je zasadená do kontextu hodnotového pluralizmu a širšieho súboru požiadaviek rozumnosti

Ak aj nakoniec zväžeme naše záväzky, koherentnosť nášho životného plánu a rešpekt pre všetky osoby a základné dobrá, niektoré rozhodnutia zostanú racionálne nedeterminované, čo dáva priestor skutočnej slobodnej voľbe. Pluralita dohier, ich rôznych foriem a spôsobov sledovania nielen umožňujú, ale často vyžadujú kreatívne a autentické sebaurčenie, pretože vytvárajú množstvo situácií, v ktorých praktické obmedzenia života ako obmedzený čas alebo zdroje nútia človeka k rozhodnutiu medzi nesúmerateľne hodnotnými a prakticky rozumnými alternatívami. Dokonca aj keď ide o rozumné dodržiavanie záväzkov ako jednu z požiadaviek rozumnosti, človek by mal neustále hľadať nové a lepšie spôsoby plnenia svojich záväzkov namiesto strnulej sústredenosti na už známe a osvedčené spôsoby. Takáto kreativita podľa Finnisa znamená, že človek či spoločnosť skutočne žijú na úrovni praktického princípu a nielen na úrovni konvencie či vyprázdneného zvyku (Finnis 2011, s. 110). Tento prístup znamená umiernený prístup k autenticity a sebauatorstvu, ktoré predstavuje dôležitý komponent liberálneho chápania autonómie (Raz 1988). Umierneným myslím tú skutočnosť, že sú to práve tieto záväzky, povinnosti a nakoniec základné dobrá, ktoré robia konanie morálnym, nie autonómiou ako taká. Je dôležité, aby človek majúci

rozumné dôvody pre sledovanie hodnotných projektov a aktivít bol skutočne prakticky slobodný ich realizovať a realizovať ich autenticky. Ale takéto realizovanie je v konečnom dôsledku morálne nie preto, že je autonómne, ale preto, že jeho predmetom je skutočné dobro. Autonómia je tak kľúčovou podmienkou pre praktickú rozumnosť, pretože nikto nemôže byť skutočne prakticky rozumným, ak nemá slobodu dostatočnú pre využitie svojho rozumu pre efektívne sledovanie dober, svedomité plnenie svojich povinností, autentické formulovanie a reformulovanie svojich životných plánov s integritou (George 1993, s. 177). No urobiť z autonómie stred morálneho a politického života namiesto jej správneho zaradenie do kontextu praktickej rozumnosti, vrátane jej rozumných cieľov, je nerozumné.

Keďže prirodzenoprávna verzia pluralizmu chápe autonómiu v takom zmysle, ktorý umožňuje skutočnú slobodnú voľbu, bude mať pre osoby oddané komprehensívnej doktríne väčší apel ako rawlsovský politický liberalizmus. Rawls tvrdil, že fakt rozumnej nezhody nie je nešťastný, pretože nie je výsledkom iracionality alebo predsudkov, ale slobodného využívania rozumu v kontexte slobodných inštitúcií (Rawls 1993, s. 37). Keď však túto tézu rozmeníme na drobné, je slabšia, než sa zdá. V predošlej sekcii som vysvetlil, akým spôsobom je nevinná chyba stále chybou. Naviac, kvôli veľmi špecifickému spôsobu, akým Rawls chápe rozumnosť, nevyplýva z toho, že každý dôsledok života pod slobodnými inštitúciami bude želateľný. Rawlsov „realisticko-utopický“⁶ scenár môže byť neuspokojivý aj pre ním definovaných rozumných občanov. Spomeňme si, že podľa politických liberálov sú perfekcionista ospravedlnenia neprípustné preto, že nie sú zdieľané všetkými rozumnými osobami. Divergencia koncepcií dobrého života tak prakticky môže znamenať scvrkávajúci sa počet dôvodov, ktoré sú prijateľné, pretože každá špecifická rozumná komprehensívna doktrína pridáva ďalšie veto tak, že dôvod zdieľaný ostatnými komprehensívnymi doktrínami sa jej príchodom stáva nezdieľaným. Takže rozumná osoba, hoci nemá žiadny nový dôvod pre

⁶ Pozri napr. Rawls 1999b. Aaron Ancell spochybňuje tento aspekt Rawlsovej idealizácie a tvrdí, že ak realistický utopianizmus predpokladá nemožnosť prekonania bremien usudzovania, potom aj občania ideálnej liberálnej spoločnosti budú podliehať často nerozumnosti, čo by malo prinútiť politických liberálov zaoberať sa výzvou „nerozumného pluralizmu“ – čo je výzva, ktorú sa snažia vyriešiť tým, že ju „odidealizujú“ preč (Ancell 2019, s. 410 – 428).

spochybnenie pravdivosti svojej komprehensívnej doktríny,⁷ stráca časť jej schopnosti politickej deliberácie v prípade, ak je trajektória spoločnosti nutne divergentná. Ak máme napríklad dve komprehensívne doktríny X a Y, ktoré zdieľajú dôvody 1, 2 a 3, utrpia príchodom doktríny Z, ktorá považuje za správne iba 1 a 2, pretože kvôli tomuto vývoju sa podľa politických liberálov dôvod 3 stáva neprípustným v politickom rozhodovaní. Toto je praktický dopad dvoch téz – že nezdieľané dôvody sú neprijateľné a že slobodná spoločnosť je divergentná v koncepciách dobra. Navyiac, mnohé doktríny obsahujú vnútorný imperatív k prozelytizmu a fakt konkurenčných doktrín (resp. ich navyšujúci sa počet) im nebude ľahostajný, napriek zdieľaným dôvodom postačujúcim pre pokojnú koexistenciu. Ak nechcú politickí liberáli tvrdiť, že komprehensívne doktríny obsahujúce prozelytizmus sú nerozumné, je ťažké pochopiť, prečo by mala rozumná osoba s prozelytickou doktrínou vítať tézu o nekonvergencii.

Posledných niekoľko odstavcov ukazuje niekoľko dôvodov, prečo osoba oddaná svojej komprehensívnej doktríne uprednostní pluralizmus pred neutralizmom politického liberalizmu. Ak je pluralizmus správny, a ak sa nemýlim v tom, že poskytuje lepšie vysvetlenie tých najvýznamnejších bremien usudzovania, tak potom vytvára priestor pre konvergenciu a zvýšenie počtu rozumných životných plánov naraz. Ľudia sa tak môžu napríklad naučiť oceňovať dobrá, ktorých hodnota im unikala a pridať ich sledovanie, hoc ako obmedzené, k ich životnému plánu. Tiež môžu zasadiť do širšieho kontextu tie dobrá a princípy, ktoré zvykli absolutizovať, čo však spätne neobmedzí súbor rozumných možností. Úplná konvergencia k jednej doktríne alebo súboru dohier a princípov ich rozumného nadobúdania môže byť skutočne nedosiahnuteľná kvôli nerozumnosti každého človeka, ktorá je príliš trvácna na to, aby sme ju od-idealizovali preč pre účely skonštruovania politických princípov pre skutočný svet.

Implikácie a výhody prirodzenoprávneho pluralizmu v diskusiách o rozumnej nezhode sú teda nasledovné. Po prvé, prirodzenoprávny pluralizmus dáva lepší zmysel bremenám usudzovania ako Rawlsova teória. Ľudia sa líšia vo svojich skúsenostiach, čo nutne ovplyvňuje to, čo považujú za hodnotné a tiež to, akí sú voči ľudským dobrám receptívni. Ale normatívne implikácie tohto faktu nemôžu byť iden-

⁷ Rawls tvrdí, že prijatie bremien usudzovania neznamena, že osoba musí spochybniť svoju komprehensívnu doktrínu, iba že musí uznať limity svojho presvedčovania ostatných (Rawls 1993, s. 61).

tifikované bez toho, aby sme formulovali rozumné úsudky o tom, či osoby účastné na nezhode nevynechávajú, nepreceňujú alebo nepodceňujú predmet nezahody. Navyiac, váženie hodnôt rôznym spôsobom môže naberať rôzne formy. Môže sa to diať rozumným spôsobom vtedy keď ľudia robia nutné voľby počas ich života ktorými prioritizujú niektoré dobrá a rozumne odsúvajú nadobúdanie iných. Toto váženie však môže byť tiež arbitrárne a nekritické odmietanie hodnotného. Odlišné váženie hodnôt tak môže byť rozumné, ak je súčasťou sebauťvárania osoby v kontexte jej schopností, zdrojov a príležitostí a nezahŕňa arbitrárne ignorovanie alebo zanedbávanie skutočných aspektov ľudského naplnenia. Takto chápaný pluralizmus je samozrejme podľa Rawlsa ďalšou komprehensívnou doktrínou, ktorá porušuje požiadavku neutralizmu. Ak je však diskusia tohto článku správna, je vážne spochybnený jeden zásadný dôvod, ktorý politický liberáli uvádzajú ako zásadný pre odôvodnenie neutrality ako principiálnej požiadavky politickej morálky. Pluralistická komprehensívna doktrína neodmieta rozvážnosť alebo zdržanlivosť, iba odmieta jej prísne reštriktívnu interpretáciu, akú jej dáva politický liberalizmus.

Tézou pluralizmu teda je, že neexistuje jeden nadradený finálny princíp, podľa ktorého by bolo možné uniformne aranžovať ľudský život. Nutnosťou sa teda stáva reflexia a skúsenosť, ktorou sa človek môže stávať stále rozumnejším v nastavovaní a pozmeňovaní svojho životného plánu s integritou, autenticitou a s ohľadom na povinnosti voči rôznym spoločenstvám – od rodiny, k priateľom, až k politickej komunite, bez ktorej nemôžu byť úspešne realizované takmer žiadne dobrá. Táto komplexnosť je sprevádzaná možnosťou skutočne slobodnej voľby – voľby medzi rovnako hodnotami alternatívami v situácii, kedy predchádzajúce povinnosti alebo záväzky nesmerujú k žiadnej (alebo naopak k viacerým) z nich. Fakt, že rozumne žitý život nutne zahŕňa sebauťvárajúce rozhodnutia, by nás nemalo odviesť od docenenia toho, že niektoré aspekty ľudského naplnenia, ako priateľstvo, sú vo svojej podstate komunitnými; a ostatné sú komunitnými prakticky a tak závisia na spolupráci, koordinácii a legitímnom vykonávaní autority, a to vrátane politickej autority.

Záver

Neutralizmus je lákavým riešením na reálnu výzvu modernej demokratickej spoločnosti. Jeho apel spočíva v istej férovosti, hodnote reš-

pektu a rovnosti a sľubuje utlmenie výrazných hodnotových konfliktov na solídnom morálnom základe. Pri bližšom pohľade sa však ukazuje, že argumenty v prospech neutralizmu stoja na hlinených nohách.

Napriek presvedčeniu politických liberálov, prijatie bremien usudzovania nevedie k silným neutralistickým záverom. Bremená ponúkajú dobrý analytický nástroj na vysvetľovanie nezhôd medzi ľuďmi, ktorí majú záujem o pokojný život v spoločnosti charakteristickej férovými podmienkami spolužitia a spolupráce. Nedávajú však dostatočný dôvod k tomu, aby ľudia oddaní svojim komprehensívnym doktrínam považovali argumenty plynúce z týchto doktrín za principiálne neprijateľné a nelegitímne. Namiesto toho, bremená usudzovania ako nástroj analýzy nezhôd môžu viesť k pluralistickej alternatíve. Táto alternatíva nenahrádza pravdu technickým chápaním rozumnosti a nevyžaduje, aby ľudia odkladali pred vstupom do politickej arény svoje najhlbšie presvedčenia. Namiesto toho uznáva, že politická autorita musí rešpektovať rozumnú rozmanitosť spôsobov života preto, že existuje pluralita dohier, ktoré sú rozumom poznateľnými a neredukovateľnými aspektmi dobrého ľudského života, ktoré je možné sledovať a získavať iba za podmienok slobody a možnosti autenticky ich usporiadať a vyberať spomedzi ich rôznych foriem a spôsobov získavania.⁸

Dôsledkom tejto diskusie je, že polarizácii ako odvrátenej strane rozmanitosti komprehensívnych doktrín sa nedá zabrániť „technicky“, teda rozhodnutím považovať všetky vstupy týchto doktrín do politickej arény ako nelegitímne. To znamená, že spory medzi doktrínami sa budú prelievať aj do politickej sféry, čo však samé o sebe nemusí znamenať tragédiu a deštruktívnu polarizáciu spoločnosti. Špecifickým predpokladom neutralistov je, že tieto strety nutne vedú k destabilizujúcej odcudzenosti tých, ktorí sa ocitnú, hoci len dočasne, na slabšej strane sporu. Je jasné, že akonáhle sa do hlbokého sporu zapojí donucujúca sila politickej autority, dôsledky sú vyhrotenejšie. Ale predpoklad, že stret doktrín v politickej aréne vedie nutne iba k odcudzeniu a nikdy nie k vzájomnému učeniu, obohateniu a v konečnom dôsledku k hlbšiemu a konštruktívnemu odkrývaniu dôsledkov našich ideí, je sám o sebe kontroverzný. V tomto zmysle sa zdá, že politický liberaliz-

⁸ Okrem tejto základnej podmienky sú stále relevantné prudenciálne dôvody, ktoré môžu viesť človeka k tomu, aby sa zdržal presadzovania v princípe rozumného politického rozhodnutia. Ide o predovšetkým o otázku okolností, ktoré môžu priniesť výrazne negatívne vedľajšie účinky alebo fakticky znemožnia dosiahnutie dobre mysleného výsledku (Tomašík 2024, s. 16 – 17).

mus je motivovaný hobbesovským strachom zo sebaďeštruktívnych vnútorných sporov. Takýto strach nie je v princípe zlý. Ale politická argumentácia plynúca z konkrétnych doktrín nemusí viesť k takýmto drastickým dôsledkom a nemusí nutne byť ani prejavom hrubého disrešpektu k spoluobčanom.⁹ Tento problém je problémom politickej rozumnosti, miernosti a rešpektu k okolnostiam a kontextu; myslieť si, že je to problém vyriešiteľný jedným principiálnym zákazom vedie nie len k ilúzii neutrality, ale aj k ochudobneniu spoločenského diskurzu, ktorý prirodzene nachádza svoje vyústenie v politických rozhodnutiach.

Literatúra

- ANCELL, A. 2019. The Fact of Unreasonable Pluralism. In: *Journal of the American Philosophical Association*, Vol. 5, No. 4, s. 410 – 428.
- ENOCH, D. 2013. The Disorder of Public Reason. In: *Ethics*, Vol. 124, No. 1, s. 141 – 176.
- ENOCH, D. 2015. Against Public Reason. In: David Sobel – Peter Vallentyne – Steven Wall (eds.). In: *Oxford Studies in Political Philosophy*. Oxford: Oxford University Press, s. 112 – 142.
- FINNIS, J. 2011. *Natural Law and Natural Rights*. Second edition. Oxford: Oxford University Press.
- GAUT, B. 1993. Moral Pluralism. In: *Philosophical Papers*, Vol. 22, No. 1, s. 17 – 40.
- GEORGE, R.P. 1993. *Making Men Moral. Civil Liberties and Public Morality*. Oxford: Clarendon Press.
- LARMORE, Ch. 1994. Pluralism and Reasonable Disagreement. In: *Social Philosophy and Policy*, Vol. 11, No. 1, s. 61 – 79.
- LARMORE, Ch. 1996. *The Morals of Modernity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MANG, F. – CHAN, J. 2022. Perfectionism. In: *Oxford Research Encyclopedias* [online]. [cit. 2025-30-01]. Oxford: Oxford University Press. Dostupné z: <https://oxfordre.com/politics/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-204>.
- MOSCHELLA, M. 2016. *To Whom the Children Belong? Parental Rights, Civic Education and Children's Autonomy*. New York: Cambridge University Press.

⁹ K otázke náboženských argumentov a pre odkazy na ďalšie diskusie k tejto otázke pozri Tomašík 2023.

- MOSCHELLA, M. – GEORGE, R. P. 2015. Natural Law. In: James Wright (ed.). *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*. Oxford: Elsevier.
- QUONG, J. 2011. *Liberalism without Perfection*. Cambridge: Cambridge University Press.
- RAMSAY, M. 2007. Burdens of Judgment and Fallibilism. In: *Contemporary Political Theory*, Vol. 6, No. 2, s. 150 – 174.
- RAWLS, J. 1993. *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press.
- RAWLS, J. 1999. *A Theory of Justice*. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press.
- RAWLS, J. 1999. *The Law of Peoples*. Cambridge: Cambridge University Press.
- RAZ, J. 1986. *The Morality of Freedom*. Oxford: Clarendon Press.
- TAHZIB, C. 2022. *A Perfectionist Theory of Justice*. Oxford: Oxford University Press.
- TALISSE, R.P. 2003. Rawls on Pluralism and Stability. In: *Critical Review*, Vol. 15, No. 1, s. 173 – 194.
- TOMAŠTÍK, J. 2023. Religious Argument as Argument from Authority. In: *Ratio Publica*, Vol. 3, No. 2, s. 6 – 25.
- TOMAŠTÍK, J. 2023. Religious Argument as an Argument from Authority. In: *Ratio Publica*, roč. III., č. 2, s. 6-25.
- TOMAŠTÍK, J. – BAROŠ, J. 2023. Perfekcionistická kritika liberalizmu verejného rozumu. In: *Filosofický časopis*, roč. 71, č. 3, s. 489 – 505.
- TOMAŠTÍK, J. 2024. Perfectionism as a requirement of justice: natural law, political authority, and the common good. In: *Contemporary Political Theory*, s. 1 – 19.

Mgr. Ján Tomašík, PhD.

Katedra teórie práva a filozofie práva

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Šafárikovo námestie 6

811 02 Bratislava

jan.tomastik@flaw.uniba.sk

Príspevok je výstupom z grantového projektu VEGA č. 1/0186/24 Náboženské a sekulárne hodnoty v slovenskom práve.

Lukáš Švajlenin, Terézia Rončáková (eds.)
(DE)POLARIZÁCIA NA SLOVENSKU I

V roku 2025 vydalo
VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku
Hrabovská cesta 1B
034 01 Ružomberok

Prvé vydanie.

Autori: Matúš Ján Capko, Beáta Dorková, Hugo Gloss, Iveta Klop-
tová, Jarmila Maximová, Jakub Prokeš, Terézia Rončáková, Simona
Rusznayaková, Martin Solík, Lukáš Švajlenin, Juraj Šúst, Ján Tomašík,
Dalibor Velký

Editori: Lukáš Švajlenin, Terézia Rončáková

Grafická úprava: Marek Hasák
Za jazykovú stránku príspevkov zodpovedajú autori.

ISBN 978 – 80 – 561 – 1165 – 9